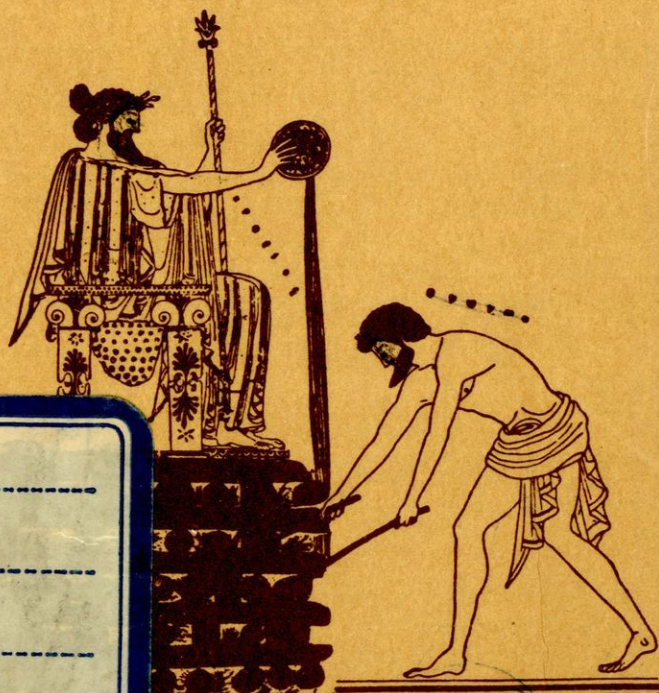

ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Ι. Σ. Βλάχου

Παπαδόπουλου

ΗΡΩΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

διόρθωση

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Η φωτογράφηθηκε από το Ινστιτούτο Εμπαιδευτικής Πολιτικής

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΑΓΓΕΛΟΥ ΒΛΑΧΟΥ

*Ἐπιλογή ἀποσπασμάτων ἀπὸ τὸ
Γ. Ζευγώλη*

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1980

Βιογραφία

Ὁ Ἡρόδοτος γεννήθηκε τό 484 π.Χ. περίπου στήν Ἀλικαρνασσό, παραλιακή πόλη τῆς Ν. Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, στήν περιοχή πού ὀνομαζόταν Δωρίδα, ἐπειδή εἶχαν ἰδρυθεῖ ἐκεῖ πολλές δωρικές ἀποικίες. Ἄν καί δέν ὑπάρχει ἄλλος συγγραφέας μέ τό ἴδιο ὄνομα, ὥστε νά πρέπει νά γίνεται διάκριση, τό ὄνομα τοῦ ἱστορικοῦ συνοδεύεται πάντα ἀπό τό ἐπίθετο τῆς καταγωγῆς του: Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς.

Ὁ πατέρας του ὀνομαζόταν Λύξης καί ἡ μητέρα του Δρυώ. Εἶχε ἕναν ἀδελφό, τό Θεόδωρο. Ἡ οἰκογένειά του ἦταν ἀπό τίς πρῶτες καί εὐπορότερες τῆς Ἀλικαρνασσοῦ καί αὐτό βοήθησε πολύ τόν Ἡρόδοτο νά μορφωθεῖ πολύ καλά. Μεγάλωσε σ' ἕνα πνευματικά καλλιεργημένο οἰκογενειακό περιβάλλον, ἀφοῦ ὁ θεῖος του Πανύασης — ἀδελφός τῆς μητέρας του — ἦταν ποιητής. Ὁ Ἡρόδοτος συνδέθηκε μαζί του καί ὅταν ὁ Πανύασης, μαζί μέ ἄλλους συμπολίτες του, ὀργάνωσε ἐξέγερση γιά νά ἀνατρέψει τόν τύραννο τῆς Ἀλικαρνασσοῦ Λύγδαμη, ὁ Ἡρόδοτος πῆρε κι αὐτός μέρος στή συνωμοσία. Ἡ ἐξέγερση ὅμως ἀπέτυχε, ὁ Πανύασης σκοτώθηκε καί ὁ Ἡρόδοτος κατέφυγε στή Σάμο, ὅπου ἐξῆσε ἀρκετά χρόνια. Τό 454 π.Χ. γίνεται δεύτερη ἐπανάσταση στήν Ἀλικαρνασσό καί ἀνατρέπεται ὁ τύραννος Λύγδαμης. Ὁ Ἡρόδοτος ἐπιστρέφει στήν πατρίδα του ἀλλά δέ μένει πολύ στήν Ἀλικαρνασσό. Φεύγει πάλι, ὀριστικά πιά, ἀπό τήν πατρίδα του. Δέν ξέρουμε τοὺς λόγους πού τόν ἀνάγκασαν νά πάρει μιὰ τέτοια ἀπόφαση.

Δέν ὑπάρχουν πληροφορίες γιά τή ζωή τοῦ Ἡροδότου μεταξύ τοῦ 454 καί τοῦ 445 π.Χ., ὅταν, κατά τήν παράδοση, ὁ Ἡρόδοτος ἐρχεται στήν Ἀθήνα ὅπου διαβάζει, μπροστά σέ πλῆθος λαοῦ, μεγάλα ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου του καί οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ δίνουν χρηματικό βραβεῖο 10 τάλαντα, ποσό ἐξαιρετικά μεγάλο. Τήν ἐποχή ἐκείνη ὁ Περικλῆς εἶχε ἀναλάβει μιὰ τεράστια προσπάθεια: νά συνενώσει τοὺς Ἕλληνες δημιουρ-

γώντας μιὰ ἰσχυρή πανελλήνια συνείδηση. Γιά νά τό πετύχει αὐτό, κοντά στά ἄλλα ὁ Περικλῆς καλεῖ ὅλες τίς Ἑλληνικές πόλεις νά ἰδρύνουν μιὰ κοινή ἀποικία στή νότια Ἰταλία, πού τότε ὀνομαζόταν Μεγάλη Ἑλλάς. Τό ὄνομα τῆς νέας αὐτῆς ἀποικίας ἦταν Θούριοι. Ὁ Ἡρόδοτος ξεκινᾷ μέ τούς ἀποίκους καί ἐγκαθίσταται στούς Θουρίους, ὅπου καί μένει ὥς τό θάνατό του, τό 424 π.Χ. Γι' αὐτό ἀπό πολλούς ὀνομαζόταν Ἡρόδοτος ὁ Θούριος.

Ὁ Ἡρόδοτος ταξίδεψε πολύ. Εἶναι ὁ πρῶτος μεγάλος ταξιδιώτης πού ἐπισκέφτηκε ὁλόκληρο σχεδόν τόν τότε γνωστό κόσμο. Σήμερα φτάνει κανεῖς στήν Περσία σέ λίγες ὥρες μέ ἀεροπλάνο. Τότε μιὰ ἐπίσημη ἀποστολή ξεκινοῦσε ἀπό τήν Ἀθήνα γιά νά φτάσει — μέ ὅλες τίς ἀνέσεις καί τήν ἀσφάλεια τῶν ἐπισήμων — τρεῖς μῆνες ἀργότερα στά Σοῦσα. Ὁ Ἡρόδοτος ταξιδεύει στίς παραθαλάσσιες πόλεις τῆς Ἰωνίας, πηγαίνει στίς Σάρδεις καί στό ὑπίπεδο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐπισκέπτεται τή μισοκαταστρεμμένη Βαβυλώνα, τήν Ἀσσυρία καί τήν Περσία. Πηγαίνει στήν Αἴγυπτο καί ἀναπλέει τό Νεῖλο ὥς τήν Ἐλεφαντίνη νῆσο πού ἀπέχει χίλια χιλιόμετρα ἀπό τίς ἐκβολές τοῦ ποταμοῦ. Πηγαίνει στόν Εὐξείνιο Πόντο, στήν Κολχίδα καί στήν Κριμαία, περιγράφει τούς λαούς τῆς περιοχῆς ἐκεῖνης καί τούς μεγάλους ποταμούς τῆς Νότιας Ρωσίας. Ἔτσι, ὅταν γράφει τήν Ἱστορία του εἶναι σέ θέση νά μᾶς δώσει ἀθηντικές πληροφορίες μέ πολλές λεπτομέρειες γιά ὅλες αὐτές τίς περιοχές, τούς κατοίκους τους, τήν κοινωνική τους ὁργάνωση, τά ἔθιμα καί τή θρησκεία τους. Ὁ ἱστορικός θά χρειάστηκε πολλά χρόνια γιά νά καλύψει, ἀπό βορρᾶ σέ νότο καί ἀπό ἀνατολή σέ δύση, ἓνα δρομολόγιο 8.000 χιλιομέτρων περίπου.

Τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου

Ὁ Ἡρόδοτος ἤξερε ἀσφαλῶς καί εἶχε μελετήσει τά ἔργα τῶν προγενέστερων συγγραφέων πού ὀνομάστηκαν λογογράφοι. Μεταξύ τους εἶχε ἰδιαίτερη θέση ὁ Ἑκαταῖος ὁ Μιλήσιος. Οἱ λογογράφοι αὐτοὶ ἔγραφαν, σέ πεζό λόγο, τό χρονικό τῆς ἱδρύσεως μιᾶς πόλης, ἀνέφεραν μέ πλούσιες λεπτομέρειες τή μυθική ἢ πραγματική γενεαλογία μιᾶς οἰκογένειας ἢ περιγράφαν τούς ἀποικισμούς μακρινῶν περιοχῶν ἀπό τούς Ἑλληνες. Δέν ἔχει διασωθεῖ κανένα ἀπό τά ἔργα τους, κανένας ἀπό τούς

λόγους τους. Είναι όμως φανερό ότι ο Ἡρόδοτος ἐπηρεάστηκε από τούς προγενεστέρους του και περισσότερο, ἴσως, από τόν *Ἐκαταῖο*, τόν ὁποῖο ἀναφέρει ἀρκετές φορές στό ἔργο του, ἀλλά ἡ μεγάλη του πολυμάθεια, οἱ γεωγραφικές γνώσεις του καί τό ἐρευνητικό του, πνεῦμα τοῦ ἐπιτρέπουν νά συνθέσει ἕνα πολύ εὐρύτερο ἔργο, πολύ σημαντικό καί ἀρκετά συστηματικό, πού ἔχει κεντρικό θέμα τή σύγκρουση Ἑλλήνων καί Περσῶν καί καλύπτει μιά ἀρκετά μεγάλη χρονική περίοδο.

Ἡ πρώτη φράση τοῦ ἔργου τοῦ Ἡροδότου φανερώνει ἀμέσως πῶς θά δουλέψει ὁ ἱστορικός: «Ὁ Ἡρόδοτος ὁ Ἀλικαρνασσεύς παρουσιάζει τήν ἔρευνά του αὐτή γιά νά μή λησμονηθοῦν μέ τόν καιρό τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων καί νά μή μένουν ἀμνημόνευτα τά μεγάλα καί θαυμαστά κατορθώματα τῶν Ἑλλήνων καί τῶν βαρβάρων οὔτε, εἰδικότερα, τά αἷτια γιά τά ὁποῖα πολέμησαν μεταξύ τους». Πρῶτος σκοπός του λοιπόν εἶναι νά μή σβήσουν ἀπό τήν ἀνθρώπινη μνήμη τά σπουδαῖα κατορθώματα τῶν προγόνων καί δεύτερος σκοπός εἶναι νά δείξει ὅτι οἱ πόλεμοι μεταξύ Ἑλλήνων καί βαρβάρων ἦταν ἡ σύγκρουση δύο κόσμων. Γι' αὐτό ὁ Ἡρόδοτος δέν περιορίζεται στίς ἐλληνοπερσικές σχέσεις ἀλλά ἀναφέρει στό ἔργο του ὅλα τά στοιχεῖα πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τούς λαούς, οἱ ὁποῖοι εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σχετίστηκαν μέ τή σύγκρουση αὐτή. Γι' αὐτό καί τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ἕνα εἶδος ἱστορικής καί γεωγραφικῆς ἐγκυκλοπαίδειας πού περιέχει ὅλες τίς ἱστορικές καί γεωγραφικές γνώσεις τοῦ συγγραφέα. Περιλαμβάνοντας στό ἔργο του ὅλα αὐτά τά στοιχεῖα ὁ Ἡρόδοτος πρόσφερε στούς συγχρόνους του μιά τεράστια ὑπηρεσία, διευρύνοντας τό πεδίο τῶν γνώσεών τους.

Καί γιά μᾶς τό ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ εἶναι ἀνεκτίμητο, γιατί εἶναι ἡ βασική ἄν ὄχι ἡ μόνη πηγή πληροφόρησης γιά τούς Μηδικούς πολέμους. Ἀπό τή μελέτη ὅμως τοῦ Ἡροδότου ἐμεῖς σήμερα ἔχουμε νά ἀποκομίσουμε καί ἄλλες ὠφέλειες, γιατί δέν εἶναι ἕνας ἱστορικός πού περιορίστηκε σέ στενά ὅρια, ἀλλά εἶναι καί θαυμάσιος γεωγράφος, ἀρχαιολόγος, ἐθνολόγος, ἀνθρωπολόγος καί περιηγητής. Στό ἔργο του συναντοῦμε συχνά συναρπαστικά μικρά διηγήματα, γεμάτα ἀπό βαθιά ἀνθρώπινη πείρα, πού χαράζονται γιά πάντα στό μυαλό μας. Τό μεγάλο ὅμως διδάγμα πού ἀντλοῦμε διαβάζοντας τό ἔργο του εἶναι ὅτι ἡ ἀρετή καί ἡ πίστη στήν ἐλευθερία ἀναδεικνύονται ἀνώτερες ἀπό τό ἀμέτρητο πλῆθος, τή δύναμη καί τόν πλοῦτο.

Ἀπό τήν ἐποχή τῆς συγγραφῆς του τό ἔργο τοῦ Ἡροδότου ἐκτιμή-

θηκε εξαιρετικά, μερικοί όμως, από την αρχαιότητα ως σήμερα, τόν έκριναν αυστηρά λέγοντας ότι ο Έρρόδοτος είναι μεροληπτικός, ότι αναφέρει φανταστικά πράγματα και ότι δεν έχει μέθοδο. Βέβαια ο Έρρόδοτος δεν ακολουθεί μιά αυστηρή μέθοδο στη διήγησή του, αλλά είναι ολοφάνερη η προσπάθειά του να ακριβολογήσει. Όταν αναφέρει δύο και τρεις έκδοχές για τό ίδιο γεγονός ή για τό ίδιο φυσικό φαινόμενο, δεν παραλείπει ποτέ να προσθέσει ποιά από τίς έκδοχές αυτές θεωρεί ο ίδιος πιθανότερη. *Επίσης, όταν αναφέρει κάτι πολύ παράδοξο πού έχει ακούσει, προσθέτει συχνότατα: «αλλά αυτό δεν τό πιστεύω» ή: «αναφέρω τά όσα μου έχουν πει». Αλλά τό επίθετο πού ταιριάζει λιγότερο στον Έρρόδοτο είναι τό «μεροληπτικός», γιατί στό κύριο θέμα πού πραγματεύεται — τήν αναμέτρηση Έλλήνων και Περσών — είναι εξαιρετικά αντικειμενικός και δεν παραλείπει να επαινέσει, όταν τούτο ταιριάζει, τόν Ξέρξη και τούς Πέρσες.

Όσο για τήν έλλειψη μεθόδου στη δομή τού έργου, δηλαδή τήν παρεμβολή πολλών λεπτομερειών και ανεκδότων καθώς και τίς συχνές παρενθετικές διηγήσεις, τούτο αποτελεί βέβαια ελάττωμα για ένα σύγχρονο ιστορικό έργο, αλλά χάρη στην άκρόεστη περιέργεια τού Έρρόδου διασώθηκαν ως σήμερα άπειρες πολύτιμες πληροφορίες για τόν αρχαίο κόσμο στην ολότητά του, τίς όποιες έπαληθεύουν συνεχώς οί αρχαιολογικές έρευνες και ανασκαφές.

Ο Έρρόδοτος τιτλοφόρησε ο ίδιος τό έργο του «ιστορίας απόδειξις». Η λέξη ιστορία, στην αρχαία ελληνική, σήμαινε έρευνα και ο τίτλος θά μπορούσε να μεταφραστεί: «παρουσίαση τής έρευνας»*. Αλλά οί Αλεξανδρινοί διαίρεσαν τό κείμενο τού Έρρόδου σε έννέα βιβλία και έδωσαν στό καθένα τό όνομα μιάς από τίς έννέα Μούσες: Κλειώ, Ευτέρπη, Θάλεια, Μελπομένη, Τερψιχόρη, Έρατώ, Πολύμνια, Ουρανία και Καλλιόπη. Έτσι σήμερα τό έργο τού ιστορικού ονομάζεται και «Έρρόδου Μούσαι».

(Τό Α' βιβλίο, ή «Κλειώ», αρχίζει με τίς μυθικές συγκρούσεις Έλλήνων και βαρβάρων και άμέσως ύστερα περνάει στην αφήγηση ιστορικών γεγονότων. Πώς ο Κροΐσος, βασιλιάς των Λυδών, ύποδούλωσε τίς ελληνικές πόλεις τής Ιωνίας, πώς οί Πέρσες, με τόν βασιλιά τους Κύρο, νίκησαν τούς Λυδούς και υπέταξαν τήν Ιωνία, πώς δημιουργήθηκε τό

* Στο βιβλίο 7,96 άπαντά ή λέξη «ιστορία» με τή σημερινή της ακριβώς σημασία.

περσικό κράτος αφού επικράτησαν οι Πέρσες επάνω στους Μήδους, τέλος πώς οι Πέρσες κυρίεψαν τή Βαβυλώνα.

Τὸ Β' βιβλίο, ἡ «Εὐτέρπη», περιέχει τή βασιλεία τοῦ Καμβύση, διαδόχου τοῦ Κύρου, καί τήν ἀρχή τῆς ἐκστρατείας του ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μὲ τήν εὐκαιρία αὐτή, ὁ Ἡρόδοτος, μέγας θαυμαστής τῆς Αἰγύπτου, ἀναφέρει μὲ πολλές λεπτομέρειες ὅλες τίς πληροφορίες πού ἔχει συγκεντρώσει γιά τήν Αἴγυπτο. Θρησκεία, διοίκηση, ἥθη καί ἔθιμα, μνημεῖα, κτίσματα, καί μεγάλα ἔργα, ζῶα καί φυτά, τά πάντα περιγράφονται ἀπό τόν Ἡρόδοτο, πού μᾶς προσφέρει ἔτσι στήν «Εὐτέρπη» πολύτιμες γνώσεις γιά τήν ἀρχαία Αἴγυπτο.

Στό Γ' βιβλίο, ἡ «Θάλεια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τήν ἐκστρατεία καί τήν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπό τόν Καμβύση πού εἰσβάλλει καί στή Λιβύη καί στήν Κυρηναϊκή. Ὁ Καμβύσης πεθαίνει καθώς ἐπιστρέφει στήν Περσία καί τήν ἐξουσία παίρνει, μετά ἀπό συνωμοσία τῶν «Μάγων», ὁ Ψευτο-Σμέρδης. Οἱ Πέρσες ἄρχοντες ὅμως μαθαίνουν ὅτι βασιλιάς τους ἔγινε ἓνας σφετεριστής, ὁργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον του καί τόν σκοτώνουν. Βασιλιάς τῆς Περσίας γίνεται ὁ Δαρεῖος πού ὁργανώνει τό κράτος.

Τὸ Δ' βιβλίο, ἡ «Μελομένη», περιέχει τήν πρώτη προσπάθεια τοῦ Δαρείου νά ἐπεκτείνει τό κράτος του στήν Εὐρώπη. Ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Σκυθῶν, πέρα ἀπό τόν Ἰστρο (Δούναβη), ἀλλά παρ' ὀλίγο νά πάθει καταστροφή καί ἐπιστρέφει στή Μικρά Ἀσία. Οἱ Πέρσες ἐκστρατεύουν πάλι στή Λιβύη καί τήν Κυρήνη.

Στό Ε' βιβλίο, ἡ «Τερψιχόρη», περιγράφεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στήν Εὐρώπη — στή Θράκη καί τήν Παιονία. Ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου ὑποτάσσονται στούς Πέρσες, ἀλλά οἱ πόλεις τῆς Ἰωνίας ἐπαναστατοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ζητοῦν τήν βοήθεια τῆς Σπάρτης καί τῆς Ἀθήρας. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά βοηθήσει ἀλλά ἡ Ἀθήνα, μαζί μέ τήν Ἐρέτρια στέλνουν βοήθεια στήν Ἰωνία καί πυρπολοῦν τίς Σάρδεες. Οἱ Πέρσες ὅμως νίπνουν τήν ἐπανάσταση.

Στό ΣΤ' βιβλίο, ἡ «Ἐρατώ», περιγράφονται ἡ καταστολή τῆς ἐπανάστασος τῆς Ἰωνίας, ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας μέ ἀρχηγό τό Μαρδόνιο καί ἡ καταστροφή τοῦ στόλου του στόν Ἀθῶνα. Ὑστερα ἀναφέρεται ἡ δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἀθήρας μέ ἀρχηγούς τό Δάτη καί τόν Ἀρταφέρνη καί ἡ

μάχη του Μαραθώνα, πρώτη λαμπρή νίκη των Ἀθηναίων ἐναντίον τῶν Περσῶν.

Στό Ζ' βιβλίο, ἡ «Πολύμνια», ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ τίς προετοιμασίες τοῦ Δαρείου γιά τήν τρίτη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, πού ὕστερα ἀπό τό θάνατό του συνέχισε ὁ διάδοχός του Ξέρξης, τή συγκέντρωση καί πορεία τοῦ στρατοῦ τοῦ Ξέρξη καί τή διάβαση τοῦ Ἑλλησπόντου ἐπάνω σέ γέφυρες. Ἐξακολουθεῖ μέ τήν προέλαση τοῦ στρατοῦ στή Θράκη, τή Μακεδονία καί τή Θεσσαλία καί τελειώνει μέ τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν.

Τό βιβλίο Η', ἡ «Οὐρανία», περιέχει τή ναυμαχία τοῦ Ἀρτεμυσίου καί τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας, περιλαμβάνει νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἀναφέρει ἐπίσης τήν ἀναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα, ἀφήνοντας πίσω του, στή Βοιωτία, τό Μαρόνιο μέ πολύ στρατό.

Τέλος στό βιβλίο Θ', ἡ «Καλλιόπη», περιγράφονται ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ἡ ἐκδίωξη τῶν Περσῶν ἀπό τήν Ἑλλάδα καί ἡ μεταφορά τοῦ πολέμου στά μικρασιατικά παράλια, ὅπου καί πάλι νικητές ἀναδεικνύονται οἱ Ἕλληνες.

Κ Λ Ε Ι Ω

1

Κεφ. 1 - 25. Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει τὰ αἷτια τῆς συγκρούσεως μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Περσῶν, ἀνατρέχοντας ὥς τοὺς μυθικοὺς χρόνους, ἀλλὰ ὑπογραμμίζει ὅτι ἡ ἱστορική αἰτία τῆς ἀναμετρήσεως αὐτῆς ἦταν ἡ ὑποταγὴ τῆς Ἰωνίας στοὺς Λυδοὺς.

Κεφ. 26 - 56. Ἱστορία τοῦ Κροῖσου

26. "Όταν πέθανε ὁ Ἀλυάττης, τὸν διαδέχτηκε στὸ θρόνο ὁ γιὸς του Κροῖσος πού ἦταν τριάντα πέντε ἐτῶν. Οἱ πρῶτοι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, ἐναντίον τῶν ὁποίων στράφηκε, ἦταν οἱ Ἐφέσιοι. "Όταν πολιορκήθηκαν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, οἱ Ἐφέσιοι ἀφιέρωσαν τὴν πόλη τοὺς στήν Ἀρτεμι. Συνδέσανε μὲ σχοινὶ τὸ νὰὸ τῆς μὲ τὰ τεῖχη τῆς πόλης. Ἡ ἀποστασι τῆς παλιᾶς πολιορκουμένης πόλης ἀπὸ τὸ νὰὸ ἦταν ἐφτά στάδια. Πρῶτους λοιπὰν αὐτοὺς χτύπησε ὁ Κροῖσος καὶ ὕστερα στράφηκε διαδοχικὰ ἐναντίον τῶν ἰωνικῶν καὶ αἰολικῶν πόλεων, πότε μὲ σοβαρὲς καὶ πότε μὲ μηδαμινὲς προφάσεις.

27. "Όταν οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐγίναν φόρου ὑποτελεῖς στὸν Κροῖσο, τότε αὐτὸς σκέφτηκε νὰ ἐξοπλίσαι στόλο καὶ ν' ἀρχίσει ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν νησιῶν. Ἦταν ὅλα ἔτοιμα γιὰ τὴ ναυπήγησι τῶν πλοίων, ὅταν ὁ Βίας ὁ Πριηνεύς, ὅπως λένε μερικοί, ἢ ὁ Πιτταχός* ὁ Μυτιληναῖος, ὅπως λένε ἄλλοι, πῆγε στίς Σάρδεις καὶ ὅταν ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε ἂν ἔχει τίποτα νεώτερα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖνος τοῦ ἔδωσε

* Ὁ Βίας καὶ ὁ Πιτταχὸς ἦταν, κατὰ τὴν παράδοσι, ἀπὸ τοὺς Ἑπτὰ Σοφοὺς.

μιάν ἀπάντησιν, πού ἐξαιτίας τῆς σταμάτησιν ἡ ναυπήγησιν τῶν πλοίων· «Βασιλιά, τοῦ εἶπε, οἱ νησιῶτες ἀγοράζουσιν χιλιάδες ἄλογα καί σχεδιάζουσιν νέα ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Σάρδεων καί ἐναντίον σου». Ὁ Κροῖσος πίστεψε ὅτι τοῦ εἶλεγε τήν ἀλήθεια καί ἀποκρίθηκε: «Μακάρι νά τοὺς φωτίσει ὁ θεός νά ἔρθουν νά ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν Λυδῶν μέ ἱππικό». Ἐκεῖνος τότε ἀποκρίθηκε: «Μοῦ φαίνεται, βασιλιά, ὅτι εὐχεσαι ὀλόψυχα νά πολεμήσεις μέ ἑφιππους νησιῶτες στή στεριά, γιά νά τοὺς νικήσεις. Ἀλλά τό ἴδιο καί οἱ νησιῶτες. Ὅταν ἔμαθαν ὅτι πρόκειται νά ναυπηγήσεις στόλο καί νά τοὺς ἐπιτεθεῖς, νομίζεις ὅτι εὐχονται τίποτ' ἄλλο παρά ν' ἀναμετρηθοῦν μέ τοὺς Λυδοὺς στή θάλασσα καί νά σ' ἐκδικηθοῦν γιά τοὺς Ἑλλήνες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πού τοὺς ἔχεις ὑποδουλώσει;» Ἡ σκέψιν αὐτή φαίνεται ὅτι ἔκαμε μεγάλη ἐντύπωσιν στόν Κροῖσο, πού ἐγκατέλειψε τοὺς ναυτικούς του ἐξοπλισμούς καί ἔκαμε συνθήκην φιλίας μέ τοὺς Ἴωνες τῶν νησιῶν.

28. Μέ τόν καιρό ὅλοι σχεδόν οἱ λαοί πού κατοικοῦν δῶθε ἀπό τόν ποταμό Ἀλῆ* ὑποτάχτηκαν στοὺς Λυδοὺς. Ἔτσι, ἐκτός ἀπό τοὺς κατοίκους τῆς Κιλικίας καί τῆς Λυκίας, ὁ Κροῖσος εἶχε ὑποτάξει ὅλους τοὺς ἄλλους. Αὐτοί εἶναι οἱ Λυδοί, οἱ Φρύγες, οἱ Μυσοί, οἱ Μαριανδυνοί, οἱ Χάλυβες, οἱ Παφλαγόνες, οἱ Θράκες, Θυνοί καί Βιθυνοί, οἱ Κάρες, οἱ Ἴωνες, οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰολεῖς καί οἱ Πάμφυλοι.

29. Ὅταν ὁ Κροῖσος ὑπέταξε ὅλους αὐτοὺς τοὺς λαοὺς καί προσάρτησε τά ἐδάφη τους στή Λυδία, οἱ Σάρδεις γνώρισαν μεγάλη ἀκμὴ ἐξαιτίας τοῦ πλοῦτου τους καί πῆγαν ἐκεῖ ὅλοι οἱ φημισμένοι Ἑλλήνες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καί ὁ Σόλων ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἔκανε νόμους γιά τοὺς Ἀθηναίους, πού οἱ ἴδιοι τοῦ εἶχαν ζητήσιν, ἔφυγε γιά δέκα χρόνια μέ τὴν πρόφασιν ὅτι ἤθελε νά περιηγηθεῖ διάφορες χῶρες, ἀλλὰ στήν πραγματικότητα γιά νά μὴν ἀναγκαστεῖ νά καταργήσιν κανένα νόμον. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν μποροῦσαν ν' ἀλλάξουν τοὺς νόμους, γιατί δεσμεύονταν μέ ὅρκους μεγάλους νά σεβαστοῦν δέκα χρόνια τὴν νομοθεσίαν τοῦ Σόλωνα.

30. Γι' αὐτό λοιπὸν τό λόγο, ἀλλὰ καί γιά νά ταξιδέψιν στόν κόσμον,

* Ποταμός τῆς Μ. Ἀσίας πού σήμερα ὀνομάζεται Κιζίλ Ἰρμάκ (τό Κόκκινον Ποτάμι).

ὁ Σόλων πῆγε στήν Αἴγυπτο νά ἐπισκεφθεῖ τόν Ἀμαση καί ἔπειτα στίς Σάρδεις, στόν Κροῖσο. Ὅταν πῆγε στίς Σάρδεις, ὁ Κροῖσος τόν φιλόξενησε στά ἀνάκτορά του καί τήν τρίτη ἢ τέταρτη μέρα ἀνακτορικοί ὑπηρέτες, κατά διαταγή τοῦ Κροῖσου, τόν ξενάγησαν καί τοῦ ἐδειξαν ὅλους τοὺς θησαυροὺς του πού ἦταν μεγάλοι καί σπουδαῖοι. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα μέ τήν ἡσυχία του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Λοιπόν, ξέने Ἀθηναῖε, ἡ φήμη σου καί γιά τή σοφία σου καί γιά τά ταξίδια σου ἔχει φτάσει ὡς ἐδῶ. Ἡ ἐπιθυμία σου νά μαθαίνεις σ' ἔκαμε νά ἐπισκεφθεῖς πολλές χῶρες γιά νά γνωρίσεις τόν κόσμο. Θά ἤθελα λοιπόν νά σέ ρωτήσω ποιός ἀπ' ὅλους εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου;» Ὁ Κροῖσος ἔκαμε αὐτή τήν ἐρώτηση νομίζοντας ὅτι ὁ ἴδιος εἶναι ὁ εὐτυχέστερος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου. Ἀλλά ὁ Σόλων, χωρίς νά τόν κολακέψει καί μέ ὅλη του τήν εἰλικρίνεια, ἀποκρίθηκε: «Ναί, βασιλιά μου, ὁ Τέλλος ὁ Ἀθηναῖος». Ὁ Κροῖσος ξαφνιασθήκε μέ τήν ἀπάντηση καί ρώτησε ἀπαιτητικά: «Ἀπό τί συμπεραίνεις ὅτι ὁ Τέλλος εἶναι ὁ πιό εὐτυχισμένος ἄνθρωπος;» Ὁ Σόλων τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ὁ Τέλλος ζοῦσε σέ μιά εὐτυχισμένη πολιτεία, εἶχε ἀποκτήσει πολλά καί ὠραῖα παιδιά καί τά εἶδε ν' ἀποκτοῦν καί αὐτά παιδιά, πού ἔζησαν ὅλα. Ὁ Τέλλος ἦταν εὐκατάστατος ἄνθρωπος, σύμφωνα μέ τά δικά μας κριτήρια, καί τό τέλος τῆς ζωῆς του ἦταν ἐνδοξο. Σέ μιά μάχη τῶν Ἀθηναίων μέ τή γειτονική τους Ἐλευσίνα πολέμησε κι αὐτός, ἀνάγκασε τόν ἐχθρό ν' ἀλλάξει πορεία καί ἔπεσε πολεμώντας γενναῖα. Οἱ Ἀθηναῖοι τόν ἔθαψαν μέ μεγάλες τιμές στό μέρος ὅπου σκοτώθηκε».

31. Ἀφοῦ λοιπόν ὁ Σόλων μίλησε γιά τόν Τέλλο καί γιά τοὺς λόγους πού τόν θεωροῦσε ὡς τόν εὐτυχέστερο ἄνθρωπο, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε, ποιόν θεωρεῖ, μετά τόν Τέλλο, εὐτυχέστερο ἄνθρωπο. Ὁ Κροῖσος νόμιζε ὅτι αὐτή τή φορά θά ἐρχόταν τουλάχιστο δεύτερος. Ὁ Σόλων ὁμοῦ ἀποκρίθηκε: «Τόν Κλέοβη καί τό Βίτωνα. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί, ἀπό τό Ἄργος, ἦταν εὐτυχισμένοι. Ἦταν εὐποροί, πολύ δυνατοί στό σῶμα, καί εἶχαν νικήσει σέ ἀθλητικούς ἀγῶνες. Ὑπάρχει μάλιστα γι' αὐτούς ἡ ἀκόλουθη παράδοση. Στήν ἐορτή τῆς Ἥρας στό Ἄργος, ἔπρεπε ὅπως-δήποτε νά πάει ἡ μητέρα τους στό ναό μέ ἀμάξι. Ἀλλά τά βόδια τους δέν εἶχαν γυρίσει στήν ὥρα τους ἀπό τά χωράφια καί ἐπειδὴ ἐβλεπαν ὅτι δέν τοὺς ἔπαιρνε ὁ καιρός, ζεῦτηκαν οἱ ἴδιοι στό ἀμάξι, ὅπου ἀνέβηκε ἡ μάνα τους. Τήν ἔσυραν σέ ἀπόσταση σαράντα πέντε στάδια ὡς τό ναό

καί τούς εἶδαν ὅλοι ὅσοι εἶχαν πάει στό πανηγύρι. Ἀλλά εἶχαν καί ὠραῖο θάνατο. Ὁ θεός τούς ἔδειξε ὅτι εἶναι καλύτερο γιά τόν ἄνθρωπο νά πεθαίνει παρά νά ζεῖ. Γιατί ἀπό τή μιά οἱ Ἀργεῖοι τούς μακάριζαν γιά τή σωματική τους δύναμη, ἀπό τήν ἄλλη οἱ γυναῖκες τῶν Ἀργείων μακάριζαν τή μητέρα τους πού εἶχε κάμει τέτοια παιδιά. Ἡ μάνα τους, εὐτυχισμένη καί γιά τόν ἄθλο τους καί γιά τή φήμη τῶν παιδιῶν της, στάθηκε μπροστά στό ἄγαλμα τῆς Ἥρας καί παρακάλεσε τή θεά νά δώσει στά παιδιά της, τόν Κλέοβη καί τό Βίτωνα, πού τόσο τήν εἶχαν τιμήσει, ὅ,τι καλύτερο εἶναι δυνατό ν' ἀποκτήσει ἄνθρωπος. Μετά τήν εὐχή αὐτή, ἀφοῦ ἔκαμαν τίς θυσίες καί δείπνησαν καλά τά δύο ἀδέρφια κοιμήθηκαν στό ἱερό καί δέν ξύπνησαν πιά. Ἐκεῖ τελείωσαν τή ζωή τους. Οἱ Ἀργεῖοι τούς ἔκαμαν ἀγάλματα καί τά ἀφιέρωσαν στούς Δελφούς, σ' ἔνδειξη ὅτι ἦταν ἀριστοί ἄντρες».

32. Ἔτσι λοιπόν ὁ Σόλων ἔδωσε τή δεύτερη θέση τῆς εὐτυχίας στούς δύο νέους. Καί ὁ Κροῖσος ὀργισμένος τοῦ εἶπε: «Ὡστε τή δική μου εὐδαιμονία, φιλοξενούμενε Ἀθηναῖε, τή θεωρεῖς τίποτα, ἔτσι πού νά μή μέ κρίνεις ἄξιο νά παραβληθῶ οὔτε μέ τούς κοινούς θνητούς;» Ὁ Σόλων τότε ἀποκρίθηκε: «Κροῖσε, μέ ρωτᾷς γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα ἐμένα πού ξέρω ὅτι οἱ θεοὶ φθονοῦν τήν εὐτυχία τῶν θνητῶν καί τήν ταρασσούν. Στό διάστημα μιᾶς μακρᾶς ζωῆς βλέπει κανεῖς πράγματα πού δέ θά ἤθελε νά δεῖ καί παθαίνει πολλά. Βάζω ὅριο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς τά ἐβδομήντα περίπου χρόνια. Τά ἐβδομήντα αὐτά χρόνια ἔχουν εἰκοσι πέντε χιλιάδες διακόσιες ἡμέρες, χωρίς νά ὑπολογίσουμε καί τούς ἐμβόλιμους* μῆνες. Ἐάν τώρα σέ κάθε δεύτερο χρόνο προσθέσεις ἓνα μῆνα, γιά νά τηρεῖται ἡ σειρά τῶν ἐποχῶν, οἱ ἐμβόλιμοι μῆνες γίνονται τριάντα πέντε, δηλαδή πρέπει νά προσθέσουμε ἄλλες χίλιες πενήντα μέρες. Ἀπ' ὅλες λοιπόν αὐτές τίς εἴκοσι ἑξί χιλιάδες διακόσιες πενήντα μέρες, πού ἀποτελοῦν τά ἐβδομήντα χρόνια, οὔτε μιά δέν μᾶς φέρνει τό ἴδιο πράγμα πού μᾶς φέρνει ἡ ἄλλη. Ἀφοῦ ἔτσι εἶναι τά πράγματα, Κροῖσε, ἡ ζωή τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μιά συνέχεια ἀπό ἀβεβαιότητες. Βλέπω ὅτι εἶσαι πολύ πλούσιος καί βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλά σ' αὐτό πού μέ ρώτησες δέν μπορῶ νά σοῦ ἀπαντήσω, πρίν μάθω ἂν εἶχες καλά στερνά.

* Ἐμβόλιμος ἦταν ὁ μῆνας πού παρεμβαλλόταν κάθε τρίτο ἔτος μετά τόν Ποσειδαῖωνα καί λεγόταν Ποσειδαιῶν δεύτερος· βλ. κατ. 2, 4. (Σήμερα ποιά ἡμέρα εἶναι ἐμβόλιμη;)

“Ένας ἄνθρωπος πολὺ πλούσιος δέν εἶναι πῶς εὐτυχησμένος ἀπὸ ἕναν ἄλλο πού ἔχει τό καθημερινό του μόνο, ἂν ἡ τύχη δέν τοῦ εἶναι πιστή, ὥστε νά ἔχει καί καλὸ τέλος. Πολλοὶ βαθύπλουτοι δέν εἶναι εὐτυχησμένοι, ἐνῶ πολλοὶ μέ μέτρια περιουσία ζοῦν εὐτυχησμένοι. Ὁ πολὺ πλούσιος, ἀλλὰ δυστυχῆς, σέ δύο μόνο πράγματα ὑπερέχει ἀπὸ τόν εὐτυχῆ, ἐνῶ ὁ εὐτυχῆς ὑπερέχει σέ πολλὰ ἀπὸ τόν πλούσιο δυστυχῆ. Ὁ πλούσιος μπορεῖ νά ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του καί νά ἀντέχει περισσότερο ἂν τοῦ ἔρθει καμιὰ μεγάλη συμφορά. Ὁ ἄλλος ὑπερέχει ἀπὸ τόν πλούσιο, ἀλλὰ ἄτυχος, σέ τοῦτο: δέν ἀντέχει ἴσως στά ἀτυχήματα καί δέν μπορεῖ νά ικανοποιεῖ τίς ἐπιθυμίες του, ἡ εὐτυχία ὅμως τόν ἀπομακρύνει ἀπ’ ὅλα αὐτά καί δέν ὑποφέρει ὅταν τοῦ συμβαίνουν κακά, δέν πάσχει, ἔχει ὠραῖα παιδιὰ, εἶναι ὁ ἴδιος ὠραῖος. Ἐάν λοιπόν, μαζί μέ ὅλα αὐτά, ἔχει καί καλὸ τέλος, νά ὁ ἄνθρωπος πού ἀναζητᾶς, πού εἶναι ἄξιος νά χαρακτηριστεῖ εὐτυχησμένος. Ἀλλὰ πρὶν πεθάνει πρέπει κανεὶς ν’ ἀποφεύγει νά τόν χαρακτηρίσει εὐτυχημένο, μόνο νά τόν λέει τυχερό. Εἶναι ἀδύνατο ἕνας ἄνθρωπος νά τὰ ἔχει ὅλα, ὅπως περίπου μιά χώρα δέν μπορεῖ νά εἶναι σέ ὅλα αὐτάρκης, γιατί εἶναι δυνατό νά ἔχει μερικά ἀγαθὰ, ἄλλα ὅμως θά τῆς λείπουν. Ἐκείνη πού ἔχει τὰ περισσότερα εἶναι ἡ καλύτερη.” Ἐτσι κι ἕνας ἄνθρωπος δέν εἶναι δυνατό νά τὰ ἔχει ὅλα. Μπορεῖ νά ἔχει πολλὰ, ἀλλὰ θά τοῦ λείπουν ἄλλα, καί ἐκεῖνος πού θά ἔχει τὰ περισσότερα ὥς τό τέλος τῆς ζωῆς του καί θά ἔχει ὠραῖο θάνατο, αὐτός, βασιλιά, κατὰ τὴ γνώμη μου, μπορεῖ νά χαρακτηρίζεται εὐτυχησμένος. Σ’ ὅλα τὰ πράγματα λοιπόν πρέπει νά περιμένουμε νά δοῦμε ποῖο θά εἶναι τό τέλος τους, γιατί ὁ θεὸς σέ πολλοὺς ἔδωσε τὴν εὐτυχία, γιὰ νά τοὺς καταστρέψει ὅμως σύρριζα ἀργότερα».

33. Αὐτὰ πού ὁ Σόλων εἶπε στὸν Κροῖσο, χωρὶς νά τόν κολακίσει σέ τίποτε, ὁ Κροῖσος δέν τὰ λογάρισε διόλου καί τόν ἔδιωξε θεωρώντας τον πολὺ ἀνόητο, ἀφοῦ παραμέριζε τὰ παρόντα ἀγαθὰ καί συμβούλευε νά περιμένει κανεὶς πρῶτα τό τέλος τοῦ ἀνθρώπου.

34. Ὅταν ἔφυγε ὁ Σόλων, ἡ θεία νέμεση ἐκδικήθηκε σκληρὰ τόν Κροῖσο, γκατί νόμιζε ὅτι εἶναι ὁ πῶς εὐτυχησμένος ἄνθρωπος. Μόλις κοιμήθηκε, εἶδε ὄνειρο πού τοῦ φανέρωνε τὰ κακά πού ἐμελλε νά πάθει ὁ γιός του. Ὁ Κροῖσος εἶχε δύο παιδιὰ, τό ἕνα μισερό, κωφάλαλο. Τό ἄλλο ἦταν ἀνάμεσα στοὺς συνομήλικούς του παντοῦ πρῶτο. Αὐτό τό δεύτερο λεγόταν Ἀτης. Γιά τόν Ἀτη λοιπόν αὐτόν εἶδε ὁ Κροῖσος ὄνειρο ὅτι θά

τόν ἔχανε, χτυπημένο ἀπὸ σιδερένιο φονικό ὄργανο. Ἀμα ξύπνησε, τρομαγμένος ἀπὸ τὸ ὄνειρο, τὸ συλλογίστηκε καὶ ἀποφάσισε νὰ παντρεύει τὸ γιό του. Παρ' ὅλο ὅτι ὁ Ἄτης ἦταν συνήθως ἀρχηγὸς τοῦ λυδικοῦ στρατοῦ, ἔπαψε νὰ τὸν στέλνει σὲ στρατιωτικές ἀποστολές κι ἔβγαλε ἀπ' ὅλα τὰ δωμάτια, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ ἄνδρες, τὰ ἀκόντια καὶ τὰ βέλη καὶ γενικά ὅλα τὰ πολεμικά ὄπλα, καὶ τὰ ἔκλεισε σὲ ἀποθήκες, μήπως κανένα ἀπ' αὐτὰ πέσει ἀπὸ ἐκεῖ πού κρεμόταν καὶ σκοτώσει τὸ παιδί του.

35. Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Κροῖσος ἐτοίμαζε τοὺς γάμους τοῦ γιοῦ του, ἔφτασε στὴ Σάρδεις ἓνας ἄνθρωπος, θύμα τῆς μοίρας, πού εἶχε τὰ χέρια του λερωμένα ἀπὸ φόνο. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦταν ἀπὸ τὴ Φρυγία, βασιλικὸς γόνος. Ὅταν πῆγε στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροίσου, τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν ἐξαγνίσει σύμφωνα μὲ τὰ ἔθιμα τοῦ τόπου. Ὁ Κροῖσος ἔκαμε τὴ σχετικὴ κάθαρση. Γίνεται στοὺς Λυδοὺς μὲ τὸν ἴδιο περίπου τρόπο πού γίνεται καὶ στοὺς Ἕλληνες*. Μετὰ τὴν καθιερωμένη τελετὴ, ὁ Κροῖσος τὸν ρώτησε νὰ μάθει ἀπὸ ποῦ ἐρχόταν καὶ ποῖός ἦταν. «Ποῖός εἶσαι, τοῦ εἶπε, καὶ ἀπὸ ποῖο μέρος τῆς Φρυγίας ἔρχεσαι στὸ σπίτι μου; Ποιὸν σκότωσες; Ἄντρα ἢ γυναίκα;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, εἰμαι γιὸς τοῦ Γορδίου, πού εἶχε πατέρα τὸν Μίδα καὶ ὀνομάζομαι Ἀδραστος. Χωρὶς νὰ τὸ θέλω σκότωσα τὸν ἀδελφό μου καὶ ἤρθα ἐδῶ ἔξορισμένος ἀπὸ τὸν πατέρα μου καὶ χωρὶς τίποτα». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ ἀποκρίθηκε: «Εἶσαι ἀπόγονος φίλων μου καὶ ἤρθες σὲ φίλους, πού κοντὰ τοὺς δέ θά σοῦ λείψει τίποτα. Καὶ σοῦ εὐχομαι νὰ ὑποφέρεις αὐτὴν τὴ συμφορά ὅσο τὸ δυνατό ἐλαφρότερα».

36. Ἔτσι ὁ Ἀδραστος ἔμεινε φιλοξενούμενος στὰ ἀνάκτορα τοῦ Κροίσου. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔκαμε τὴν ἐμφάνισή του στὸν Ὀλυμπο τῆς Μυσίας ἓνας μεγάλος ἀγριόχοιρος. Κατέβαινε ἀπὸ τὸ βουνό καὶ κατέστρεφε τὰ σπαρτά τῶν κατοίκων πού συχνὰ ἐβγαίνουν γιὰ νὰ τὸν καταδιώξουν, ἀλλὰ δὲν κατόρθωναν νὰ τοῦ κάνουν τίποτα καὶ ὑπέφεραν ἀπὸ τίς ἐπιδρομές του. Τέλος ἀντιπρόσωποὶ τοὺς πῆγαν στὸν Κροῖσο καὶ τοῦ εἶπαν τὰ ἑξῆς: «Βασιλιά, ἓνας πελώριος ἀγριόχοιρος ἐμφανίστηκε στὴ χώρα μας καὶ καταστρέφει τὰ σπαρτά μας. Ὅ,τι κι ἂν κάναμε, δὲν κατορθώσαμε νὰ τὸν ἐξοντώσουμε. Ἐκεῖνο πού σέ παρακαλοῦμε εἶναι νὰ μᾶς στείλεις τὸ γιό σου καὶ μερικοὺς τολμηροὺς νέους καὶ κυνηγετικά σκυλιά,

* Συνήθως μὲ σπονδές καὶ λουτρό.

για ν' ἀπαλλάξουμε τόν τόπο ἀπό τόν ἀγριόχοιρο». Αὐτή τήν παράκληση ἔκαμαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Μυσῶν, ἀλλά ὁ Κροῖσος θυμῆθηκε τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τούς ἀποκρίθηκε: «Γιά τό παιδί μου οὔτε λόγο νά κάνετε πιά. Δέν πρόκειται νά σᾶς τό στείλω. Εἶναι νιόπαντρος κι ἔχει ἄλλες ἐγνοίες τώρα. Θά σᾶς δώσω ὅμως μερικούς ἐκλεκτούς Λυδούς νέους, ὅλους τούς κυνηγούς μου καί τά σκυλιά μου, καί θά τούς δώσω ἐντολή νά σᾶς βοηθήσουν μέ ὅλη τους τήν προθυμία γιά ν' ἀπαλλάξετε μαζί τόν τόπο ἀπό τό θηρίο»*.

37. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί οἱ Μυσοί εὐχαριστήθηκαν πολύ. Ἐνῶ ἔφευγαν ὅμως ἐκεῖνοι, μπῆκε ὁ γιός τοῦ Κροῖσου, πού εἶχε μάθει τί ἤρθαν νά ζητήσουν οἱ Μυσοί. Καί ἐπειδὴ ὁ Κροῖσος ἀρνιόταν νά τόν στείλει μαζί μέ τούς ἄλλους, ὁ νέος τοῦ εἶπε: «Πατέρα, ἄλλοτε μπορούσα ν' ἀποκτῶ μεγάλη καί καλή φήμη πηγαίνοντας στόν πόλεμο καί στό κυνήγι. Τώρα μ' ἔχεις ἀποκλείσει κι ἀπό τά δύο, παρ' ὅλο ὅτι δέν εἶδες ἀπό μένα οὔτε δειλία οὔτε ἀπροθυμία. Τώρα πῶς θ' ἀντικρίζω τά μάτια τοῦ κόσμου, ὅταν θά πηγαίνω καί ὅταν θά φεύγω ἀπό τήν ἀγορά; Γιά τί θά μέ περνοῦν οἱ πολῖτες; Καί ἡ νιόνυφη γυναίκα μου μέ ποιοῦν θά νομίσει ὅτι παντρεύτηκε; Ἡ ἄφησέ με λοιπόν νά πάω σ' αὐτό τό κυνήγι ἡ ἐξήγησέ μου ὅτι αὐτό πού κάνεις εἶναι γιά τό καλό μου».

38. Ὁ Κροῖσος τότε ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, δέν σέ ἐμποδίζω νά πᾶς στό κυνήγι οὔτε ἐπειδὴ σέ θεωρῶ δειλό οὔτε γιά ἄλλο δυσάρεστο λόγο, ἀλλά ἐπειδὴ εἶδα ἓνα ὄνειρο, ὅτι δέ θά ζήσεις πολλά χρόνια καί θά σκοτωθεῖς ἀπό σιδερένια αἰχμή. Αὐτό τό ὄνειρο ἦταν ἡ αἰτία πού βιάστηκα νά σέ παντρέψω καί δέ σ' ἀφήνω πιά νά πηγαίνεις στίς ἐκστρατεῖες. Φροντίζω, ὅσο ζῶ, νά σέ προφυλάξω ὅσο μπορῶ. Ἐσένα ἔχω μονάκριβο παιδί, γιατί ὁ ἀδελφός σου εἶναι κωφάλαος καί οὔτε λογαριάζω ὅτι ὑπάρχει».

39. Τότε ὁ νέος ἀποκρίθηκε: «Καταλαβαίνω πατέρα πῶς ὕστερα ἀπό τέτοιο ὄνειρο θέλεις νά μέ προφυλάξεις. Δέν ξέρεις ὅμως κάτι πού δέν κατάλαβες ἀπό τό ὄνειρο καί νομίζω πῶς πρέπει νά σοῦ τό ἐξηγήσω. Εἶπες ὅτι τό ὄνειρο σοῦ ἀποκάλυψε πῶς θά σκοτωθῶ ἀπό σιδερένια αἰχ-

* Καί σήμερα ἡ περιοχή αὐτή τῆς Μ. Ἀσίας φημίζεται γιά τούς πολλούς ἀγριόχοιρους πού κάνουν συχνά μεγάλες καταστροφές.

μή. Ἀλλά ποῦ εἶναι τὰ χέρια τοῦ ἀγριόχοιρου καί ποῦ ἡ σιδερένια αἰχμή του γιά νά φοβηθεῖς; Ἄν τό ὄνειρο σοῦ εἶχε πεῖ ὅτι θά σκοτωθῶ ἀπό τὰ δόντια ἀγριόχοιρου ἢ ἀπό κάτι ἄλλο τέτοιο, τότε βέβαια θά εἶχες δίκιο νά κάνεις αὐτά πού κάνεις. Ἀλλά πρόκειται γιά σιδερένια αἰχμή. Ἀφοῦ λοιπόν δέν πρόκειται νά δώσουμε μάχη, ἄφησέ με νά πάω κι ἐγώ».

40. Ὁ Κροῖσος ἀποκρίθηκε: «Παιδί μου, ἡ δική σου ἐρμηνεία γιά τό ὄνειρο εἶναι σωστότερη. Καί γι' αὐτό τήν παραδέχομαι καί σ' ἀφήνω νά πᾶς στό κυνήγι».

41. Ὁ Κροῖσος, ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, ἔστειλε καί φώναζε τόν Φρύγα Ἄδραστο καί τοῦ εἶπε: «Ἄδραστε, δέ σέ κατηγορήσα ποτέ γιά τή φρικτή συμφορά πού ἔπαθες. Σέ βοήθησα νά καθαρθεῖς, σέ δέχτηκα καί σέ φιλοξενῶ στά ἀνάκτορα καί ἔχω ἀναλάβει ὅλα τὰ ἔξοδά σου. Τώρα λοιπόν γιά νά μοῦ ἀνταποδώσεις αὐτά πού σοῦ ἔκανα, σέ παρακαλῶ νά προσέχεις τό παιδί μου πού πρόκειται νά πάει στό κυνήγι, μήπως τυχόν θελήσουν νά σᾶς ἐπιτεθοῦν στό δρόμο τίποτα ληστές. Ἀλλωστε καί σύ θά ἐπιθυμεῖς ν' ἀναδειχτεῖς μέ δικά σου ἔργα, γιατί αὕτη εἶναι ἡ οἰκογενειακή σου παράδοση καί δέν σοῦ λείπει ἡ δύναμη».

42. Σ' αὐτά ὁ Ἄδραστος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, σ' ἄλλη περίπτωση δέ θά ἔπαιρνα μέρος σέ παρόμοιο ἐγχείρημα. Ἀνθρώπος πού ἔχει πάθει τή συμφορά πού ἔπαθα ἐγώ, δέν ἐπιτρέπεται νά πηγαίνει μέ χαρούμενους συνομήλικούς του. Δέ θά τό ἤθελα καί πολλές φορές τό ἀπέφυγα. Ἀλλά τώρα, ἐπειδὴ ἐσύ μοῦ τό ζητᾶς καί πρέπει νά σοῦ κάμω τή χάρη, γιατί πρέπει νά σοῦ ἀνταποδώσω τὰ καλά πού μοῦ ἔκαμες, εἶμαι ἔτοιμος νά κάμω ὅ,τι μοῦ εἶπες καί νά προφυλάξω τό παιδί σου, ὅσο ἔξαρτᾶται ἀπό μένα».

43. Αὐτά εἶπε ὁ Ἄδραστος στόν Κροῖσο κι ἔφυγε μαζί μέ τούς ἄλλους ἐκλεκτούς νέους καί τὰ κυνηγετικά σκυλιὰ. Ὄταν ἔφτασαν στό ὄρος Ὀλυμπος τῆς Μυσίας, ἔψαξαν γιά τό θηρίο καί ὅταν τό βρῆκαν τό περικύκλωσαν καί τό χτυποῦσαν μέ ἀκόντια. Ἐκεῖ λοιπόν ὁ ξένος, αὐτός πού εἶχε καθαρθεῖ ἀπό τό φόνο καί πού ὀνομαζόταν Ἄδραστος*, ἐνῶ

* Πού δέν μπορεῖ ν' ἀποφύγει τή μοίρα του, τήν ἀναπόδραστη».

σημάδευε τόν ἀγριόχοιρο μέ τό ἀκόντιο, ἀστόχησε καί χτύπησε τό γιό τοῦ Κροΐσου. Ἔτσι, μέ τό χτύπημα ἀπό τήν αἰχμή τοῦ ἀκόντιου, βγῆκε ἀληθινό τό ὄνειρο τοῦ Κροΐσου. Ἐνας ἀπό τοὺς κυνηγούς ἔτρεξε στίς Σάρδεις νά τοῦ ἀναγγεῖλει τό δυστύχημα καί τό θάνατο τοῦ γιου του.

44. Ὁ Κροΐσος ταραχτήκε πάρα πολύ μέ τό θάνατο τοῦ παιδιοῦ του καί ἡ ἀπελπισία του ἦταν ἀκόμη μεγαλύτερη, γιατί τόν σκότωσε ἄνθρωπος, τόν ὁποῖο αὐτός ὁ ἴδιος εἶχε ἐξαγνίσει ἀπό φόνο. Μοιρολογοῦσε γιά τή συμφορά του καί καλοῦσε τόν ἐξαγνιστή Δία νά ἔρθει νά δεῖ τί εἶχε πάθει ἀπό τόν ἄνθρωπο πού εἶχε φιλοξενήσει καί τόν καλοῦσε σάν ἐφέστιο-καί προστάτη τῆς φιλίας. Ἐφέστιο, ἐπειδὴ δέχτηκε ἕναν ξένο καί περιέθαλψε χωρίς νά τό ξέρει τό φονιά τοῦ γιου του, καί προστάτη τῆς φιλίας, ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος στόν ὁποῖο ἐμπιστεύτηκε τό γιό του βγῆκε ὁ χειρότερος ἐχθρός του.

45. Ἐφτασαν λίγο ἀργότερα καί οἱ Λυδοί πού μετέφεραν τό νεκρό καί πίσω ἀκολουθοῦσε ὁ φονιάς. Αὐτός, ἀφοῦ στάθηκε μπροστά στό νεκρό, ἄπλωσε τά χέρια στόν Κροῖσο καί τόν παρακαλοῦσε νά τόν σφάζει ἀπάνω στό νεκρό, θυμίζοντας τήν προηγούμενη συμφορά του καί λέγοντας ὅτι δέν ἔπρεπε πιά νά ζήσει, ἀφοῦ ἔγινε πρόξενος τέτοιας δυστυχίας στόν ἄνθρωπο πού τόν εἶχε ἐξαγνίσει. Ὁ Κροΐσος ἀκούγοντας αὐτά τά λόγια λυπήθηκε τόν Ἄδραστο, παρ' ὅλο πού τοῦ εἶχε κάμει τέτοιο κακό, καί τοῦ εἶπε: «Ἐλαβα, ξένε, ἀπό σένα κάθε ἱκανοποίηση, ἀφοῦ μόνος σου καταδικάζεις τόν ἑαυτό σου σέ θάνατο. Δέν εἶσαι ἐσύ ὁ αἷτιος τοῦ κακοῦ πού τό ἔκανες χωρίς νά τό θέλεις, ἀλλά κάποιος θεός, πού ἄλλοτε μοῦ εἶχε φανερώσει ὅσα μοῦ μέλλονταν». Ὁ Κροΐσος ἔθαψε τό παιδί του μέ τιμές καί ὁ Ἄδραστος, γιός τοῦ Γορδίου καί ἑγγονος τοῦ Μίδα, ἀδελφοκτόνος καί φονιάς τοῦ ἐξαγνιστή του, ὅταν ἔφυγε ὁ κόσμος μετά τήν κηδεία, πιστεύοντας ὅτι ἦταν ὁ πιό δυστυχισμένος ἄνθρωπος τοῦ κόσμου, πῆγε καί αὐτοκτόνησε ἀπάνω στόν τάφο.

46. Δυό χρόνια κράτησε ὁ Κροΐσος βαρὺ πένθος γιά τό παιδί του. Ἐπειτα ὅμως ἡ καταστροφή τῆς ἡγεμονίας τοῦ Ἀστυάγη, γιου τοῦ Κυαξάρη, ἀπό τόν Κύρο, τό γιό τοῦ Καμβύση, καί ἡ αὔξηση τῆς δύναμης τῶν Περσῶν ἀπέσπασαν τόν Κροῖσο ἀπό τό πένθος του καί τόν ἐβαλαν σέ ἀνησυχία πῶς θά μπορέσει νά περιορίσει τήν αὐξανόμενη δύναμη τῶν Περ-

σῶν, προτοῦ μεγαλῶσει ἀκόμη περισσότερο. Μὲ τὴν πρόθεση αὐτὴ σκέφτηκε νὰ δοκιμάσει τὰ μαντεῖα τῆς Ἑλλάδας καὶ τὰ μαντεῖα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε ἀντιπροσώπους, ἄλλους στοὺς Δελφούς, ἄλλους στὴς Ἀβες τῆς Φωκίδας καὶ ἄλλους στὴ Δωδώνη. Ἄλλους ἔστειλε στὰ μαντεῖα τοῦ Ἀμφιαράου καὶ τοῦ Τροφωνίου καὶ στοὺς Βραγχίδες τῆς Μιλήτου. Αὐτὰ ἦταν τὰ ἐλληνικὰ μαντεῖα, στὰ ὁποῖα ὁ Κροῖσος ἔστειλε νὰ ζητήσῃ χρησμό. Ἔστειλε, ὅπως εἶπα, ἀντιπροσώπους του καὶ στό νὰό τοῦ Ἀμμωνα τῆς Λιβύης. Ἔστειλε νὰ μαντεῖα γιὰ νὰ μάθῃ τί φρονοῦν, ὥστε ὁποιο ἀποδεικνυόταν πιό ἀληθινό, σ' αὐτό νὰ στείλῃ δευτέρη φορά νὰ μάθῃ ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Περσῶν.

47. Γιὰ νὰ ἐλέγξῃ λοιπόν τὴν ἀκρίβεια τῶν χρησμῶν ἔστειλε τοὺς Λυδοὺς μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ κάνουν τίς ἐρωτήσεις τους τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρησή τους ἀπὸ τίς Σάρδεις, ὥστε τὴν ἴδια ἡμερομηνία νὰ ρωτήσουν: «Τί κάνει αὐτὴ τὴν ὥρα ὁ βασιλιάς τῶν Λυδῶν Κροῖσος, ὁ γιός τοῦ Ἀλυάττη;» Τὴν ἀπάντηση τοῦ κάθε μαντείου ἔπρεπε νὰ τὴ γράψουν καὶ νὰ τοῦ τὴ φέρουν πίσω οἱ ἀντιπρόσωποι. Κανεῖς δὲν ξέρεῖ τί εἶπαν τὰ ἄλλα μαντεῖα. Στοὺς Δελφούς ὁμῶς, μόλις οἱ Λυδοὶ μῆπχαν στό νὰό καὶ ρώτησαν αὐτό πού τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, ἡ Πυθία τοὺς ἀπάντησε τὰ ἐξῆς σέ ἐξάμετρος στίχους:

Γνωρίζω τόν ἀριθμό τῆς ἄμμου καὶ τὰ μέτρα τῆς θάλασσας.
Καταλαβαίνω τόν κωφάλαο καὶ τόν ἄλαλο ἀκούω.
Μοῦ ἤρθε μυρωδιά σκληροκέλυφης χελώνας
πού φένηται σέ χάλκινο δοχεῖο μαζί μὲ ἀρνίσια κρέατα.
Χαλκός ἀποπάνω, χαλκός ἀποκάτω.

48. Οἱ Λυδοὶ ἔγραψαν τὰ λόγια τῆς Πυθίας κι ἔφυγαν γιὰ τίς Σάρδεις. Ὅταν ἔφτασαν ὅλοι οἱ ἀπεσταλμένοι καὶ ἔφεραν τοὺς χρησμούς τῶν μαντείων, ὁ Κροῖσος ἀνοῖξε τὰ γράμματα καὶ τὰ διάβασε. Ἀπὸ τοὺς ἄλλους χρησμούς κανένας δὲν προσέελκυσε τὴν προσοχή του. Ὅταν ὁμῶς ἄκουσε τὸ χρησμό τῶν Δελφῶν, ἀμέσως ἔκαμε προσευχή καὶ τόν δέχτηκε, γιατί βεβαιώθηκε ὅτι τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν εἶναι τὸ μόνο ἀληθινό. Αὐτό μόνο βρῆκε τί ἔκανε ὁ Κροῖσος τὴν ὥρα πού εἶχε ρωτηθεῖ. Τὴν ἑκατοστὴ μέρα μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν ἀντιπροσώπων του μηχανεύτηκε νὰ κάνει κάτι, πού δὲ θὰ ἦταν δυνατό νὰ τὸ ὑποφιαστεῖ κανεῖς. Κοιμμάτισε μιά χελώνα καὶ ἓνα ἀρνί, τὰ ἔβαλε μέσα σ' ἓνα χάλκινο καζάνι νὰ τὰ βράσῃ καὶ τὰ σκέπασε μὲ χάλκινο καπάκι.

49. Αὐτός ἦταν ὁ χρησμός τῶν Δελφῶν. Ὅσο γιά τήν ἀπάντηση τοῦ μαντείου τοῦ Ἀμφιαράου, δέν ξέρω τί εἶπε στούς Λυδούς, ὅταν ἔκριναν καί ἐκεῖ τά ὅσα ἔπρεπε. Τίποτα ἄλλο δέν εἶναι γνωστό, παρά μόνο ὅτι ὁ Κροῖσος καί τό χρησμό τοῦ μαντείου αὐτοῦ βρῆκε σωστό.

50. Μετά ἀπ' αὐτά ὁ Κροῖσος θέλησε νά ἐξευμενίσαι μέ μεγάλες θυσίες τό θεό τῶν Δελφῶν. Θυσίασε τρεῖς χιλιάδες ζῶα ἀπό τά κατάλληλα γιά θυσίες. Ἐκαμε ἕνα μεγάλο σωρό ἀπό ἐπίχρυσα καί ἐπάργυρα κρεβάτια, ἀπό χρυσά κύπελλα καί πορφυρά ροῦχα καί χιτῶνες καί τούς ἔβαλε φωτιά, ἐλπίζοντας ὅτι ἔτσι θ' ἀποκτήσει τήν εὐμένεια τοῦ θεοῦ καί παράγγειλε στούς Λυδούς νά θυσιάσει καθένας ὅ,τι μποροῦσε στό θεό. Ὅταν τελείωσε μέ τίς θυσίες, παράγγειλε νά λιώσουν μεγάλη ποσότητα χρυσοῦ, ἀπό τόν ὁποῖο κατασκευάστηκαν ἑκατόν δεκαεφτάμισόπληθρες πάχους μιᾶς παλάμης καί μήκους ἑξί παλαμῶν οἱ μεγαλύτερες καί τριῶν οἱ μικρότερες. Ἀπό αὐτές τέσσερις ἦταν ἀπό καθαρό χρυσάφι καί εἶχαν βάρος δυόμισι τάλαντα καθεμιά καί οἱ ἄλλες ἦταν ἀπό λευκό χρυσό καί ζυγίζαν δύο τάλαντα καθεμιά. Παράγγειλε νά κατασκευαστεῖ ἕνα λιοντάρι ἀπό καθαρό χρυσό πού εἶχε βάρος δέκα τάλαντα. Αὐτό τό λιοντάρι, ὅταν κάηκε ὁ ναός τῶν Δελφῶν, ἔπεσε ἀπό τό βάθρο του (πού εἶχε κατασκευαστεῖ μέ τίς πλῆθρες) καί τώρα βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κορινθίων καί ἔχει βάρος ἐξίμισι τάλαντα. Τά ἄλλα τριάμισι τάλαντα ἔλιωσαν στήν πυρκαϊά.

51. Ὅταν ἐκτελέστηκε ἡ παραγγελία του, ὁ Κροῖσος τά ἔστειλε ὅλα στούς Δελφούς καί μαζί μ' αὐτά τά ἑξῆς: Δύο μεγάλους κρατῆρες, τόν ἕνα ἀπό χρυσό καί τόν ἄλλο ἀπό ἀσήμι· ἀπό αὐτούς ὁ πρῶτος στήθηκε δεξιά καθώς μπαίνουμε στό ναό καί ὁ δεύτερος ἀριστερά. Οἱ κρατῆρες ἄλλαξαν θέση ὅταν κάηκε ὁ ναός καί ὁ χρυσός βρίσκεται στό θησαυρό τῶν Κλαζομενίων καί ζυγίζει ὀκτώμισι τάλαντα καί δώδεκα μνές, ἐνῶ ὁ ἀσημένιος βρίσκεται σέ μιά γωνία στόν πρόναο καί ἔχει χωρητικότητα ἐξακόσιων ἀμφορέων. Τοῦτο εἶναι γνωστό, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν τόν χρησιμοποιοῦν, γιά ν' ἀνακατεύουν τό κρασί μέ τό νερό στήν ἐορτή τῶν Θεοφανίων*. Λένε στούς Δελφούς ὅτι εἶναι ἔργο τοῦ Θεοδώρου

* Γιορτές στούς Δελφούς κατά τίς ὁποῖες οἱ ἱερεῖς ἔδειχναν στόν κόσμο τό ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνα καί ἄλλων θεῶν.

τοῦ Σαμίου καί αὐτό νομίζω κι ἐγώ· γιατί μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἐργασία εἶναι ἐξαιρετική. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε στοὺς Δελφούς καί τέσσερις ἀσημένιους πίθους, πού ἔχουν στηθεῖ στό θησαυρό τῶν Κορινθίων, καί δύο περιρραντήρια, τό ἓνα ἀπό χρυσό καί τό ἄλλο ἀπό ἀσήμι. Ἀπό αὐτά τό χρυσό ἔχει μιά ἐπιγραφή πού λέει ὅτι εἶναι ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων, ἀλλά αὐτό δέν εἶναι ἀλήθεια. Καί αὐτό εἶναι τοῦ Κροίσου. Τήν ἐπιγραφή τήν ἔβαλε κάποιος ἀπό τοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν, γιά νά φανεῖ εὐχάριστος στοὺς Λακεδαιμονίους. Δέν θ’ ἀναφέρω τό ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ. Ἀφιέρωμα τῶν Λακεδαιμονίων εἶναι τό ἄγαλμα τοῦ παιδιοῦ πού ἀπό τό χέρι του τρέχει νερό, ἀλλά ὄχι τὰ περιρραντήρια, οὔτε τό ἓνα οὔτε τό ἄλλο. Ὁ Κροῖσος ἔστειλε καί πολλά ἄλλα ἀφιερῶματα χωρίς νά χαράξει ἀπάνω τό ὄνομά του: λεκάνες ἀσημένιες, ἓνα χρυσό ἀγαλματάκι γυναικάς, πού εἶχε ὕψος τρεῖς πῆχες καί τό ὅποιο οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν λένε ὅτι παριστάνει τήν ἀρτοποιό τοῦ Κροίσου*. Τέλος ὁ Κροῖσος πρόσφερε στοὺς Δελφούς τὰ περιδέραια καί τίς ζώνες τῆς γυναικάς του.

52. Αὐτά λοιπόν ἔστειλε ὁ Κροῖσος στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Στό μαντεῖο τοῦ Ἀμφιαράου, ὅταν ἔμαθε τήν ἀρετή τοῦ ἥρωα καί τό πάθημά του, ἀφιέρωσε πρὸς τιμὴ του μιὰν ἀσπίδα ὀλόχρυση κι ἓνα δόρυ ἐπίσης ὀλόχρυσο. Τὰ δύο αὐτά ἀφιερῶματα βρίσκονται στό ναό τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα, στή Θήβα**.

53. Ὁ Κροῖσος ἔδωσε διαταγή στοὺς Λυδοὺς, πού ἐπρόκειτο νά μεταφέρουν τὰ δῶρα στά δύο μαντεῖα, νά ζητήσουν χρησμό ἂν ἔπρεπε νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί ἐάν ἔπρεπε γιά τό σκοπὸ αὐτὸ νά συμμαχήσει μέ κανένα. Ὅταν οἱ ἀπεσταλμένοι ἔφτασαν στά μαντεῖα πρόσφεραν τὰ ἀφιερῶματα καί ζήτησαν χρησμό μέ τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Ὁ Κροῖσος, βασιλιάς τῶν Λυδῶν καί ἄλλων ἐθνῶν, θεωρεῖ ὅτι τὰ μόνα ἀληθινὰ μαντεῖα στὸν κόσμον εἶναι τὰ δικά σας. Σᾶς ἔκαμε ἀντάξια δῶρα καί τώρα σᾶς ρωτᾷ ἐν πρὲπει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί

* Ἡ ἀρτοποιὸς αὐτὴ, ὅταν ἡ μητριά τοῦ Κροίσου τὴ διέταξε νά βάλει δηλητήριο στό ψωμί γιά νά τὸν δολοφονήσει, τό εἶπε στὸν Κροῖσο καὶ τοῦ ἔσωσε τὴ ζωή.

** Ὁ Ἀμφιάραος εἶχε λάβει, παρὰ τὴ θέλησή του, μέρος στὸν ἀδελφοκτόνο πόλεμο τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας μαζί μέ ἄλλους ἥρωες. Ὁ Δίας, γιά νά τὸν σώσει ἀπὸ ἀτιμωτικό θάνατο, ἄνοιξε μπροστὰ του χάσμα σπῆ γῆ καὶ τὸν κατάπιε. Καί μετὰ τὸν ἔκαμε ἀθάνατο.

ἂν πρέπει νά πάρει συμμαχικά στρατεύματα». Αὐτά ρώτησαν οἱ ἀπεσταλμένοι καί τά δυό μαντεῖα ἔδωσαν στόν Κροῖσο τήν ἴδια ἀκριβῶς ἀπάντησι. "Οτι ἂν ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν θά καταστρέψει μιᾷ ἰσχυρῇ αὐτοκρατορίᾳ. Τοῦ ἔδωσαν συμβουλή νά ἐπιδιώξει νά βρεῖ ποιοί ἀπό τούς Ἕλληνες ἦταν οἱ ἰσχυρότεροι, γιά νά τούς κάμει συμμάχους του.

54. "Οταν ὁ Κροῖσος ἔμαθε τούς χρησμούς ὑπερευχαριστήθηκε γι' αὐτά πού τοῦ ἔλεγαν, ἐλπίζοντας ὅτι θά καταλύσει τή βασιλεία τοῦ Κύρου. Ἔστειλε πάλι στούς Δελφούς ἀνθρώπους του καί, ἀφοῦ ἔμαθε προηγουμένως πόσος ἦταν ὁ πληθυσμός τους, δώρισε στόν κάθε κάτοικο τῶν Δελφῶν δύο στατῆρες* χρυσούς. Οἱ κάτοικοι τῶν Δελφῶν σ' ἐνδειξη εὐγνωμοσύνης ἔδωσαν στόν Κροῖσο καί στούς Λυδούς τό προβάδισμα γιά τήν ὑποβολή ἐρωτήσεων στήν Πυθία, φορολογική ἀτέλεια, πρωτοκαθεδρία στά θεάματα καί ἀπεριόριστο δικαίωμα νά γίνονται πολῖτες τῶν Δελφῶν.

55. Ἀφοῦ λοιπόν ἔκαμε τά δῶρα αὐτά στούς Δελφούς, ὁ Κροῖσος ζήτησε γιά τρίτη φορά χρησμό, ἐπειδή, ἀπό τότε πού ἔλαβε ἀπό τό μαντεῖο σωστή ἀπάντηση, τό ἐκτιμοῦσε πάρα πολύ. Ρώτησε λοιπόν τό μαντεῖο ἂν θά διατηρηθεῖ πολλά χρόνια ἡ δυναστεία του. Ἡ Πυθία ἀποκρίθηκε μέ τόν ἀκόλουθο χρησμό:

"Οταν βασιλιάς τῶν Μήδων γίνεῖ ἓνα μουλάρι,
τότε, Λυδέ μέ τά ἄβρά πόδια, κοντά στόν Ἑρμῶ
μέ τά πολλά χαλίκια
φύγε' μή σταθεῖς καθόλου καί μήν ντραπεῖς
νά φανεῖς δειλός.

56. "Οταν τοῦ ἦρθε ὁ χρησμός αὐτός, ὁ Κροῖσος χάρηκε περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά, βέβαιος ὅτι δέ θά ἦταν ποτέ δυνατό ἀντί ἀνθρώπου νά γίνεῖ βασιλιάς τῶν Μήδων ἓνα μουλάρι καί ἐπομένως οὔτε αὐτός οὔτε οἱ ἀπόγονοί του θά ἔπαυαν νά εἶναι στήν ἐξουσία. Μετά ἀπό αὐτά φρόντισε νά μάθει ποιοί ἀπό τούς Ἕλληνες ἦταν οἱ πῖο δυνατοί, γιά νά τούς κάνει φίλους του. Ἀπό τήν ἐρευνά του πληροφορήθηκε ὅτι ξεχώριζαν οἱ Λακεδαιμόνιοι πού ἦταν Δωριεῖς καί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἦταν Ἴωνες. Καί οἱ δύο ξεχώριζαν ἀπό τούς ἄλλους: οἱ Ἀθηναῖοι κρατοῦσαν ἀπό τό πελασγικό γένος καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπό τό ἐλληνικό. Οἱ πρῶτοι δέν

* Νόμισμα ὀρισμένου βάρους, πού εἶχε ἀξία περίπου ἴση μέ 20 ἀττικές δραχμές.

μετακινήθηκαν ποτέ ἀπό τὰ μέρη τους, οἱ δεύτεροι ὁμως εἶχαν πολύ περιπλανηθεῖ. Ὄταν βασιλεψε ὁ Δευκαλίων κατοικοῦσαν τή Φθιώτιδα καί ὅταν βασιλεψε ὁ Δῶρος, γίος τοῦ Ἑλλήνα, εἶχαν κατοικήσει τή χώρα πού εἶναι γύρω ἀπό τήν Ὀσσα καί τόν Ὀλυμπο, ἡ ὁποία λέγεται Ἰστιαίωτις. Ὄταν οἱ Καδμεῖοι τοὺς ἐδιώξαν ἀπό ἐκεῖ, πῆγαν νά κατοικήσουν στήν Πίνδο, ὅπου ὀνομάστηκαν Μακεδνοί*. Ἀπό ἐκεῖ πάλι πῆγαν στή Δρυοπίδα καί ἀπό τή Δρυοπίδα, ὅταν ἦρθαν στήν Πελοπόννησο, ὀνομάστηκαν Δωριεῖς. ➤

Κεφ. 57-81. Μερικές πληροφορίες γιά τοὺς Ἑλληνες. Ὁ Κροῖσος ἐκστρατεύει στήν Καππαδοκία. Ὁ Πέρσης βασιλιάς Κύρος ἀντεπιτίθεται.

Κεφ. 82, 83, 85-88, 91. Ὁ Κύρος νικάει καί αἰχμαλωτίζει τόν Κροῖσο

82. Ὁ Κροῖσος ζήτησε λοιπόν τή βοήθεια τῶν συμμάχων καί ἰδίως τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλ' ἀκριβῶς ἐκείνη τήν ἐποχὴ οἱ Σπαρτιάτες ἔτυχε νά βρίσκονται σέ διένεξη μέ τοὺς Ἀργεῖους, οἱ ὁποῖοι διεκδικοῦσαν τήν περιοχή τῆς Θυρέας. Οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ἀποσπάσει τή Θυρέα ἀπό τήν Ἀργολίδα, στήν ὁποία ἀνῆκε. Στούς Ἀργεῖους ἀκόμη ἀνῆκε ὅλη ἡ δυτική περιοχή ὡς τόν Μαλέα, τὰ Κύθηρα καί τὰ ἄλλα νησιά. Οἱ Ἀργεῖοι ἔτρεξαν νά ὑπερασπίσουν τό ἔδαφος πού ἤθελαν ν' ἀποσπᾶσουν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀρχισαν διαπραγματεύσεις καί συμφώνησαν νά παρατάξουν τριακόσιους πολεμιστές ἀπό κάθε μεριά καί ὅποιος νικοῦσε θά κρατοῦσε τήν ἀμφισβητούμενη περιοχή. Ὁ ὑπόλοιπος στρατός θά ἔφευγε καί θά γύριζε πίσω στή χώρα του, ὥστε οἱ ἀντίπαλοι νά μὴν παρασυρθοῦν καί βοηθήσουν τοὺς δικούς τους, ἂν τοὺς ἐβλεπαν νά νικιοῦνται. Ἀφοῦ λοιπόν ἐγινε αὐτὴ ἡ συμφωνία, οἱ κύριες δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων ἔφυγαν καί οἱ ἐπιλεκτοὶ ἄρχισαν μεταξύ τους τή μάχη πού τελείωσε μέ ἰσοπαλία, γιατί ἀπό τοὺς ἐξακόσιους ἄνδρες ἔμειναν μόνο τρεῖς, ὁ Ἀλκύνωρ καί ὁ Χρομῖος ἀπό τοὺς Ἀργεῖους καί ὁ Ὀθρυάδης ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους· αὐτοὶ εἶχαν μείνει ὅταν ἔπεσε ἡ νύχτα. Τότε οἱ δύο Ἀργεῖοι, μέ τήν πεποίθηση ὅτι νίκησαν, ἔφυγαν τρεχάτοι γιὰ τό Ἄργος, ἀλλὰ ὁ Λακεδαιμόνιος Ὀθρυάδης, ἀφοῦ σκύλεψε τοὺς νεκροὺς τῶν Ἀργείων καί

* Τό ἐπίθ. μακεδνός-ή-όν σημαίνει μακρός ἢ ὑψηλός· πιθανότατα ἀπό αὐτό παράγεται καί τό τοπωνύμιο Μακεδονία.

μετέφερε τὰ ὅπλα τους στό στρατόπεδό του, γύρισε στό πεδίο τῆς μάχης. Τήν ἄλλην μέρα οἱ ἀντίπαλοι πῆγαν νά δοῦν τί εἶχε ἀπογίνει. Στήν ἀρχή ἐπέμεναν καί οἱ δύο ὅτι εἶχαν νικήσει. Οἱ Ἀργεῖοι, ἐπειδὴ εἶχαν ἐπιζήσει περισσότεροι δικοί τους, οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ οἱ δύο αὐτοί, πού εἶχαν ἐπιζήσει, τό εἶχαν βάλει στά πόδια, ἐνῶ ὁ δικός τους στρατιώτης ἔμεινε στό πεδίο τῆς μάχης καί μάλιστα σκύλευσε τὰ πτώματα τῶν Ἀργείων. Τέλος ἡ φιλονικία ὁδήγησε σέ μάχη, στήν ὁποία ἔπεσαν πολλοί καί ἀπό τίς δύο μεριές, καί νίκησαν οἱ Σπαρτιάτες. Ἀπό τότε οἱ Ἀργεῖοι κουρεύτηκαν*, ἐνῶ πρὶν ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἔχουν μακριά μαλλιά κι ἔκαναν νόμο καί κατάρες κανέναν Ἀργεῖο νά μὴ ἀφήσει τὰ μαλλιά του νά μεγαλώσουν καί καμιὰ γυναῖκα νά μὴ φορέσει χρυσαφικά πρὶν ξαναπάρουν τῇ Θυρέα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πάλι ἔκαναν τόν ἀντίθετο νόμο. Ἐνῶ πρὶν δέν ἄφηναν μακριά μαλλιά, ἀπό τότε πού ἐγινε ἡ μάχη τῆς Θυρέας ἄρχισαν ν' ἀφίνουν τὰ μαλλιά τους μακριά. Ὁ Ὀθρυάδης, ὁ ὁποῖος ἀπόμεινε ἀπὸ τοὺς τριακόσιους Σπαρτιάτες, αἰσθανόταν ντροπὴ νά γυρίσει πίσω στή Σπάρτη, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι στρατιῶτες του σκοτώθηκαν, καί αὐτοκτόνησέ μέσα στή Θυρέα.

83. Ἐνῶ λοιπόν αὐτὰ συνέβαιναν στοὺς Σπαρτιάτες, ἔφτασε ὁ κήρυκας ἀπὸ τίς Σάρδεις, παρακαλώντας νά σταλεῖ βοήθεια στὸν πολιορκημένο Κροῖσο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, μόλις ἄκουσαν τόν κήρυκα, ἐτοιμάστηκαν νά προσφέρουν τῇ βοήθειά τους. Ἀλλά, ἐνῶ εἶχαν προετοιμαστεῖ καί τὰ καράβια ἦταν ἔτοιμα, ἦρθε ἄλλη εἶδηση ὅτι ἔπεσε τό φρούριο τῶν Λυδῶν καί ὅτι ὁ Κροῖσος εἶχε πιαστεῖ αἰχμάλωτος. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λυπήθηκαν πολὺ γιὰ τὴ μεγάλη συμφορὰ καί σταμάτησαν τίς προετοιμασίες.

85. Ὅσο γιὰ τόν ἴδιο τόν Κροῖσο, αὐτός ἔπαθε τὰ ἐξῆς: εἶχε ἓνα παιδί, γιὰ τό ὁποῖο ἔχω κιόλας μιλήσει, πού κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν προικισμένο, ἀλλὰ ἦταν ἄλαλο. Τὴν ἐποχὴ τῆς περασμένης εὐτυχίας του, ὁ Κροῖσος εἶχε κάνει τό πᾶν γιὰ τό παιδί αὐτό καί εἶχε μάλιστα στείλει νά ζητήσει χρησμό στοὺς Δελφοὺς. Ἡ Πυθίᾳ τοῦ εἶχε δώσει τὴν ἐξῆς ἀπάντησι:

Λυδέ, πού εἶσαι βασιλιάς πολλῶν ἀνθρώπων,
πολύ ἀνόητε Κροῖσε,
νά μὴν εὐχέσαι ν' ἀκούσεις στά ἀνάκτορά σου
τὴν πολυπόθητη φωνὴ τοῦ γιου σου.

Εἶναι καλὺτερο νά μείνει μακριὰ σου τό παιδί.
Γιὰτί θά μιλήσει τὴν ἡμέρα τῆς συμφορᾶς σου.

* Τό κούρεμα τῶν μαλλιῶν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα ἦταν σημεῖο μεγάλου πένθους.

Ὅταν κυριεύτηκε τό φρούριο, ἓνας ἀπό τοὺς Πέρσες, πού δέν ἀναγνώρισε τό βασιλιά, ὄρμησε νά τόν σκοτώσει, ἀλλά ὁ Κροῖσος μέσα στή συμφορά του ἀδιαφοροῦσε ἂν θά πεθάνει ἀπό τά χτυπήματά του. Ὅταν τό ἄλαλο παιδί του εἶδε τόν Πέρση στρατιώτη νά ὀρμαίει ἐναντίον τοῦ πατέρα του, τό ἔπιασε φόβος μέγας καί θλίψη καί ἔβγαλε φωνή μεγάλη: «Ἐ, σὺ, μή σκοτώνεις τόν Κροῖσο!» Αὐτά ἦταν τά πρῶτα λόγια πού μπόσσεσε ν' ἀρθρώσει καί ἀπό τότε μιλοῦσε ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του.

86. Οἱ Πέρσες λοιπόν κυρίεψαν τίς Σάρδεις καί αἰχμαλώτισαν τόν Κροῖσο, πού βασίλεψε δεκατέσσερα χρόνια καί πολιορκήθηκε δεκατέσσερις μέρες. Καί κατὰ τό χρησμό κατέλυσε μιά μεγάλη βασιλεία, τῇ δικῇ του. Οἱ Πέρσες ἀφοῦ ἔπιασαν τόν Κροῖσο τόν ὀδήγησαν στόν Κύρο, ὁ ὁποῖος ἔδωσε διαταγή ν' ἀνάψουν μεγάλη φωτιά καί τόν ἀνέβασαν ἀπάνω δεμένο μέ χειροπέδες καί μαζί του δεκατέσσερις Λυδοῦς, θέλοντας νά τοὺς προσφέρει σέ κάποιο θεό σάν πρώτη προσφορά τῆς λείας, εἴτε ἐπειδὴ τό εἶχε τάμα, εἴτε ἐπειδὴ εἶχε πληροφορηθεῖ ὅτι ὁ Κροῖσος εἶναι θεοφοβούμενος καί ἤθελε νά δεῖ ἂν κανένας ἀπό τοὺς θεοὺς θά τόν ἔσωζε, ὥστε νά μὴν καεῖ ζωντανός. Αὐτοί, λένε, ἦταν οἱ σκοποὶ του. Ἐνῶ ὁ Κροῖσος στεκόταν ἀπάνω στὴ φωτιά, παρ' ὅλη τὴν τρομερὴ του θέση, θυμήθηκε τά λόγια πού τοῦ εἶχε πεῖ ὁ Σόλων, σάν νά τοῦ τά εἶχε πεῖ κάποιος θεός, ὅτι «κανένας ἄνθρωπος δέν εἶναι εὐτυχής». Τότε βόγγηξε καί ἀναστέναξε καί μετὰ, ἀφοῦ ἔμεινε σιωπηλός ἀρκετὴ ὥρα, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων». Ὁ Κύρος τόν ἄκουσε καί κάλεσε τοὺς διερμηνεῖς του νά ρωτήσουν τόν Κροῖσο, ποιός ἦταν αὐτός πού φώναζε. Ἐκεῖνος, ἀφοῦ γιὰ ἀρκετές στιγμὲς δέν ἀπαντοῦσε, ὕστερα ἀναγκάστηκε νά πεῖ: «Εἶναι αὐτός μέ τόν ὁποῖο ἐγὼ θά προτιμοῦσα νά σινομιλοῦν ὅλοι οἱ βασιλιάδες κι ἂν γι' αὐτό πλήρωνα πολλὰ». Ἀλλὰ ἐπειδὴ αὐτά πού ἔλεγε ἦταν ἀκατανόητα γι' αὐτούς, πάλι τόν ρώτησαν τί ἐννοοῦσε. Καί ἐπειδὴ τόν πίεζαν πολύ, τοὺς ἐξήγησε ὅτι στίς ἀρχές τῆς βασιλείας του τόν εἶχε ἐπισκεφεῖ ὁ Σόλων, ἓνας Ἀθηναῖος, πού εἶχε περιφρονῆσει ὅλα τά πλούτη πού εἶχε δεῖ, καί τοῦ εἶχε πεῖ πολλά, τά ὁποῖα τοῦ συνέβησαν ἀκριβῶς ὅπως τά εἶχε πεῖ ὁ Ἀθηναῖος, πού δέν εἶχε μιλήσει μόνο προσωπικά γιὰ τόν Κροῖσο, ἀλλά γιὰ ὅλο τό γένος τῶν ἀνθρώπων καί μάλιστα γιὰ κείνους πού φαντάζονται ὅτι εἶναι εὐτυχισμένοι. Ἐνῶ λοιπόν ὁ Κροῖσος τά διηγόταν αὐτά, ἡ φωτιά εἶχε ἀναφτεῖ καί εἶχε ἀρχίσει νά τόν κυκλώνει. Ὅταν ὁ Κύρος ἄκουσε ἀπό τοὺς διερμηνεῖς τί εἶχε πεῖ ὁ Κροῖσος, μετὰ-

νίωσε καί σκέφτηκε ὅτι καί αὐτός ὁ ἴδιος ἦταν ἄνθρωπος καί ὅτι θά παρά-
δινε ζωντανό στή φωτιά ἄλλον ἄνθρωπο, τοῦ ὁποίου ἄλλοτε ἡ εὐτυχία
δέν ἦταν κατώτερη ἀπό τή δική του. Φοβήθηκε μήπως κάποτε τό πλη-
ρώσει καί σκέφτηκε ὅτι τίποτα γιά τοὺς ἀνθρώπους δέν εἶναι βέβαιο.
Ἔδωσε διαταγή νά σβήσουν ἀμέσως τή φωτιά καί νά κατεβάσουν τόν
Κροῖσο καί τοὺς ἄλλους πού ἦταν μαζί του. Ἀλλά δέν κατόρθωσαν νά
σβήσουν τή φωτιά.

87. Τότε, λένε οἱ Λυδοί, ὁ Κροῖσος πού εἶχε καταλάβει ὅτι ὁ Κύ-
ρος εἶχε μετανιώσει, βλέποντας τοὺς ὑπηρέτες νά προσπαθοῦν νά σβήσουν
τή φωτιά χωρίς νά τό κατορθώσουν, ἄρχισε νά ἱκετεύει μέ κραυγές τόν
Ἀπόλλωνα, φωνάζοντάς του, ἂν ποτε τόν εἶχε εὐχαριστήσει μέ προ-
σφορές, νά τόν σώσει ἀπό τό θάνατο. Ἐνῶ λοιπόν ἱκέτευε μέ δάκρυα τό
θεό, ἐκεῖ πού ὁ οὐρανός ἦταν αἴθριος καί δέ φυσοῦσε καθόλου, ἔξαφνα
μαζεύτηκαν σύννεφα, σκοτείνιασε ὁ οὐρανός, ἔπιασε μεγάλη θύελλα μέ
βροχή καί ἔσβησε ἡ φωτιά. Ἔτσι λοιπόν ὁ Κύρος, ὅταν εἶδε πόσο ὁ Κροῖ-
σος ἦταν ἀγαπημένος τοῦ θεοῦ καί ἀγαθός ἄνθρωπος, ἀφοῦ τόν ἔσωσε
ἀπό τή φωτιά, τοῦ εἶπε: «Κροῖσε, ποῖός ἄνθρωπος σοῦ ἔβαλε τήν ἰδέα
νά ἐκστρατεύσεις ἐναντίον τῆς χώρας μου καί ἀντί φίλος μου νά γίνεις
ἐχθρός μου;» Ἐκεῖνος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, ὅλα αὐτά τά ἔκανα γιά
τήν εὐτυχία τή δική σου καί γιά τή δυστυχία τή δική μου. Αἷτιος ὅλων
αὐτῶν εἶναι ὁ θεός τῶν Ἑλλήνων πού μέ παρέσυρε νά ἐκστρατεύσω ἐναν-
τίον σου. Κανείς δέν εἶναι τόσο ἀνόητος ὥστε νά προτιμᾷ τόν πόλεμο
ἀπό τήν εἰρήνην. Ὅσο ὑπάρχει εἰρήνη τά παιδιά κηδεύουν τοὺς γονεῖς
τους, ἐνῶ ὅταν ξεσπάει ὁ πόλεμος οἱ γονεῖς κηδεύουν τά παιδιά τους.
Ἀλλά ἔτσι θά τό θελαν οἱ θεοί νά γίνουν τά πράγματα».

88. Αὐτά εἶπε ὁ Κροῖσος καί ὁ Κύρος, ἀφοῦ τόν ἔλυσε, τόν ἔβαλε
νά καθήσει πλάι του καί τοῦ φέρθηκε μέ μεγάλη εὐγένεια. Τόν κοίταζε
μέ μεγάλη περιέργεια καί ὁ ἴδιος καί οἱ ἄλλοι πού ἦταν γύρω του. Ὁ
Κροῖσος καθόταν σκεπτικός καί σιωπηλός. Μετά, καθώς γύρισε καί εἶδε
τοὺς Πέρσες νά λεηλατοῦν τήν πρωτεύουσα τῆς Λυδίας, εἶπε: «Βασιλιά,
τί πρέπει νά κάνω ἀπό τά δύο, νά σοῦ πῶ τί σκέπτομαι σ' αὐτή τήν περί-
σταση ἢ νά μή μιλήσω διόλου;» Ὁ Κύρος τόν ἐνθάρρυνε νά πεῖ ὅ,τι ἤθελε.
Καί ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε: «Ὅλο αὐτό τό πλῆθος τί κάνει ἐκεῖ πέρα τόσο
βιαστικά;» Ὁ Κύρος τοῦ ἀποκρίθηκε: «Λεηλατεῖ τήν πόλη σου καί δια-

σκορπίζει τὰ πλούτη σου». Ὁ Κροῖσος τότε τοῦ εἶπε: «Οὔτε τὴν πόλιν μου οὔτε τὰ χρήματά μου ἀρπάζει, ἀφοῦ τίποτα πιά ἀπὸ αὐτὰ δέ μοῦ ἀνήκει. Τώρα λεηλατοῦν τὰ ὅσα ἀνήκουν σέ σένα».

91. Ὅταν οἱ Λυδοὶ ἔφτασαν στοὺς Δελφούς καὶ εἶπαν ὅσα εἶχαν διαταγὴ νὰ ποῦν, λέγεται ὅτι ἡ Πυθία τοὺς ἀποκρίθηκε τὰ ἑξῆς: «Τὸ πεπρωμένο οὔτε ὁ θεὸς ἀκόμα μπορεῖ νὰ τὸ ἀποφύγει. Ὁ Κροῖσος πληρώσε τὴν ἁμαρτία τοῦ πέμπτου προγόνου του, πού, ἀπλὸς στρατιώτης τῶν Ἡρακλειδῶν, δέχτηκε νὰ ἐκτελέσῃ γυναικεῖο δολερό σχέδιο, νὰ σκοτώσῃ τὸν κύριό του καὶ νὰ πάρῃ τὴν ἐξουσία χωρὶς νὰ ἔχει κανένα δικαίωμα. Ἄν καὶ ὁ Λοξίας* ἐπιθυμοῦσε ἡ καταστροφή τῶν Σάρδεων νὰ μὴ γίνῃ στή βασιλεία τοῦ Κροίσου, ἀλλὰ ὅταν θὰ βασιλεύαν τὰ παῖδιά του, δὲν μπόρεσε νὰ ξεγελάσῃ τίς μοῖρες. Καθετὶ στὸ ὅποιο αὐτὲς ὑποχώρησαν, ὁ Ἀπόλλων τὸ ἔκανε γιὰ χάρη τοῦ Κροίσου· ἀνέβαλε τὴν ἄλωση τῶν Σάρδεων γιὰ τρία χρόνια· καὶ αὐτὸ ὁ Κροῖσος πρέπει νὰ τὸ ξέρῃ, ὅτι πιᾶστηκε αἰχμάλωτος τρία χρόνια ἀργότερα ἀπ' ὅτι εἶχαν ὀρίσει οἱ μοῖρες. Καὶ ἐκτός ἀπ' αὐτό, ὅταν καιγόταν ἀπάνω στή φωτιά, ὁ θεὸς ἤρθε καὶ τὸν βοήθησε. Ὅσο γι' αὐτὰ πού ἐγίναν, ἄδικα ὁ Κροῖσος κατηγορεῖ τὸ μαντεῖο. Ὁ Λοξίας τοῦ προεῖπε ὅτι, ἂν ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν, θὰ καταστρέψῃ μιὰ μεγάλη δύναμη. Ὁ Κροῖσος ἂν ᾔθελε νὰ πάρῃ μιὰ σωστὴ ἀπόφαση, ὅταν τοῦ δόθηκε αὐτός ὁ χρησμός, ἔπρεπε νὰ ξαναστείλῃ καὶ νὰ ρωτήσῃ γιὰ ποιά δύναμη ἐπρόκειτο, τὴν δική του ἢ τοῦ Κύρου; Ἀλλὰ ἀφοῦ οὔτε τὴν ἐννοία τοῦ χρησμοῦ κατάλαβε, οὔτε ζήτησε νὰ τοῦ δοθεῖ μιὰ νέα ξεκάθαρη ἀπάντηση, πρέπει νὰ θεωρεῖ ὑπεύθυνο τὸν ἑαυτό του. Καὶ ὅταν γιὰ τελευταία φορὰ ζήτησε χρησμό καὶ ὁ Λοξίας εἶπε ὅσα εἶπε γιὰ ἓνα μουλάρι, οὔτε αὐτὰ τὰ κατάλαβε. Ὁ Κύρος ἦταν τὸ μουλάρι γιὰ τὸ ὅποιο ἔκανε λόγο ὁ χρησμός, γιατί οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀπὸ διαφορετικὲς ἐθνικότητες. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπὸ ἀνώτερη τάξη καὶ ὁ πατέρας του ἀπὸ κατώτερη. Ἡ μητέρα του ἦταν ἀπὸ τὴ Μήδία, κόρη τοῦ Ἀστυάγῃ, βασιλιᾶ τῶν Μήδων, ἐνῶ ὁ πατέρας του ἦταν Πέρσης, ὑπήκοος τῶν Μήδων. Ἐνῶ λοιπόν ἦταν σ' ὅλα κατώτερος, πῆρε τὴν κόρη τοῦ κυρίου του». Αὐτὰ ἀποκρίθηκε ἡ Πυθία στοὺς Λυδοὺς. Κι αὐτοί, ὅταν γύρισαν στὶς Σάρδεις, τὰ εἶπαν στὸν Κροῖσο κι ἐκεῖνος ὅταν τ' ἄκουσε, ἀναγνώρισε ὅτι δικό του ἦταν τὸ σφάλμα καὶ ὅχι τοῦ θεοῦ.

* Ὁ Ἀπόλλων συσχετίζεται συνήθως μὲ τὸ ἐπίθ. λοξός, ἀπὸ ὑπαινιγμὸ πρὸς τοὺς διαφορούμενους χρησμούς.

Κεφ. 89-130. Περιγραφή Λυδίας. Γενεαλογία καὶ παιδική ἡλικία τοῦ Κύρου. Μέ τὴν ἐνηλικίωσή του ὁργανώνει ἐπανάσταση ἐναντίον τοῦ Ἀστυάγη.

Κεφ. 131-139. Ἔθιμα Περσῶν

131. Γιά τοὺς Πέρσες ξέρω ὅτι ἔχουν τὰ ἐξῆς ἔθιμα: Ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ βωμοὺς δὲ συνηθίζουν νά κάνουν. Καὶ ὅσους τὰ ἔχουν, τοὺς θεωροῦν ἀνόητους, ἐπειδὴ, καθὼς συμπεραίνω, οἱ Πέρσες δὲ νομίζουν, ὅπως νομίζουν οἱ Ἕλληνες, ὅτι οἱ θεοὶ ἔχουν ἀνθρώπινη μορφή. Οἱ Πέρσες συνηθίζουν νά προσφέρουν θυσίες στό Δία στίς ψηλότερες κορυφές τῶν βουνῶν καὶ ὀνομάζουν Δία ὅλο τό θόλο τοῦ οὐρανοῦ. Προσφέρουν ἐπίσης θυσίες στόν ἥλιο, στή σελήνη, στή γῆ, στή φωτιά, στό νερό καὶ στοὺς ἀνέμους. Στὴν ἀρχὴ ἔκαναν θυσίες μόνο σ' αὐτοὺς τοὺς θεοὺς, ἀλλὰ ἀργότερα ἔμαθαν ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ τοὺς Ἀραβες νά προσφέρουν θυσίες καὶ στὴν Οὐρανία Ἀφροδίτη, τὴν ὁποία οἱ Ἀσσύριοι ὀνομάζουν Μύλιττα, οἱ Ἀραβες Ἀλιλάτ καὶ οἱ Πέρσες Μίτρα.

132. Οἱ Πέρσες κάνουν θυσίες στοὺς θεοὺς αὐτοὺς μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: οὔτε βωμοὺς φτιάχνουν, οὔτε φωτιά ἀνάβουν, ὅταν πρόκειται νά κάνουν θυσία, οὔτε κάνουν σπονδές, οὔτε μεταχειρίζονται αὐλούς, οὔτε ταινίες, οὔτε κριθάρι. Ὅποιος θέλει νά προσφέρει θυσία ὁδηγεῖ τό ζῶο σ' ἓνα χῶρο πού ἔχει καθαρθεῖ καὶ βάζοντας ἀπάνω στὴν τιάρα του στεφάνι ἀπὸ μυρσίνη προσεύχεται στό θεό. Δέν ἐπιτρέπεται ὅμως σ' ἐκεῖνον πού θυσιάζει νά προσεύχεται μόνο γιὰ τὴ δική του εὐτυχία, ἀλλὰ γιὰ τὴν εὐτυχία ὅλων τῶν Περσῶν καὶ τοῦ βασιλιᾶ, γιατί κι αὐτός περιλαμβάνεται σ' ὅλους τοὺς Πέρσες. Ἐπειτα, ἀφοῦ κόψει τό ζῶο σέ μικρά κομμάτια καὶ ψήσει τὰ κρέατα, κάνει ἓνα στῶμα ἀπὸ τό τρυφερότερο χόρτο, συνήθως τριφύλλι, καὶ τοποθετεῖ ἀπάνω ὅλα τὰ κρέατα. Ἀφοῦ τὰ βάλει ἐκεῖ, ὁ μάγος* πού εἶναι παρών, ψέλνει μιά προσευχή, τὴν ὁποία οἱ Πέρσες ὀνομάζουν «θεογονία». Ἄν ὁ μάγος δέν εἶναι παρών, δὲ συνηθίζουν νά κάνουν θυσίες. Τέλος, ἀφοῦ μένει λίγο ἀκόμη στόν τόπο τῆς θυσίας, παίρνει τὰ κρέατα καὶ τὰ χρησιμοποιοῦ ὅπως θέλει.

133. Ἀπ' ὅλες τίς ἡμέρες τοῦ χρόνου οἱ Πέρσες θεωροῦν ὅτι πρέ-

* Μάγος ἐδῶ εἶναι συνώνυμο μέ τό ἱερεὺς.

πει νά γιορτάζει καθένας ιδιαίτερα τήν ἡμέρα πού γεννήθηκε. Τήν ἡμέρα αὕτη θεωροῦν καθήκον τους νά προσφέρουν πλούσιο γεῦμα. Οἱ πλούσιοι προσφέρουν ἕνα βόδι, ἕνα ἄλογο, μιὰ καμήλα καί ἕνα γαίδαρο, ψημένα ὁλόκληρα στό φούρνο. Οἱ φτωχοί προσφέρουν μικρά ζῶα. Φαγητά προσφέρουν λίγα, ἀλλά προσφέρουν πολλά γλυκά, τό ἕνα μετά τό ἄλλο. Γι' αὐτό οἱ Πέρσες λένε ὅτι οἱ "Ἕλληνες, ὅταν καθίσουν νά φᾶνε, σταματοῦν τό φαγητό τους ἐνῶ πεινοῦν ἀκόμα, γιατί μετά τό δεῖπνο δέν προσφέρεται τίποτα τό ἄξιο λόγου, ἐνῶ ἀσφαλῶς ἂν προσφερόταν τίποτα, δέ θά σταματοῦσαν νά τρῶνε. Στούς Πέρσες ἀρέσει πολύ τό κρασί. Αὐτά τά ἔθιμα τά τηροῦν. "Ὅταν μεθύσουν, ἔχουν τή συνήθεια νά συζητοῦν τά σπουδαιότερα πράγματα. Τήν ἄλλη μέρα, ὅταν ἔχουν πιά ξεμεθύσει, ὁ οἰκοδεσπότης, στό σπίτι τοῦ ὁποίου ἔγινε ἡ συζήτηση, ὑποβάλλει στήν κρίση τους τά ὅσα ἀποφάσισαν. "Ἄν τά βροῦν λογικά, τά ἐκτελοῦν. "Ἄν ὅμως τά βροῦν παράλογα, τά ἀπορρίπτουν. "Ἄν τύχει πάλι καί πάρουν καμιὰ ἀπόφαση ξεμέθυστοι, δέν τήν ἐκτελοῦν πρίν τήν ξανα συζητήσουν μεθυσμένοι.

134. "Ἄν συναντηθοῦν дуὶ Πέρσες στό δρόμο, μπορεῖ κανεῖς νά καταλάβει ἂν εἶναι ἰσότιμοι μεταξύ τους ἀπό τό ἑξῆς: ἀντί νά μιλήσουν ὁ ἕνας στόν ἄλλο, θά φιληθοῦν στό στόμα· ἂν ὁ ἕνας εἶναι λίγο κατώτερος ἀπό τόν ἄλλο, τότε ὁ κατώτερος φιλεῖ τόν ἄλλο στά μάγουλα· ἂν τέλος εἶναι πολύ κατώτερης τάξης, τότε γονατίζει καί προσκυνάει τόν ἄλλο. Μετά τόν ἑαυτό τους, οἱ Πέρσες ἐκτιμοῦν περισσότερο τοὺς λαούς πού εἶναι πολύ κοντινοί γείτονές τους, ὕστερα ἐκείνους πού ἔρχονται ἀμέσως μετά ἀπ' αὐτούς καί τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τοὺς τιμοῦν ἀνάλογα μέ τήν ἀπόσταση πού βρίσκονται. Λιγότερο ἐκτιμοῦν τοὺς λαούς ἐκείνους πού ζοῦν πολύ μακριά, γιατί νομίζουν ὅτι οἱ ἴδιοι εἶναι πολύ καλύτεροι σέ ὅλα καί ἐκτιμοῦν τήν ἀξία τῶν ἄλλων ἀνθρώπων σύμφωνα μέ τόν παραπάνω κανόνα. "Ἐτσι θεωροῦν ὅτι ὅσο πιό μακριά ζοῦν οἱ ἄλλοι λαοί, τόσο χειρότεροι εἶναι. Τήν ἐποχὴ τῆς μηδικῆς κυριαρχίας, οἱ λαοὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἀσχοῦσαν τήν κυριαρχία ὁ ἕνας στόν ἄλλον: οἱ Μηδοὶ εἶχαν τή γενικὴ ἐξουσία σέ ὅλους καθὼς καί στοὺς κόντινους τους γείτονες· αὐτοὶ στοὺς γείτονές τους καί οἱ τελευταῖοι στοὺς παρακάτω, πράγμα πού γινόταν σύμφωνα μέ τήν ἀρχή μέ τήν ὁποία τιμοῦν τοὺς λαούς οἱ Πέρσες. "Ἐτσι, ὅσο ἅπλωναν τήν ἐξουσία τους, ἄφηναν τή διοίκηση στοὺς ὑποταγμένους λαούς.

135. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Πέρσες εἶναι ἐκεῖνοι πού υἱοθετοῦν πὺ εὐκολα ξένες συνήθειες. Θεώρησαν ὅτι ἡ ἐνδυμασία τῶν Μήδων ἦταν καλὺτερη ἀπὸ τὴ δική τους καὶ τὴν υἱοθέτησαν. Γιά τόν πόλεμο πῆραν τό θώρακα τῶν Αἰγυπτίων.

136. Ἡ μεγαλὺτερη ἀντρική ἀρετή, μετὰ τὴν ἀντρεία στή μάχη, εἶναι νὰ ἔχει κανεῖς πολλά παιδιά. Κάθε χρόνο ὁ βασιλιάς στέλνει δῶρο σέ κεῖνον πού ἔχει τὰ περισσότερα· θεωροῦν ὅτι ὁ μεγάλος ἀριθμός σημαίνει μεγάλη δύναμη. Φροντίζουν τὰ παιδιά τους ἀπὸ τὰ πέντε ὡς τὰ εἴκοσι χρόνια καὶ τοὺς μαθαίνουν τρία μόνο πράγματα: ἵππασία, τοξοβολία καὶ φιλαλήθεια. Προτοῦ γίνεται πέντε χρονῶν δέ δείχνουν τό παιδί στόν πατέρα του, ἀλλά μένει μέ τίς γυναῖκες. Καί αὐτό γίνεται γιά νὰ μή νιώσει ὁ πατέρας καμιά λύπη ἂν τό παιδί πεθάνει μωρό.

137. Ἐπαινῶ αὐτὴν τὴ συνήθεια καὶ ἐπαινῶ καὶ τὴν ἀκόλουθη: ὅτι γιά ἓνα μόνο φταίξιμο οὔτε ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς μπορεῖ νὰ καταδικάσει κάποιον σέ θάνατο, οὔτε κανένας ἄλλος Πέρσης μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλει ἀνεπανόρθωτη τιμωρία σέ δούλο του γιά ἓνα μόνο ἀδίκημα, ἀλλά ἂν, κάνοντας λογαριασμό, βρεῖ ὅτι τὰ ἀδικήματα τοῦ δούλου εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὴ δουλειά πού ἔχει προσφέρει, τότε μπορεῖ νὰ κάνει ὅ,τι θέλει.

138. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται οὔτε κἀν νὰ μιλοῦν γιά τὰ ὅσα τοὺς ἀπαγορεύεται νὰ κάνουν. Ἡ μεγαλὺτερη ἀπρέπεια γιά τοὺς Πέρσες εἶναι τό ψέμα, καὶ ἀμέσως ὕστερα τό νὰ ἔχει κανεῖς χρέη, γιά ἄλλους πολλοὺς λόγους καὶ κυρίως ἐπειδὴ ἀπὸ ἀνάγκη, λένε, ὁ ὀφειλέτης θὰ ὀδηγηθεῖ στό ψέμα. Ὅποιος πάθει λέπρα ἢ λευκά ἐξανθήματα, δέν ἐπιτρέπεται νὰ μπεῖ σέ πολιτεία οὔτε νὰ συναναστραφεῖ μέ ἄλλους Πέρσες. Λένε ὅτι ἡ ἀρρώστια πιάνει ἐκεῖνον πού ἀσέβησε στόν ἥλιο. Ἄν πάθει κανένας ξένος τίς ἀρρώστιες αὐτές, τόν διώχνουν ἀπὸ τὴ χώρα τους καθὼς καὶ τ' ἄσπρα περιστέρια γιά τόν ἴδιο λόγο. Γιά τὰ ποτάμια ἔχουν μεγάλο σεβασμό.

139. Καί κάτι ἄλλο ὑπάρχει στοὺς Πέρσες πού οἱ ἴδιοι δέν τό ἔχουν προσέξει, ἀλλά ἐμεῖς τό παρατηρήσαμε: τὰ ὀνόματά τους καὶ οἱ λέξεις πού σημάζουν κάποιο ἀξίωμα τελειώνουν πάντα μέ τό ἴδιο γράμμα, δηλαδή αὐτό πού οἱ Δωριεῖς ὀνομάζουν «σάν» καὶ οἱ Ἴωνες «σίγμα». Ἄν ἐρευνήσεις θὰ βρεῖς ὅτι ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν, χωρὶς καμιά ἐξαίρεση, τελειώνουν σέ σίγμα.

Κεφ. 141-142, 152. Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπὸ τῆ Σπάρτης· αὐτὴ ἀρνεῖται

141. Μόλις οἱ Λυδοὶ νικῆθηκαν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, οἱ Ἴωνες καὶ οἱ Αἰολεῖς ἔστειλαν κήρυκες στὸν Κύρο, στίς Σάρδεις, καὶ ᾔθελαν νὰ γίνουν ὑπῆκοοί του μὲ τοὺς ὅρους, πού ἄλλοτε τοὺς εἶχε παραχωρήσει καὶ ὁ Κροῖσος. Ὁ Κύρος, ἀφοῦ ἄκουσε αὐτὰ πού τοῦ πρότειναν, τοὺς ἀποκρίθηκε μὲ μιὰ παραβολή: «Κάποιος αὐλητής, εἶπε, ἐνῶ ἔπαιζε αὐλό εἶδε ψάρια στὴ θάλασσα καὶ ἄρχισε νὰ παίζει, νομίζοντας ὅτι θὰ τὰ φέρει ἔξω στὴ στεριά. Ἀλλὰ καθὼς ἡ ἐλπίδα του διαψεύστηκε, πῆρε ἓνα δίχτυ, ἔπιασε πολλὰ ψάρια καὶ τὰ ἔσυρε στὴ στεριά, ὅπου, καθὼς τὰ ἔβλεπε νὰ σπαρταροῦν, τοὺς εἶπε: Ὅλοι νὰ μοῦ χορεύετε, ἀφοῦ οὔτε ὅταν σᾶς ἔπαιζα αὐλό δὲ θέλατε νὰ βγῆτε». Ὁ Κύρος μίλησε ἔτσι στοὺς Ἴωνες καὶ τοὺς Αἰολεῖς, ἐπειδὴ ὅταν τοὺς εἶχε στείλει κήρυκες καὶ τοὺς εἶχε ζητήσει ν' ἀποσπαστοῦν ἀπὸ τὸν Κροῖσο, δὲν τὸν εἶχαν ἀκούσει, ἐνῶ τώρα, πού εἶχαν πιά τελειώσει τὰ πράγματα, ἦταν ἐτοιμοὶ νὰ ὑπακούσουν στὸν Κύρο. Αὐτὰ τοὺς τὰ ἔλεγε θυμωμένος. Ὅταν αὐτὰ μαθεύτηκαν στίς πόλεις, ἄρχισαν νὰ χτίζουν τείχη καὶ νὰ συγκεντρώνονται ὅλοι στὸ Πανιώνιο ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μιλησίους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ὁ Κύρος εἶχε κάμει συνθήκη φιλίας, μὲ ὅρους ὅμοιους μ' ἐκείνους τοῦ Κροίσου. Οἱ ὑπόλοιποι Ἴωνες ἀποφάσισαν ἀπὸ κοινοῦ νὰ στείλουν κήρυκες στὴ Σπάρτη καὶ νὰ ζητήσουν βοήθεια γιὰ τοὺς Ἴωνες.

142. Οἱ Ἴωνες αὐτοί, στοὺς ὁποίους ἀνήκει τὸ Πανιώνιο, ἔχουν χτίσει τίς πολιτεῖες τους στὸ μέρος ὅπου ὑπάρχει ὁ ὠραιότερος οὐρανὸς καὶ τὸ καλύτερο κλίμα, ἀπ' ὅσα ξέρω. Οὔτε οἱ χῶρες πού εἶναι βορινὰ τῆς Ἰωνίας, οὔτε ἐκεῖνες πού βρίσκονται στὰ νότια ἢ στ' ἀνατολικά ἢ στὰ δυτικά μποροῦν νὰ συγκριθοῦν μαζί της. Γιατί οἱ βορινές ὑποφέρουν ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴν ὑγρασία, οἱ νότιες ἀπὸ τὴ ζέστη καὶ τὴν ξηρασία. Οἱ Ἴωνες δὲ μιλοῦν ὅλοι τὴν ἴδια γλῶσσα, ἀλλὰ ἔχουν τέσσερις διαλέκτους. Πρώτη πολιτεία τους στὸ νότο εἶναι ἡ Μίλητος, ὕστερα ἔρχεται ἡ Μυοῦς καὶ ἡ Πριήνη. Αὐτές οἱ δύο βρίσκονται στὴν Καρία καὶ μιλοῦν τὴν ἴδια διάλεκτο μὲ τοὺς Ἴωνες. Οἱ ἀκόλουθες πολιτεῖες βρίσκονται στὴ Λυδία: ἡ Ἐφεσσος, ἡ Κολοφῶν, ἡ Λέβεδος, ἡ Τέως, οἱ Κλαζομενές καὶ ἡ Φώκαια. Οἱ πολιτεῖες αὐτές μιλοῦν τὴν ἴδια γλῶσσα, πού δὲν ἔχει τίποτα τὸ κοινὸ μὲ τὴ γλῶσσα τῶν τριῶν προηγούμενων. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλες τρεῖς ἰω-

νικές πολιτεῖες. Οἱ δύο εἶναι σέ νησιά, στή Σάμο καί στή Χίο, καί ἡ ἄλλη στήν ἡπειρωτική χώρα, οἱ Ἐρυθρές. Οἱ Χίοι καί οἱ Ἐρυθραῖοι ἔχουν τήν ἴδια γλῶσσα, ἐνῶ οἱ Σάμιοι ἔχουν δική τους ξεχωριστή. Ἔτσι, ὑπάρχουν τέσσερις διάλεκτοι.

152. Ὄταν οἱ κήρυκες τῶν Ἰώνων καί τῶν Αἰολέων ἔφτασαν στή Σπάρτη (ὅλα ἐγιναν μέ μεγάλη βιασύνη), ὄρισαν τόν Πύθερμο ἀπό τή Φώκαια γιά νά μιλήσει ἀπό μέρους ὅλων. Ὁ Πύθερμος φόρεσε κόκκινη ἐνδυμασία, ὥστε νά τό μάθουν οἱ Σπαρτιάτες καί νά συγκεντρωθοῦν ὅσο τό δυνατό περισσότερο στή συνέλευση, παρουσιάσθηκε καί εἶπε πολλά, λέγοντας ὅτι ἔπρεπε οἱ Σπαρτιάτες νά τούς βοηθήσουν. Αὐτά πού εἶπε δέν ᾔθελαν νά τ' ἀκούσουν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί ἀρνήθηκαν νά βοηθήσουν τούς Ἴωνες. Οἱ Ἴωνες ἀπεσταλμένοι ἔφυγαν, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι, μετά τήν ἀρνήσή τους, ἔστειλαν ἀντιπροσώπους τους, μέ καράβι πενηντάκωπο, γιά νά πληροφορηθοῦν, καθώς ἐγώ τουλάχιστο νομίζω, γιά τόν Κύρο καί τήν κατάσταση τῆς Ἰωνίας. Ὄταν ἔφτασαν στή Φώκαια ἔστειλαν τόν καλύτερό τους στίς Σάρδεις, τόν Λακρίνη, γιά νά μεταφέρει στόν Κύρο τό μήνυμα τῶν Λακεδαιμονίων νά μήν καταστρέψει ἐλληνική γῆ, γιατί αὐτό δέ θά τό ἀνεχθοῦν.

Κεφ. 153-216. Οἱ Πέρσες ὑποτάσσουν τή Λυδία καί τήν Ἰωνία, καθώς καί τήν Καρία. Κυριεύουν τή Βαβυλώνα. Ὁ Κύρος ἐκστρατεύει ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν.

ΕΥΤΕΡΠΗ

2

Κεφ. 1-5. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου

1. "Όταν ὁ Κύρος πέθανε, τόν διαδέχτηκε στό θρόνο ὁ Καμβύσης. Ἦταν γιός τοῦ Κύρου καί τῆς Κασσανδάνης, κόρης τοῦ Φαρνάσπη, ἡ ὁποία εἶχε πεθάνει πρὶν ἀπὸ τόν Κύρο πού τήν πένθησε βαριά κι ἐβγαλε διαταγή νά τήν πενθήσουν ὅλοι οἱ ὑπήκοοί του. Ὁ Καμβύσης λοιπόν, γιός τοῦ Κύρου καί αὐτῆς τῆς γυναίκας, θεωροῦσε τούς Ἰωνες καί τούς Αἰολεῖς δούλους του, κληρονομιά ἀπὸ τόν πατέρα του, καί ὅταν ἔκανε τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, πῆρε μαζί του καί ἄλλους ἀπὸ τούς λαούς, πού ἐξουσίαζε, καί Ἕλληνες.

2. Προτοῦ γίνει βασιλιάς τους ὁ Ψαμμήτιχος, οἱ Αἰγύπτιοι θαρροῦσαν ὅτι ἦταν ὁ ἀρχαιότερος λαός τοῦ κόσμου. "Όταν ὁ Ψαμμήτιχος ἔγινε βασιλιάς, θέλησε νά ἐξετάσει ποιοί ἀπὸ τούς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι καί ἀπὸ τότε καί ὕστερα οἱ Αἰγύπτιοι πιστεύουν ὅτι οἱ Φρύγες δημιουργήθηκαν πρὶν ἀπ' αὐτούς καί ὅτι οἱ ἴδιοι ἦταν οἱ ἀρχαιότεροι μετὰ τούς Φρύγες. "Όταν ὁ Ψαμμήτιχος κατὰλαβε ὅτι δέν μπορούσε νά ἐξακριβώσει ποιοί ἀπὸ τούς ἀνθρώπους εἶχαν δημιουργηθεῖ πρῶτοι, σοφίστηκε τό ἐξῆς. Πῆρε στήν τύχη δύο νεογέννητα παιδιὰ καί τὰ ἔδωσε σ' ἓνα βοσκό γιά νά τὰ μεγαλώσει ἀνάμεσα στά κοπάδια του καί τοῦ ἔδωσε διαταγή κανεῖς νά μὴν πεῖ μπροστά στά παιδιὰ οὔτε λέξη. Ἐπρεπε ὁ βοσκός νά τὰ βάλει σέ μιά καλύβα ἐρημική καί νά τούς πηγαίνει πότε πότε κατσίκες, ὥστε νά ἔχουν ἀρκετό γάλα, καί νά τὰ φροντίζει, γιά ὅλα τ' ἄλλα. Ὁ Ψαμμήτιχος τὰ ἔκανε αὐτά καί ἔδινε αὐτές τίς διαταγές, ἐπειδὴ ἤθελε ν' ἀκούσει τί γλώσσα θά μιλήσουν πρῶτη τὰ παιδιὰ,

ὅταν θά ἔπαυαν νά βγάζουν φωνές χωρίς νόημα. Αὐτό καί ἔγινε. "Ὅταν πέρασαν δύο χρόνια κι ὁ βοσκός τά φρόντιζε ὅπως εἶχε διαταγή, ἀνοίξε μιὰ μέρα τήν πόρτα τῆς καλύβας καί τά δύο παιδιά προχώρησαν πρὸς αὐτόν μέ τά χεράκια τους τεντωμένα καί φώναξαν «βεκός». Τήν πρώτη φορά πού τ' ἄκουσε ὁ βοσκός δέν ἔδωσε προσοχή, μά καθὼς πῆγαινε συχνά καί τά φρόντιζε καί τοῦ ἔλεγαν συνεχῶς τήν ἴδια λέξη, τό μήνυσε τοῦ κυρίου του καί, μετὰ ἀπὸ διαταγή του, τοῦ τά πῆγε. "Ὅταν ὁ Ψαμμήτιχος τ' ἄκουσε ὁ ἴδιος, ζήτησε νά μάθει σέ ποιά γλώσσα ὑπῆρχε ἡ λέξη «βεκός» κι ἔμαθε ὅτι οἱ Φρύγες λένε ἔτσι τό ψωμί. "Ἔτσι ὑποχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι πού σκέφτηκαν τό πράγμα καί παραδέχτηκαν ὅτι οἱ Φρύγες ἦταν ἀρχαιότεροί τους. "Ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα τό ἄκουσα ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαίστου στή Μέμφιδα*.

3. Γιά τήν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν τόσα μοῦ εἶπαν, ἀλλὰ ἄκουσα καί ἄλλα πολλά στή Μέμφιδα, συζητώντας μέ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Ἡφαίστου. Τά ἴδια μοῦ εἶπαν καί στή Θήβα** καί στήν Ἡλιούπολη***, ὅπου πῆγα ἐπίτηδες γιά νά δῶ ἂν θά συμφωνοῦσαν τά ὅσα θά μοῦ ἔλεγαν μέ τά ὅσα μοῦ εἶχαν πεῖ στή Μέμφιδα, ἐπειδὴ λένε ὅτι οἱ Ἡλιουπολίτες ἱερεῖς εἶναι οἱ πιό πολυμαθεῖς ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους. Δέν ἔχω τήν πρόθεση νά πῶ τά ὅσα ἄκουσα γιά τοὺς θεοὺς τους, ἐκτός ἀπὸ τά ὀνόματά τους, γιατί νομίζω ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι τά ἴδια πιστεύουν γι' αὐτούς. "Ὅσα ἀναφέρω γι' αὐτό τό θέμα, θά τά ἀναφέρω ἐπειδὴ θά μέ ἀναγκάζει ἡ διήγησή.

4. "Ὅσο γιά τά ἀνθρώπινα πράγματα, ὅλα ὅσα μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς συμφωνοῦσαν στό ὅτι πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους οἱ Αἰγύπτιοι ἀνακάλυψαν τό ἡλιακὸ ἔτος καί τό διαίρεσαν σέ δώδεκα μέρη καί σ' ἐποχές. Μοῦ εἶπαν ὅτι κατέληξαν σ' αὐτό τό συμπέρασμα παρατηρώντας τά ἄστρα. Ἐγὼ νομίζω ὅτι σ' αὐτόν τόν ὑπολογισμό εἶναι σοφότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες, γιατί οἱ Ἕλληνες κάθε τρίτο χρόνο προσθέτουν ἓνα ἐμβόλιμο μήνα, ὥστε νά συμπίπτουν οἱ ἐποχές, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν δώδεκα μῆνες ἀπὸ τριάντα μέρες τὸν καθένα, καί κάθε χρόνο προσθέτουν πέντε μέρες ἐπὶ πλέον καί ἔτσι ὁ κύκλος τῶν ἐποχῶν εἶναι γι' αὐτούς

* Πόλη τῆς κάτω Αἰγύπτου, κοντά στό σημερινὸ Κάιρο.

** Τό σημερινὸ Λοῦξορ.

*** Τό σημερινὸ Κάιρο.

πάντα ὁ ἴδιος. Μοῦ εἶπαν, ἐπίσης, πῶς πρῶτοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔδωσαν τὰ δώδεκα ὀνόματα στοὺς θεοὺς καὶ οἱ Ἕλληνες τὰ πῆραν ἀπὸ αὐτοὺς καὶ ὅτι ἐκεῖνοι πρῶτοι ἀφιέρωσαν στοὺς θεοὺς βωμούς καὶ ἀγάλματα καὶ ναοὺς καὶ πρῶτοι σκάλισαν ζῶα σὲ πέτρα. Γιά τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά, τὰ ἴδια τὰ πράγματα μοῦ ἀπέδειξαν ὅτι ἔτσι ἦταν. Ἐλεγον ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου ἦταν ὁ Μῆν. Στόν καιρό του, ἐκτός ἀπὸ τὸ νομὸ τῆς Θήβας, ὁλόκληρη ἡ Αἴγυπτος ἦταν βάλτος καὶ ἀπὸ τῇ γῇ πού τώρα βρίσκεται νότια ἀπὸ τῇ λίμνη Μοίρη, ἑπτὰ μέρες ταξίδι ἀναπλέοντας τὸν ποταμὸ ἀπὸ τῇ θάλασσᾳ, τίποτα δὲν φαίνονταν ἐπάνω ἀπὸ τὸ νερό.

5. Νομίζω ὅτι μιλοῦσαν σωστά γιὰ τὴ χώρα τους. Γιατί εἶναι φανερό, γιὰ ὅποιον ἄνθρωπο ἔχει παρατηρητικότητα καὶ νοημοσύνη, ὅτι ἡ Αἴγυπτος, στὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ταξιδεύουν μὲ καράβια, εἶναι ἐπικτήτη γῇ γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ δῶρο τοῦ ποταμοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιοχὴ ἀπὸ τῇ λίμνη Μοίρη μέχρι τριῶν ἡμερῶν ταξίδι στὸν ποταμὸ, γιὰ τὴν ὁποία οἱ ἱερεῖς δὲ μοῦ εἶπαν τίποτα, εἶναι ἴδια. Ἡ γεωφυσικὴ ὅψη τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἄν ἀπομακρυνθεῖς μὲ καράβι ἀπὸ τὴν ἀκτὴ σὲ ἀπόσταση μιᾶς ἡμέρας καὶ κάτι ταξίδι καὶ κατεβάσεις βολίδα, θ' ἀνεβάσεις ἀπὸ τὸ βυθὸ λάσπη σὲ ἔντεκα ὀργιές βάθος. Αὐτὸ εἶναι ἀπόδειξη ὡς ποῦ γίνεται ἡ πρόσχωση.

Κεφ. 6-30. Ὁ διάδοχος τοῦ Κύρου Καμβύσης ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Μὲ τὴν ἐνκαιρία αὐτὴ ὁ Ἡρόδοτος ἀρχίζει τὴν περιγραφὴ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν Αἰγυπτίων.

Ἱστορία

Κεφ. 31 - 33, 35, 36 - 47. Ἡθῆ καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων

31. Λοιπὸν ὁ Νεῖλος εἶναι γνωστός, ἐκτός βέβαια τοῦ μέρους τοῦ πού εἶναι στὴν Αἴγυπτο, ὅσο μπορεῖ κανεὶς νὰ ταξιδέψει, μὲ πλοῖο ἢ πεζός, σὲ τέσσερις μῆνες. Τόσον καιρὸ χρειάζεται, ἂν κανεὶς λογαριάσει τοὺς μῆνες πού χρειάζεται, γιὰ νὰ πάει ἀπὸ τὴν Ἐλεφαντίνῃ στοὺς Αὐτομόλους, ἐκεῖ, ὅπου τὸ ποτάμι τρέχει ἀπὸ τὴ δύση πρὸς τὴν ἀνατολή. Ἀπὸ ἐκεῖνο τό σημεῖο καὶ πέρα κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ πεῖ τίποτα τὸ βέβαιο, γιατί ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι ἔρημη ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ζέστης.

32. "Ἀκουσα ὁμῶς τὰ ἀκόλουθα ἀπὸ μερικοῦς Κυρηναίους. Μοῦ εἶπαν πῶς εἶχαν πάει στό μαντεῖο τοῦ Ἀμμωνα καί μίλησαν μέ τό βασιλιά τῶν Ἀμμωνίων Ἐτέαρχο σάν ἦρθε ὁ λόγος γιά τίς πηγές τοῦ Νείλου, πού κανεῖς δέν ξέρει γι' αὐτές. Ὁ Ἐτέαρχος τούς εἶπε ὅτι κάποτε εἶχαν ἔρθει κοντά του μερικοὶ Νασαμῶνες. Ἡ λιβυκή αὐτή φυλή κατοικεῖ στή Σύρτη καί λίγο ἀνατολικότερα. Ὅταν λοιπόν ἔφτασαν αὐτοὶ καί τούς ρώτησε ἂν εἶχαν νά ποῦν τίποτα περισσότερο γιά τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης· τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι μερικοὶ θρασεῖς νέοι, τὰ παιδιὰ φυλάρχων τους, ὅταν μεγάλωσαν καί ἀντρώθηκαν, μηχανεύτηκαν πολλὰ ἄλλα πράγματα, καθὼς καί νά βάλουν μεταξὺ τους κλῆρο γιά πέντε πού θά ἐρευνοῦσαν τίς ἔρημες περιοχές τῆς Λιβύης καί θά προσπαθοῦσαν νά φτάσουν πιο πέρα ἀπ' ὅ,τι εἶχε φτάσει ποτέ κανεῖς. Οἱ ἀκτές τῆς Λιβύης στή βόρεια θάλασσα, ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ὡς τό ἀκρωτήριο Σολοεῖς, ὅπου τελειώνει ἡ Λιβύη, κατοικοῦνται ἀπὸ τούς Λίβυες καί ἀπὸ πολλές φυλές Λιβύων, ἐκτός ἀπὸ τίς περιοχές πού τίς κατέχουν οἱ Ἕλληνες καί οἱ Φοίνικες. Ἀλλὰ στὰ μεσόγεια τῆς Λιβύης, πέρα ἀπὸ τὴν περιοχή πού κατοικοῦν οἱ ἄνθρωποι, ζοῦν μόνο ἄγρια θηρία. Πιο βαθιά μέσα, ὑπάρχει ἄμμος καί ἡ χώρα εἶναι ἄνυδρη καί ἀπόλυτα ἔρημη. Ἀφοῦ λοιπόν οἱ φίλοι τους ἀποχαιρέτησαν τούς νέους, αὐτοί, καλὰ ἐφοδιασμένοι μέ νερό καί τρόφιμα, διέσχισαν πρῶτα τὴν κατοικημένη Λιβύη καί ἀφοῦ τὴν πέρασαν μπῆκαν στὴν περιοχή μέ τὰ ἄγρια ζῶα καί ἀπὸ ἐκεῖ διέσχισαν τὴν ἔρημο βαδίζοντας μέ κατεύθυνση δυτική. Ἀφοῦ περπάτησαν πολλές μέρες στὴν περιοχή πού ἦταν μόνο ἄμμος, εἶδαν κάποτε δέντρα φυτεμένα σέ ἴσιο μέρος. Καί καθὼς πλησίασαν καί ἄρχισαν νά κόβουν φρούτα ἀπὸ τὰ δέντρα, τούς ἐπιτέθηκαν κάτι ἀνθρωπάκια κοντότερα ἀπὸ τό μέτριο ἀνάστημα*, τούς ἔπιασαν καί τούς πῆραν μαζί τους. Οὔτε οἱ Νασαμῶνες μπορούσαν νά καταλάβουν αὐτούς, οὔτε καί αὐτοὶ μπορούσαν νά καταλάβουν τούς Νασαμῶνες. Τούς ὀδήγησαν μέσα ἀπὸ πάρα πολὺ μεγάλους βάλτους καί ὅταν τούς πέρασαν, ἔφτασαν σέ μιά πολιτεία, ὅπου ὅλοι εἶχαν τό ἴδιο μπόι μ' αὐτούς πού τούς εἶχαν πιάσει καί ἦταν μαῦροι. Κοντὰ στὴν πολιτεία κυλοῦσε ἓνα μεγάλο ποτάμι, μέ κατεύθυνση ἀπὸ δύση πρὸς ἀνατολή καί εἶχε κροκοδείλους.

33. Ὡς ἐδῶ μοῦ ἀναφέρθηκαν ὅσα εἶπε ὁ Ἐτέαρχος τοῦ Ἀμμωνίου, ἐκτός ἀπὸ τό ὅτι πρόσθεσε, ὅπως εἶπαν οἱ Κυρηναῖοι, ὅτι οἱ πέντε

* Οἱ Πυγμαῖοι.

Νασαμῶνες γύρισαν πίσω στήν πατρίδα τους καί ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς περιο-
χῆς ὅπου εἶχαν πάει ἦταν ὅλοι μάγοι. Γιά τόν ποταμό πού κυλοῦσε κον-
τά στήν πολιτεία καί ὁ Ἐτέαρχος συμφωνοῦσε ὅτι ἔπρεπε νά εἶναι ὁ Νεῖ-
λος, καθῶς ἄλλωστε τό λέει καί ἡ λογική. Ὁ Νεῖλος ρέει ἀπό τή Λιβύη
καί τή χωρίζει στή μέση.

35. Ἔρχομαι τώρα νά πῶ περισσότερα γιά τήν Αἴγυπτο, γιατί
ἔχει πολύ περισσότερα ἀξιοθαύμαστα πράγματα καί πολύ περισσότερα
ἔργα ἀξία νά μνημονευτοῦν ἀπό κάθε ἄλλη χώρα. Ὅχι μόνο ὁ οὐρανός
τῆς Αἰγύπτου εἶναι διαφορετικός καί ὁ Νεῖλος συμπεριφέρεται διαφορε-
τικά ἀπό τούς ἄλλους ποταμούς, ἀλλά καί οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν ἀντίθετες
ἀπό τούς ἄλλους ἀνθρώπους συνήθειες καί ἔθιμα. Στήν Αἴγυπτο οἱ γυ-
ναῖκες πηγαίνουν στήν ἀγορά καί κάνουν ἐμπόριο, ἐνῶ οἱ ἄντρες μένουν
στό σπίτι καί ὑφαίνουν. Ὑφαίνουν μέ τό ὑφάδι πρὸς τά κάτω, ἐνῶ οἱ ἄλ-
λοι λαοί τό βάζουν πρὸς τά πάνω. Τά φορτώματα οἱ ἄντρες τά σηκώνουν
ἀπάνω στό κεφάλι τους, ἐνῶ οἱ γυναῖκες τά βάζουν στούς ὤμους τους.

36. Στίς ἄλλες χῶρες οἱ ἱερεῖς τῶν θεῶν ἔχουν μακριά μαλλιά, ἐνῶ
στήν Αἴγυπτο τά κόβουν. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν συνήθεια ὅταν πεν-
θοῦν νά κόβουν τά μαλλιά τους, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι, ὅταν πεθάνει δικός τους,
καί τά ἔχουν ἤδη κομμένα, ἀφήνουν τά γένια καί τά μαλλιά τους. Οἱ ἄλ-
λοι ἄνθρωποι ζοῦν ξεχωριστά ἀπό τά ζῶα τους· οἱ Αἰγύπτιοι ζοῦν μαζί
τους. Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι τρῶνε σιτάρι καί κριθάρι· γιά ἓναν Αἰγύπτιο
εἶναι μεγάλη ντροπή νά τρέφεται μ' αὐτά, ἀλλά κάνουν τό ψωμί τους
ἀπό ἀσπροσίτι, πού τό λένε ζειά*. Μαλάζουν τό ζυμάρι μέ τά πόδια, ἄλ-
λά τή λάσπη μέ τά χέρια. Οἱ ἄντρες ἔχουν δύο ροῦχα, οἱ γυναῖκες ἓνα.
Οἱ ἄλλοι ἄνθρωποι δένουν τούς κρίκους καί τά σχοινιά τοῦ πανιοῦ ἔξω
ἀπό τήν κουπαστή, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι τά δένουν ἀπό μέσα. Οἱ Ἕλληνες
γράφουν τά γράμματά τους καί τούς ἀριθμούς, ὅταν κάνουν λογαριασμό,
ἀπό τ' ἀριστερά πρὸς τά δεξιά, ἐνῶ οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό τά δεξιά πρὸς τ' ἀρι-
στερά· καί ἐνῶ ἔτσι γράφουν, ἰσχυρίζονται ὅτι αὐτοί γράφουν σωστά καί
οἱ Ἕλληνες γράφουν παράξενα. Ἐχουν δύο εἰδῶν γράμματα: τά ἱερά
γράμματα καί τά κοινά.

* Εἶδος κριθαριοῦ.

37. Εἶναι ὑπερβολικά θρησκοί, περισσότερο ἀπ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔχουν τ' ἀκόλουθα ἔθιμα. Πίνουν ἀπὸ χάλκινα ποτήρια πού τὰ καθαρίζουν κάθε μέρα καὶ τοῦτο δέ γίνεται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ὄχι ἀπὸ τὸν ἄλλο, ἀλλὰ ἀπ' ὅλους. Φοροῦν ροῦχα ἀπὸ λινὸ πάντα φρεσκοπλυμένα καὶ αὐτὸ τό προσέχουν πάρα πολύ. Οἱ ἱερεῖς φοροῦν μόνο λινὰ ροῦχα καὶ παπούτσια καμωμένα ἀπὸ φύλλα παπύρου*. Δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά φοροῦν ἄλλα ροῦχα ἢ ἄλλα παπούτσια. Δυὸ φορές τὴν ἡμέρα καὶ δυὸ φορές τὴ νύχτα κάνουν κρῦο λουτρό καὶ ἔχουν ἄλλες τέτοιες θρησκευτικὲς συνήθειες χιλιάδες, πού λέει ὁ λόγος. Ἀλλὰ ἔχουν καὶ πλεονεκτήματα πολλά, γιατί δέν ἀσχολοῦνται μέ τὴν καθημερινή ζωὴ οὔτε ξοδεύουν τίποτα. Τό ψωμί τους γίνεται ἀπὸ τίς ἱερὲς ἐσοδεῖς καὶ ὁ καθένας ἔχει κάθε μέρα πολὺ κρέας βοδιοῦ καὶ χήνας. Τοὺς δίνουν καὶ κρασί ἀπὸ ἀμπέλι. Ψάρι δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά τρῶνε. Τὰ κουκιά δέν τὰ σπέρνουν στὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ ἂν τύχει καὶ φυτρώσουν δέν τὰ τρῶνε οὔτε ὠμά οὔτε ψημένα καὶ οἱ ἱερεῖς οὔτε νά τὰ βλέπουν δέ θέλουν, γιατί πιστεύουν ὅτι τό ὄσπριο αὐτό δέν εἶναι καθαρὸ. Δέν ὑπάρχει ἕνας μόνο ἱερέας γιὰ κάθε θεό, ἀλλὰ πολλοί, καὶ ἕνας τους εἶναι ἀρχιερέας. Κι ὅταν κανένας τους πεθάνει, τὸν ἀντικαθιστᾷ τό παιδί του.

38. Πιστεύουν ὅτι τὰ βόδια ἀνήκουν στοῦ θεοῦ Ἐπαφο καὶ γι' αὐτὰ τοὺς κάνουν τὴν ἀκόλουθη δοκιμασία. Κάποιος ἐξετάζει τό ζῶο κι ἂν βρεῖ ἔστω καὶ μιὰ μόνο μαύρη τρίχα, χαρακτηρίζει τό ζῶο σάν μὴ καθαρὸ. Τό ἐξετάζει πρῶτα ὄρθιο καὶ ὕστερα ξαπλωμένο ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, ἐπίτηδες ταγμένος γι' αὐτό, καὶ ὕστερα τοῦ τραβάει ἔξω τὴ γλώσσα γιὰ νά δεῖ ἂν εἶναι κι αὐτὴ καθαρή, σύμφωνα μέ τὰ κριτήρια γιὰ τὰ ὁποῖα θά μιλήσω ἄλλοῦ. Ἐξετάζει καὶ τίς τρίχες τῆς οὐρᾶς, ἂν εἶναι φυσιολογικά φυτρωμένες. Ἄν ὅλη αὐτὴ ἡ ἐξέταση ἀποδείξει τό ζῶο καθαρὸ, τότε ὁ ἱερέας τό σημαδεύει τυλίγοντας φύλλο παπύρου γύρω ἀπὸ τὰ κέρατά του καὶ τό σφραγίζει. Ἡ βούλα εἶναι καμωμένη ἀπὸ εἰδικὸ πηλὸ πού ἀπάνω του πατάει ὁ ἱερέας τό δαχτυλίδι του. Τότε μόνο παίρνουν τό ζῶο. Ἡ τιμωρία γιὰ ἱερέα, πού θά θυσιάσει βόδι ἀσφράγιστο, εἶναι θάνατος. Ἐτοῖς λοιπόν ἐξετάζεται τό ζῶο. Ἡ θυσία γίνεται μέ τὸν παρκατάω τρόπο.

* Φυτό ἀπὸ τό ὁποῖο οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι κατασκεύαζαν τό χαρτί γραφῆς.

39. Φέρνουν τό σφραγισμένο ζῶο στό βωμό, ὅπου κάνουν τή θυσία καί ἀνάβουν φωτιά. Ὑστερα κάνουν ἀπάνω στή φωτιά σπονδή μέ κρασί καί τέλος, ἀφοῦ ἐπικαλεστοῦν τό ὄνομα τοῦ θεοῦ, κόβουν τό κεφάλι τοῦ ζώου. Τό σῶμα του τό γδέρνουν καί τό κεφάλι, ἀφοῦ τό φορτώσουν κατάρες, τό παίρνουν καί ἂν τυχαίνει νά ὑπάρχει ἀγορά καί νά βρίσκονται ἐκεῖ περαστικοί "Ἕλληνες ἔμποροι, τοὺς τό πουλᾶνε. "Ἄν ὄχι, τότε ρίχνουν τό κεφάλι στό ποτάμι. Καταριοῦνται τό κεφάλι λέγοντας ὅτι ἂν πρόκειται νά πέσει κανένα κακό σ' αὐτούς πού κάνουν τή θυσία ἢ καί σ' ὁλόκληρη τήν Αἴγυπτο, νά πέσει τό κακό ἐπάνω στό κεφάλι αὐτό. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν τίς ἴδιες συνήθειες γιά τή σπονδή καί γιά τό κεφάλι τοῦ ζώου πού θυσιάζεται καί τίς ἀκολουθοῦν σ' ὅλους τοὺς ναούς καί ἀπό αὐτήν τή συνήθεια προέρχεται τό ὅτι κανεῖς Αἰγύπτιος δέν τρώει κανενός ζώου τό κεφάλι.

40. Ἀλλά ἡ ἐξαγωγή τῶν ἐντοσθίων καί τό ψήσιμο τοῦ ζώου γίνεται κατὰ διάφορους τρόπους, ἀνάλογα μέ τό θεό γιά τόν ὁποῖο τό θυσιάζουν. Θά περιγράψω τώρα πῶς κάνουν τή θυσία στή θεά, πού τή θεωροῦν ὡς τή μεγαλύτερη καί γιά τήν ὁποία κάνουν τή μεγαλύτερη ἐορτή. Ἀφοῦ γδάρουν τό βόδι, προσεύχονται καί βγάζουν ὅλα τά ἐντόσθια τῆς κάτω κοιλιᾶς καί ἀφήνουν τά σπλάχνα του καί τό πάχος μέσα στό σῶμα. Κόβουν τά πόδια, τό ψαρονέφρι, τοὺς ὠμούς καί τόν τράχηλο. Ἀφοῦ τά κάμουν αὐτά παραγεμίζουν τό σῶμα τοῦ ζώου μέ ψωμί καθαρό, μέλι, σταφίδες, σύκα, λιβανωτό καί σμύρνα καί ἄλλα μυριστικά· στή συνέχεια καί νη καί νη καί νη τὸ ζῶο ρίχνοντας ταυτόχρονα ἀπάνω του ἄφθονο λάδι. Προτοῦ κάμουν θυσία νηστεύουν καί ἐνῶ καίγεται τό σφαχτάρι, ὅλοι χτυποῦν τό στῆθος τους καί ὅταν τελειώσουν, τότε κάθονται καί τρῶνε τά μέρη τοῦ ζώου πού ἔχουν κρατήσει.

41. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι θυσιάζουν λοιπόν τά καθαρά βόδια καί τά μοσχάρια, ἀλλά δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά θυσιάζουν τίς ἀγελάδες, γιατί εἶναι ἀφιερωμένες στήν Ἴσιδα. Τό ἄγαλμά της εἶναι γυναικεῖο μέ κέρατα ἀγελάδας, ὅπως οἱ "Ἕλληνες παριστάνουν τήν Ἰώ. "Ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι σέβονται τό ἴδιο τίς ἀγελάδες, περισσότερο ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα κατοικίδια ζῶα. Γι' αὐτό οὔτε Αἰγύπτιος οὔτε Αἰγυπτία θά φιλήσει ποτέ Ἕλληνα στό στόμα οὔτε θά χρησιμοποιήσει μαχαίρι Ἕλληνα, οὔτε σούβλα ἢ χύτρα, οὔτε θά φάει καθαρό κρέας κομμένο μέ ἑλληνικό μαχαίρι. Τά βόδια καί τίς ἀγελάδες πού πεθαίνουν τά θάβουν κατὰ τόν ἐξῆς τρόπο. Τίς ἀγε-

λάδες τίς ρίχνουν στό ποτάμι καί τά βόδια τά θάβουν στά προάστια μέ τό ἓνα ἢ καί μέ τά δύο κέρατα νά ἐξέχουν γιά σημάδι. Ὅταν τό πτώμα λιώσει καί ἔρθει ἡ στιγμή, πηγαίνει σέ κάθε πολιτεία μιὰ μεγάλη βάρκα ἀπό τό νησί πού ὀνομάζεται Προσωπίτιδα. Βρίσκεται στό Δέλτα κι ἔχει περίμετρο ἑννέα σχοίνους*. Στό νησί αὐτό ὑπάρχουν πολλές ἄλλες πολιτεῖες ἐκτός ἀπό ἐκείνην ἀπ' ὅπου ξεκινᾶνε οἱ βάρκες γιά νά πάρουν τά ὀστά τῶν ζώων. Τό ὄνομά της εἶναι Ἀτάρβηχη καί ὑπάρχει ἐκεῖ ναός σπουδαῖος τῆς Ἀφροδίτης. Ἀπό τήν Ἀτάρβηχη αὐτή φεύγουν καί πᾶνε σέ ἄλλες πολιτεῖες πολλοί καί ἀφοῦ ξεθάψουν τά ὀστά, τά παίρνουν καί τά θάβουν ὅλα σ' ἓνα μέρος. Ἐτσι θάβουν λοιπόν τά βόδια καί τ' ἄλλα κτήνη, γιατί αὐτός εἶναι ὁ κανόνας, ἐπειδή δέ σκοτώνουν κανένα.

42. Ὅσοι Αἰγύπτιοι ἔχουν ναό ἀφιερωμένο στό Δία τό Θηβαϊκό ἡ ζοῦν στό νομό τῶν Θηβῶν, δέ θυσιάζουν ποτέ ἄρνιά, ἀλλά μόνο κατσίκες· γιατί ἐκτός ἀπό τήν Ἴσιδα καί τόν Ὅσιρη, πού λένε ὅτι εἶναι ὁ Διό-νυσος, ὅλοι οἱ Αἰγύπτιοι δέ λατρεύουν τοὺς ἴδιους θεούς. Τοὺς δύο ὅμως αὐτοὺς θεούς ὅλοι τοὺς λατρεύουν. Ὅσοι ἔχουν ἱερό ἀφιερωμένο στό Μένδη ἢ κατοικοῦν στό νομό τοῦ Μενδησίου, δέν ἀγγίζουν τίς κατσίκες, καί θυσιάζουν μόνο ἄρνιά. Οἱ Θηβαῖοι καί ὅσοι δέν ἀγγίζουν τ' ἄρνιά, ἱστοροῦν τά ἐξῆς γιά νά ἐξηγήσουν τό ἔθιμο αὐτό. Ὁ Ἡρακλῆς ἤθελε ὅπωςδήποτε νά δεῖ τό Δία πού δέν ἤθελε ὅμως νά τοῦ φανερωθεῖ. Καθώς τόν ἐκλιπαροῦσε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Δίας μηχανεύτηκε νά γδάρει ἓνα κριάρι καί νά τοῦ κόψει τό κεφάλι. Ντύθηκε τήν προβιά καί ἔτσι τοῦ φανερώθηκε. Καί γι' αὐτόν τό λόγο κάνουν οἱ Αἰγύπτιοι τά ἀγάλματα τοῦ Δία μέ πρόσωπο κριοῦ. Ἀπό αὐτούς τό πῆραν οἱ Ἀμμώνιοι, πού εἶναι ἄποικοι Αἰγυπτίων καί Αἰθιοπῶν καί μιλοῦν μιὰ γλώσσα πού μοιάζει καί στίς δύο. Θαρρῶ ὅτι καί τό ὄνομά τους Ἀμμώνιοι ἀπό αὐτό τό πῆ-ραν, γιατί οἱ Ἀμμώνιοι ὀνομάζουν τό Δία Ἀμοῦν. Οἱ Θηβαῖοι δέ θυσιάζουν τά κριάρια, ἀλλά εἶναι γι' αὐτούς ἱερά· καί μάλιστα μιὰ μέρα τό χρόνο, ὅταν εἶναι ἡ ἑορτή τοῦ Δία, τότε σφάζουν ἓνα κριάρι, τό γδέρνουν καί φοροῦν τήν προβιά του στό ἄγαλμα τοῦ Δία καί ὕστερα φέρνουν ἓνα ἄλλο ἄγαλμα, τοῦ Ἡρακλῆ, μπροστά του. Ἀφοῦ τά κάνουν αὐτά, ὅλοι ὅσοι εἶναι γύρω ἀπό τό ναό πενθοῦν τό κριάρι καί ὕστερα τό θάβουν, βά-ζοντάς το μέσα σέ ξύλινο φέρετρο.

* Μέτρο μετρήσεως ἐδαφικῶν ἐκτάσεων, ἴσο μέ 2 περσικούς παρασάγγες ἢ 60 στάδια.

43. Γιά τόν Ἡρακλῆ αὐτόν ἄκουσα πώς ἦταν ἓνας ἀπό τούς δώδεκα θεούς. Γιά τόν ἄλλο Ἡρακλῆ, αὐτόν πού ξέρουν οἱ Ἕλληνες, πουθενά στήν Αἴγυπτο δέν μπόρεσα ν' ἀκούσω τίποτα. Τό ὅτι ὅμως δέν εἶναι οἱ Αἰγύπτιοι πού πῆραν ἀπό τούς Ἕλληνες τό ὄνομα Ἡρακλῆς, ἀλλά οἱ Ἕλληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους, δηλαδή ἐκεῖνοι ἀπό τούς Ἕλληνες πού ἔδωσαν τό ὄνομα Ἡρακλῆς στό γιό τοῦ Ἀμφιτρύωνα, ἀποδεικνύεται ἀπό πολλά ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ὅτι καί οἱ δύο γονεῖς τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ Ἀμφιτρύων καί ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς. Ὑπάρχει ὅμως καί ἓνα ἄλλο, ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι λένε πώς δέν ξέρουν τά ὀνόματα οὔτε τοῦ Ποσειδῶνα οὔτε τῶν Διοσκούρων, οὔτε τούς συγκαταλέγουν ἀνάμεσα στούς θεούς τους. Ἀλλά ἐάν εἶχαν πάρει τό ὄνομα κανεῖνός θεοῦ ἀπό τούς Ἕλληνες, εἶναι πολύ περισσότερο πιθανό παρά ἀπίθανο ὅτι αὐτῶν τά ὀνόματα θά μνημόνευαν, ἄν ἐκείνη τήν ἐποχή οἱ Αἰγύπτιοι ἦταν ναυτικοί, ὅπως καί μερικοί Ἕλληνες, ὅπως νομίζω ὅτι ἦταν πραγματικά. Αὐτῶν τῶν θεῶν τά ὀνόματα θά εἶχαν πάρει οἱ Αἰγύπτιοι περισσότερο παρά τοῦ Ἡρακλῆ. Ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ἓνας ἀρχαῖος θεός τους. Ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, δεκαεπτά χιλιάδες χρόνια πρὶν ἀπό τή βασιλεία τοῦ Ἀμαση, οἱ ὀχτῶ θεοί ἔγιναν δώδεκα, καί ὁ ἓνας ἦταν ὁ Ἡρακλῆς.

44. Θέλοντας νά πληροφορηθῶ γι' αὐτό τό ζήτημα, ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ταξίδεψα στήν Τύρο τῆς Φοινίκης, ὅπου εἶχα πληροφορηθεῖ ὅτι ὑπῆρχε ἓνας ναός τοῦ Ἡρακλῆ, πολύ σεβαστός. Τόν εἶδα καί ἦταν στολισμένος μέ πολλά καί πλούσια ἀφιερώματα, ἀλλά θυμᾶμαι δύο στήλες, μιά ἀπό ἀτόφιο χρυσάφι καί ἄλλη ἀπό σμάραγδο πού ἔλαμπε πολύ τή νύχτα. Μιλώντας μέ τούς ἱερεῖς τοῦ θεοῦ, τούς ρώτησα πόσος καιρός ἦταν πού εἶχε χτιστεῖ ὁ ναός καί κατάλαβα ὅτι δέν συμφωνοῦσαν μέ τούς Ἕλληνες, γιατί μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ ναός εἶχε ἰδρυθεῖ ὅταν χτιζόταν ἡ Τύρος καί ἀπό τότε εἶχαν περάσει δύο χιλιάδες τριακόσια χρόνια. Στήν Τύρο εἶδα καί ἄλλο ναό ἀφιερωμένο στόν Θάσιο Ἡρακλῆ. Πῆγα καί στή Θάσο ὅπου βρῆκα καί ἄλλο ναό τοῦ Ἡρακλῆ, τόν ὁποῖο εἶχαν χτίσει Φοῖνικες, πού εἶχαν ξεκινήσει ἀναζητώντας τήν Εὐρώπη καί ἱδρυσαν ἀποικία στή Θάσο. Ἀλλά καί αὐτά συνέβησαν πέντε γενεές προτοῦ ἐμφανιστεῖ στήν Ἑλλάδα ὁ Ἡρακλῆς, γιός τοῦ Ἀμφιτρύωνα. Αὐτή λοιπόν ἡ ἔρευνα ἀποδείχνει καθαρά ὅτι ὁ Ἡρακλῆς εἶναι παλιός θεός. Καί νομίζω ὅτι πολύ καλά κάνουν ὅσοι ἀπό τούς Ἕλληνες ἔχουν χτίσει δύο εἰδῶν ναούς, τόν

έναν ἀφιερωμένο στὸν ἀθάνατο Ἡρακλῆ πού τὸν λατρεύουν μέ τὴν ἐπωνυμία Ὀλύμπιος, τὸν ἄλλο στὸν Ἡρακλῆ πού τοῦ προσφέρουν θυσίες ὡς ἥρωα.

45. Οἱ Ἕλληνες εἶναι ἀπρόσεκτοι καὶ λένε καὶ ἄλλα πολλά, καὶ ὁ ἀκόλουθος μῦθος πού λένε γιὰ τὸν Ἡρακλῆ εἶναι κι αὐτός ἀνόητος. Δηλαδή, ὅτι ὅταν ἔφτασε στὴν Αἴγυπτο, οἱ Αἰγύπτιοι τὸν στεφάνωσαν καὶ τὸν πῆγαν μέ πομπή νά τὸν θυσιάσουν στὸν Δία. Στὴν ἀρχή ὁ Ἡρακλῆς ἦταν ἡσυχος, ἀλλὰ ὅταν τὸν ἔφεραν μπρός στό βωμό, μεταχειρίστηκε τὴ δύναμή του καὶ τοὺς σκότωσε ὅλους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τὰ λένε αὐτά, μοῦ φαίνεται ὅτι ἀγνοοῦν ἐντελῶς καὶ τὴ φύση τῶν Αἰγυπτίων καὶ τοὺς νόμους τους. Ἀφοῦ ἐκτός ἀπὸ ἀρνιά, βόδια καὶ μοσχάρια, καὶ αὐτά καθαρά, καὶ χῆνες, ἀπαγορεύεται στοὺς Αἰγυπτίους νά θυσιάζουν ζῶα, πῶς θά θυσιάζαν ἀνθρώπους; Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο. Ἀφοῦ ἦταν ἓνας ὁ Ἡρακλῆς, καὶ μάλιστα ἄνθρωπος, ὅπως λένε οἱ Ἕλληνες, πῶς θά εἶχε τὴ δύναμη νά σκοτώσει πολλές δεκάδες χιλιάδες ἀνθρώπους; Γιὰ τὰ ὅσα εἶπα γι' αὐτά, ἅς μέ συγχωρήσουν οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἥρωες.

46. Οἱ Αἰγύπτιοι, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα πρωτύτερα, δέν θυσιάζουν κατσίκες καὶ τράγους γιὰ τὸν ἀκόλουθο λόγο: Οἱ Μενδήσιοι θεωροῦν τὸν Πάνα ἓναν ἀπὸ τοὺς ὀχτῶ θεοὺς καὶ λένε ὅτι αὐτοὶ ὑπῆρχαν πρὶν ἀπὸ τοὺς δώδεκα. Οἱ ζωγράφοι καὶ οἱ ἀγαλματοποιοὶ στὴν Αἴγυπτο παριστάνουν τὸν Πάνα, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τραγοπρόσωπο καὶ τραγοπόδαρο, ὅχι ἐπειδὴ φαντάζονται ὅτι εἶναι ἔτσι. Νομίζουν ὅτι εἶναι σάν τοὺς ἄλλους θεοὺς. Τό γιὰτί τὸν παριστάνουν ἔτσι, δέ θά μοῦ ἦταν εὐχάριστο νά τό πῶ. Πάντως, οἱ Μενδήσιοι σέβονται περισσότερο τοὺς τράγους ἀπὸ τίς κατσίκες. Στούς βοσκούς τοὺς κάνουν ἰδιαίτερες τιμές καὶ πιό πολύ σ' ἓναν, κι ὅταν αὐτός πεθάνει, τότε πενθεῖ ὁλόκληρος ὁ νομὸς τοῦ Μενδησίου. Αἰγυπτιακά ὁ τράγος καὶ ὁ Πάν λέγεται Μένδης.

Κεφ. 48-53. Μερικὲς πληροφορίες γιὰ τοὺς Αἰγυπτίους καὶ τοὺς Ἕλληνες

Κεφ. 54-57. Μαντεῖα - Δωδώνη

54. Γιὰ τὸ μαντεῖο τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ μαντεῖο τῆς Λιβύης οἱ Αἰγύπτιοι διηγοῦνται τὰ ἀκόλουθα. Λένε οἱ ἱερεῖς τοῦ Θηβαϊκοῦ Δία ὅτι

οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν δύο γυναῖκες ἱέρειες ἀπὸ τῆς Θῆβης καί, καθὼς πληροφορήθηκαν, ἡ μιά πουλήθηκε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στοὺς Ἕλληνας. Αὐτὲς οἱ δύο γυναῖκες θὰ ἦταν πού ἔδρυσαν πρῶτες τὰ μαντεῖα στὴ Λιβύη καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ὅταν τοὺς ρώτησα ἀπὸ ποῦ τὰ ξέρουν αὐτά καὶ μιλᾶνε μὲ τόση βεβαιότητα, μοῦ εἶπαν ὅτι τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶχαν κάμει μεγάλη ἔρευνα γιὰ τῆς γυναῖκες αὐτὲς καὶ δέν μπόρεσαν νὰ τῆς βροῦν, ἀλλὰ ἀργότερα πληροφορήθηκαν τὰ ὅσα μοῦ εἶπαν γι' αὐτὲς.

55. Αὐτὰ ἄκουσα ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ἱερεῖς. Οἱ ἱέρειες ὅμως τῆς Δωδώνης λένε τὰ ἀκόλουθα. Δύο μαῦρες περιστερές πέταξαν ἀπὸ τῆς Θῆβης τῆς Αἰγύπτου καὶ ἡ μιά πῆγε στὴ Λιβύη καὶ ἡ ἄλλη στὴ Δωδώνη· ἐκεῖ κάθισε ἀπάνω σὲ μιά βαλανιδιά καὶ τοὺς εἶπε, μὲ ἀνθρώπινη φωνή, ὅτι σὺ σημεῖο ἐκείνο ἀκριβῶς ἔπρεπε ὅπωςδῆποτε νὰ χτιστεῖ μαντεῖο τοῦ Δία. Αὐτοὶ πού τὸ ἄκουσαν θεώρησαν ὅτι ἦταν θεία προσταγὴ καὶ συμμορφώθηκαν. Τὸ περιστέρι πού ἔφθασε στὴ Λιβύη διέταξε τοὺς Λίβυες νὰ χτίσουν μαντεῖο τοῦ Ἀμμωνα. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἀφιερωμένο στὸν Δία. Οἱ ἱέρειες τῆς Δωδώνης, πού μοῦ ἔδωσαν αὐτὲς τῆς πληροφορίες, ἦταν ἡ Προμένεια, ἡ πιὸ ἡλικιωμένη, ἡ Τιμαρέτη, ἡ μεσαία, καὶ ἡ Νικάνδρα, ἡ πιὸ νέα. Συμφωνοῦσαν μαζί τους καὶ οἱ ἄλλοι Δωδωναῖοι πού ἀσχολοῦνταν μὲ τὸ ἱερό*.

56. Ἡ γνώμη μου γι' αὐτά εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ἐάν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Φοίνικες ἄρπαξαν τῆς δύο ἱέρειες καὶ πούλησαν τὴ μιά ἀπ' αὐτὲς στὴ Λιβύη καὶ τὴν ἄλλη στὴν Ἑλλάδα, τότε νομίζω ὅτι ἐκείνη πού πῆγε στὴν τῶρα ὀνομαζόμενη Ἑλλάδα, πού πρωύτερα λεγόταν Πελασγία, πουλήθηκε στὴ Θεσπρωτία καὶ μετὰ, ὅταν ἐργαζόταν δούλη ἐκεῖ, ἔδρυσεν ἕνα ἱερό τοῦ Δία κάτω ἀπὸ μιά βαλανιδιά, γιατί ἦταν φυσικὸ σὰν ἱερεῖα τοῦ Δία στίς Θῆβες νὰ τὸν θυμᾶται στὸν τόπο ὅπου εἶχε φτάσει. Ὅταν ἔμαθε τὰ ἐλληνικά, ἔδρυσεν καὶ μαντεῖο. Καὶ τότε θὰ διηγήθηκε ὅτι οἱ ἴδιοι Φοίνικες, πού εἶχαν πουλήσει αὐτήν, εἶχαν πουλήσει καὶ τὴν ἀδελφὴ της στὴ Λιβύη.

57. Νομίζω ὅτι οἱ Δωδωναῖοι ὀνόμασαν τῆς δύο γυναῖκες περιστερές, ἐπειδὴ ἦταν ξένες καὶ ἡ λαλιά τους τοὺς φαινόταν σάν τοῦ πουλιοῦ.

* Τὸ πουλί πού ἐκφράζεται μὲ ἀνθρώπινη λαλιά θυμίζει τὰ λαϊκά μας τραγούδια..

Μετά ἀπό καιρό, λένε, ἡ περιστερὰ μίλησε μέ ἀνθρώπινη φωνή, δηλαδή ὅτι ἡ γυναίκα ἄρχισε νά μιλάει ἑλληνικά. "Ὅσο μιλοῦσε ξενικά τούς φαινόταν ὅτι μιλάει τό πουλί, γιατί πῶς μπορεῖ ἓνα περιστέρι νά μιλήσει μέ ἀνθρώπινη φωνή; "Ὅταν λένε ὅτι τό περιστέρι ἦταν μαῦρο, θέλουν νά πούν ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν Αἰγύπτια. Ὁ τρόπος τῆς μαντείας τῆς αἰγυπτιακῆς Θήβας καί τῆς Δωδώνης εἶναι παραπλήσιος. Ἀλλά καί ἡ μαντική, πού γίνεται μέ τά ἱερά σφάγια, ἀπό τήν Αἴγυπτο ἤρθε*.

Κεφ. 58-67. Διάφορα στοιχεῖα πού πήραν οἱ Ἕλληνες ἀπό τούς Αἰγυπτίους.

Κεφ. 68-70. Ὁ Κροκόδειλος

68. Καί τώρα πῶς εἶναι οἱ κροκόδειλοι. Τούς τέσσερις μῆνες τοῦ χειμῶνα δέν τρῶνε τίποτα. Παρ' ὅλο ὅτι εἶναι τετράποδα, ζοῦν στή στεριά καί στό νερό. Τά αὐγά τους τά γεννοῦν στή στεριά καί τά ἀφήνουν. Τόν περισσότερο καιρό τῆς ἡμέρας τόν περνοῦν στή στεριά καί τή νύχτα ὀλόκληρη μέσα στό ποτάμι· γιατί τό νερό εἶναι πιό ζεστό ἀπό τόν ἀέρα τῆς νύχτας κι ἀπό τή δροσιά τῆς αὐγῆς. Ἀπ' ὅσα ζῶα ξέρουμε, εἶναι ἐκεῖνο, πού ἀπό πολύ μικρό γίνεται πολύ μεγάλο. Τά αὐγά πού γεννάει δέν εἶναι πολύ μεγαλύτερα ἀπό τά αὐγά τῆς χήνας καί ὁ νεοσσός εἶναι ἀνάλογος μέ τό μέγεθος τοῦ αὐγοῦ, ἀλλά μεγαλώνοντας φτάνει τίς δεκαεπτὰ πῆχες καί περισσότερο. Ἐχει μάτια σάν τοῦ χοίρου, δόντια πολύ μεγάλα καί εἶναι τό μόνο ἀπ' ὅλα τά ζῶα πού δέν ἔχει γλώσσα, καί μόνο αὐτό ἀπ' ὅλα τά ζῶα δέν κουνάει τήν κάτω σιαγόνα, ἀλλά τήν πάνω τή φέρνει στήν κάτω. Ἐχει νύχια δυνατά καί δέρμα λεπιδωτό στήν πλάτη, πού δέν τό περνάει τίποτα. Μέσα στό νερό δέν βλέπει τίποτα, ἀλλά ἔξω στή στεριά ἔχει πάρα πολύ δυνατό μάτι. Ἐπειδή μένει τόσο πολύ μέσα στό νερό, τό στόμα του εἶναι γεμάτο βδέλλες. Ὅλα τά ἄλλα ζῶα καί τά πουλιά τόν ἀποφεύγουν, ἀλλά τό πουλί τροχίλος τά ἔχει καλά μαζί του ἐπειδή τόν ὠφελεῖ, γιατί ὅταν βγεῖ ὁ κροκόδειλος ἀπό τό νερό καί χάσκει (συνηθίζει νά στρέφει πρὸς τή δύση), τότε ὁ τροχίλος μπαίνει στό στόμα του καί τρώει τίς βδέλλες. Καί ὁ κροκόδειλος εὐχαριστιέται πού τόν ἀνακουφίζει καί δέν πειράζει τό πουλί.

* Ὁ Ἡρόδοτος προσπαθεῖ νά δώσει, ἐδῶ, καί ὀρθολογική ἐρμηνεία τοῦ μύθου.

69. Γιά μερικούς Αἰγυπτίους οἱ κροκόδειλοι εἶναι ἱεροί, ἀλλά γιά ἄλλους δέν εἶναι καί θεωροῦνται βλαβεροί. Οἱ Αἰγύπτιοι, πού ἀπ' ὅλους περισσότερο τούς θεωροῦν ἱεροῦς, εἶναι ἐκεῖνοι πού κατοικοῦν γύρω ἀπό τίς Θῆβες καί τή λίμνη Μοῖρη. Ἐκεῖ ὅλοι ἐξημερώνουν καί τρέφουν ἕναν κροκόδειλο καί στολίζουν τ' αὐτιά του μέ λίθινα χυτά καί χρυσά στολίδια. Τούς βάζουν καί βραχιόλια στά μπροστινά τους πόδια. Τούς τρέφουν μέ ἰδιαίτερη τροφή καί τούς κάνουν ἱερές προσφορές καί τούς περιποιοῦνται, ὥστε νά ζοῦν πολύ εὐχάριστα. Ὅταν ψοφήσουν τούς βαλσαμώνουν καί τούς θάβουν μέσα σέ ἱερά φέρετρα. Οἱ Αἰγύπτιοι πού ζοῦν στήν περιοχή τῆς Ἐλεφαντίνης ὄχι μόνο δέν τούς θεωροῦν ἱεροῦς, ἀλλά καί τούς τρῶνε. Ἐκεῖ δέ λέγονται κροκόδειλοι, ἀλλά χάμψες. Κροκόδειλους τούς ὀνόμασαν οἱ Ἴωνες, νομίζοντας ὅτι εἶναι τό ἴδιο εἶδος ζώου μέ τίς σαῦρες πού ἔχουν ἐκεῖνοι στούς φράχτες τους.

70. Οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν πολλούς καί διάφορους τρόπους νά πιάνουν τούς κροκόδειλους, ἀλλά θά περιγράψω ἐκεῖνον πού μοῦ φαίνεται ὁ πιό ἀξιοδιήγητος. Δολώνουν ἕνα ἀγκίστρι μέ κρέας πού κόβουν ἀπό τήν πλάτη τοῦ χοίρου καί τό ρίχνουν καταμεσῆς στόν ποταμό καί στέκονται στήν ὄχθη χτυπώντας ἕνα ζωντανό γουρουνάκι. Ὁ κροκόδειλος ἀκούει τά τσιρίσματά του, προχωρεῖ πρὸς τά ἐκεῖ, συναντάει τό κρέας καί τό καταπίνει. Ὅταν τόν τραβήξουν στή στεριά, τό πρῶτο πού κάνει ὁ ψαράς εἶναι νά τοῦ ρίξει λάσπη στά μάτια· ἅμα τό κάνει αὐτό, τόν καταφέρνει εὐκολά· ἂν δέν τό κάνει, δυσκολεύεται πολύ.

Κεφ. 78-80. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων

78. Στά συμπόσια τῶν πλουσίων, ἅμα τελειώσει τό δεῖπνο, ἕνας ὑπηρέτης περιφέρει ἕνα ξύλινο ὁμοίωμα νεκροῦ μέσα στό φέρετρό του, σκαλισμένο καί χρωματισμένο ὅσο τό δυνατό καλύτερα, ὥστε νά μοιάζει ἀληθινό. Εἶναι μία ὡς δύο πῆχες. Τό δείχνει στόν καθένα ἀπό τούς καλεσμένους λέγοντας: «Βλέπε τον αὐτόν καί τρῶγε καί γλέντα, γιατί ὅταν πεθάνεις θά εἶσαι σάν αὐτόν». Αὐτή τή συνήθεια ἔχουν στά συμπόσια.

79. Διατηροῦν τίς πάτριες συνήθειές τους καί δέν προσθέτουν καινούργιες. Ἐχουν πολλές ἀξιομνημόνευτες συνήθειες καί ἰδιαίτερα ἕνα τραγού-

δι, τό Λίνο, πού ἔχει μεγάλη φήμη καί στή Φοινίκη καί στήν Κύπρο κι ἔχει διαφορετικό ὄνομα στά διάφορα ἔθνη. Φαίνεται ὅτι εἶναι ὁ ἴδιος, γιά τόν ὁποῖο καί οἱ Ἕλληνες ἔχουν τραγούδι καί τό ὀνομάζουν Λίνο. Καί γιά ἄλλα πολλά πού ὑπάρχουν στήν Αἴγυπτο ἔχω ἀπορήσει, ἀλλά καί γι' αὐτό ἀπορῶ, ἀπό πού πῆραν τό Λίνο. Τό Λίνο οἱ Αἰγύπτιοι τόν ὀνομάζουν Μανερῶ. Μοῦ εἶπαν στήν Αἴγυπτο, ὅτι ὁ πρῶτος βασιλιάς τῆς Αἰγύπτου εἶχε ἓνα μοναχογιό πού πέθανε, ὅταν ἦταν ἀκόμα παιδί, καί τιμήθηκε ἀπό τοὺς Αἰγυπτίους μέ θρῆνο, πού ἦταν τό πρῶτο καί ἔμεινε τό μόνο τραγούδι.

80. Οἱ Αἰγύπτιοι μοιάζουν καί στό ἐξῆς στοὺς Λακεδαιμονίους, μόνους ἀπ' ὅλους τοὺς ἄλλους Ἕλληνες: ὅταν οἱ νέοι συναντήσουν μεγαλύτερους τοὺς στό δρόμο, παραμερίζουν, καί ὅταν εἶναι καθισμένοι σηκώνονται. Ἀλλά σέ τίποτα ἄλλο δέ μοιάζουν στοὺς Ἕλληνες. Ἀντί νά χαιρετιοῦνται μέ τό ὄνομά τους, ὅταν συναντιοῦνται στό δρόμο, ὑποκλίνονται κατεβάζοντας τό χέρι ὡς τό γόνατο.

Κεφ. 81-123. Ποικίλες πληροφορίες γιά τήν Αἴγυπτο.

Κεφ. 124, 125, 127 - 130. Οἱ Πυραμίδες

124. Ὅσο βασίλευε ὁ Ραμφίνιτος ὑπῆρχε μεγάλη εὐνομία σ' ὅλοκληρη τήν Αἴγυπτο καί μεγάλη εὐημερία. Μετά ὅμως, ὅπως μοῦ εἶπαν οἱ ἱερεῖς, ὅταν βασίλευε ὁ Χέοψ, τοὺς προκάλεσε κάθε εἶδους δυστυχίες. Ἐκλείσε ὅλους τοὺς ναούς κι ἔτσι ἐμπόδισε τοὺς Αἰγυπτίους νά κάνουν τίς θυσίες τους. Ὑστερα ἔβαλε ὅλους τοὺς Αἰγυπτίους νά δουλεύουν γι' αὐτόν. Ἄλλοι ἔσερναν ὀγκόλιθους ἀπό τά λατομεῖα, πού βρίσκονταν στό ὄρος Ἀράβιο, μέχρι τό Νεῖλο. Οἱ ὀγκόλιθοι μεταφέρονταν στόν ποταμό πάνω σέ βάρκες. Ἀπό ἐκεῖ ἄλλοι τοὺς παραλάβαιναν καί τοὺς ἔσερναν πρὸς τό Λυβικό λεγόμενο ὄρος. Ἐργάζονταν ἑκατό χιλιάδες ἄνθρωποι σέ βάρδιες, τρεῖς μῆνες ἢ καθεμίᾳ. Χρειάστηκαν δέκα χρόνια σκληρῆς δουλειᾶς τοῦ λαοῦ γιά νά κατασκευαστεῖ ὁ δρόμος πού πάνω του ἔσερναν τοὺς ὀγκόλιθους, ἔργο πού, κατὰ τή γνώμη μου, δέν εἶναι κατώτερο ἀπὸ τήν πυραμίδα. (Τό μῆκος τοῦ δρόμου εἶναι πέντε στάδια, τό πλάτος του δέκα ὀργιές, τό ὕψος του, στό πιό ψηλό σημεῖο, ὀχτώ ὀργιές. Εἶναι κατασκευασμένος ἀπὸ λαξευμένες πέτρες, μέ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων). Δέκα

χρόνια χρειάστηκαν γιά νά γίνει ὁ δρόμος αὐτός, καί τά ὑπόγεια κτίσμα-
τα πού βρίσκονται στό λόφο ὅπου εἶναι ἡ πυραμίδα, καί ὅπου ὁ Χέοψ
ἔκανε τόν τάφο του ἕνα νησί, ἀνοίγοντας διώρυγα ἀπό τόν Νεῖλο. Τό χτί-
σιμο τῆς πυραμίδας κράτησε εἴκοσι χρόνια. Ἐχει τετράγωνη βάση καί
κάθε πλευρά ἔχει μήκος ὀχτώ πλέθρα* καί ὕψος ἴσο. Εἶναι ἀπό λαξευμέ-
νες πέτρες ἄριστα συναρμοσμένες. Κανένας ὀγκόλιθος δέν ἔχει μήκος
λιγότερο ἀπό τριάντα πόδια.

125. Τήν πυραμίδα αὐτή τήν κατασκεύασαν μέ τή μέθοδο τῶν ἀνα-
βαθμίδων, πού ἄλλοι τίς λένε ζωνάρια καί ἄλλοι σκαλοπάτια. Ὅταν ἔκα-
ναν τήν πρώτη σειρά στή βάση, σήκωναν τούς ἄλλους ὀγκόλιθους μέ μη-
χανές κατασκευασμένες μέ κοντά δοκάρια. Γιά τή δεύτερη σειρά σήκωναν
τούς ὀγκόλιθους ἀπό τό ἔδαφος. Μετά τοποθετοῦσαν τόν ὀγκόλιθο ἐπάνω
στήν πρώτη σειρά, τόν παραλάβαινε ἄλλη μηχανή, πού στηριζόταν ἀπά-
νω στή δεύτερη σειρά καί τόν τραβοῦσε ἄλλη μηχανή, γιά νά τόν τοπο-
θετήσει στήν τρίτη σειρά. Ὅσα σκαλοπάτια εἶχε ἡ πυραμίδα, τόσες ἦταν
καί οἱ μηχανές ἡ ἴσως μποροῦσε νά ἦταν καί μία μόνο μηχανή πού μετα-
τοπιζόταν εὐκολα καί τήν τοποθετοῦσαν στήν κάθε σειρά, γιά νά τραβή-
ξει ἀπάνω τούς ὀγκόλιθους τῆς ἐπόμενης. Μοῦ εἶπαν καί γιά τούς δύο
τρόπους, ὅπως τά λέω ἀκριβῶς. Τήν τελική ἐπεξεργασία τήν ἄρχισαν
ἀπό τήν κορυφή τῆς πυραμίδας, ὕστερα ἐξακολούθησάν πρὸς τά κάτω
καί τελευταῖα ἐπεξεργάστηκαν τή βάση. Ὑπάρχει ἐπιγραφή ἀπάνω στήν
πυραμίδα μέ αἰγυπτιακά γράμματα, πού ἀναγράφει τά ποσά πού ξοδεύ-
τηκαν σέ ραπανάκια, σέ κρεμμύδια καί σέ σκόρδα γιά τούς ἐργάτες. Καί
θυμᾶμαι πολύ καλά ὅτι, ὅπως μοῦ εἶπε ὁ διερμηνέας πού μοῦ διάβαζε τήν
ἐπιγραφή, ἀναφέρονταν χίλια ἑξακόσια τέλαντα ἀσήμι. Ἄν αὐτά εἶναι
ἀλήθεια, τότε πόσα πρέπει νά ξοδεύτηκαν γιά τό σίδερο μέ τό ὅποιο δού-
λευαν, γιά τήν τροφή, γιά τά ροῦχα τῶν ἐργατῶν, ὅσο καιρό χρειάστηκε
γιά νά κατασκευαστοῦν τά ἔργα, καί ὅπως νομίζω ἐγώ, γιά νά κό-
ψουν καί νά λαξέψουν τούς ὀγκόλιθους καί γιά νά τούς μετακινήσουν καί
ἐπίσης γιά νά κατασκευάσουν τό ὑπόγειο μέρος τῆς πυραμίδας, ὅλος
αὐτός ὁ χρόνος δέν εἶναι λίγος.

127. Οἱ Αἰγύπτιοι λένε ὅτι ὁ Χέοψ ἔμεινε στό θρόνο πενήντα χρόνια

* Τό πλέθρο ἰσοδυναμεῖ μέ 30,82 μέτρα.

καί ὅταν πέθανε τόν διαδέχτηκε ὁ ἀδελφός του Χερφρὴν, ὁ ὁποῖος κυβέρ-
νησε τόν τόπο μέ τόν ἴδιο τρόπο καί ἔχτισε καί αὐτός πυραμίδα πού δέν
ἦταν τόσο μεγάλη, τή μέτρησα ὁ ἴδιος· οὔτε ὑπόγεια οἰκήματα ἔχει οὔτε
ἔρχεται ὡς αὕτη διώρυγα ἀπό τό Νεῖλο, ὅπως στήν ἄλλη, ὅπου ἀπό χτι-
σμένο αὐλάκι ἔρχεται τό νερό καί τήν τριγυρίζει σάν νησί, καί ὅπου, λένε,
κεῖται ὁ Χέοψ. Ἐφτιασε τήν πρώτη βαθμίδα ἀπό ποικιλόχρωμη πέτρα
τῆς Αἰθιοπίας κι ἔχτισε τήν πυραμίδα κατὰ σαράντα πόδια μικρότερη ἀπό
τή μεγάλη. Καί οἱ δύο βρίσκονται πάνω στόν ἴδιο λόφο, σέ ὕψος περίπου
ἐκατό ποδῶν. Μοῦ εἶπαν ὅτι ὁ Χερφρὴν ἔμεινε στό θρόνο πενήντα ἔξι χρόνια.

128. Αὐτά μᾶς κάνουν ἐκατόν ἔξι χρόνια, κατὰ τά ὁποῖα οἱ Αἰγύ-
πτιοι ὑπέφεραν πολύ καί οἱ ναοί τους κλείστηκαν καί δέν ἀνοίξαν. Τόσο
εἶναι τό μῖσος τῶν Αἰγυπτίων γι' αὐτούς τούς δύο βασιλιάδες, ὥστε οὔτε
τό ὄνομά τους δέ θέλουν ν' ἀναφέρουν, καί τίς πυραμίδες τίς λένε τοῦ
βοσκοῦ Φιλίτιου, πού ἐκείνη τήν ἐποχή ἔβασκε τά ζῶα του στήν περιοχή.

129. Μετά ἀπ' αὐτόν, μοῦ εἶπαν, ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ Μυκερίνος,
γιός τοῦ Χέοπα. Αὐτοῦ δέν τοῦ ἄρεσαν τά ἔργα τοῦ πατέρα του. Ἄνοιξε
τούς ναούς καί ἄφησε τό λαό, πού εἶχε περιέλθει σέ μεγάλη ἀθλιότητα, νά
ἐργάζεται καί νά κάνει τίς θυσίες του· ἀπ' ὅλους τούς βασιλιάδες ἦταν ὁ
δικαιότερος δικαστής. Κατά τοῦτο, ἀπ' ὅλους ὅσοι κάθισαν στό θρόνο τῆς
Αἰγύπτου, αὐτόν ἐπαινοῦν περισσότερο. Ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἔκρινε δίκαια,
ὅταν κάποιος τόν κατηγοροῦσε γιά τήν ἀπόφαση πού εἶχε βγάλει, τόν
ἀποζημίωνε δίνοντάς του δικά του χρήματα, ὥστε νά τοῦ περάσει ὁ θυ-
μός. Ὁ Μυκερίνος, λοιπόν, κυβερνοῦσε μέ τόν καλό αὐτό τρόπο καί εὐερ-
γετοῦσε τό λαό του ὅταν ἄρχισαν τά βάσανά του μέ τό θάνατο τῆς κόρης
του, τοῦ μονάρχιδου παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Λυπήθηκε τόσο πολύ γιά τό
κακό πού τόν βρῆκε καί, θέλοντας νά θάψει τήν κόρη του μέ περισσότερες
τιμές ἀπ' ὅποιον ἄλλο, κατασκεύασε μιᾶ ξύλινη κούφια ἀγελάδα, τή χρύ-
σωσε καί μέσα στό κούφιο μέρος ἔβαλε τήν πεθαμένη θυγατέρα του.

130. Αὕτη τήν ἀγελάδα δέν τήν ἔθαψαν, ἀλλά τήν εἶδα καί ἐγώ στή
Σάη, στό βασιλικό παλάτι σέ μιᾶ στολισμένη αἴθουσα. Κάθε μέρα καίνε
γύρω της κάθε εἶδους λιβάνια καί ὅλη τή νύχτα ὑπάρχει κοντά της λύχνος
ἀναμμένος.

Κεφ. 131-182. Διάφορες πληροφορίες γιά τήν ἱστορία τῶν Αἰγυ-
πτίων καί τόν πολιτισμό τους.

Θ Α Λ Ε Ι Α

3

Κεφ. 1-6. Ὁ Καμβύσης, διάδοχος τοῦ Κύρου, αποφασίζει νά ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου.

Κεφ. 6-10, 12. Οἱ Ἀραβες βοηθοῦν τόν Καμβύση

⑥ Ἐδῶ θέλω νά σημειώσω κάτι πού λίγοι ἀπό κείνους πού πηγαίνουν στήν Αἴγυπτο ἀπό τή θάλασσα ἔχουν ἀναφέρει. Ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀλλά καί ἀπό τή Φοινίκη εἰσάγονται δύο φορές τό χρόνο μεγάλες στάμνες γεμάτες κρασί καί ὅμως δέν μπορεῖς, πού λέει ὁ λόγος, νά δεῖς στήν Αἴγυπτο οὔτε μιά στάμνα ἀδειανή. Καί θά ρωτήσῃ κανεῖς: «Τί γίνονται αὐτές οἱ στάμνες;» Θ' ἀπαντήσω καί σ' αὐτό τό ἐρώτημα. Σέ κάθε πολιτεία ὁ δήμαρχος πρέπει νά συγκεντρώσῃ τίς στάμνες καί νά τίς στείλῃ στή Μέμφιδα. Οἱ κάτοικοι τῆς Μέμφιδας πρέπει νά τίς γεμίσουν νερό καί νά τίς μεταφέρουν ἀκριβῶς στά ἀνυδρα αὐτά μέρη τῆς Συρίας. Ἐτσι, ἡ στάμνα πού εἰσάγεται στήν Αἴγυπτο καί ἀδειάζει, πάει στή Συρία καί βρίσκει τίς ἄλλες παλιές στάμνες.

⑦ Οἱ Πέρσες λοιπόν εἶναι ἐκεῖνοι πού ἄνοιξαν τό δρόμο αὐτό πρὸς τήν Αἴγυπτο, ὀργανώνοντας, μέ τόν τρόπο πού εἶπα, τόν ἀνεφοδιασμό σέ νερό μόλις τήν κυρίεψαν. Ἀλλά τότε, ἐπειδὴ δέν ὑπῆρχε ὀργανωμένος ἀνεφοδιασμός νεροῦ, ὁ Καμβύσης ἄκουσε τή συμβουλὴ τοῦ ξένου ἀπὸ τήν Ἀλικαρνασσὸ καί ἔστειλε κήρυκες στό βασιλεῖα τῶν Ἀράβων καί τοῦ ζήτησε νά μποροῦν νά περνοῦν μέ ἀσφάλεια, καί τότε ἀνταλλάξανε μεταξὺ τους ὄρκους.

8. Ἀπὸ ὅλων τούτων λαοὺς οἱ Ἄραβες σέβονται περισσότερο τὸ λόγον τούτων. Δίνουν ὑπόσχεση μὲ τὸν ἐξῆς τρόπον: Ἀνάμεσα σ' ἐκείνους πού πρόκειται νὰ ἀνταλλάξουν ὑπόσχεση, στέκεται ἓνας τρίτος πού μὲ κοφτερὰ πέτρα χαρακώνει τὴν παλάμη τῶν χειρῶν τους κοντὰ στὸν ἀντίχειρα. Ὅστερα παίρνει λίγο μαλὶ ἀπὸ τὸ ροῦχο τοῦ καθένα καὶ ἀλείφει μὲ τὸ αἷμα ἑπτὰ πέτρες τοποθετημένες ἀνάμεσά τους, καὶ κáνοντάς το αὐτὸ ἐπικαλεῖται τὸ Διόνυσον καὶ τὴν Οὐρανίαν. Ὅταν αὐτὸς τελειώσει, τότε ἐκεῖνος πού ὀρκίστηκε συνιστᾷ στοὺς φίλους του τὸν ξένο ἢ, ἂν εἶναι συμπολίτης ἐκεῖνος μὲ τὸν ὁποῖο ἔδωκε τοὺς ὅρκους, τὸ συμπολίτη του. Καὶ οἱ φίλοι θεωροῦν καὶ αὐτοὶ τότε ὑποχρέωσή τους νὰ σεβαστοῦν τοὺς ὅρκους. Οἱ Ἄραβες πιστεύουν ὅτι ὁ Διόνυσος καὶ ἡ Οὐρανία εἶναι οἱ μόνοι θεοὶ καὶ λένε ὅτι κουρεύουν τὰ μαλλιά τους ὅπως τὰ κουρεύει ὁ Διόνυσος. Κουρεύουν τὰ μαλλιά τους στρογγυλά καὶ ξυρίζουν τοὺς κροτάφους τους. Τὸ Διόνυσον τὸν ὀνομάζαν Ὀροτάλτ καὶ τὴν Οὐρανίαν Ἀλιλάτ.

9. Ὅταν ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀράβων ἔδωκε τὸ λόγον τοῖς κήρυκες τοῦ Καμβύση, ἔκαμε τὸ ἐξῆς. Γέμισε μὲ νερὸ ἀσκία ἀπὸ δέρμα καμῆλας καὶ τὰ μετέφερε μὲ καμήλας στὴν ἀνυδρὴ περιοχὴ καὶ ἐκεῖ περίμενε τὸ στρατὸ τοῦ Καμβύση. Αὐτὸ εἶναι τὸ πιθανότερον πού ἐγινε, ἀλλὰ πρέπει ν' ἀναφέρω καὶ τὸ λιγότερον πιθανόν, ἀφοῦ καὶ αὐτὸ λέγεται. Ὑπάρχει στὴν Ἀραβίαν ἓνας μεγάλος ποταμὸς, ὁ Κόρης, πού χύνεται στὴ λεγόμενη Ἐρυθρὰ θάλασσα. Λέγεται λοιπὸν ὅτι ὁ βασιλιάς τῶν Ἀράβων ἔφερε τὸ νερὸ ἀπὸ τὸν ποταμὸ αὐτὸ μὲ ἓναν ἀγωγὸ πού κατασκεύασε ἀπὸ ἀκατέργαστα δέρματα βοδιῶν καὶ ἄλλων ζώων πού ἔβαλε νὰ ράψουν μαζί. Στὴν ἀνυδρὴ περιοχὴ ἔσκαψε μεγάλες δεξαμενές γιὰ νὰ δέχονται τὸ νερὸ καὶ νὰ τὸ διατηροῦν. Ἀπὸ τὸν ποταμὸ ὥς τὴν ἀνυδρὴ περιοχὴ ἡ ἀπόστασις εἶναι δώδεκα μέρες πορεία καὶ λέγεται ὅτι ἔφερε τὸ νερὸ μὲ τρεῖς ἀγωγούς σὲ τρία διαφορετικὰ σημεῖα.

10. Ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμαση, στρατοπέδευσε στὸ ὀνομαζόμενο Πηλοῦσιο στόμιον τοῦ Νείλου καὶ περίμενε ἐκεῖ τὸν Καμβύση. Τὸν Ἀμαση δὲν τὸν πρόφτασε ζωντανὸ ὁ Καμβύσης, ὅταν κίνησε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ἀμασης εἶχε πεθάνει, ἀφοῦ ἔμεινε στὸ θρόνον σαράντα τέσσαρα χρόνια. Στὸ διάστημα αὐτὸ τίποτε δὲν τοῦ εἶχε συμβεῖ οὔτε εἶχε κάμει κάτι τὸ ἄξιον λόγου. Ὅταν πέθανε τὸν ταρίχεψαν καὶ τὸν ἔθαψαν στὸν τάφον πού εἶχε χτίσει ὁ ἴδιος μέσα στὸν ἱερὸ περίβολον. Ὅταν βασι-

λευε ὁ Ψαμμήνιτος, ὁ γιὸς τοῦ Ἀμαση, ἔγινε ἓνα φαινόμενο πού γιά τούς Αἰγυπτίους ἦταν ἐξαιρετικά σπουδαῖο. Ἐβρεξε στίς Θῆβες, ὅπου δέν εἶχε βρέξει ποτέ πρὶν οὔτε μετά, ὡς τά χρόνια μου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι οἱ Θηβαῖοι. Πραγματικά δέν βρέχει ποτέ στήν ἄνω Αἴγυπτο. Τότε ὅμως ψιχάλισε στίς Θῆβες*.

12. Εἶδα ἐκεῖ κάτι πολύ παράξενο, γιά τό ὅποιο μέ πληροφόρησαν οἱ ντόπιοι. Τά ὁστά ὅσων ἔπεσαν στή μάχη ἐκείνη εἶναι χωριστά (τῶν Περσῶν σέ μία μεριά ὅπως τά εἶχαν συγκεντρώσει τότε καί τῶν Αἰγυπτίων σέ ἄλλη)· καί τά κρανία τῶν Περσῶν εἶναι τόσο λεπτά, ὥστε ἂν θέλεις τά τρυπᾷς ρίχνοντας ἀπάνω τους ἓνα μικρό βότσαλο, ἐνῶ τά κρανία τῶν Αἰγυπτίων εἶναι τόσο σκληρά, ὥστε μόλις πού μπορεῖς νά τά σπάσεις χτυπώντας τα μέ πέτρα. Μοῦ εἶπαν, καί τό πίστεψα πρόθυμα, ὅτι ὁ λόγος εἶναι ὁ ἀκόλουθος. Οἱ Αἰγύπτιοι ἀπό παιδιά ξυρίζουν τά κεφάλια τους καί μέ τόν ἥλιο τά ὁστά τοῦ κεφαλιοῦ γίνονται πιό χοντρά. Γιά τήν ἴδια αἰτία δέν φαλακραίνουν. Στήν Αἴγυπτο βλέπει κανεῖς τούς λιγότερους φαλακρούς ἀπό ὅποιαδήποτε ἄλλη χώρα. Αὕτη εἶναι ἡ αἰτία πού οἱ Αἰγύπτιοι ἔχουν σκληρά κεφάλια. Ἡ αἰτία πού οἱ Πέρσες ἔχουν λεπτά κεφάλια εἶναι ἡ ἐξῆς: Τό κεφάλι τους εἶναι πάντα στή σκιά, γιατί φοροῦν τιάρες. Ὅτι αὐτά εἶναι ἔτσι τό διαπίστωσα ὁ ἴδιος καί τό εἶδα καί ἄλλοῦ, στήν Πάπρημη, στά ὁστά τῶν Περσῶν πού ἔπεσαν μέ τό γόο τοῦ Δαρείου Ἀχαιμένη, σκοτωμένοι ἀπό τό Λίβυο Ἰνάρο.

Κεφ. 13-38. Ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση στήν Αἴγυπτο καί τή Λιβύη.

Κεφ. 39-44. Ἡ Σάμος καί ὁ τύραννος Πολυκράτης

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΜΟΥ

39. Τήν ἐποχή πού ὁ Καμβύσης ἐξεστράτευσε ἐναντίον τῆς Αἰγύπτου, ξεκίνησαν καί οἱ Λακεδαιμόνιοι σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Σάμου καί τοῦ Πολυκράτη, τοῦ γιοῦ τοῦ Αἰάκη, πού εἶχε καταλάβει τήν ἐξουσία μέ ἐπα-

* Ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει στή συνέχεια ὅτι ἔγινε μάχη στό Πηλούσιο, ὅπου ὁ Καμβύσης νίκησε τόν Ψαμμήνιτο.

νάσταση. Στὴν ἀρχὴ εἶχε διαίρεσει τὴν Σάμο σὲ τρία μέρη καὶ τὰ μοιράστηκε μὲ τοὺς ἀδελφούς του Παντάγνωτο καὶ Συλοσώντα, ἀλλὰ ἀργότερα σκότωσε τὸν Παντάγνωτο, ἐξόρισε τὸ Συλοσώντα κι ἔμεινε μόνος στὴν ἐξουσία. Ἀφοῦ κυριάρχησε, δημιούργησε φιλικές σχέσεις μὲ τὸν βασιλιά τῆς Αἰγύπτου Ἀμαση, στέλνοντάς του δῶρα καὶ παίρνοντας ἄλλα ἀπὸ κεῖνον. Σὲ λίγο καιρὸ ἡ δύναμη τοῦ Πολυκράτη μεγάλωσε καὶ φημίστηκε σ' ὅλη τὴν Ἰωνία καὶ στὴν ἄλλη Ἑλλάδα, γιατί ὅπου κι ἂν ἐξεστράτευε νικοῦσε. Εἶχε ἑκατὸ καράβια μὲ πενήντα κουπιὰ, καὶ χίλιους τοξότες. Λήστευε ὅποιοδῆποτε, χωρὶς διάκριση, γιατί ἔλεγε ὅτι ἔκανε μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σ' ἓνα φίλο του ἀποδίδοντάς του κάτι πού τοῦ εἶχε πάρει παρά ἂν δέν τοῦ εἶχε πάρει τίποτε. Κυρίεψε πολλὰ ἀπὸ τὰ νησιά καὶ πολλές ἡπειρωτικές πολιτεῖες. Εἶχε μάλιστα νικήσει σὲ ναυμαχία τοὺς Λεσβίους, πού εἶχαν πάει μὲ ὅλο τὸ στρατό τους νὰ βοηθήσουν τοὺς Μιλησίους, καὶ τοὺς ἔβαλε δεμένους νὰ σκάσουν τὴν τάφρο γύρω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς Σάμου.

40. Τοῦ Ἀμαση δέν τοῦ ξέφευγε ὅτι ὁ Πολυκράτης ἦταν ὁ εὐνοούμενος τῆς τύχης καὶ τὸν παρακολουθοῦσε μὲ προσοχή. Καὶ ὅταν τὸν εὐνόησε ἀκόμη πιὸ πολύ ἡ τύχη, ὁ Ἀμασης τοῦ ἔγραψε ἓνα μῆνυμα καὶ τὸ ἔστειλε στὴ Σάμο: «Ὁ Ἀμασης μηνάει στὸν Πολυκράτη τὰ ἀκόλουθα. Εἶναι χαρὰ νὰ ἀκούει κανεῖς ὅτι ἓνας φίλος εἶναι εὐτυχής, ἀλλὰ οἱ μεγάλες ἐπιτυχίες σου δέν μοῦ ἀρέσουν, γιατί ξέρω καλὰ πόσο φθονερός εἶναι ὁ θεός. Γι' αὐτὸ καὶ εὐχομαι, καὶ γιὰ μένα καὶ γιὰ ὅσους νοιάζομαι, νὰ ἔχω ἐπιτυχίες, ἀλλὰ καὶ ἀποτυχίες, καὶ ἔτσι νὰ ζήσω μὲ τέτοιες ἐναλλαγές παρά νὰ ἔχω πάντα ἐπιτυχίες, γιατί δέν ἄκουσα ποτέ γιὰ κανέναν ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν μόνον ἐπιτυχίες, ὅτι δέν πέθανε δυστυχισμένος καὶ ἐντελῶς καταστρεμμένος. Ἀκουσε λοιπὸν τὴ συμβουλὴ μου γιὰ νὰ φέρεις κάποια ἰσορροπία μὲ τὴν εὐτυχία σου. Σκέψου ποῖο πράγμα σοῦ εἶναι πολῦτιμο καὶ ποῖο θὰ λυπηθεῖς περισσότερο ἂν τὸ χάσεις καὶ πέταξέ το μακριά, ὥστε νὰ μὴν τὸ ξαναδεῖ ποτέ ἄνθρωπος. Ἀν μετὰ ἀπ' αὐτὸ ἡ τύχη ἐξακολουθήσει νὰ σέ εὐνοεῖ χωρὶς ἐναλλαγές, τότε ἀκολούθησε πάλι τὴν ἴδια συμβουλὴ μου».

41. Ὁ Πολυκράτης τὰ διάβασε αὐτά καὶ κατὰλαβε ὅτι ὁ Ἀμασης ἤθελε τὸ καλὸ του κι ἔφαχνε νὰ βρεῖ γιὰ ποῖο ἀπὸ ὅλα τὰ πολῦτιμα πράγματα πού εἶχε θὰ λυπόταν περισσότερο, ἂν τὸ ἔχανε, καὶ τὸ βρῆκε. Φο-

ροῦσε ἓνα χρυσοδεμένο σφραγιδόλιθο ἀπὸ σμαράγδι, ἔργο τοῦ Σάμιου Θεοδώρου, γιοῦ τοῦ Τηλεκλῆ. Ὅταν ἀποφάσισε νὰ στερηθεῖ αὐτόν τὸ σφραγιδόλιθο, ἔκανε τὸ ἐξῆς. Ἐπάνδρωσε ἓνα καράβι μὲ πενήντα κουπιά καὶ ἀφοῦ ἐπιβιβάστηκε, ἔδωσε διαταγὴ νὰ ξανοιχτεῖ στὸ πέλαγος. Ὅταν ἀπομακρύνθηκε πολὺ ἀπὸ τὸ νησί, ἔβγαλε τὸ δαχτυλίδι καί, ἐνῶ τὸν ἔβλεπαν ὅλοι ὅσοι ἦταν στὸ καράβι, τὸ ἔριξε στὴ θάλασσα.

42. Ἀλλὰ μετὰ ἀπὸ πέντε ἑξὶ μέρες ἔγινε τὸ ἐξῆς. Ἕνας ψαράς ἔπιασε ἓνα πολὺ μεγάλο καὶ ὠραῖο ψάρι καὶ θέλησε νὰ τὸ χαρίσει στὸν Πολυκράτη. Τὸ πῆγε ὡς τίς πύλες τοῦ παλατιοῦ καὶ εἶπε ὅτι ᾔθελε νὰ παρουσιαστεῖ στὸν Πολυκράτη καὶ προχώρησε, ἔδωσε τὸ ψάρι στὸν Πολυκράτη καὶ τοῦ εἶπε: «Βασιλιά μου, ἔπιασα τὸ ψάρι αὐτό, ἀλλὰ δέ μοῦ φάνηκε σωστό νὰ τὸ πάω στὴν ἀγορά, ἂν καὶ ζῶ ἀπὸ τούτα τὰ χέρια μου, καὶ νόμισα ὅτι ἦταν ἀντάξιο τῆς ἐξουσίας σου. Γι' αὐτὸ τὸ 'φερα νὰ σοῦ τὸ δώσω». Ὁ Πολυκράτης εὐχαριστήθηκε πολὺ μὲ τὰ λόγια αὐτά καὶ τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἐκανες πολὺ καλὰ καὶ σ' εὐχαριστῶ καὶ γιὰ τὰ λόγια σου καὶ γιὰ τὸ δῶρο καὶ σέ καλῶ νὰ δειπνήσεις μαζί μου». Ὁ ψαράς ὑπερηφανεύτηκε πολὺ καὶ γύρισε σπίτι του. Ὅταν οἱ ὑπηρέτες καθάρισαν τὸ ψάρι, βρῆκαν μέσα στὴν κοιλιὰ του τὸ δαχτυλίδι τοῦ Πολυκράτη. Καὶ καθὼς τὸ εἶδαν τὸ πῆραν ἀμέσως καὶ τὸ πῆγαν, ὅλο χαρά, στὸν Πολυκράτη καὶ δίνοντάς του τὸ δαχτυλίδι τοῦ εἶπαν πῶς τὸ εἶχαν βρεῖ. Τότε τοῦ Πολυκράτη τοῦ φάνηκε σὰν κάποια θεία δύναμη νὰ εἶχε ἐνεργήσει, κι ἔγραψε σ' ἓνα γράμμα τί εἶχε κάνει καὶ τί τοῦ εἶχε συμβεῖ καὶ τὸ ἔστειλε στὴν Αἴγυπτο.

43. Ὅταν ὁ Ἀμασης διάβασε τὸ γράμμα πού τοῦ εἶχε στείλει ὁ Πολυκράτης, κατάλαβε ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἄνθρωπος νὰ ἐμποδίσει ἄλλον ἄνθρωπο νὰ πάθει ὅ,τι τοῦ μέλλεται, καὶ ὅτι ὁ Πολυκράτης πού ἦταν σέ ὅλα εὐτυχής σέ σημεῖο νὰ βρίσκει τὰ ὅσα ἔχανε, δέ θὰ εἶχε καλὸ τέλος. Ἔστειλε κήρυκα στὴ Σάμο καὶ διέλυσε τὴ συνθήκη φιλίας. Τὸ ἔκανε αὐτὸ ὥστε, ὅταν μεγάλα δεινὰ ἔβρισκαν τὸν Πολυκράτη, νὰ μὴν πονέσει ἡ ψυχὴ του γιὰ ἄνθρωπο πού ἦταν φίλος.

Κεφ. 44-79. Ἀναφέρονται διάφορα γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς Σάμου καί τῆς Σπάρτης πού συνδράζονται μέ τήν ἱστορία τῆς περσικῆς αυτοκρατορίας, ὅπου ὁ ψευτο-Σμέρδης σφετερίζεται τήν ἐξουσία. Οἱ Πέρσες ὀργανώνουν συνωμοσία ἐναντίον τῶν «μάγων», σκοτώνουν τόν Σμέρδη καί πολλούς ἄλλους «μάγους».

Κεφ. 80-83. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοί συζητοῦν γιά τό καλύτερο πολίτευμα

80. "Ὅταν καταλάγιασε ἡ ταραχή καί πέρασαν πέντε μέρες, οἱ ἐπαστάτες ἔκαμαν συμβούλιο γιά τήν ὅλη κατάσταση καί εἶπαν πράγματα πού ἴσως μερικοί Ἕλληνες δέν θά τά πιστέψουν, ἀλλά εἶναι βέβαιον ὅτι τά εἶπαν. Ὁ Ὀτάνης εἶπε ὅτι ἔπρεπε οἱ Πέρσες οἱ ἴδιοι ν' ἀποφασίζουν γιά τά πολιτικά ζητήματα. Εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι δέν πρέπει νά ἔχουμε πιά ἕνα μόνο μονάρχη. Δέν εἶναι οὔτε εὐχάριστο οὔτε σωστό. Εἶδατε σέ ποιά ἄκρα ἔσπρωξε τόν Καμβύση ἡ ἀλαζονεία του καί ὑποφέρατε ἀπό τήν ἀλαζονεία τοῦ μάγου. Πῶς λοιπόν ἡ μοναρχία μπορεῖ νά εἶναι ἕνα πράγμα σωστό, ἀφοῦ ἐπιτρέπει στό μονάρχη νά κάνει ἀνεξέλεγκτα ὅ,τι θέλει; Ἄν γίνεи μονάρχης ὁ ἄριστος τῶν ἀνθρώπων, θά ἀλλάξει ἀμέσως συμπεριφορά. Ἡ θέση του αὐτή θά τόν γεμίσει ὑπεροψία καί ὁ φθόνος εἶναι μέσα στή φύση τοῦ ἀνθρώπου. Μέ τά δύο αὐτά εἶναι γεμάτος ἀπό κακία, καί πότε παραζαλισμένος ἀπό ὑπεροψία, πότε ἀπό φθόνον κάνει πολλά ἄδικα πράγματα, ὅν καί ἕνας τύραννος δέν θά ἔπρεπε νά νιώθει φθόνον, ἀφοῦ τά ἔχει ὅλα, ἀλλά εἶναι μέσα στή φύση του ν' ἀποδείχνει στούς ὑπηκόους του τό ἀντίθετο. Αἰσθάνεται φθόνον γιά τούς καλύτερους πολίτες πού βλέπει νά ζοῦν γύρω του καί χαίρεται γιά τούς χειρότερους, ἀλλά καί εἶναι πάρα πολύ πρόθυμος ν' ἀκούει διαβολές. Τό πιό ἀνάρμοστο ὅμως ἀπό ὅλα εἶναι ὅτι ἂν κανεῖς τόν κολακεύει μέ μέτρο, θυμῶνει ἐπειδὴ δέν εἶναι ἀρκετή ἡ κολακεία. Ἄν πάλι τόν κολακεύει κανεῖς πολύ, θυμῶνει γιά τήν ὑπερβολή. Ἀλλά τώρα θά ἐξηγήσω τό χειρότερο. Ἀνατρέπει πατροπαράδοτα ἔθιμα καί σκοτώνει ἀνθρώπους χωρίς νά τούς δικάσει. Ἐνῶ ἂν τό πλῆθος ἔχει τήν ἐξουσία, τότε πρῶτ' ἀπ' ὅλα τό πολίτευμα ἔχει τό ὠραιότερο ὄνομα: ἰσονομία. Ὑστερα δέν μπορεῖ νά κάνει τίποτε ἀπό τά ὅσα κάνει ὁ τύραννος. Μέ κλῆρο ὀρίζονται οἱ ἄρχοντες καί αὐτοί πρέπει νά λογοδοτήσουν καί κάθε

ἀπόφασή τους πρέπει νά ἐγκριθεῖ ἀπό τό λαό. Ἡ γνώμη μου λοιπόν εἶναι νά καταργήσουμε τή μοναρχία καί νά δώσουμε τήν ἐξουσία στό πλῆθος, γιατί ἀπό τούς πολλούς πηγάζει κάθε ἐξουσία». Αὕτη ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Ὀτάνη.

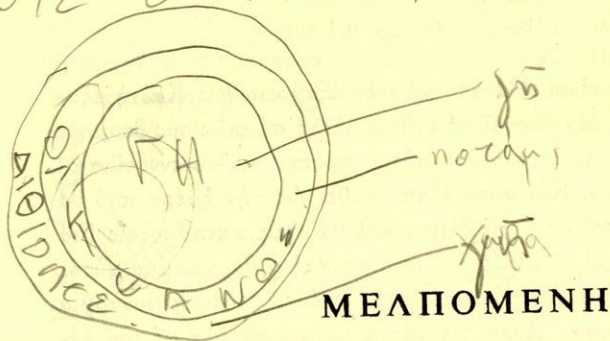
81. Ὁ Μεγάβυζος πρότεινε ὀλιγαρχία, λέγοντας τά ἀκόλουθα: «Τά ὅσα εἶπε ὁ Ὀτάνης γιά τήν κατάργηση τῆς τυραννίας, τά υἱοθετῶ κι ἐγώ, ἀλλά νομίζω ὅτι σφάλλει ὅταν σᾶς συμβουλεύει νά δώσετε τήν ἐξουσία στό λαό. Δέν εἶναι ἡ καλύτερη λύση. Δέν ὑπάρχει τίποτε πιό ἀσύνετο καί πιό ἀλαζονικό ἀπό ἓνα ἀπαίδευτο πλῆθος. Εἶναι ἀδύνατο νά ὑποστηριχτεῖ ὅτι γιά ν' ἀποφύγουμε τήν ἀλαζονεία ἑνός τυράννου πρέπει νά πέσουμε στήν ἀχαλίνωτη ἀλαζονεία τοῦ πλήθους. Ὁ τύραννος ὅ,τι κάνει τό κάνει ἐνσυνείδητα, ἐνῶ τό πλῆθος οὔτε αὐτό δέν κάνει. Πῶς θά τό μποροῦσε, ἀφοῦ δέν ἔμαθε τίποτε ποτέ του, οὔτε ξέρει τίποτε τό σωστό ἀπ' τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του καί ὅταν ἀναμιχτεῖ στά πράγματα, σπρώχνει ἀσυλλόγιστα σάν πλημμυρισμένος χείμαρρος. Ὅσοι λοιπόν θέλουν τό κακό τῶν Περσῶν ἄς προτιμοῦν τή δημοκρατία. Ἐμεῖς ἄς διαλέξουμε μιάν ὁμάδα ἀπό τούς καλύτερους πολίτες καί ἄς τούς παραδώσουμε τήν ἐξουσία. Θά εἴμαστε κι ἐμεῖς μεταξύ τους, καί εἶναι φυσικό οἱ καλύτεροι πολίτες νά παίρνουν τίς καλύτερες ἀποφάσεις». Αὐτήν τή γνώμη εἶπε ὁ Μεγάβυζος. Τρίτος μίλησε ὁ Δαρεῖος καί εἶπε τά ἑξῆς:

82. «Τά ὅσα εἶπε ὁ Μεγάβυζος γιά τή δημοκρατία νομίζω ὅτι εἶναι σωστά, ἀλλά ὄχι καί τά ὅσα εἶπε γιά τήν ὀλιγαρχία. Ἐχομε τρία εἶδη πολιτεύματος καί ἄς πῶ ὅτι καί τά τρία εἶναι ἄριστα, δημοκρατία, ὀλιγαρχία καί μοναρχία. Λέω λοιπόν ὅτι τό τελευταῖο ὑπερέχει πολύ ἀπό τά ἄλλα. Ἄν ὁ ἄνθρωπος πού εἶναι μονάρχης εἶναι ἄριστος, τίποτε καλύτερο δέν μπορεῖ νά βρεθεῖ. Ἐχοντας τόσες ἀρετές, θά φροντίζει μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά τά συμφέροντα τοῦ λαοῦ καί τά ὅσα θά σχεδιάζει ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ θά μένουν μυστικά. Στήν ὀλιγαρχία, ὅταν πολλοί προσφέρουν τίς ὑπηρεσίες τους στό κοινό, δημιουργοῦνται, συνήθως, μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρες. Ὁ καθένας ἀπό τούς ὀλιγαρχικούς θέλει νά εἶναι ὁ ἡγέτης καί νά ἐπιβάλλει τή γνώμη του. Ἐτσι δημιουργοῦνται μεταξύ τους μεγάλες ἐχθρότητες, πού γεννοῦν ἐπαναστάσεις κι ἀπό τίς ἐπαναστάσεις ὁδηγοῦνται σέ φόνους κι ἀπό τούς φόνους ξεπηδάει ἡ μοναρχία καί αὐτό σημαίνει ὅτι αὕτη εἶναι τό καλύτερο πολίτευμα. Ἄν πάλι ὁ

δῆμος ἔχει τὴν ἐξουσία, εἶναι ἀδύνατο νά μὴν ἐξαχρειωθεῖ. Καί ἡ ἐξαχρείωση στή δημοκρατία δέν ὀδηγεῖ σέ ἐχθρες, ἀλλὰ σέ φιλικούς δεσμούς ἀνάμεσα στοὺς κακοὺς πολίτες, γιατί αὐτοὶ πρέπει νά συνεννοοῦνται, ὥστε νά μποροῦν νά δροῦν. Καί αὐτό ἐξακολουθεῖ ὡς τὴν ἡμέρα πού θά ἐμφανισθεῖ κάποιος ἐπικεφαλῆς τοῦ δήμου καί θά τοὺς καταδιώξει. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία του αὐτὴ τὸν θαυμάζει τὸ πλῆθος καί ὁ θαυμασμός αὐτός τὸν ἀναδείχνει ἡγέτη. Εἶναι λοιπόν καί αὐτό ἀπόδειξη ὅτι ἡ μοναρχία εἶναι τὸ καλὺτερο πολίτευμα. Ἀλλὰ γιὰ νά τά πεῖ κανεὶς ὅλα μέ μιὰ λέξη, πῶς μᾶς δόθηκε ἡ ἐλευθερία καί ποίους μᾶς τὴν ἔδωσε; Ὁ δῆμος; Ἡ ὀλιγαρχία; Ἡ ἓνας μονάρχης; Πιστεύω, λοιπόν, ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐλευθερία μᾶς δόθηκε ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο, πρέπει νά διατηρήσουμε τὴ μοναρχία καί, ἐκτός ἀπ' αὐτό, νά μὴν καταργήσουμε τοὺς πατέριους νόμους ὅταν ἔχουν καλῶς. Δέ θά εἶναι καλύτερα».

83. Αὐτές οἱ τρεῖς γνῶμες διατυπώθηκαν καί οἱ ἄλλοι τέσσερις συνωμότες ὑποστήριξαν τὴ γνώμη τοῦ Δαρείου. Ὄταν ὁ Ὀτάνης, πού ζητοῦσε δημοκρατία γιὰ τοὺς Πέρσες, εἶδε ὅτι ἀπορρίφθηκε ἡ γνώμη του, μίλησε πάλι καί εἶπει: «Σύντροφοι, εἶναι φανερό ὅτι ἓνας ἀπὸ ἐμᾶς πρέπει νά γίνει βασιλιάς, εἴτε μέ κλῆρο, εἴτε μέ τὴν ψῆφο τοῦ περσικοῦ λαοῦ, εἴτε μέ ὅποιον ἄλλο τρόπο. Ὅσο γιὰ μένα δέ θά φιλοδοξήσω νά συναγωνιστῶ, γιατί δέ θέλω οὔτε νά ἐξουσιάζω οὔτε νά ἐξουσιάζομαι. Καί ἀποσύρομαι μέ αὐτό τὸν ὅρο, νά μὴν ἔχει ἐξουσία ἀπάνω μου κι ἀπάνω στοὺς ἀπογόνους μου ὅποιος ἀπὸ σᾶς γίνει βασιλιάς». Ὄταν τά εἶπε αὐτά καί οἱ ἄλλοι ἔξι δέχτηκαν, δέ συναγωνίστηκε μαζί τους καί παραμέρισε. Καί σήμερα ἀκόμα ἡ οἰκογένειά του εἶναι στήν Περσία ἡ μόνη ἐλεύθερη καί δέχεται μόνο ὅσες διαταγές θέλει, ἀλλὰ δέν πρέπει νά παραβαίνει τοὺς νόμους τῶν Περσῶν.

Κεφ. 84 - 160. Ἀρχίζει ἡ ἐξιστόρηση τῆς βασιλείας τοῦ Δαρείου, περιγράφεται ἡ ὁργάνωση τοῦ περσικοῦ κράτους καί ἀναφέρονται οἱ πρῶτες ἐπεκτατικές βλέψεις τοῦ Δαρείου πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Κεφ. 1 - 19. Οἱ Σκύθες, καταγωγή καὶ σκυθικὴ μυθολογία.

Κεφ. 19-25, 27-29. Οἱ Σκύθες νομάδες

19. Πέρα ἀπὸ τὸν ποταμὸ Παντικιάπη, πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ μετὰ τοὺς Σκύθες γεωργούς, ζοῦν οἱ Σκύθες νομάδες. Αὐτοὶ οὔτε σπέρνουν οὔτε ὀργώνουν. Ἡ περιοχὴ δὲν ἔχει δέντρα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ὑλαία. Οἱ νομάδες αὐτοὶ κατοικοῦν μιά χώρα πού ἐκτείνεται ἀνατολικά δεκατέσσε- ρις μέρες πορεία ὡς τὸ ποταμὸ Γέρρο.

20. Πέρα ἀπὸ τὸν Γέρρο ποταμὸ ὑπάρχει ἡ περιοχὴ πού λέγεται βασιλικὴ καὶ ζοῦν ἐκεῖ οἱ καλύτεροι καὶ περισσότεροι Σκύθες, πού θεω- ροῦν τοὺς ἄλλους Σκύθες δούλους τους. Ἡ χώρα τους πρὸς τὸ νότο φτά- νει ὡς τὴν Ταυρικὴ, πρὸς τὴν ἀνατολὴ ὡς τὴν τάφρο ἐκείνη πού εἶχαν σκάψει οἱ γιοὶ τῶν τυφλῶν δούλων καὶ ὡς τὸ ἐμπορικὸ κέντρο πού ὀνο- μάζεται Κρημνοὶ τῆς Μαιώτιδας λίμνης. Ἡ χώρα τους ἐκτείνεται καὶ ὡς τὸν ποταμὸ Τάναη. Πέρα ἀπὸ τοὺς βασιλικούς Σκύθες, στὸ βορρά, ζοῦνε οἱ Μελάγχλαινοι, πού εἶναι κι αὐτοὶ ξεχωριστό ἔθνος καὶ ὄχι Σκύ- θες. Πέρα ἀπὸ τοὺς Μελάγχλαινους ὑπάρχει, ὅσο τουλάχιστο ξέρουμε, χώρα ἀκατοίκητη ἀπὸ ἀνθρώπους, μέ λίμνες.

21. Ὅταν διαβεῖ κανεὶς τὸν Τάναη, στὴν ἄλλη ὄχθη δὲν εἶναι πιά ἡ Σκυθία. Ἡ πρώτη χώρα εἶναι τῶν Σαυροματῶν πού ἀρχίζει ἀπὸ τὸ μυχὸ τῆς λίμνης Μαιώτιδας καὶ ἐκτείνεται πρὸς τὸ βορρά δεκαπέντε μέ- ρες πορεία. Ἐκεῖ δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἄγρια οὔτε ἡμερα δέντρα. Πέρα

ἀπ' αὐτούς, δευτέρα χώρα εἶναι ἐκείνη πού κατοικεῖται ἀπό τούς Βουδίνους, περιοχή σκεπασμένη ἀπό δάση μέ λογιῶν λογιῶν δέντρα.

22. Ἀπό τή χώρα τῶν Βουδίνων πρὸς τό βορρά πρῶτα ὑπάρχει μιά ἔρημη περιοχή, ἑπτὰ μέρες δρόμο. Μετά ἀπό τήν ἔρημο αὐτή, λοξοδρομώντας ἀνατολικά, βρίσκεται ἡ χώρα πού κατοικεῖται ἀπό τούς Θυσσαγέτες, πολυάριθμη καί χωριστή φυλή πού ζοῦν ἀπό τό κυνήγι τους. Γείτονές τους εἶναι οἱ ὀνομαζόμενοι Ἰύρκες, πού ζοῦν κι αὐτοί ἀπό τό κυνήγι τους. Κυνηγοῦν μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὁ κυνηγός παραμονεύει ἀπάνω σ' ἓνα δέντρο, γιατί ἡ περιοχή εἶναι πυκνοφυτεμένη, ἐνῶ τό ἄλογό του, γυμνασμένο, κάθεται μέ τήν κοιλιά γιά νά μή φαίνεται, καθὼς καί ὁ σκύλος του. Ὅταν δεῖ τό ζῶο, ἀπάνω ἀπό τό δέντρο, τοῦ ρίχνει ἓνα βέλος, καβαλικεύει τό ἄλογό του καί ἀρχίζει νά τό κυνηγάει, ἐνῶ ὁ σκύλος του ἀκολουθεῖ ἀπό κοντά τό λαβωμένο ζῶο. Πέρα ἀπ' αὐτούς, λοξοδρομώντας πρὸς τήν ἀνατολή, ζοῦν ἄλλοι Σκύθες πού ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τῶν βασιλικῶν Σκυθῶν καί γι' αὐτόν τό λόγο πῆγαν κι ἔζησαν στήν περιοχή ἐκείνη.

23. Ὡς τή χώρα τῶν Σκυθῶν αὐτῶν ὅσοι τόποι ἀναφέρθηκαν εἶναι πεδινοί, μέ πλούσια γῆ. Ἀπό ἐκεῖ ὅμως καί πέρα εἶναι τραχιά καί ὄλο πέτρες. Ὅταν περάσει κανεῖς μεγάλη ἀπόσταση ἀπό τήν τραχιά αὐτή περιοχή, φτάνει στίς ὑπώρειες ψηλῶν βουνῶν, ὅπου ζοῦν ἄνθρωποι πού, καθὼς λέγεται, εἶναι φαλακροί ἀπό τότε πού γεννιοῦνται, ἄντρες καί γυναῖκες. Ἐχουν τή μύτη πλακουτσωτή καί μακρὺ σαγόνι. Μιλοῦν γλώσσα δική τους. Φοροῦν τά ἴδια ροῦχα μέ τούς Σκύθες καί τρέφονται ἀπό δέντρα. Τό δέντρο αὐτό τό λένε ποντικό καί εἶναι μεγάλο σά μιά συκιά περίπου καί ὁ καρπός του εἶναι ὅσο ἓνα κουκί, καί ἔχει κουκούτσι. Ὅταν ὁ καρπός αὐτός ὠριμάσει, τόν βάζουν σέ πάνινες σακκοῦλες καί τόν λιώνουν καί τρέχει ἓνα πηχτό καί μαῦρο ζουμί πού τό λένε ἄσχυ. Τό ζουμί αὐτό τό γλείφουν ἢ τό ἀνακατεῦνουν μέ γάλα καί τό πίνουν. Ἀπό τό κατακάθι κάνουν μιά πίτα καί τήν τρῶνε. Στά μέρη τους δέν ὑπάρχουν βωσχές. Ὁ καθένας ζεῖ κάτω ἀπό ἓνα δέντρο πού τό χειμῶνα τό σκεπάζουν μέ ἓνα περικάλυμμα λευκό, στεγανό καί τό καλοκαίρι τό βγάζουν. Κανεῖς δέν τούς βλέπτει, γιατί θεωροῦνται ἱεροί, δέν ἔχουν κανένα πολεμικό ὅπλο καί λύνουν τίς διαφορές τῶν γειτόνων τους. Ἄν ποτε καταφύγει σ' αὐτούς κανένας φυγάδας, κανεῖς δέν τόν καταδιώκει πιά. Ὀνομάζονται Ἀργιππαῖοι.

24. "Ὡς τοὺς φαλακροὺς αὐτοὺς εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ περιοχὴ καὶ οἱ κάτοικοι ποὺ βρίσκονται πρὶν ἅπ' αὐτοὺς, γιατί πολλοὶ Σκύθες ταξιδεύουν ἐκεῖ καὶ δέν εἶναι δύσκολο νά πάρει κανεὶς πληροφορίες ἅπ' αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἑλληνας ποὺ πηγαίνουν ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἐμπορικὸ λιμάνι τοῦ Βορουσθéné* καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα κέντρα τοῦ Πόντου. "Ὅσοι Σκύθες πηγαίνουν σ' ἐκεῖνα τὰ μέρη, ἔχουν μαζί τους ἑφτά διερμηνεῖς γιὰ ἑφτά γλῶσσες, ὅταν διαπραγματεύονται.

25. Ὡς ἐκεῖ λοιπὸν ἔχομε πληροφορίες, ἀλλὰ πέρα ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς κανεὶς δέν ξέρει νά πεῖ τί ἀκριβῶς ὑπάρχει, γιατί ὑπάρχουν ψηλά βουνά, ἀπάτητα, ποὺ φράζουν τὸ δρόμο καὶ κανεὶς δέν μπορεῖ νά τὰ περάσει. Οἱ ἴδιοι αὐτοὶ οἱ φαλακροὶ λένε, ἀλλὰ ἐγὼ δέν τοὺς πιστεύω, ὅτι στὰ βουνά ζοῦν κατισκοπόδαροι ἄνθρωποι καὶ ὅτι πέρα ἀπὸ αὐτοὺς ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ κοιμοῦνται ἔξι μῆνες τὸ χρόνο. Αὐτὰ ἐγὼ δέν τὰ παραδέχομαι. Ξέρουμε ἀκόμη ὅτι ἀνατολικά ἀπὸ τοὺς φαλακροὺς ζοῦν οἱ Ἰσηδόνες, ἀλλὰ στὰ βορινά κανεὶς δέν ξέρει τίποτε ἀκριβῶς οὔτε γιὰ τοὺς φαλακροὺς οὔτε γιὰ τοὺς Ἰσηδόνες, παρὰ μόνο τὰ ὅσα λένε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι.

27. Αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς ξέρουμε. Πιὸ πέρα πρὸς τὸ βορρά, οἱ Ἰσηδόνες εἶναι ἐκεῖνοι ποὺ λένε ὅτι ὑπάρχουν μονόφθαλμοι ἄνθρωποι καὶ γρύπες ποὺ φυλάγουν τὸ χρυσάφι. Ἀπὸ αὐτοὺς τὸ ἔχουν ἀκούσει οἱ Σκύθες καὶ ἀπὸ τοὺς Σκύθες ἐμεῖς οἱ ἄλλοι καὶ τοὺς ὀνομάζουμε μέ τῇ σκυθικῇ λέξει Ἀριμασπούς. «Ἀριμα» σημαίνει σκυθικά «ἕνα» καὶ «σπού» σημαίνει «μάτι».

28. Σ' ὅλη αὐτὴν τὴ χώρα ποὺ περιέγραψα, ὁ χειμώνας εἶναι πολὺ βαρὺς. Ὀκτὼ μῆνες στοὺς δώδεκα τὸ κρῦο εἶναι ἀφόρητο καὶ ἂν χύσεις νερό στὸ χῶμα δέ θά γίνει λάσπη. Γιὰ νά κάνεις λάσπη πρέπει ν' ἀνάψεις φωτιά. Ἡ θάλασσα παγώνει καθὼς καὶ ὁ Κιμμέριος Βόσπορος ὀλόκληρος*. Ἔτσι, οἱ Σκύθες ποὺ ζοῦνε πέρα ἀπὸ τὴν τάφρο περνοῦν ἀπάνω στὸν πάγο μέ τὰ ἄρματα τους καὶ εἰσβάλλουν στὴ χώρα ποὺ κατοικοῦν οἱ Σῖνδοι. Ἔτσι, λοιπὸν τοὺς ὀκτὼ μῆνες εἶναι χειμώνας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους τέσσερις μῆνες κάνει κρῦο. Στὰ μέρη αὐτὰ ὁ χειμώνας δέν εἶναι

* Ὁ Δνειπερος.

* Στὴν Ἀζοφικὴ θάλασσα.

ὅπως παντοῦ ἄλλου. Διαφέρει ὁ χειμώνας στοὺς τόπους αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς χειμῶνες ἄλλων τόπων σὸ ὅτι τὸ χειμῶνα δέ βρέχει σχεδὸν καθόλου, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι ἢ βροχὴ δέ σταματάει. Καί τὴν ἐποχὴ πού ἄλλου βρονταίει καὶ ἀστράφτει, στήν περιοχὴ ἐκείνη δέ γίνονται αὐτά τὰ πράγματα, ἐνῶ τὸ καλοκαίρι γίνονται πολὺ συχνά. Ἄν ξεσπάσουν βροντές τὸ χειμῶνα, αὐτὸ θεωρεῖται θεῖο σημάδι. Τὸ ἴδιο καὶ ὅταν γίνεται σεισμός, εἴτε χειμῶνα εἴτε καλοκαίρι, στή Σκυθία τὸ θεωροῦν θεῖο σημάδι. Τὰ ἄλογα μποροῦν καὶ ἀντέχουν σὸ κρύο, ἐνῶ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ μουλάρια δὲν τὸ ἀντέχουν καθόλου. Παντοῦ ἄλλου τὰ ἄλογα ὅταν μένουν σὸ κρύο ξεπαγιάζουν, ἐνῶ τὰ γαϊδούρια καὶ τὰ μουλάρια τὸ ἀντέχουν.

29. Ἐξαιτίας τοῦ ψυχροῦ νομίζω ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχουν βόδια δίχως κέρατα. Ἔρχεται νὰ τὸ μαρτυρήσει κι ἓνας στίχος τοῦ Ὀμήρου, ὁ ἐξῆς:

Καὶ ἡ Λιβύη, ὅπου τ' ἀρνιά γεννιοῦνται μέ κέρατα.

Κάλα εἶπε ὅτι στὰ θερμὰ κλίματα τὰ κέρατα μεγαλώνουν γρήγορα, ἐνῶ στὰ ψυχρὰ κλίματα ἢ δὲν φυτρώνουν διόλου ἢ ἂν φυτρώσουν, μόλις πού βγαίνουν.

Κεφ. 30-58. Σκυθικὲς φυλές, χάστες τοῦ Κόσμου, ποταμοὶ τῆς Σκυθίας.

Κεφ. 59-63, 67, 68, 71. Ἔθιμα Σκυθῶν

59. Οἱ Σκύθες λοιπὸν ἔχουν μεγάλο πλοῦτο. Ὅσο γιὰ τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἔθιμά τους θὰ τὰ περιγράψω τώρα. Οἱ μόνοι θεοὶ τοὺς ὁποίους λατρεύουν εἶναι ἡ Ἑστία κυρίως καὶ μετὰ ὁ Δίας καὶ ἡ Γῆ. Θεωροῦν ὅτι ἡ Γῆ εἶναι γυναίκα τοῦ Δία. Μετὰ εἶναι ὁ Ἀπόλλων, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη, ὁ Ἡρακλῆς καὶ ὁ Ἄρης. Τοὺς θεοὺς αὐτοὺς τοὺς λατρεύουν ὅλοι οἱ Σκύθες, ἀλλὰ οἱ ὀνομαζόμενοι βασιλικοὶ Σκύθες κάνουν θυσίες καὶ στὸν Ποσειδῶνα. Στὴ σκυθικὴ γλῶσσα ἡ Ἑστία ὀνομάζεται Ταβιτή, ὁ Δίας λέγεται, πολὺ σωστὰ νομίζω, Παπαῖος, ἡ Γῆ λέγεται Ἀπή, ὁ Ἀπόλλων Γοιτόσυρος, ἡ Οὐρανία Ἀφροδίτη Ἀργίμπασα, ὁ Ποσειδῶν Θαγίμασάδας. Δέ χτίζουν ναοὺς ἢ βωμοὺς οὔτε κάνουν ἀγάλματα στοὺς θεοὺς τοὺς ἐκτός ἀπὸ τὸ θεὸ Ἄρη.

60. Κάνουν ὅλοι τίς ἴδιες θυσίες γιά ὅλους τοὺς θεοὺς καί μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Τό σφαχτάρι μένει ὀρθιο μέ δεμένα τά δύο μπροστινά πόδια. Ἐκεῖνος πού κάνει τή θυσία καί στέκεται πίσω ἀπό τό ζῶο τραβάει ἀπὸ τομα τό σκοινί μέ τό ὅποιο εἶναι δεμένα τά πόδια τοῦ ζώου καί, καθῶς τοῦτο πέφτει, ὁ θύτης κάνει ἐπίκληση στό θεό, στόν ὅποιο γίνεται ἡ θυσία. Ὑστερα βάζει γύρω ἀπό τό λαιμό τοῦ ζώου μιά θηλιά, χώνει ἀνάμεσα στό σκοινί καί στό λαιμό τοῦ ζώου ἓνα ξύλο καί τό στρίβει ὥσπου νά πνίξει τό ζῶο. Οὔτε φωτιά ἀνάβει οὔτε προσφέρει τίποτα στό θεό οὔτε κάνει σπονδή. Ἀλλά ἀφοῦ πνίξει τό ζῶο, τό γδέρνει καί ἀρχίζει νά τό ψήνει.

61. Ἐπειδὴ στή Σκυθία δέν ὑπάρχουν διόλου ξύλα, ψήνουν τά κρέατα μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Ὅταν γδάρουν τά σφαχτάρια, ἀφαιροῦν ὅλο τό κρέας καί ἀφήνουν μόνο τά κόκαλα. Ἐπειτα, ἂν ἔχουν, τά βάζουν σέ χύτρες ντόπιες πού μοιάζουν μέ τίς λεσβιακές χύτρες, μέ τή διαφορά ὅτι εἶναι ἀρκετά πιό μεγάλες. Βάζουν τά κρέατα μέσα, ἀνάβοντας φωτιά μέ τά κόκαλα τῶν ζώων. Ἄν πάλι δέν ἔχουν χύτρες, τότε γεμίζουν τήν κοιλιά τοῦ ζώου μέ κρέατα, τ' ἀνακατεύουν μέ νερό καί ἀνάβουν φωτιά μέ τά κόκαλα πού καίγονται πολύ καλά. Οἱ κοιλιές χωροῦν εὐκόλα ὅλο τό κρέας χωρίς τά κόκαλα. Ἔτσι καί τό βόδι καί τά ἄλλα ζῶα δίνουν τόν τρόπο νά ψηθοῦν τά ἴδια. Ὅταν τό κρέας ψηθεῖ, ὁ θύτης κόβει καί παίρνει γιά πρωτεῖα μέρος ἀπὸ τό κρέας καί τά σπλάχνα καί τά ρίχνει μπροστά του. Θυσιάζουν καί τ' ἄλλα ζῶα, ἀλλά κυρίως τά ἄλογα.

62. Στούς ἄλλους θεοὺς λοιπόν ἔτσι κάνουν θυσία καί αὐτά τά ζῶα θυσιάζουν. Γιά τόν Ἄρη κάνουν τά ἐξῆς. Σέ κάθε νομό διοικητικῆς περιοχῆς ἱδρύουν ἓνα ἱερό τοῦ Ἄρη πού τό φτιάχνουν μέ δεμάτια φρύγανα καί εἶναι τετράγωνο, μέ μῆκος τρία στάδια καί ἄλλο τόσο φάρδος. Τό ὕψος του εἶναι μικρότερο. Ἀπάνω σ' αὐτά τά δεμάτια κατασκευάζουν ἓνα τετράγωνο δάπεδο, τοῦ ὁποίου οἱ πλευρές εἶναι κάθετες καί μόνο ἀπὸ τή μιά πλευρά, πού εἶναι λοξή, μπορεῖ κανεῖς ν' ἀνέβει. Κάθε χρόνο φέρνουν καί ρίχνουν ἑκατόν πενήντα φορτώματα φρύγανα, γιατί μέ τό χειμῶνα φυραίνονται. Ἐπάνω στόν ὄγκο αὐτό βάζουν ἓνα ἀρχαῖο σιδερένιο μικρό ξίφος καί αὐτό εἶναι σύμβολο τοῦ Ἄρη. Σ' αὐτό τό ξίφος κάθε χρόνο θυσιάζουν καί ἄλλα ζῶα, ἀλλά καί ἄλογα.

63. Αὐτές λοιπόν εἶναι οἱ θυσίαι πού κάνουν. Χοίρους δέ συνηθίζουν νά ἔχουν, οὔτε καί τούς θέλουν κάν στόν τόπο τους.

67. Οἱ Σκύθες ἔχουν πολλούς μάντεις πού μεταχειρίζονται γιά τή μαντική τους πολλές βέργες ἀπό ἱτιά μέ τόν ἐξῆς τρόπο. Παίρνουν δεμάτια μεγάλα ἀπό τέτοιες βέργες, τά βάζουν χάμω καί τά λύνουν· ὕστερα παίρνουν μιά μιά τίς βέργες καί λένε τίς μαντεῖες τους κι ἐνῶ μιλᾶνε τίς συγκεντρώνουν πάλι ἀπάνω στό χῶμα. Αὐτός εἶναι ὁ πατροπαράδοτος τρόπος τῆς μαντικῆς τους. Οἱ Ἑνάρεις, οἱ ἀνδρόγυνοι, ἰσχυρίζονται πώς ἡ ἴδια ἡ Ἀφροδίτη τούς ἔδωσε τή μαντική· αὐτοί κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τό φλοιό τῆς φιλύρας. Σκίζουν τό φλοιό τῆς φιλύρας σέ τρεῖς λουρίδες, τίς τυλίγουν στά δάχτυλά τους καί μετά τίς ξετυλίγουν, λέγοντας τίς μαντεῖες.

68. Ὄταν ἀρρωστήσει ὁ βασιλιάς τῶν Σκυθῶν, στέλνει καί φέρνουν τρεῖς ἀπό τούς μάντεις, τούς καλύτερους, πού κάνουν τίς μαντεῖες τους μέ τόν τρόπο πού εἶπα. Τίς περισσότερες φορές λένε ὅτι ὁ τάδε, καί ὀνομάζουν ἕναν ἀπό τούς πολίτες, πῆρε ψεύτικο ὄρκο στή βασιλική ἐστία. Συνήθεια στούς Σκύθες, ὅταν θέλουν νά πάρουν φοβερό ὄρκο, εἶναι νά ὀρκιστοῦν στή βασιλική ἐστία. Φέρνουν ἀμέσως ἐκεῖνον πού κατάγγειλαν οἱ μάντεις, τοῦ λένε πώς ἡ μαντική τόν δείχνει ἐπίορκο, πού ὀρκίστηκε στή βασιλική ἐστία καί γι' αὐτό εἶναι ἀρρωστος ὁ βασιλιάς. Ἐκεῖνος ἀρνιέται καί λέει ὅτι δέν πῆρε ψεύτικο ὄρκο καί φωνάζει. Ὄταν αὐτός ἀρνηθεῖ, τότε ὁ βασιλιάς καλεῖ διπλάσιους μάντεις καί ἂν αὐτοί, κάνοντας τήν ἴδια μαντική, ποῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐπίορκος, τοῦ κόβουν ἀμέσως τό κεφάλι καί ἡ περιουσία του μοιράζεται μέ κλῆρο στούς πρῶτους μάντεις. Ἄν ὅμως οἱ δεῦτεροι μάντεις τόν κηρύξουν ἀθῶο, τότε φωνάζουν ἄλλους μάντεις καί ὕστερα ἄλλους. Ἄν οἱ περισσότεροι ἀπό τούς μάντεις τόν βροῦν ἀθῶο, τότε πρέπει νά τιμωρηθοῦν οἱ πρῶτοι μάντεις.

71. Οἱ τάφοι τῶν βασιλιάδων τους βρίσκονται στούς Γέρρους, ὡς ἐκεῖ πού ὁ Βορυσθένης εἶναι ἀκόμη πλωτός. Ἐκεῖ, ὅταν πεθάνει ὁ βασιλιάς τους, σκάβουν ἕναν πολύ μεγάλο λάκκο τετράγωνο καί, ὅταν τόν ἐτοιμάσουν, παίρνουν τό νεκρό καί τόν ἀλείφουν μέ κερί, ἀφοῦ πρῖν τοῦ ἀνοίξαν τήν κοιλιά, τήν καθάρισαν καί τή γέμισαν μέ κομμένο κύπερο*, μέ θυ-

* Κύπερο ἢ κύπειρος· ἀρωματικό φυτό πού χρησιμοποιόταν γιά ταρίχευση (βαλσάμωμα).

μάρι καὶ μέ σπόρο ἀπὸ σέλινο καὶ ἄνηθο καὶ τὴν ἔραψαν πάλι, καὶ τὸν μεταφέρουν μέ ἀμάξι σέ ἄλλη φυλή. Ἐκεῖνοι πού παίρνουν τὸ νεκρό, κάνουν τὰ ἴδια, ὅπως καὶ οἱ βασιλικοὶ Σκύθες. Κόβουν ἓνα κομμάτι ἀπὸ τὸ αὐτὶ τους, κουρεύονται, σκίζουν τίς σάρκες τους στὰ χέρια, πληγώνουν τὴ μύτη καὶ τὸ μέτωπό τους καὶ τρυποῦν τὸ ἀριστερό τους χέρι μέ βέλος. Ἐπειτα μεταφέρουν τὸ νεκρὸ ἀπάνω στὸ ἀμάξι σέ μιάν ἄλλη φυλή τους. Τὸν ὀδηγοῦν ἐκεῖνοι πού τὸν παρέλαβαν. Ὅταν γυρίσουν ὅλες τίς φυλές ὀδηγώντας τὸ νεκρὸ, φτάνουν στοὺς Γέρρους, πού εἶναι τὸ τελευταῖο ὑπήκοο ἔθνος, ὅπου βρίσκονται οἱ τάφοι. Ἐκεῖ τοποθετοῦν τὸ νεκρὸ στὸν τάφο του, ἀπάνω σ' ἓνα στρῶμα ἀπὸ φύλλα, καρφώνουν στὸ χῶμα κοντάρια δεξιά καὶ ἀριστερά ἀπὸ τὸ νεκρὸ, τὰ συνδέουν μέ ξύλα ἀπὸ πάνω καὶ τὰ σκεπάζουν μέ καλαμιές. Ἀφοῦ τὰ κάνουν αὐτὰ ρίχνουν ὅλοι χῶμα πολὺ καὶ συναγωνίζονται πρόθυμα σ' αὐτὸ γιὰ νὰ ὑψώσουν ὅσο τὸ δυνατό μεγαλύτερο τύμβο.

Κεφ. 72-129. Ὁ Δαρεῖος περνάει στὴν Εὐρώπη καὶ κατασκευάζει γέφυρα στὸν Ἰστρο (Δούναβη). Ἐκτασὴ Σκυθίας καὶ σύμμαχοι Σκυθῶν. Ὁ Δαρεῖος ἐκστρατεύει ἐναντίον τους.

Κεφ. 129-132. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τὸν Δαρεῖο μέ τὴν πολεμικὴ τους. — Τοῦ στέλλουν συμβολικὰ δῶρα

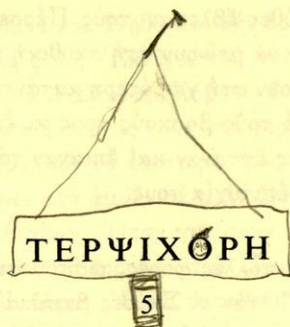
129. Ὅταν οἱ Σκύθες ἔκαναν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ Δαρείου, συναντοῦσαν ἓνα ἐμπόδιο πού ὠφελοῦσε τοὺς Πέρσες καὶ πού εἶναι πολὺ παράξενο, καὶ θὰ τὸ ἀναφέρω. Ἦταν ἡ φωνὴ τῶν γαῖδουριῶν καὶ ἡ θεὰ τῶν μουλαριῶν· γιὰτὶ στὴ Σκυθία δέν ὑπάρχουν οὔτε γαῖδούρια οὔτε μουλάρια, ὅπως τὸ ἔχω κιόλας πεῖ. Σ' ὀλόκληρη τὴ σκυθικὴ γῇ δέν ὑπάρχει οὔτε γαῖδουρι οὔτε μουλάρι ἐξαιτίας τοῦ κρύου. Τὰ γαῖδούρια, γκαρίζοντας, ἔφερναν σύγχυση στὸ ἱππικὸ τῶν Σκυθῶν· καὶ καθὼς πολλές φορές ἔκαναν ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὅταν τὰ ἄλογα ἄκουγαν τὸ γκάρισμα τῶν γαῖδουριῶν, ταράζονταν, ἔκαναν πίσω τρομαγμένα μέ τὰ αὐτιά στητά, γιὰτὶ ποτέ δέν εἶχαν ἀκούσει τέτοια φωνὴ ζῶου καὶ ποτέ δέν τὸ εἶχαν δεῖ. Οἱ Πέρσες κατὰ τοῦτο εἶχαν μιὰ μικρὴ ἐπιτυχία στὸν πόλεμο.

130. Ὄταν οἱ Σκύθες ἔβλεπαν τοὺς Πέρσες σέ μεγάλη σύγχυση, θέλοντας νά τοὺς κάνουν νά μείνουν στή σκυθική γῆ ὅσο τό δυνατό περισσότερο καί ἔτσι νά φτάσουν στή χειρότερη κατάντια, ἔκαναν τό ἐξῆς: ἄφηναν μερικὰ ζῶα τοὺς μέ τοὺς βοσκούς τοὺς κι ἐκεῖνοι πήγαιναν σ' ἄλλη περιοχὴ. Τότε οἱ Πέρσες ἔφταναν καί ἔπιαναν τὰ ζῶα, καί ἔτσι ἔπαιρναν πάλι θάρρος μέ τήν ἐπιτυχία τοὺς.

131. Αὐτό γινόταν πολλές φορές, ὥσπου στό τέλος ὁ Δαρεῖος βρέθηκε σέ δύσκολη θέση. Ὄταν οἱ Σκύθες βασιλιάδες τό πληροφορήθηκαν, ἔστειλαν στό Δαρεῖο κήρυκα μέ δῶρα ἓνα πουλί, ἓνα ποντίκι, ἓνα βάτραχο καί πέντε βέλη. Οἱ Πέρσες ρώτησαν τόν κήρυκα τί σήμαιναν τὰ δῶρα αὐτά καί ἐκεῖνος τοὺς ἀποκρίθηκε πῶς μόνη ἐντολή εἶχε νά τοὺς φέρει τὰ δῶρα καί νά φύγει ἀμέσως· καί πρόσθεσε ὅτι ἂν οἱ Πέρσες ἦταν ἐξυπνοί, θά μπορούσαν νά καταλάβουν τί σημασία εἶχαν τὰ δῶρα. Τό ἄκουσαν οἱ Πέρσες κι ἔκαναν συμβούλιο.

132. Ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου ἦταν ὅτι οἱ Σκύθες τοῦ παραδίνονταν, προσφέροντας «γῆν καί ὕδωρ». Τό συμπέρανε ἀπό τό ὅτι τό ποντίκι ζεῖ μέσα στή γῆ καί τρώει ὅ,τι καί ὁ ἄνθρωπος, ὁ βάτραχος ζεῖ μέσα στό νερό, τό πουλί μοιάζει πολύ μέ ἄλογο στό σχῆμα, καί τὰ πέντε βέλη σήμαιναν πῶς τοῦ παραδίνουν τή δύναμή τοὺς. Αὕτη ἦταν ἡ γνώμη τοῦ Δαρείου, ἀλλά ὁ Γωβρύας, ἓνας ἀπό τοὺς ἑπτὰ πού εἶχαν ἀνατρέψει τοὺς μάγους, ἔδωσε ἐρμηνεῖα διαφορετική: «Ἄν, Πέρσες, δέ γίνετε πουλιά νά πετάξετε στόν οὐρανό ἢ ποντίκια γιά νά ἐξαφανιστεῖτε κάτω ἀπό τή γῆ ἢ βάτραχοι γιά νά πηδήξετε μέσα στίς λίμνες, δέ θά γυρίσετε στά σπιτία σας, γιατί θά σᾶς χτυπήσουν τὰ βέλη αὐτά».

Κεφ. 133-205. Ὑποχώρηση τοῦ Δαρείου πού βρίσκει ἀνέπαφη τή γέφυρα τοῦ Ἰστρου, χάρε στοὺς Ἰωνες καί ιδίως στόν τύραννο τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖο. Στοιχεῖα γιά τή Λιβύη καί λαοί της. Περσική ἐκστρατεία στή Λιβύη.

Κεφ. 1 - 34. Ὁ Δαρείος πληροφορεῖται ὅτι ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἰστιαῖος ὀχυρώνει τὴν τοποθεσίαν Μύρκινο, στή Θράκη. Ἀπό φόβο μήπως ὁ Ἰστιαῖος στραφεῖ ἐναντίον του, ὁ Δαρείος τὸν καλεῖ κοντά του, στὰ Σοῦσα, καὶ τὸν κρατεῖ ἐκεῖ μέ πρόφαση ὅτι χρειάζεται τις συμβουλές του. Ἐσωτερικὲς ταραχές στή Νάξο δίνουν λαβὴν στὸν Ἀρισταγόρα — τοποτηρητὴ τοῦ Ἰστιαίου στή Μίλητο — νὰ ζητήσῃ περσικὴ βοήθεια ἐναντίον τῆς Νάξου. Τὸ ἐγχείρημα τοῦ Ἀρισταγόρα ἀποτυχαίνει.

Κεφ. 35 - 36. ● Ἰστιαῖος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νὰ ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τῶν Περσῶν

35. Ὁ Ἀρισταγόρας* δὲν μπορούσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ὑπόσχεση πού εἶχε δώσει στὸν Ἀρταφέρνη. Τὸν πίεζαν πολὺ τὰ χρέη γιὰ τὴν ἐκστρατεία πού ἔπρεπε νὰ ἐξοφλήσῃ καὶ φοβόταν μήπως μέ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας καὶ τίς διαβολές τοῦ Μεγαβάτη χάσῃ τὴν ἐξουσία του στή Μίλητο. Ἐνεκα λοιπὸν αὐτοῦ τοῦ φόβου σκεπτόταν νὰ ἐπαναστατήσῃ. Συνέπεσε νὰ φτάσῃ κοντά του ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ Ἰστιαίου**, πού εἶχε δερματόστικτο στὸ κεφάλι τὸ μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου, πού τοῦ ἔλεγε νὰ ἐπαναστατήσῃ ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ. Ὁ Ἰστιαῖος, θέλοντας νὰ στείλῃ μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα νὰ ἐπαναστατήσῃ, δὲν εἶχε κανένα ἄλλο μέσο νὰ τὸ στείλῃ, γιατί ὁ δρόμος εἶχε φρουρές. Πῆρε τὸν πιὸ πιστό του

* Γαμπρός καὶ τοποτηρητὴς τοῦ Ἰστιαίου.

** Τύραννος τῆς Μιλήτου πού εἶχε ἀναγκαστῇ ἀπὸ τὸ Δαρεῖο νὰ μένει κοντά του μόνιμα, στὰ Σοῦσα.

δοῦλο, τοῦ ξύρισε τό κεφάλι, δερματόστιζε στό κρανίον του τό μήνυμα καί περίμενε νά φυτρώσουν οἱ τρίχες. Μόλις φύτρωσαν, τόν ἔστειλε γρήγορα στή Μίλητο. Δέν τοῦ ἔδωσε καμιάν ἄλλη ἐντολή παρά, ὅταν φτάσει στή Μίλητο, νά πεῖ τοῦ Ἀρισταγόρα νά τοῦ ξυρίσει τό κεφάλι καί νά τό ἐξετάσει. Τά δερματοστίγματα ὑπέδειχναν, ὅπως εἶπα καί πρὶν, ἐπανάστασι. Αὐτό τό ἔκαμε ὁ Ἰστιαῖος ἐπειδὴ θεωροῦσε μεγάλη δυστυχία νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μένει στά Σοῦσα καί εἶχε τήν ἐλπίδα ὅτι, ἂν γινόταν καμιὰ ἐπανάστασι, θά τόν ἔστελναν στά παράλια, ἀλλά, σκεπτόταν, ἂν δέν ἐπιχειροῦσε τίποτε ἢ Μίλητος, δέν ὑπῆρχε πιθανότητα νά πάει ποτέ ἐκεῖ.

36. Αὐτές οἱ σκέψεις ἔκαμαν τόν Ἰστιαῖο νά στείλει τό μήνυμα αὐτό στόν Ἀρισταγόρα, πού τά σχέδιά τους συνέπιπταν. Ὁ Ἀρισταγόρας συσκέφτηκε μέ τούς μελλοντικούς στασιαστές του, ἐκθέτοντας τίς σκέψεις του καί τό μήνυμα τοῦ Ἰστιαίου. Ὅλοι συμφώνησαν μέ τή γνώμη του ὅτι ἔπρεπε νά γίνει ἐπανάστασι, ἐκτός ἀπό τόν ἱστορικό Ἑκαταῖο, πού δέν ἄφηνε νά ξεκινήσουν τόν πόλεμο ἐναντίον τοῦ βασιλεῖ τῶν Περσῶν. Τούς εἶπε πόσα ἔθνη ἐξουσίαζε ὁ Δαρεῖος καί πόση δύναμι εἶχε. Ἀλλά ἐπειδὴ δέν μπορούσε νά τούς πείσει, δευτερολόγησε καί τούς συμβούλεψε νά προσπαθῇσουν πρῶτα νά ἐπικρατήσουν στή θάλασσα. Εἶπε ὅτι δέν ἔβλεπε ποίος ἄλλος τρόπος ὑπῆρχε νά γίνει τέτοιο πράγμα (ἤξερε πόσο ἀδύνατη ἦταν ἡ Μίλητος) παρά νά μπορούσαν νά οἰκιοποιηθοῦν τό θησαυρό τοῦ μαντείου τῶν Βραγχιδῶν*, πού εἶχε ἀφιερῶσει ὁ Λυδός Κροῖσος. Μέ τά χρήματα αὐτά θ' ἀποκοτοῦσαν τήν ὑπεροχή στή θάλασσα, θά εἶχαν αὐτοὶ τά χρήματα καί δέ θά προλάβαιναν ἔτσι οἱ ἐχθροὶ τους νά τά πάρουν. Τά χρήματα αὐτά ἦταν πάρα πολλά, ὅπως τό εἶπα καί πρὶν. Δέν ἄκουσαν τή συμβουλὴ τοῦ Ἑκαταίου, ἀλλά ἀποφάσισαν νά ἐπαναστατήσουν καί ἔστειλαν ἀνθρώπο τους στή Μιούντα, στό στρατό πού γύριζε ἀπὸ τὴ Νάξο καί βρισκόταν ἐκεῖ, γιὰ νά προσπαθῇσουν νά πιάσουν τούς ἀρχηγούς τοῦ στόλου.

Κεφ. 37-48. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στή Σπάρτη γιὰ νά ζητήσῃ βοήθεια γιὰ τὴν ἐπαναστατημένη Ἰωνία.

* Οἱ Βραγχίδες ἦταν ἱερεῖς πού διατηροῦσαν ἕνα περίφημο Μαντεῖο, ὅπου εἶχαν προσφερθεῖ πολλά καὶ πολύτιμα ἀφιερῶματα.

Κεφ. 49-51. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια

49. Ὁ Ἀρισταγόρας λοιπόν ὁ Μιλήσιος ἔφτασε στή Σπάρτη, ἐνῶ βασιλιάς ἦταν ὁ Κλεομένης. "Ὅταν, ὅπως λένε οἱ Λακεδαιμόνιοι, συναντήθηκε μέ τό βασιλιά, εἶχε μιά χάλκινη πλάκα μέ χαραγμένο ἀπάνω της τό χάρτη ὅλης τῆς γῆς μέ ὅλες τίς θάλασσες καί ὅλους τοὺς ποταμούς. Ὁ Ἀρισταγόρας εἶπε τά ἐξῆς στόν Κλεομένη: «Κλεομένη, μήν ἀπορήσεις μέ τή βιασύνη μου νά ἔρθω ἐδῶ. Συμβαίνουν τά ἐξῆς. Οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἰώνων εἶναι δοῦλοι ἀντί νά εἶναι ἐλεύθεροι, καί αὐτό εἶναι πόνος καί ντροπή μεγάλη γιά μᾶς, ἀλλά καί γιά σᾶς πού εἴσαστε οἱ πρῶτοι στήν Ἑλλάδα. Τώρα λοιπόν στό ὄνομα τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπαλλάξετε ἀπό τή δουλεία τοὺς Ἴωνες, πού εἶναι ἀπό τό ἴδιο αἷμα μέ σᾶς. Σᾶς εἶναι εὐκολο νά τό κατορθώσετε, γιατί οἱ βάρβαροι δέν εἶναι γενναῖοι, ἐνῶ ἐσεῖς ἔχετε φτάσει στήν ψηλότερη κορυφή τῆς πολεμικῆς ἀρετῆς. Τά ὅπλα τους εἶναι τά ἐξῆς: ἔχουν τόξα καί κοντάρια μικρά. Ὅταν πᾶνε στή μάχη φοροῦν φαρδιές βράκες καί μυτεροὺς σκούφους στό κεφάλι. Ἔτσι, εἶναι εὐκολο νά τοὺς νικήσει κανεῖς. Τά πλούτη τῆς περιοχῆς, τήν ὁποία ἐξουσιάζουν, εἶναι περισσότερα ἀπό τά πλούτη ὅλων τῶν ἄλλων περιοχῶν τοῦ κόσμου, ἀρχίζοντας ἀπό τό χρυσάφι, τό ἀσήμι καί τό χαλκό, τά κεντητά ὑφάσματα, τά ὑποζύγια καί τοὺς δούλους. Ἄν τό θελήσετε, ὅλα αὐτά θά εἶναι δικά σας. Γειτονεύουν μεταξύ τους, ὅπως ἐγώ θά δείξω. Γείτονες τῶν Ἰώνων εἶναι οἱ Λυδοί, πού κατοικοῦν πλούσια χώρα καί ἔχουν πολλά χρήματα (καί λέγοντάς τα ἔδειχνε τίς περιοχές στό χάρτη πού ἦταν χαραγμένος στήν πλάκα) καί κοντά στοὺς Λυδοὺς αὐτούς, ἔλεγε ὁ Ἀρισταγόρας, εἶναι οἱ γείτονές τους Φρύγες, στ' ἀνατολικά, πού ἔχουν τά περισσότερα ζῶα καί τήν πιό εὐφορη γῆ, ὅσο ἐγώ τουλάχιστο ξέρω. Γείτονες τῶν Φρυγῶν εἶναι οἱ Καππαδόκες, πού ἐμεῖς τοὺς ὀνομάζουμε Συρίους. Μ' αὐτοὺς γειτονεύουν οἱ Κίλικες πού φτάνουν ὥς τή θάλασσα αὐτήν, ὅπου βρίσκεται τό νησί Κύπρος. Οἱ Κίλικες πληρώνουν πεντακόσια τάλαντα ἐτήσιο φόρο στό βασιλιά. Μέ τοὺς Κίλικες αὐτοὺς συνορεύουν οἱ Ἀρμένιοι, πού ἔχουν καί αὐτοὶ πολλά κοπάδια. Μέ τοὺς Ἀρμένιους οἱ Ματιηνοί, πού ἔχουν τήν περιοχὴ αὐτή. Γειτονεύει μ' αὐτοὺς ἡ Κισσία, ὅπου κοντά στόν ποταμό Χοάσπη εἶναι τά Σοῦσα πού κατοικεῖ ὁ μέγας βασιλιάς καί ἔχει ἐκεῖ τοὺς θησαυροὺς του*. Ἄν κυριέψετε τά Σοῦσα,

* Ἡ ἀπαρίθμηση τῶν περιοχῶν αὐτῶν εἶναι γεωγραφικὰ σωστή.

θά μπορεῖτε νά παραβάλλετε τὰ πλούτη σας μέ τὰ πλούτη τοῦ Δία. Γιατί γιά μιὰ περιοχὴ μικρή, φτωχὴ καί μέ σύνορα στενά νά ὑποχρεώνεστε ν' ἀντιμετωπίζετε σέ μάχες καί τοὺς Μεσσηνίους, πού ἔχουν τήν ἴδια μέ σᾶς δύναμη, καί τοὺς Ἀρκάδες καί τοὺς Ἀργεῖους, πού δέν ἔχουν τίποτε πού νά μπορεῖ νά συγκριθεῖ μέ τό χρυσάφι ἢ τό ἀσῆμι, δηλαδή πράγματα γιά τὰ ὁποῖα εἶναι κανεῖς πρόθυμος ν' ἀγωνιστεῖ καί νά πεθάνει; "Ὅταν λοιπόν σᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά κατακτήσετε εὐκολά τήν Ἀσία, τί ἄλλο θά προτιμήσετε;» Ὁ Κλεομένης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ξένε, Μιλήσιε, θά σοῦ ἀπαντήσω σέ δύο μέρες».

50. Τόσα εἶπαν τότε, ἀλλά ὅταν ἦρθε ἡ μέρα πού ἔπρεπε ὁ Κλεομένης νά δώσει ἀπάντηση καί ὅταν βρέθηκαν στόν τόπο πού εἶχαν ὀρίσει, ὁ Κλεομένης ρώτησε τόν Ἀρισταγόρα πόσων ἡμερῶν ἀπόσταση ἦταν ἀπό τήν παραλία τῆς Ἰωνίας ὡς τήν ἔδρα τοῦ βασιλιᾶ. Καί ὁ Ἀρισταγόρας πού ἦταν ἔξυπνος καί τόν εἶχε ὡς τότε ξεγελάσει, σ' αὐτό ἔκαμε λάθος. Γιατί ἐνῶ δέν ἔπρεπε νά πεῖ τήν ἀλήθεια, ἀφοῦ ἤθελε νά παρασύρει τοὺς Σπαρτιάτες στήν Ἀσία, τήν εἶπε, λέγοντας ὅτι ἡ ἀπόσταση ἦταν τριῶν μηνῶν. Τότε, ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας ἤθελε νά τοῦ περιγράψει τήν πορεία, ὁ Κλεομένης, διακόπτοντάς τον, τοῦ εἶπε: «Ξένε Μιλήσιε, νά βρίσκεσαι ἔξω ἀπό τὰ σύνορα τῆς Σπάρτης προτοῦ δύσει ὁ ἥλιος. Τά ὅσα λές δέν θά τ' ἀκούσουν εὐχάριστα οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἀφοῦ θέλεις νά τοὺς ὀδηγήσεις σέ ἀπόσταση τριῶν μηνῶν πορεία ἀπό τῇ θάλασσᾳ».

51. Αὐτά εἶπε ὁ Κλεομένης καί γύρισε στό σπίτι του. Ὁ Ἀρισταγόρας πῆρε κλαδί ἐλιάς καί πῆγε ἰκέτης στό σπίτι τοῦ Κλεομένη. "Ὅταν μπῆκε παρακαλοῦσε τόν Κλεομένη νά τόν ἀκούσει σάν ἰκέτη, ἀφοῦ διώξει τό παιδί του, γιατί ἦταν μαζί του ἡ κόρη του ἡ Γοργώ. Ἦταν τό μόνο του παιδί, ὀχτώ ἢ ἑννέα ἐτῶν. Ὁ Κλεομένης τοῦ εἶπε νά μιλήσει ἐλεύθερα χωρίς νά ἐμποδίζεται ἀπό τό παιδί. Τότε ὁ Ἀρισταγόρας ἄρχισε μέ τήν ὑπόσχεση νά τοῦ δώσει δέκα τάλαντα, ἂν ἔκανε ὅ,τι τοῦ ζητοῦσε. Ὁ Κλεομένης ἀρνήθηκε καί ὁ Ἀρισταγόρας αὗξησε τό ποσό ὡς τὰ πενήντα τάλαντα, καί τότε τό παιδί φώναξε: «Πατέρα, ἂν δέ φύγεις ἀπό κοντά του, ὁ ξένος θά σέ διαφθείρει». Ὁ Κλεομένης εὐχαριστήθηκε μέ τή συμβουλὴ τοῦ παιδιοῦ του καί πῆγε σέ ἄλλο διαμέρισμα καί ἔτσι ὁ Ἀρισταγόρας ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπό τῇ Σπάρτῃ, χωρίς νά μπορέσει νά πεῖ περισσότερα γιά τήν πορεία πού θά τοὺς ὀδηγοῦσε ὡς τό βασιλιά.

Κεφ. 52 - 54. Ἡ βασιλική ὁδὸς ἀπὸ τῆς Σάρδεως πρὸς Σούσα.

Κεφ. 55 - 64. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν

55. Διωγμένος ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Ἀρισταγόρας πῆγε στὴν Ἀθήνα
πού ἔχει ἐλευθερωθεῖ ἀπὸ τοὺς τυράννους τῆς ὥς ἐξῆς: Ὅταν ὁ γιὸς τοῦ
Πεισιστράτου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἰππία, Ἰππαρχος, πού εἶχε δεῖ πολὺ κα-
θαρά στὸν ὕπνο του ποιά τύχη τὸν περίμενε, δολοφονήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀρι-
στογείτονα καὶ τὸν Ἀρμόδιο, πού ἦταν Γεφυραῖοι* τὴν καταγωγή, οἱ
Ἀθηναῖοι ἐζήσαν ὑπὸ τυραννία ἄλλα τέσσερα χρόνια καὶ ἡ τυραννία ἦταν
πιο σκληρή, ἀπ' ὅ,τι πρίν.

56. Τό ὄνειρο πού εἶχε δεῖ ὁ Ἰππαρχος ἦταν τό ἐξῆς: τὴ νύχτα τῆς
παραμονῆς τῶν Παναθηναίων ὁ Ἰππαρχος εἶδε στὸν ὕπνο του νὰ στέκε-
ται πλάι του ἓνας ψηλὸς καὶ ὠραῖος ἄντρας καὶ νὰ τοῦ λέει αὐτά τὰ
αἰνιγματικά:

Ὑπόφερε, λιοντάρι, τ' ἀνυπόφορα πού θά πάθεις
μέ καρτερικὴ ψυχή.
Κανεῖς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους πού ἀδικοῦν,
τὴν τιμωρία δὲ θά ξεφύγει.

Μόλις ξημέρωσε, παρουσιάστηκε καὶ ρώτησε τοὺς ὄνειροκρίτες· ἀλλὰ
μετὰ ξεχνώντας τ' ὄνειρό του, πῆγε νὰ ἐτοιμάσει τὴν πομπή, ὅπου καὶ
τόν σκότωσαν.

57. Οἱ Γεφυραῖοι, οἰκογένεια ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγονταν οἱ φονεῖς
τοῦ Ἰππάρχου, ὅπως λένε οἱ ἴδιοι, κατάγονται ἀπὸ τὴν Ἐρέτρια, ἀλλὰ ὅ-
πως τό ἐξακριβώσα μετὰ ἀπὸ ἐρευνες, ἦταν Φοίνικες ἀπὸ ἐκείνους πού
εἶχαν ἔρθει μέ τὸν Κάδμο στὴν περιοχή πού σήμερα λέγεται Βοιωτία.
Ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ τοὺς δόθηκε ἡ περιοχή τῆς Τανάγρας. Ἀπὸ
τὴ Βοιωτία πρῶτοι διώχτηκαν ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους οἱ Καδμεῖοι καὶ μετὰ
οἱ Βοιωτοὶ ἐδίωξαν τοὺς Γεφυραῖους, πού κατέφυγαν στὴν Ἀθήνα. Οἱ
Ἀθηναῖοι δέχτηκαν νὰ γίνουν οἱ Γεφυραῖοι πολῖτες, ἀλλὰ μέ τὸν ὅρο νὰ
ἀποκλείονται ἀπὸ ὀρισμένα ἀνάξια λόγου ἀξιώματα.

* Γέφυρα· ἀρχαῖο ὄνομα τῆς Τανάγρας.

58. Οἱ Φοίνικες αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἔρθει μέ τόν Κάδμο καί ποὺ ἀνάμεσά τους ἦταν καί οἱ Γεφυραῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στή χώρα αὐτή, δίδαξαν τοὺς Ἕλληνες πολλὰ καί μάλιστα καί τὰ γράμματα ποῦ, ὅπως πιστεύω, δέν τὰ ἤξεραν πρὶν. Στὴν ἀρχὴ ἦταν τὰ γράμματα ποὺ χρησιμοποιοῦν ὅλοι οἱ Φοίνικες, ἀλλὰ μέ τόν καιρὸ ἄλλαξε ἡ προφορά καί μαζί ἡ μορφή τῶν γραμμάτων. Γείτονες τῶν Φοινίκων στά περισσότερα μέρη ἦταν Ἕλληνες Ἴωνες· αὐτοὶ διδάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Φοίνικες τὰ γράμματα καί ἀφοῦ τὰ ἔλλαξαν λίγο, τὰ μεταχειρίζονταν. Τὰ ὀνόμασαν, καί τοῦτο ἦταν σωστό ἀφοῦ τὰ εἶχαν φέρει στήν Ἑλλάδα οἱ Φοίνικες, φοινικικά γράμματα. Καί τὰ βιβλία οἱ Ἴωνες ἀπὸ τὰ παλιὰ τὰ χρόνια τὰ ὀνομάζουν διφθέρες, γιατί ἄλλοτε ὁ πάπυρος ἦταν σπάνιος καί μεταχειρίζονταν δέρματα ἀπὸ κατσίκι ἢ ἀπὸ πρόβατο. Ἀκόμα, ὅσο ξέρω, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους γράφουν σέ τέτοιες διφθέρες.

59. Ὁ ἴδιος ἔχω δεῖ κάδμεια γράμματα στό ἱερὸ τοῦ Ἰσμηνίου Ἀπόλλωνα στή βοιωτικὴ Θήβα, γραμμένα ἀπάνω σέ τρεῖς τρίποδες. Μοιάζουν πολὺ μέ τὰ ἰωνικά γράμματα. Στόν ἓνα ἀπὸ τοὺς τρίποδες ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Μ' ἀφιέρωσε ὁ Ἀμφιτρύων, λάφυρο ἀπὸ τοὺς
Τηλεβοεῖς.

Αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λαῖου, γιοῦ τοῦ Λαβδάκου, ἐγγόνου τοῦ Πολύδωρου καί δισεγγόνου τοῦ Κάδμου.

60. Στόν ἄλλο τρίποδα ὑπάρχει σέ ἐξάμετρο τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ὁ πυγμάχος Σκαῖος, μετὰ τὴ νίκη του μ' ἀφιέρωσε
σ' ἐσένα Ἀπόλλωνα τοξότη, ἀτίμητη προσφορά.

Αὐτὸς ὁ Σκαῖος θὰ εἶναι ὁ γιὸς τοῦ Ἱπποκώωντα, ἂν εἶναι αὐτός ποὺ πρόσφερε τὸ ἀφιέρωμα καί ὄχι ἄλλος συνονόματός του, ποὺ θὰ ἦταν συνομήλικος τοῦ Οἰδίποδα τοῦ Λαῖου.

61. Στόν τρίτο τρίποδα ὑπάρχει, ἐπίσης σέ ἐξάμετρο, τὸ ἀκόλουθο:

Ὁ ἴδιος ὁ μονάρχης Λαοδάμας μ' ἀφιέρωσε στόν
τοξότη Ἀπόλλωνα, ἀτίμητη προσφορά.

Ὅσο βασίλευε αὐτός ὁ Λαοδάμας τοῦ Ἑτεοκλῆ, οἱ Ἀργεῖοι ἔδιωξαν

τούς Καδμείους κι αὐτοί πῆγαν στούς Ἐγγελεῖς. Οἱ Γεφυραῖοι πού ἔμειναν, ἀργότερα ἀναγκάστηκαν ἀπό τούς Βοιωτούς νά φύγουν καί πῆγαν στήν Ἀθήνα. Στήν Ἀθήνα ἔχουν ναούς ἐντελῶς χωριστά ἀπό τούς ἄλλους Ἀθηναίους καί ἐκτός ἀπό ἄλλους ναούς καί τό ναό τῆς Ἀχαιῆς Δήμητρας, ὅπου γίνονται καί μυστικές τελετές.

62. Διηγήθηκα λοιπόν ποιό ἦταν τό ὄνειρο τοῦ Ἱππάρχου καί ποιά ἡ καταγωγή τῶν Γεφυραίων, τῶν δολοφόνων τοῦ Ἱππάρχου. Πρέπει τώρα, μετὰ ἀπ' αὐτά, νά συνεχίσω τή διήγησή μου ἀπό ἐκεῖ πού τήν ἄφησα, πῶς ἐλευθερώθηκε ἡ Ἀθήνα ἀπό τούς τυράννους. Τύραννος ἦταν ὁ Ἱππίας πού ἦταν σκληρός πρὸς τούς Ἀθηναίους ἐξαιτίας τοῦ φόνου τοῦ Ἱππάρχου. Οἱ Ἀλκμεωνίδες, Ἀθηναῖοι τό γένος, εἶχαν φύγει ἀπό τήν πολιτεία, γιά νά γλιτώσουν ἀπό τούς Πεισιστρατίδες. Ὅταν μαζί μέ ἄλλους Ἀθηναίους φυγάδες ἐπιχείρησαν νά ἐπιστρέψουν, δέν μπόρεσαν νικήθηκαν ὅταν προσπάθησαν νά κατέβουν νά ἐλευθερώσουν τήν Ἀθήνα· τότε ὀχύρωσαν τό Λειψύδριο* πάνω ἀπό τήν Παιονία. Ἐδῶ οἱ Ἀλκμεωνίδες μηχανεύονταν καθετί ἐναντίον τῶν Πεισιστρατιδῶν καί πῆραν ἐργολαβικά ἀπό τούς Ἀμφικτίονες τήν οἰκοδόμηση τοῦ ναοῦ τῶν Δελφῶν, αὐτοῦ πού ὑπάρχει τώρα καί πού τότε δέν ὑπῆρχε ἀκόμα. Καθώς ἀπό πάντα ἦταν πλούσιοι καί σπουδαῖοι ἄνθρωποι, ἔχτισαν ἓνα ναό καθ' ὅλα ὠραιότερο ἀπό τό πρόπλασμα του καί ἐνῶ μπορούσαν νά τόν χτίσουν ἀπό πώρινο λίθο, ἔκαμαν τήν πρόσοψη ἀπό μάρμαρο τῆς Πάρου.

63. Ὅπως διηγοῦνται οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Ἀλκμεωνίδες αὐτοί ὅσο ἔμειναν στούς Δελφούς δωροδόκησαν τήν Πυθία καί τήν ἔπεισαν κάθε φορά πού θά ἔρχονταν Σπαρτιάτες, εἴτε ἰδιῶτες εἴτε ἐπίσημοι ἀπεσταλμένοι, νά ζητήσουν χρησμό, νά τούς λέει ὅτι πρέπει νά ἐλευθερώσουν τήν Ἀθήνα. Οἱ Λακεδαιμόνιοι, καθὼς τούς δινόταν πάντα ἡ ἴδια ἀπόκριση, ἔστειλαν τόν Ἀγχιμόλιο τοῦ Ἀστέρα, ἀπό τούς καλύτερους πολίτες, μέ στρατό νά διώξει τούς Πεισιστρατίδες ἀπό τήν Ἀθήνα, μόλο πού εἶχαν μέ τούς Πεισιστρατίδες δεσμούς φιλίας στενοῦς. Ἀλλά θεωροῦσαν σπουδαιότερη τήν ὑπακοή τους στό θεό παρά τίς σχέσεις τους μέ τούς ἀνθρώπους. Ἐστειλαν τόν Ἀγχιμόλιο καί τό στρατό του μέ καράβια. Ὁ Ἀγχιμόλιος ἔφτασε στό Φάληρο κι ἀποβίβασε τό στρατό του. Οἱ Πεισιστρατίδες τό εἶχαν πληροφορηθεῖ ἀπό πρὶν καί εἶχαν καλέσει βοήθεια ἀπό τή

* Βρισκόταν στήν Πάρνηθα.

Θεσσαλία, γιατί εἶχαν κάμει συμμαχία μέ τούς Θεσσαλούς πού ἀνταποκρίθηκαν στό αἶτημα καί ἀποφάσισαν νά στείλουν χίλιους ἵππεις μέ τόν ἴδιο τό βασιλιά τους Κινέα ἀπό τούς Γόννους. "Όταν οἱ Πεισιστρατίδες ἐξασφάλισαν τή συμμαχία τους, μηχανεύτηκαν τό ἐξῆς: ἔκοψαν τά δέντρα σέ ὅλη τήν πεδιάδα τοῦ Φαλήρου γιά νά μπορεῖ νά τή διατρέξει ἱππικό καί ἔκαναν ἐπίθεση μέ τό θεσσαλικό ἱππικό ἐναντίον τοῦ στρατοπέδου τοῦ ἐχθροῦ. Τό ἱππικό σκότωσε πολλούς Λακεδαιμονίους, μεταξύ τους καί τόν Ἀγχιμόλιο, ἐνῶ τούς ἄλλους πού σώθηκαν τούς ἀνάγκασαν νά ξαναμποῦν στά πλοῖα τους. "Εἴτσι τελείωσε ἡ πρώτη ἐκστρατεία τῶν Λακεδαιμονίων. Ὁ τάφος τοῦ Ἀγχιμολίου βρίσκεται στήν Ἀλωπεκή* τῆς Ἀττικῆς κοντά στό ναό τοῦ Ἡρακλῆ, στό Κυνόσαργες.

64. Μετά ἀπ' αὐτά οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν δεύτερη ἐκστρατεία μέ μεγαλύτερες δυνάμεις καί ὄρισαν στρατηγό τῆς ἐκστρατείας τό βασιλιά τους Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη. Δέν τούς ἔστειλαν ἀπό θάλασσα ἀλλά ἀπό στεριά. "Όταν ἔκαναν εἰσβολή στήν Ἀττική, πρῶτα τούς χτύπησε τό θεσσαλικό ἱππικό, τό ὁποῖο ὅμως σέ λίγο τράπηκε σέ φυγή, χάνοντας σαράντα πολεμιστές. Οἱ ὑπόλοιποι, ὅσοι σώθηκαν, ἔφυγαν ὅπως ἦταν πίσω στή Θεσσαλία. Ὁ Κλεομένης ἔφτασε στήν Ἀθήνα καί μέ ὅσους Ἀθηναίους ἤθελαν νά ἀπελευθερωθοῦν, πολιορκήσε τούς τυράννους πού εἶχαν ὀχυρωθεῖ στό Πελασγικό τεῖχος**.

Κεφ. 65 - 77. Μεταρρύθμιση τοῦ Κλεισθένη στήν Ἀθήνα, πού ἀρχίζει ν' ἀποκτᾶ δύναμη.

Κεφ. 78. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρι στο φιλελεύθερο καθεστώς της

78. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχισαν ν' ἀποκτοῦν δύναμη. Εἶναι φανερό ὅχι μόνο μέ τό παράδειγμα αὐτό, ἀλλά γενικά ὅτι ἡ ἐλευθερία τοῦ λόγου εἶναι πράγμα πολύ σπουδαῖο, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ὅσο εἶχαν τήν τυραννία, δέν ἦταν διόλου καλύτεροι ἀπό τούς γείτονές τους στά πολεμικά ἔργα· ἀλλά ὅταν ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς τυράννους, γρήγορα ἔγιναν πολύ

* Δῆμος τῆς Ἀθήνας.

** Μέρος τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως.

καλύτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὅσο ἦταν σκλαβωμένοι, δὲν ἐνδιαφέρονταν νὰ εἶναι γενναῖοι, γιατί μόνο ὁ ἀφέντης τους θὰ ὤφε-
λιόταν, ἐνῶ μόλις ἐλευθερώθηκαν, ὁ καθένας προσπαθοῦσε νὰ κάμει ὅ,τι
καλύτερο μπορούσε γιὰ τὸν ἑαυτό του.

Κεφ. 79-96. Ἡ Σπάρτη προτείνει στοὺς συμμάχους νὰ ἐπιβληθεῖ
πάλι τυραννία στήν Ἀθήνα. Διαμαρτύρεται ἡ Κόρινθος.

Κεφ. 97-103. Ἡ Ἀθήνα βοηθεῖ τοὺς Ἴωνες. Στέλνει ἐκστρατευτικό σῶμα καὶ πυρπολεῖ τίς Σάρδεις

97. Τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς πού πῆραν αὐτὴ τὴν ἀπόφαση,* ἡ ὁποία τοὺς
καθιστοῦσε ὑποπτοὺς στοὺς Πέρσες, ὁ Ἀρισταγόρας ἀπὸ τὴ Μίλητο,
πού τὸν εἶχε διώξει ἀπὸ τὴ Σπάρτη ὁ Λακεδαιμόνιος Κλεομένης, ἔφτασε
στὴν Ἀθήνα, πού ἦταν ἀπὸ τίς ἄλλες πολιτεῖες ἡ πιὸ δυνατὴ. Ὁ Ἀριστα-
γόρας ἐμφανίστηκε στὸ δῆμο καὶ εἶπε τὰ ἴδια μὲ τὰ ὅσα εἶχε πεῖ στὴ
Σπάρτη γιὰ τὰ ἀγαθὰ πού βρίσκονταν στὴν Ἀσία καὶ γιὰ τὸν τρόπο πού
πολεμοῦσαν οἱ Πέρσες, πού δὲν εἶχαν οὔτε ἀσπίδα οὔτε δόρυ καὶ ἦταν
εὐκόλο νὰ τοὺς νικήσει κανεὶς. Αὐτὰ ἔλεγε καὶ πρόσθετε ὅτι οἱ Μιλήσιοι
ἦταν ἄποικοι τῶν Ἀθηναίων καὶ ἦταν φυσικό, αὐτοὶ πού εἶχαν τόση δύ-
ναμη, νὰ πᾶνε νὰ τοὺς βοηθήσουν. Δὲν παρέλειψε καμιὰ ὑπόσχεση, ἐπι-
μένοντας πάρα πολύ, ὥσπου τοὺς ἔπεισε. Εἶναι εὐκολότερο νὰ παραπλα-
νήσεις πολλοὺς παρὰ ἓναν, ἀφοῦ ὁ Ἀρισταγόρας δὲν μπόρεσε νὰ πείσει
τὸν Κλεομένη, πού ἦταν ἓνας, ἀλλὰ τό κατάφερε σὲ τριάντα χιλιάδες Ἀ-
θηναίους. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πείστηκαν καὶ ψήφισαν νὰ στείλουν εἴκο-
σι καράβια βοήθεια στοὺς Ἴωνες. Ὅρισαν στρατηγὸ τῆς ἀποστολῆς τὸν
Μελάνθιο, ἓναν ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαίνοντες πολίτες. Μὲ τὰ καράβια αὐτὰ
ἄρχισαν πολλὰ δεινὰ καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνες καὶ γιὰ τοὺς βαρβάρους.

98. Ὁ Ἀρισταγόρας ξεκίνησε πιὸ πρὶν κι ἔφτασε στὴ Μίλητο.
Σκέφτηκε ἓνα σχέδιο πού δὲ θὰ ὠφελοῦσε διόλου τοὺς Ἴωνες (τό ἤθελε
ὄχι τόσο γιὰ νὰ τοὺς ὠφελήσει, ἀλλὰ κυρίως γιὰ νὰ βλάψει τὸν Δαρεῖο).

* Οἱ Ἀθηναῖοι.

Ἔστειλε ἕναν ἄνθρωπό του στούς Παίονες στή Φρυγία, πού τούς εἶχε αἰχμαλωτίσει ὁ Μεγάβαζος στόν ποταμό Στρυμόνα καί τούς εἶχε μεταφέρει στή Φρυγία καί κατοικοῦσαν σέ χωριστό χωριό. Ὁ ἀπεσταλμένος ὅταν ἔφτασε ἐκεῖ στούς Παίονες, τούς εἶπε: «Παίονες, μέ ἔστειλε ὁ τύραννος τῆς Μιλήτου Ἀρισταγόρας γιά νά σᾶς σώσει, ἂν ἀκούσετε τά ὅσα σᾶς συμβουλεύει. Ἡ Ἰωνία ὁλόκληρη εἶναι τώρα ἐπαναστατημένη ἐναντίον τοῦ βασιλιᾶ καί τοῦτο εἶναι εὐκαιρία γιά νά σωθεῖτε κι ἐσεῖς καί νά γυρίσετε στήν πατρίδα σας. Ὡς τή θάλασσα θά φροντίσετε ἐσεῖς πῶς θά φτάσετε. Ἀπό τή θάλασσα καί πέρα εἶναι δική μας δουλειά». Τά ἄκουσαν αὐτά οἱ Παίονες, τά δέχτηκαν μέ πολύ μεγάλη προθυμία καί, παίρνοντας τίς γυναῖκες καί τά παιδιά, ἔφυγαν πρός τή θάλασσα. Μερικοί ὅμως δείλιασαν καί δέν ξεκίνησαν. Ὅταν οἱ Παίονες ἔφτασαν στή θάλασσα, πέρασαν στή Χίο καί ἐνῶ ἦταν ἐκεῖ, πολυάριθμο περσικό ἵππικό πού τούς καταδίωκε ἔφτασε στήν παραλία. Ἐπειδή δέν τούς εἶχαν προλάβει οἱ Πέρσες, μήνυσαν στούς Παίονες στή Χίο νά γυρίσουν πίσω. Οἱ Παίονες δέ δέχτηκαν νά ὑπακούσουν, ἀλλά ἀπό τή Χίο οἱ Χίοι τούς πέρασαν στή Λέσβο καί οἱ Λέσβιοι τούς πῆγαν στό Δορίσκο*. Ἀπό ἐκεῖ πεζοπορώντας ἔφτασαν στήν Παιονία.

99. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔφτασαν μέ εἴκοσι καράβια καί μέ πέντε τριήρεις τῶν Ἐρετριέων, οἱ ὁποῖοι δέν ἐκστρατεύανε γιά χάρη τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά γιατί ἤθελαν ν' ἀνταποδώσουν στούς Μιλησίους τή βοήθεια πού ἐκεῖνοι τούς εἶχαν δώσει (οἱ Μιλήσιοι τούς εἶχαν βοηθήσει στόν πόλεμο πού ἔκαναν ἐναντίον τῶν Χαλκιδέων, ἐνῶ οἱ Σάμιοι εἶχαν βοηθήσει τούς Χαλκιδεῖς ἐναντίον τῶν Ἐρετριέων καί τῶν Μιλησίων) καί ἔφτασαν κι ἄλλοι σύμμαχοι, ὁ Ἀρισταγόρας ὀργάνωσε ἐκστρατεία γιά νά χτυπήσει τίς Σάρδεις. Ὁ ἴδιος δέν ἀκολούθησε τήν ἐκστρατεία. Ἐμείνε στή Μίλητο ἀλλά ὅρισε στρατηγούς τόν ἀδελφό του Χαροπῖνο καί ἕναν ἀπό τούς ἄλλους πολίτες, τόν Ἐρμόφαντο.

100. Ὅταν ἔφτασαν στήν Ἐφεσο μέ τίς δυνάμεις αὐτές, ἄφησαν τά καράβια στήν τοποθεσία Κορησσό τῆς Ἐφέσου καί προχώρησαν μέ πολλές δυνάμεις στό ἐσωτερικό, ὀδηγημένοι ἀπό τούς Ἐφεσίους. Πορεύονταν ἀκολουθώντας τόν ποταμό Καῦστριο καί κατόπι διάβηκαν τό βουνό

* Ἀρχαία πόλη τῆς Θράκης στίς ἐκβολές τοῦ Ἑβρου.

Τμῶλο, ἔφτασαν στίς Σάρδεις καί τίς κυρίεψαν ἐκτός ἀπό τήν ἀκρόπολη, πού τήν ὑπερασπιζόταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀρταφέρνης μέ ἀρκετό στρατό.

101. Ὁ λόγος γιά τόν ὁποῖο δέν ἐλεηλάτησαν τήν πολιτεία, ὅταν τήν κυρίεψαν, ἦταν ὁ ἐξῆς. Τά περισσότερα ἀπό τά σπίτια στίς Σάρδεις ἦταν ἀπό καλάμια καί ὅσα ἦταν χτισμένα μέ τοῦβλα, εἶχαν κι αὐτά στέγες καλαμένειες. Ἔτσι, ὅταν ἕνας στρατιώτης ἔβαλε φωτιά σέ ἕνα ἀπό τά σπίτια, ἀμέσως ἀπό σπίτι σέ σπίτι ἡ φωτιά ἀπλώθηκε σ' ὅλη τήν πολιτεία. Καθώς καίγοταν ἡ πολιτεία, οἱ Λυδοί καί ὅσοι Πέρσες ἦταν στήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν περικυκλωθεῖ ἀπό τή φωτιά πού εἶχε ἀρχίσει ἀπό τίς μακρινές συνοικίες καί δέν εἶχαν ἀπό πού νά φύγουν, ἄρχισαν νά συγκεντρώνονται στήν ἀγορά καί κοντά στόν ποταμό Πακτωλό*, πού ἔρχεται ἀπό τό βουνό Τμῶλο καί κατεβάζει ψήγματα χρυσοῦ. Ὑστερα χύνεται στόν ποταμό Ἑρμο πού ἐκβάλλει στή θάλασσα. Στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ αὐτοῦ καί στήν ἀγορά συναθροίστηκαν νά ἀμυνθοῦν. Οἱ Ἴωνες, βλέποντας ἕνα μέρος τοῦ ἐχθροῦ ἔτοιμο ν' ἀμυνθεῖ καί ἄλλο ἰσχυρότερο ἔτοιμο νά τοὺς ἐπιτεθεῖ, φοβήθηκαν καί ὑποχώρησαν στόν Τμῶλο καί, ὅταν νύχτωσε, γύρισαν πίσω στά καράβια τους.

102. Ἔτσι πυρπολήθηκαν οἱ Σάρδεις καί ὁ ναός μιᾶς τοπικῆς θεᾶς, τῆς Κυβήβης, κι αὐτό εἶχαν στό νοῦ τους οἱ Πέρσες ἀργότερα, ὅταν γιά ἀντεκδίκηση ἔκαψαν τοὺς ναοὺς τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ἔγιναν αὐτά καί τά πληροφορήθηκαν οἱ Πέρσες, πού ἦταν πέρα ἀπό τόν ποταμό Ἄλη, συγκεντρώθηκαν καί πῆγαν νά βοηθήσουν τοὺς Λυδοὺς. Τοὺς Ἴωνες δέν τοὺς βρῆκαν πιά στίς Σάρδεις, ἀλλά τοὺς κυνήγησαν κατὰ πόδι καί τοὺς ἔφτασαν στήν Ἐφεσο. Οἱ Ἴωνες τοὺς ἀντιτάχθηκαν καί πολέμησαν, ἀλλά νικήθηκαν οἰκτρά. Οἱ Πέρσες σκότωσαν πολλοὺς καί ὀνομαστοὺς καί μεταξύ τους καί τόν Εὐαλκίδη, στρατηγὸ τῶν Ἐρετριέων πού εἶχε κερδίσει πολλὰ στεφάνια σέ ἀγῶνες καί τόν εἶχε ἐξυμνήσει πολύ ὁ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος**. Ὅσοι Ἴωνες γλίτωσαν ἀπό τή μάχη, σκορπίστηκαν στίς διάφορες πολιτεῖες.

* Τό ὄνομα Πακτωλὸς ἐγίνε παροιμιακό καί σημαίνει ἀφθονία σέ πλοῦτη (χρυσό).

** Περίφημος ποιητής πού ἔγραψε τό ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα γιά τοὺς Σπαρτιάτες στίς Θερμοπύλες.

103. Ἐτσι λοιπόν πολέμησαν τότε, ἀλλὰ ὕστερα οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκατέλειψαν ἐντελῶς τοὺς Ἴωνες καὶ ἐνῶ ὁ Ἀρισταγόρας τοὺς παρακαλοῦσε κι ἔστειλε πολλοὺς ἀπεσταλμένους, τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι δέ θά τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἴωνες, παρ' ὅλο πού στερήθηκαν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Ἀθηναίων, δέ σταμάτησαν τίς προετοιμασίες τους γιά νά πολεμήσουν τό βασιλιά· σέ τέτοιο σημεῖο εἶχαν φτάσει οἱ σχέσεις τους μέ τόν Δαρεῖο. Πῆγαν μέ στόλο στόν Ἑλλάσποντο καί μπόρεσαν νά πάρουν μέ τό μέρος τους τό Βυζάντιο καί ὅλες τίς ἄλλες πόλεις τῆς περιοχῆς. Ἐπειτα βγῆκαν ἀπό τόν Ἑλλάσποντο καί κατάφεραν νά προσεταιριστοῦν τό μεγαλύτερο μέρος τῆς Καρίας. Ἀκόμη καί ἡ Καῦνος, πού πρῶτα δέν ἤθελε νά γίνει σύμμαχος τους, δέχτηκε, ὅταν ἔκαψαν τίς Σάρδεις.

Κεφ. 105. Θυμός τοῦ Δαρείου

105. Ὄταν ὁ Δαρεῖος ἔμαθε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Ἴωνες εἶχαν κυριέψει καί εἶχαν κάψει τίς Σάρδεις καί ὅτι ψυχὴ ὅλης αὐτῆς τῆς ἐκστρατείας καί τῆς συνεργασίας ἦταν ὁ Μιλήσιος Ἀρισταγόρας, λένε ὅτι δέν ἔκανε κανένα λόγο γιά τοὺς Ἴωνες, γιατί ἤξερε καλὰ ὅτι δέ θά ἔμεναν ἀτιμώρητοι γιά τὴν ἐκδίκησή τους, ἀλλὰ ρώτησε ποιοὶ εἶναι οἱ Ἀθηναῖοι. Ὄταν τόν πληροφορήσαν, ζήτησε τό τόξο του, πέρασε ἓνα βέλος καί τόξεψε πρὸς τόν οὐρανό, λέγοντας, καθὼς πετοῦσε τό βέλος στόν ἀέρα: «Δία, ἄς μοῦ δοθεῖ χάρη νά ἐκδικηθῶ τοὺς Ἀθηναίους». Καί ἀφοῦ τὸ εἶπε διέταξε ἓναν ὑπηρέτη του νά τοῦ λέει τρεῖς φορές πρὶν ἀπὸ τό δεῖπνο: «Δέσποτα, μή λησμονεῖς τοὺς Ἀθηναίους».

Κεφ. 106 - 126. Ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἰωνίας ἀποτυχαίνει. Ὑποτάσσεται καί ἡ Κύρος.

ΕΡΑΤΩ

6

Κεφ. 1-42. Συνέπειες τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἰωνίας. Ὑποτάσσονται τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου καὶ οἱ πόλεις τοῦ Ἑλλησπόντου.

Κεφ. 43-45. Πρώτη περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μέ ἀρχηγό τόν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στό- λου στὸν Ἄθωνα

43. Μὲ τὴν ἀνοιξή, ἐνῶ οἱ ἄλλοι στρατηγοὶ εἶχαν ἀπολυθεῖ ἀπὸ τὸ βασιλιά, ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα κατέβαινε στὴν παρά-
λια περιοχή, ἔχοντας στίς διαταγές του πάρα πολὺ μεγάλο στρατό
καὶ πολὺ μεγάλο στόλο. Ὁ Μαρδόνιος ἦταν νέος καὶ μόλις εἶχε
παντρευτεῖ τὴν κόρη τοῦ Δαρείου Ἀρτοζώστρα. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος
ἔφτασε στὴν Κιλικία, μπῆκε σ' ἓνα καράβι καὶ ξεκίνησε μέ τόν ὑπό-
λοιπο στόλο, ἐνῶ ἄλλοι ἀξιωματικοὶ ὁδηγοῦσαν τὸ πεζικὸ στὸν Ἑλλη-
σποντο. Καθὼς παρέπλεε τίς ἀσιατικὲς ἀκτές, ὁ Μαρδόνιος ἔφτασε στὴν
Ἰωνία. Ἐδῶ θ' ἀναφέρω κάτι πολὺ σπουδαῖο γιὰ ὅσους Ἕλληνες δέν
πιστεύουν ὅτι ὁ Ὀτάνης στό συμβούλιο τῶν ἑπτὰ Περσῶν εἶπε ὅτι ἔπρε-
πε νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ δημοκρατία στὴν Περσία. Ὁ Μαρδόνιος ἐδιώξε ὅλους
τούς τυράννους κι ἐγκατέστησε δημοκρατίες σ' ὅλες τίς πολιτεῖες. Μετά
πῆγε στὸν Ἑλλήσποντο. Ὅταν συγκεντρώθηκαν πολλὰ καράβια καὶ πάρα
πολὺς στρατός, πέρασαν μέ τὰ καράβια τὸν Ἑλλήσποντο καὶ διασχίζον-
τας τὴν Εὐρώπη πορεύονταν ἐναντίον τῆς Ἐρέτριας καὶ τῆς Ἀθήνας.

44. Οἱ δύο αὐτές πολιτεῖες ἦταν τὸ πρόσχημα τῆς ἐκστρατείας,

πού τοῦ θύμιζε πάντα νά μήν ξεχνᾷ τοὺς Ἀθηναίους, καί τοὺς Πεισι-
στρατίδες πού ἦταν κοντά του καί τοῦ κακολογοῦσαν τοὺς Ἀθηναίους.
Ἐκτός ἀπ' αὐτό ὁ Δαρεῖος εἶχε σκοπό νά ὑποδουλώσει τήν Ἑλλάδα μέ
πρόφαση ὅτι ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων πού δέν εἶχαν δώσει «γῆν καί
ὕδωρ». Τόν Μαρδόνιο, πού εἶχε ἀποτύχει στήν πρώτη ἐκστρατεία, τόν
ἐπαψε ἀπό στρατηγό, καί ὅρισε ἄλλους στρατηγούς γιά τήν ἐκστρατεία
ἐναντίον τῆς Ἑρέτριας καί τῆς Ἀθήνας. Ἦταν ὁ Μῆδος Δάτης καί ὁ
Ἀρταφέρνης, γιός τοῦ Ἀρταφέρνη, ἀνιψιός του. Τούς ἔδωσε ἐντολή νά
ἐξανδραποδίσουν τήν Ἀθήνα καί τήν Ἑρέτρια καί νά τοῦ φέρουν μπρο-
στά του τά ἀνδράποδα.

95. Οἱ διορισμένοι ἀπό τό βασιλιά στρατηγοί πορεύονταν καί ἔφτα-
σαν στήν πεδιάδα τῶν Ἀλῶν, στήν Κιλικία μέ στρατό πολύ καί καλά
ἐφοδιασμένο. Ἐνῶ στρατοπέδευαν ἐκεῖ, ἔφτασε καί ἐνώθηκε μαζί τους
ὁ στόλος ὀλόκληρος, πού εἶχε διαταχτεῖ κάθε πόλη νά ἐτοιμάσει, καθῶς
καί τά καράβια γιά τή μεταφορά τῶν ἵππων, πού ὁ Δαρεῖος εἶχε δώσει
ἐντολή στοὺς φόρου ὑποτελεῖς του νά τά ἐτοιμάσουν ἕνα χρόνο πρὶν. Ἐπι-
βίβασαν τά ἄλογα στά τελευταῖα καί τό πεζικό στά ἄλλα πλοῖα καί ξεκί-
νησαν μέ ἐξακόσιες τριήρεις γιά τήν Ἰωνία. Δέν τράβηξαν παραλιακά,
μέ κατεύθυνση τόν Ἑλλήσποντο καί τή Θράκη, ἀλλά ξεκινώντας ἀπό τή
Σάμο ἔπλεαν ἀνάμεσα ἀπό τά νησιά πού βρίσκονται κοντά στήν Ἰκαρία.
Φοβόνταν, νομίζω, νά περιπλεύσουν τόν Ἀθῶνα, ἐπειδὴ τόν προηγούμενο
χρόνο, πού τό ἐπιχείρησαν, ἔπαθαν μεγάλη συμφορά. Ἀλλά καί ἡ Νάξος
τούς ἀνάγκασε σ' αὐτόν τό δρόμο, γιατί δέν τήν εἶχαν ἀκόμα κυριέψει.

96. Ὅταν πέρασαν τό Ἰκάριο πέλαγος καί ἔφτασαν στή Νάξο (ἦταν
ὁ πρῶτος ἀντικειμενικός σκοπός τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν), οἱ Νά-
ξιοι, οἱ ὁποῖοι δέν εἶχαν ξεχάσει τί εἶχαν πάθει τήν πρώτη φορά, ἔφυγαν
στά βουνά καί οὔτε ἀντίστάθηκαν. Οἱ Πέρσες ὑποδούλωσαν ὅσους ἐπια-
σαν κι ἔβαλαν φωτιά καί στοὺς ναούς καί στήν πολιτεία. Ὅστερα ἔφυ-
γαν γιά τ' ἄλλα νησιά.

97. Ἐνῶ οἱ Πέρσες τά ἔκαναν αὐτά, οἱ Δῆλιοι ἐγκατέλειψαν τή
Δῆλο καί κατέφυγαν στήν Τῆνο. Ὅταν ὁ στόλος πλησίασε στή Δῆλο, ὁ
Δάτης πού προπορευόταν, δέν ἄφησε τά καράβια νά πιάσουν στό νησί,
ἀλλά τά ἔστειλε στή Ρήνεια. Ὅταν πληροφορήθηκε ποῦ ἦταν οἱ Δῆλιοι,

τούς ἔστειλε κήρυκα καί τούς μῆνυσε τά ἑξῆς: «Ἄνθρωποι ἱεροί, γιατί φύγατε ἀφοῦ δέν ξέρετε κἀν τούς σκοπούς μου; Ἐγώ ὁ ἴδιος ἔχω ἀρκετή φρόνηση καί οἱ ἐντῶνές τοῦ βασιλιᾶ μου εἶναι, νά μήν πάθει τίποτε ὁ τόπος ὅπου γεννήθηκαν δύο θεοί, οὔτε ὁ τόπος οὔτε οἱ κάτοικοι. Λοιπόν, γυρίστε τώρα στά σπίτια σας καί μείνετε στό νησί σας». Αὐτά μῆνυσε μέ κήρυκα στούς Δηλίους καί μετὰ διέταξε κι ἐβαλαν τριακόσια τάλαντα λιβανωτό ἀπάνω στό βωμό καί θυμίασε.

98. Ἀφοῦ τά ἔκανε αὐτά ὁ Δάτης, ἔφυγε μέ τόν στόλο πρῶτα γιά τήν Ἑρέτρια, ἔχοντας μαζί του καί Ἰωνες καί Αἰολεῖς. Μετά τήν ἀναχώρησή του ἔγινε σεισμός στή Δῆλο γιά πρώτη φορά, ὅπως ἔλεγαν οἱ Δῆλιοι, καί τελευταία ὥς σήμερα. Ἴσως αὐτό νά ἦταν ἓνα σημεῖο μέ τό ὅποιο ὁ θεός ἔδειχνε στούς ἀνθρώπους τά μελλούμενα κακά. Ὅσο βασίλευαν ὁ Δαρεῖος τοῦ Ὑστάσπης καί ὁ γιός του Ξέρξης καί ὁ ἐγγονός του Ἀρταξέρξης, στίς τρεῖς αὐτές γενεές, ἡ Ἑλλάδα ἔπαθε περισσότερα κακά παρά στίς εἴκοσι γενεές πρὶν ἀπό τό Δαρεῖο. Πολλά ἀπό τά κακά αὐτά εἶχαν αἰτία τούς Πέρσες καί ἄλλα εἶχαν αἰτία τούς πολέμους πού ἔκαναν μεταξύ τους οἱ κορυφαῖες πολιτεῖες τῆς Ἑλλάδος. Ἔτσι δέν εἶναι διόλου περίεργο πού σείστηκε ἡ Δῆλος, ἡ ὁποία ποτέ πρὶν δέν εἶχε σειστεῖ. Σ' ἓνα χρησμό λεγόταν γιά τή Δῆλο:

Θά σείσω τήν Δῆλο πού δέ σείστηκε ποτέ.

Στή γλώσσα μας τά ὀνόματα τῶν βασιλιάδων αὐτῶν σημαίνουν, Δαρεῖος: ὁ δραστήριος, Ξέρξης: ὁ πολεμιστής, Ἀρταξέρξης: ὁ μεγάλος πολεμιστής· καί καλὰ θά ἔκαναν οἱ Ἕλληνες νά τούς ὀνομάζουν ἔτσι στή γλώσσα τους.

99. Ὅταν οἱ βάρβαροι ἔφυγαν ἀπό τή Δῆλο, ἔπιασαν στ' ἄλλα νησιά, ὅπου πῆραν στρατό καί ὁμήρους, παιδιά νησιωτῶν. Ὅταν, περιπλέοντας τά νησιά, ἔφτασαν στήν Κάρυστο (ἐπειδὴ οἱ Καρύστιοι δέν ἔδωσαν ὁμήρους καί ἔλεγαν ὅτι ἡ πολιτεία τους δέν θά ἔπαιρνε μέρος σέ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν γειτόνων της, ἐννοώντας τήν Ἑρέτρια καί τήν Ἀθήνα), οἱ Πέρσες τούς πολιορκήσαν καί ρήμαξαν τή γῆ τους, ὥσότου καί οἱ Καρύστιοι ἀναγκάστηκαν ν' ἀσπαστοῦν τή θέληση τῶν Περσῶν.

100. Ὅταν οἱ Ἑρετρίεῖς πληροφορήθηκαν ὅτι ἡ ἐκστρατεία στρε-

φόταν ἐναντίον τους, ζήτησαν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους νά τοὺς βοηθήσουν. Οἱ Ἀθηναῖοι δὲν τοὺς ἀρνήθηκαν βοήθεια καὶ τοὺς ἔστειλαν τοὺς τέσσερις χιλιάδες κληρούχους, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στὰ χωράφια τῶν «ἵπποβοτῶν»* Χαλκιδέων. Οἱ Ἑρετριεῖς ὅμως δὲν εἶχαν σταθερὴ ἀπόφαση, γιατί ἐνῶ ζητοῦσαν βοήθεια ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μελετοῦσαν δύο διαφορετικὰ σχέδια. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ᾔθελαν νά ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη καὶ νά καταφύγουν στὰ βουνὰ τῆς Εὐβοίας. Ἄλλοι, λογαριάζοντας ὅτι θά εἶχαν νά ὠφεληθοῦν ἀπὸ τοὺς Πέρσες, σχεδίαζαν προδοσίαν. Τὰ ἔμαθε αὐτὰ ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους Ἑρετριεῖς, ὁ Αἰσχίνης τοῦ Νόθωνα, τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Ἀθηναίους πού εἶχαν ἔρθει καὶ τοὺς συμβούλεψε νά γυρίσουν στὸν τόπο τους γιὰ νά μὴν καταστραφοῦν κι αὐτοί. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἄκουσαν τὴ συμβουλή τοῦ Αἰσχίνη.

101. Οἱ Ἀθηναῖοι λοιπὸν πέρασαν στὸν Ὠρωπὸ κι ἔτσι σώθηκαν. Οἱ Πέρσες ἦρθαν ἀπὸ θάλασσα καὶ ἄραξαν στὴν Ἑρετρικὴ γῆ, στὶς τοποθεσίες Ταμῦνες, Χοιρέες καὶ Αἰγίλια. Μόλις κατέλαβαν αὐτὰ τὰ μέρη, ἀποβίβασαν ἀμέσως ἵππικὸ κι ἐτοιμάζονταν νά κάνουν ἐπίθεση ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ οἱ Ἑρετριεῖς δὲν εἶχαν σκοπὸ νά βγοῦν καὶ νά δώσουν μάχη. Ἡ κύρια φροντίδα τους ἦταν πῶς νά προστατέψουν τὰ τεῖχη τους, γιατί εἶχε ὑπερνικήσει ἡ γνώμη νά μὴν ἐγκαταλείψουν τὴν πόλη. Ἐγίναν πολλές ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ τεύχους καὶ ἐπὶ ἑξὶ μέρες σκοτώνονταν πολλοὶ κι ἀπὸ τίς δύο μεριές· ἀλλὰ τὴν ἑβδόμη μέρα ὁ Εὐφορβὸς τοῦ Ἀλκιμάχου καὶ ὁ Φίλαγρος τοῦ Κυνέα, ἀπὸ τοὺς πιὸ σπουδαίους πολῖτες, πρόδωσαν τὴν πόλη στοὺς Πέρσες. Ἐκεῖνοι τότε μπῆκαν μέσα, σύλησαν τοὺς ναοὺς καὶ τοὺς ἔκαψαν, ἐκδικούμενοι γιὰ τοὺς ναοὺς πού εἶχαν καεῖ στὶς Σάρδεις, καὶ ὑποδούλωσαν τὸν πληθυσμὸ κατὰ τίς ἐντολές τοῦ Δαρείου.

102. Ἀφοῦ κυρίεψαν τὴν Ἑρέτρια, ἔμειναν ἐκεῖ λίγες μέρες καὶ ὕστερα ξεκίνησαν γιὰ τὴν Ἀττικὴ, γεμάτοι ἐνθουσιασμὸ, νομίζοντας ὅτι θά κάμουν καὶ στοὺς Ἀθηναίους τὰ ὅσα εἶχαν κάμει στοὺς Ἑρετριεῖς. Ἐπειδὴ ὁ Μαραθὼν εἶναι τό καλύτερο μέρος τῆς Ἀττικῆς γιὰ νά κινηθεῖ ἵππικὸ καὶ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴν Ἑρέτρια, ἐκεῖ ὁδήγησε τοὺς Πέρσες ὁ Ἱππίας τοῦ Πεισιστράτου.

* Ἱπποβότες (=ἵπποτρόφοι)· τάξη εὐγενῶν στὴ Χαλκίδα, πού ἦταν πολὺ πλούσιοι καὶ σέ θέση νά τρέφουν (βόσκουν) πολλὰ ἄλογα.

103. Ὄταν τὸ πληροφορήθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἔστειλαν κι αὐτοὶ στρατὸ στὸν Μαραθῶνα. Ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ ἦταν δέκα στρατηγοί. Ὁ δέκατος ἦταν ὁ Μιλτιάδης, γιὸς τοῦ Κίμωνα τοῦ Στησαγόρα, πού ἀναγκάστηκε νά φύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ νά σωθεῖ ἀπὸ τὸν Πεισίστρατο τοῦ Ἱπποκράτη. Κι ἐνῶ ὁ Κίμων ἦταν ἐξόριστος, συνέβηκε νά νικήσει στοὺς Ὀλυμπιακοὺς στὸ τέθριππο. Τὴν ἴδια νίκη εἶχε ἐπιτύχει καὶ ὁ ὁμομήτριος ἀδελφός του Μιλτιάδης. Στὴν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα εἶχε πάλι νικήσει μὲ τὰ ἴδια ἄλογα, ἀλλὰ δέχτηκε ν' ἀνακηρυχθεῖ νικητὴς ὁ Πεισίστρατος, καὶ χαρίζοντάς του τὴ νίκη μπόρεσε νά γυρίσει στὴν Ἀθήνα μὲ ἐγγύηση γιὰ τὴ ζωὴ του. Ἀφοῦ νίκησε καὶ ἄλλη φορὰ στὴν ἐπόμενη Ὀλυμπιάδα μὲ τὰ ἴδια ἄλογα, τὸν σκότωσαν οἱ γιοὶ τοῦ Πεισίστρατου, ὅταν ὁ Πεισίστρατος δὲν ὑπῆρχε πιά. Ἐβαλαν ἀνθρώπους τοὺς καὶ τὸν παραφύλαξαν τὴ νύχτα κοντὰ στὸ πρυτανεῖο. Ὁ τάφος τοῦ Κίμωνα βρίσκεται μπροστὰ στὴν πόλη, πέρα ἀπὸ τὴν ὁδὸ πού περνάει ἀπὸ τὸ προάστιο πού ὀνομάζεται Κοίλη*. Τὰ ἄλογα πού τοῦ ἔδωσαν τρεῖς Ὀλυμπιακές νίκες τὰ ἔθαψαν ἀπέναντί του. Καὶ τὰ ἄλογα τοῦ Εὐαγόρα τοῦ Λακεδαιμόνιου νίκησαν τρεῖς φορές, ἀλλὰ περισσότερες νίκες δὲ νίκησαν ἄλλα ἄλογα. Ὁ μεγαλύτερος γιὸς τοῦ Κίμωνα, ὁ Στησαγόρας, ἦταν τότε στὴ Χερσόνησο κοντὰ στὸ θεῖο τοῦ Μιλτιάδη, ὁ νεώτερος ἦταν μὲ τὸν Κίμωνα στὴν Ἀθήνα καὶ εἶχε τὸ ὄνομα τοῦ Μιλτιάδη, πού εἶχε ιδρύσει τὴν ἀποικία στὴ Χερσόνησο.

Κεφ. 105-117. Ἡ Μάχη στὸ Μαραθῶνα

105. Πρὶν φύγουν οἱ στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα γιὰ τὸ Μαραθῶνα, ἔστειλαν στὴ Σπάρτη ἕναν κήρυκα, τὸν Φειδιππίδη, πού ἦταν ταχυδρόμος στὸ ἐπάγγελμα. Καθὼς εἶπε ὁ ἴδιος ὁ Φειδιππίδης στοὺς Ἀθηναίους, ὅταν βρισκόταν στὸ ὄρος Παρθένιο, πάνω ἀπὸ τὴν Τεγέα, συναντήθηκε μὲ τὸ θεὸ Πάνα, πού τὸν φώναζε μὲ τὸ ὄνομά του καὶ τοῦ παράγγειλε νά ρωτήσῃ τοὺς Ἀθηναίους γιατί δὲν τὸν τιμοῦν καθόλου, ἐνῶ αὐτὸς ἦταν εὐνοϊκός μαζί τους καὶ τοὺς εἶχε φανεῖ πολλές φορές χρήσιμος καὶ θὰ τοὺς φαινόταν καὶ στὸ μέλλον. Καὶ ὅλα αὐτά, ὅταν ἀποκαταστάθηκαν πιά τὰ πράγματα, οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πίστεψαν καὶ ἱδρυσαν ναὸ στὸν Πάνα κάτω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη. Ἀπὸ τὴν παραγγελία αὐτὴ καὶ ὕστερα τὸν τιμοῦν κάθε χρόνο μὲ θυσία καὶ λαμπαδηφορία.

* Νοτιανατολική συνοικία τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας.

106. Ὁ Φειδιππίδης, αὐτός πού στάλθηκε ἀπό τοὺς στρατηγούς, τότε πού εἶπε ὅτι συναντήθηκε μέ τόν Πάνα, τήν ἐπόμενη τῆς ἀναχώρησής του ἔφτασε στή Σπάρτη. Πῆγε καί βρῆκε τοὺς ἄρχοντες καί τοὺς εἶπε: «Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀθηναῖοι σᾶς ζητοῦν βοήθεια. Μὴν ἀνεχθεῖτε μιά πόλη ἀρχαιοτάτη στήν Ἑλλάδα νά ὑποδουλωθεῖ στοὺς βαρβάρους. Ἡ Ἑρέτρια ἔχει κιόλας ὑποδουλωθεῖ καί ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἀσθενέστερη κατὰ μιά σπουδαία πολιτεία». Ὁ Φειδιππίδης τοὺς εἶπε τά ὅσα εἶχε ἐντολή νά πεῖ καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀποφάσισαν νά βοηθήσουν τοὺς Ἀθηναίους, ἀλλά δέν τοὺς ἦταν δυνατό νά στείλουν ἀμέσως βοήθεια, γιά νά μὴν παρaboῦν τό ἔθιμο. Ἦταν ἡ ἑνατὴ μέρα τοῦ μήνα καί εἶπαν ὅτι δέ θά ξεκινοῦσαν σ' ἐκστρατεία τήν ἑνατὴ τοῦ μήνα, γιατί δέν ἦταν πανσέληνος.

107. Οἱ Σπαρτιάτες λοιπόν περίμεναν τήν πανσέληνο, ἐνῶ ὁ Ἰππίας ὁδηγοῦσε τοὺς βαρβάρους στόν Μαραθῶνα. Τήν προηγούμενη νύχτα εἶχε δεῖ στ' ὄνειρό του ὅτι κοιμόταν μέ τή μάνα του. Συμπέρανε ἀπό τό ὄνειρο ὅτι, ὅταν πάει στήν Ἀθήνα, θά πάρει τήν ἐξουσία καί ὅτι θά τελειώσει ὑπέργηρος πιά ἐκεῖ τή ζωή του. Αὐτό τό συμπέρασμα ἔβγαλε ἀπό τό ὄνειρο. Ἐδῶσε ὁδηγίες στοὺς Πέρσες ν' ἀφήσουν τοὺς Ἑρετρίεις δούλους στό νησί πού ὀνομάζεται Αἰγιλία καί ἀνήκει στοὺς Στυρεῖς καί νά πᾶνε ν' ἀγκυροβολήσουν τά καράβια τους στόν Μαραθῶνα. Ὅταν βγῆκαν στή στεριά οἱ βάρβαροι, τοὺς παρέταξε. Ἐνῶ τοὺς παρέτασσε ἄρχισε νά φταρνίζεται καί νά βήχει πολύ πιό δυνατά ἀπό ὅ,τι συνήθως· κι ἐπειδὴ ἦταν κιόλας πολύ γέρος καί τά περισσότερα ἀπό τά δόντια του κουνιόνταν, ἀπό τό δυνατό βήχα ἓνα δόντι του ἔπεσε στήν ἄμμο. Προσπάθησε ἐπίμονα νά τό βρεῖ. Ἀλλά καθὼς δέν ἔβρισκε τό δόντι, ἀναστέναξε καί εἶπε στοὺς γύρω του. «Ἡ γῆ αὐτὴ δέν εἶναι δική μας, οὔτε καί θά μπορέσουμε νά τήν ὑποτάξουμε. Ὅσος τόπος μοῦ ἀναλογεῖ, τόν πῆρε τό δόντι μου».

108. Ἔτσι θεώρησε ὁ Ἰππίας ὅτι ἐπαληθεύτηκε τ' ὄνειρό του. Οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν παραταχθεῖ στό τέμενος τοῦ Ἡρακλῆ καί ἐκεῖ πῆγαν νά τοὺς βοηθήσουν μέ ὅλες τους τίς δυνάμεις οἱ Πλαταιεῖς, πού εἶχαν κιόλας στενές φιλικές σχέσεις μέ τοὺς Ἀθηναίους, οἱ ὅποιοι πάλι εἶχαν κάνει πολλά γι' αὐτούς. Πιεζόμενοι πολύ ἀπό τοὺς Θηβαίους, οἱ Πλαταιεῖς εἶχαν πρῶτα προσφερθεῖ στοὺς Λακεδαιμονίους καί στόν Κλεομένη τοῦ Ἀναξανδρίδη, πού ἔτυχε νά βρίσκονται στήν περιοχή· ἀλλά οἱ Λακεδαι-

μόνιοι ἀπορρίποντας τήν προσφορά τούς εἶπαν: «Ἐμεῖς κατοικοῦμε μακριά ἀπό σᾶς καί ἡ βοήθειά μας θά σᾶς ἔρχεται ἄκαιρα. Θά ὑπάρχει καιρός νά σᾶς ὑποδουλώσουν πολλές φορές, προτοῦ κἀν ἐμεῖς τό πληροφορηθοῦμε. Σᾶς συμβουλευόουμε λοιπόν νά προσφερθεῖτε στούς Ἀθηναίους, πού εἶναι γείτονές σας καί θά μποροῦν νά σᾶς βοηθήσουν». Αὐτά συμβούλευαν οἱ Λακεδαιμόνιοι τούς Πλαταιεῖς ὄχι ἀπό ἀγαθὰ αἰσθήματα, ἀλλά ἐπειδὴ ἤθελαν νά ἔχουν οἱ Ἀθηναῖοι προστριβές μέ τούς Βοιωτούς. Αὐτά τούς συμβούλεψαν λοιπόν οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Πλαταιεῖς ἀκολούθησαν τή συμβουλή. "Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν θυσίες στούς δώδεκα θεούς, οἱ Πλαταιεῖς κάθισαν ἱκέτες στό βωμό καί προσφέρθηκαν στούς Ἀθηναίους. "Ὅταν τά πληροφορήθηκαν οἱ Θηβαῖοι, ἐξεστράτευσαν ἐναντίον τῶν Πλαταιέων, τούς ὁποίους οἱ Ἀθηναῖοι βοήθησαν. Κι ἐνῶ ἐπρόκειτο νά γίνει σύγκρουση, μερικοὶ Κορίνθιοι πού ἔτυχε νά εἶναι ἐκεῖ, μπήκαν στή μέση καί τούς συμφιλίωσαν, ὀρίζοντας τά σύνορα τῆς περιοχῆς, μέ τόν ὅρο οἱ Θηβαῖοι ν' ἀφήσουν ἀνενόχλητους ὅσους Βοιωτούς δέν ἤθελαν νά μετέχουν στό κοινό τῶν Βοιωτῶν. Αὐτά ἀποφάσισαν οἱ Κορίνθιοι κι ἔφυγαν. Ἀλλά οἱ Βοιωτοὶ τή στιγμή πού ἀποσύρονταν οἱ Ἀθηναῖοι, τούς ἔκαμαν ἐπίθεση, μά νικήθηκαν στή μάχη. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι πέρασαν τά σύνορα πού οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ὀρίσει γιά τούς Πλαταιεῖς καί ὄρισαν τόν Ἀσωπὸ ποταμό καί τίς Ὑσιές ὡς σύνορο τῶν Θηβαίων πρὸς τούς Πλαταιεῖς. Ἔτσι λοιπόν προσφέρθηκαν οἱ Πλαταιεῖς στούς Ἀθηναίους καί πῆγαν τότε νά τούς βοηθήσουν στὸν Μαραθῶνα.

109. Οἱ γινῶμες τῶν Ἀθηναίων στρατηγῶν διχάζονταν, γιατί μερικοὶ δέν ἤθελαν νά δώσουν μάχη, ἐπειδὴ ὁ στρατὸς τους ἦταν μικρὸς γιὰ ν' ἀντιπαραταχτεῖ στή στρατιά τῶν Μήδων, ἐνῶ ἄλλοι, μέ τό Μιλτιάδην, ἤθελαν νά δώσουν τή μάχη. Καθὼς διχάστηκαν, νικοῦσε ἡ χειρότερη γνώμη. Τότε ἦταν κι ἓνας ἐνδέκατος ψηφοφόρος πού ἐκλεγόταν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους γιὰ νά εἶναι πολέμαρχος (ἄλλοτε οἱ Ἀθηναῖοι ἔδιναν στὸν πολέμαρχο ἴση ψῆφο μέ τούς στρατηγούς). Τότε πολέμαρχος ἦταν ὁ Καλλίμαχος ἀπὸ τίς Ἀφίδνες*. Πῆγε καί τὸν βρῆκε ὁ Μιλτιάδης καί τοῦ εἶπε τά ἑξῆς: «Ἀπὸ σένα, Καλλίμαχε, ἐξαρτᾶται ἢ νά ὑποδουλώσεις τήν Ἀθήνα ἢ νά τήν κάμεις ἐλεύθερη πολιτεία καί νά ἀφήσεις ἔτσι μνήμη δοξασμένη, τέτοια πού οὔτε ὁ Ἀρμόδιος καί ὁ Ἀριστογείτων δέν ἄφησαν.

* Τά γνωστὰ Κιοῦκα

Γιατί ἀπό τότε πού ὑπάρχουν οἱ Ἀθηναῖοι, τώρα διατρέχουν τόν μεγαλύτερο κίνδυνο. Ἄν ὑποκύβουν στούς Μήδους εἶναι φανερό τί θά πάθουν, ὅταν παραδοθοῦν στόν Ἱππία. Ἄν ὅμως ἡ πόλη νικήσει, τότε μπορεῖ νά γίνει ἡ πρώτη ἀπό τίς ἐλληνικές πόλεις. Καί τώρα θά σοῦ πῶ πῶς εἶναι δυνατά αὐτά καί πῶς ἐσύ μπορεῖς ν' ἀποφασίσεις. Εἴμαστε δέκα στρατηγοί καί οἱ γνώμες μας ἔχουν διχαστεῖ καί οἱ μισοί λένε νά δώσουμε μάχη, οἱ ἄλλοι λένε ὄχι. Ἄν δέ δώσουμε μάχη, φοβᾶμαι ὅτι θά πέσει μεγάλη διχόνοια, πού θά κλονίσει τό φρόνημα τῶν Ἀθηναίων καί θά μηδίσουν. Ἄν δώσουμε μάχη προτοῦ πέσει τέτοια διχοστασία ἀνάμεσα στούς Ἀθηναίους, τότε, ἂν οἱ θεοί δέ μεροληπτήσουν, θά νικήσουμε στή σύγκρουση αὐτή. Αὐτά ὅλα εἶναι τώρα δική σου εὐθύνη καί ἀπό σένα ἐξαρτιοῦνται. Ἄν δεχτεῖς τή γνώμη μου, τότε ἡ πατρίδα σου θά εἶναι ἐλεύθερη καί θά γίνει πρώτη πόλη στήν Ἑλλάδα· ἂν πάλι δεχτεῖς τή γνώμη τῶν ἀντιθέτων, τότε θά σοῦ συμβοῦν τά ἐνάντια ἀπό τά ἀγαθά πού σοῦ ἀπαριθμῆσα).

110. Μέ αὐτά τά λόγια προσεταιρίστηκε ὁ Μιλτιάδης τόν Καλλίμαχο· καί ὅταν προστέθηκε ἡ γνώμη τοῦ πολέμαρχου, ἀποφασίστηκε νά πολεμήσουν. Μετά, οἱ στρατηγοί πού εἶχαν τή γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δοθεῖ μάχη, ὅταν ἐρχόταν ἡ ἡμέρα πού εἶχαν τήν ἀρχιστρατηγία, παραχωροῦσαν τή θέση τους στόν Μιλτιάδη. Ὁ Μιλτιάδης τό δεχόταν, ἀλλά δέν θέλησε νά δώσει μάχη προτοῦ ἔρθει κανονικά ἡ ἡμέρα τῆς δικῆς του ἀρχιστρατηγίας*.

111. Ὅταν λοιπόν ἦρθε ἡ σειρά του, τότε οἱ Ἀθηναῖοι παρατάχθηκαν γιά μάχη ὡς ἐξῆς: Στή δεξιά πτέρυγα ἀρχηγός ἦταν ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος. Τέτοιος ἦταν τότε ὁ νόμος τῶν Ἀθηναίων, νά εἶναι ὁ πολέμαρχος στή δεξιά πτέρυγα. Ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτόν ἀκολουθοῦσαν οἱ φυλές κατὰ τήν ἀριθμητική σειρά τους, ἡ μιά μετὰ τήν ἄλλη. Τελευταῖοι παρατάχθηκαν οἱ Πλαταιεῖς, στήν ἀριστερή πτέρυγα. Ἀπό τή μάχη αὐτή καί ὕστερα, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κάνουν τίς μεγάλες γιορτές τους κάθε πέντε χρόνια, ὁ Ἀθηναῖος κήρυκας εὐχεταί οἱ θεοί νά δίνουν τά ἴδια ἀγαθά καί στούς Ἀθηναίους καί στούς Πλαταιεῖς. Ὅταν παρατάχθηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό Μαραθῶνα συνέβηκε τό ἐξῆς: ἐπειδὴ τό μέτωπό τους εἶχε τό

* Ὅταν ἦταν καί οἱ δέκα στρατηγοί μαζί, καθένας μέ τή σειρά στρατηγοῦσε μιά μέρα.

ἴδιο μῆκος μέ τή μηδική παρατάξει, στή μέση εἶχε μικρό βάθος καί στό σημεῖο αὐτό τό μέτωπο ἦταν πολύ ἀδύνατο, ἐνῶ οἱ δύο πτέρυγες εἶχαν βάθος καί ἦταν ἰσχυρές.

112. "Οταν λοιπόν παρατάχτηκαν καί οἱ θυσίες φάνηκαν εὐνοϊκές, τότε οἱ Ἀθηναῖοι ξεκίνησαν τρέχοντας ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ἡ ἀπόσταση πού χώριζε τίς δύο παρατάξεις δέν ἦταν λιγότερη ἀπό ὀκτώ στάδια*. Οἱ Πέρσες, βλέποντάς τους νά ὀρμοῦν τρέχοντας, ἐτοιμάσθηκαν ν' ἀντισταθοῦν. Νόμιζαν ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τρελαθεῖ κι ὁδεύαν στόν ὄλεθρο, καθῶς τοὺς ἐβλεπαν λίγους νά τρέχουν χωρίς νά ἔχουν οὔτε ἱππικό οὔτε τοξότες. Αὐτά σκέπτονταν οἱ βάρβαροι. Ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι ὀρμησαν σέ πυκνή τάξη καί ὅταν συγκρούστηκαν μέ τοὺς βαρβάρους πολέμησαν ὑπέροχα. Πρῶτοι ἀπ' ὅλους τοὺς Ἕλληνες, ὅσο ἐγώ ξέρω, ἐπέπесαν τρέχοντας ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, καί πρῶτοι ἀναχαίτισαν τήν μηδική στολή καί τοὺς ἄνδρες πού τή φοροῦσαν. Πρίν οἱ Ἕλληνες καί μόνο τό ὄνομα τῶν Μήδων ὅταν ἄκουγαν, τοὺς ἐπιανε τρόμος.

113. Ἡ μάχη τοῦ Μαραθῶνα κράτησε πολύ. Στή μέση τῆς παρατάξεως νικοῦσαν οἱ βάρβαροι, ἐκεῖ ὅπου ἦταν παραταγμένοι οἱ ἴδιοι οἱ Πέρσες καί οἱ Σάκες. Σέ ἐκεῖνο τό σημεῖο νικοῦσαν οἱ βάρβαροι καί ἀφοῦ ἄνοιξαν ρῆγμα, τοὺς καταδίωξαν στό ἐσωτερικό. Ἀλλά στίς δύο πτέρυγες νικοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Πλαταιεῖς. Αὐτοὶ νικοῦσαν καί ἀφήνοντας τοὺς βαρβάρους νά φεύγουν, οἱ δύο πτέρυγες ἐνώθηκαν καί στράφηκαν ἐναντίον ἐκείνων πού εἶχαν νικήσει στή μέση, καί νίκησαν οἱ Ἀθηναῖοι. Ἐνῶ οἱ Πέρσες ἔφευγαν, τοὺς ἀκολούθησαν σφάζοντάς τους ὥσπου ἐφτασαν στή θάλασσα, ὅπου ἀναζητοῦσαν φωτιά γιά νά κάψουν τά καράβια πού ἐπιαναν.

114. Στή μάχη αὕτη σκοτώθηκε ὁ πολέμαρχος Καλλίμαχος, ἀφοῦ πολέμησε γενναῖα. Ἀπό τοὺς στρατηγούς σκοτώθηκε ὁ Στησίλαος τοῦ Θρασύλου. Ἐπίσης σκοτώθηκε ὁ Κυνέγειρος τοῦ Εὐφορίωνα**, ἐνῶ κρατοῦσε ἀπό τήν πρύμνη ἓνα καράβι· τοῦ ἔκοψαν τά χέρια του μέ τσεκούρι. Σκοτώθηκαν κι ἄλλοι Ἀθηναῖοι, πολλοί καί ὀνομαστοί.

* Περίπου 1480 μέτρα.

** Ἀδελφός τοῦ ποιητῆ Αἰσχύλου.

115. Ἑπτὰ ἀπὸ τὰ καράβια μπόρεσαν νά κυριέψουν οἱ Ἀθηναῖοι. Μέ τὰ ὑπόλοιπα οἱ βάρβαροι ἀνέκρουσαν πρύμνη καί ἀφοῦ πῆραν ἀπὸ τό νησί, ὅπου τοὺς εἶχαν ἀφήσει, τοὺς δούλους τῆς Ἑρέτριας, περιέπλευσαν τό Σούνιο, μέ σκοπό νά προλάβουν νά φτάσουν στήν Ἀθήνα πρὶν ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους. Στήν Ἀθήνα διατυπώθηκε ἡ κατηγορία ὅτι οἱ Ἀλκιμεωνίδες τό μηχανεύτηκαν αὐτό καί τοὺς τό εἶπαν. Αὐτοὶ θά εἶχαν συνεννοηθεῖ μέ τοὺς Πέρσες νά τοὺς κάμουν σημάδι, ὑψώνοντας ἀσπίδα, ὅταν οἱ Πέρσες θά ἦταν κιόλας στά καράβια τους.

116. Οἱ Πέρσες λοιπόν περιέπλεαν τό Σούνιο, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι, ὅσο πιό γρήγορα κρατοῦσαν τὰ πόδια τους, ἔτρεξαν στήν πολιτεία καί μπόρεσαν νά φτάσουν πρὶν ἀπὸ τοὺς βαρβάρους. Ξεκινώντας ἀπὸ τό ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Μαραθῶνα, ἔφτασαν σέ ἄλλο ἱερό τοῦ Ἡρακλῆ στό Κυνόσαργες. Οἱ βάρβαροι ἔφτασαν ὡς τό Φάληρο (αὐτό ἦταν τότε τό λιμάνι τῆς Ἀθήνας), σταμάτησαν λίγο ἐκεῖ καί ξεκίνησαν πίσω γιά τήν Ἀσία.

117. Στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα σκοτώθηκαν ἑξὶ χιλιάδες τετρακόσιοι περίπου βάρβαροι καί ἑκατὸν ἐνενήντα δύο Ἀθηναῖοι. Τόσοι σκοτώθηκαν ἀπὸ τίς δύο παρατάξεις. Συνέβηκε κι ἓνα παράξενο περιστατικό. Ὁ Ἀθηναῖος Ἐπίζηλος τοῦ Κουφαγόρα, ἐνῶ πολεμοῦσε γενναῖα, ἀπὸ κοντινὴ ἀπόσταση, ἔχασε τό φῶς του χωρὶς νά χτυπηθεῖ πουθενά στό σῶμα, οὔτε ἀπὸ κοντά οὔτε ἀπὸ μακριά, καί ἀπὸ τότε ἔμεινε σ' ὅλη του τή ζωὴ τυφλός. "Ἀκουσα νά λέγεται τό ἐξῆς γι' αὐτό πού ἔπαθε. Τοῦ φάνηκε πὼς εἶδε ἀντίκρυ του ἓναν ὀπλίτη πολὺ μεγαλόσωμο, πού τό γένι του σκέπαζε τήν ἀσπίδα του. Τό φάντασμα αὐτό πέρασε κοντά του χωρὶς νά τόν ἀγγίξει τόν ἴδιο, ἀλλά σκότωσε τόν πλαῖνό του. Αὐτά ἔμαθα ὅτι ἔλεγε ὁ Ἐπίζηλος.

Κεφ. 119-120. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καί τοῦ Ἀρταφέρνη στή Μικρά Ἀσία. — Καθυστερημένη ἀφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης

119. Ὁ Δάτης καί ὁ Ἀρταφέρνης, ὅταν ἔφτασαν στήν Ἀσία μέ τό στόλο, πῆραν τοὺς ὑπόδουλους Ἑρετρίεῖς καί τοὺς ὀδήγησαν στά Σοῦσα. Προτοῦ αἰχμαλωτισθοῦν, ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς εἶχε μεγάλο θυμό, ἐπει-

δή πρῶτοι τόν ἀδίκησαν, ἀλλὰ ὅταν τοὺς εἶδε νά ὀδηγοῦνται μπροστά του, ὑποχείριους του, δέν τοὺς πείραξε· τοὺς ἔστειλε μόνο στήν περιοχὴ τῆς Κισσίας, στά κτήματά του πού ὀνομάζονται Ἀρδερικκα κι ἀπέχουν ἀπό τὰ Σοῦσα διακόσια δέκα στάδια καί σαράντα στάδια ἀπό τό πηγάδι πού βγάζει τρία διαφορετικά εἶδη: ἄσφαλτο, ἀλάτι καί λάδι, πού τὰ παίρνουν μέ τόν ἐξῆς τρόπο: Γιά τήν ἀντληση μεταχειρίζονται ἓνα γεράνι, στοῦ ὁποίου τήν ἄκρη ἀντί γιά κουβά δένουν μισό ἀσκή. Τό βουτοῦν γιά νά γεμίσει καί ὕστερα τό ἀδειάζουν σέ μιά δεξαμενή. Ἀπό αὐτή χύνεται ἀλλοῦ, ὅπου παίρνει τρεῖς μορφές. Ἡ ἄσφαλτος καί τό ἀλάτι πῆζουν ἀμέσως καί τό λάδι τό βάζουν σέ ἀγγεῖα. Εἶναι μαῦρο κι ἔχει βαριά μυρωδιά* καί οἱ Πέρσες τό ὀνομάζουν ραδινάκη. Ἐκεῖ ἐγκατέστηκε ὁ βασιλιάς Δαρεῖος τοὺς Ἑρετριεῖς, πού ὡς τήν ἐποχὴ μου κατοικοῦσαν τή χώρα αὐτή καί διατηροῦσαν τή γλώσσα τους. Αὐτά ἔγιναν μέ τοὺς Ἑρετριεῖς.

120. Οἱ Λακεδαιμόνιοι μετά τήν πανσέληνο ἔστειλαν дуό χιλιάδες στρατό στήν Ἀθήνα καί βιάζονταν τόσο πολύ νά φτάσουν, ὥστε τοὺς χρειάστηκαν μόνο дуό μέρες πορεία ἀπό τή Σπάρτη στήν Ἀττική. Ἐφτασαν ὅμως μετά τή μάχη καί ζήτησαν νά δοῦν Μήδους. Τοὺς πῆγαν στόν Μαραθῶνα καί τοὺς εἶδαν. Μετά ἐπαίνεσαν τοὺς Ἀθηναίους γιά τό κατόρθωμά τους καί γύρισαν πίσω.

Κεφ. 121 - 140. Ἀλκμεωνίδες. Ἐκστρατεία τοῦ Μιλτιάδη στήν Πάρο.

1. Πρόκειται γιά πετρέλαιο, πού ἀφθονεῖ στά μέρη αὐτά.

ΠΟΛΥΜΝΙΑ

7

Κεφ. 1-11. Ἑτοιμασίες γιὰ νέα ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ξέρξης διαδέχεται τὸν Δαρεῖο.

Μόνο
Ἀναγνώση

Κεφ. 12-23. Ὀνειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στὸν Ἀθῶνα

(12) Καί μετὰ ἦρθε ἡ νύχτα καὶ τὰ ὅσα εἶχε πεῖ ὁ Ἀρτάβανος* δέν ἄφηναν τὸν Ξέρξη νὰ ἡσυχάσει. Τῇ νύχτα σκέφτηκε τὸ πράγμα καὶ βρῆκε πῶς δέν εἶχε κανένα συμφέρον νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν πῆρε αὐτὴ τὴν ἀπόφαση ἀποκοιμήθηκε. Κάποια στιγμή τῆς νύχτας εἶδε αὐτὸ τὸ ὄνειρο, καθὼς λένε οἱ Πέρσες. Τοῦ φάνηκε ὅτι στάθηκε ἀπὸ πάνω του ἄνθρωπος ὠραῖος καὶ ψηλός καὶ τοῦ εἶπε: «Ἀλλάζεις γνώμη, Πέρση, νὰ μὴν ὀδηγήσεις τὸ στράτευμά σου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐνῶ ἔδωσες κιόλας διαταγὴ στοὺς Πέρσες νὰ συγκεντρώσουν στρατό; Δέν κάνεις καλὰ ν' ἀλλάζεις γνώμη καὶ δέ θὰ ἔχεις κανένα νὰ σέ ἐπιδοκιμάσει. Ἀκολούθησε τὸ δρόμο πού διάλεξες, ὅταν ἀποφάσιζες μέ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας». Ὅταν ὁ ἄνθρωπος τὰ εἶπε αὐτά, φάνηκε στὸν Ξέρξη ὅτι πέταξε μακριά.

(13) Ὅταν φώτισε ἡ μέρα ὁ Ξέρξης δέν ἔκανε κανένα λόγο γιὰ τὸ ὄνειρό του αὐτό. Συγκέντρωσε σέ συμβούλιο τοὺς Πέρσες πού εἶχε συγκαλέσει καὶ πρὶν καὶ εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Πέρσες, συμπαθᾶτε με πού ἀλ-

* Ἀδελφός τοῦ Δαρείου, θεῖος τοῦ Ξέρξη.

λάζω γνώμη. Δέν ἔχω ἀκόμα φτάσει στήν ἀπαιτούμενη ὠριμότητα καί ὅσοι μέ παρωθοῦν νά ἐπιχειρήσω τά ὅσα θέλουν νά ἐπιχειρήσω, δέ μοῦ ἀφήνουν οὔτε στιγμή ἡσυχία. Ὅταν ἄκουσα τά λόγια τοῦ Ἀρτάβανου ἀμέσως τά νιάτα μου κόχλασαν σέ βαθμό, ὥστε νά ἐκστομίσω λόγια ἀνάρμοστα ἐναντίον ἀνθρώπου μεγαλύτερου μου. Τώρα ὁμως σκέφτηκα καλύτερα καί θά ἀκολουθήσω τή συμβουλή του. Ἀφοῦ λοιπόν ἄλλαξα γνώμη καί δέν θά ἐκστρατεύσω ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, μήν ἐτοιμάσετε τίποτε». Ὅταν οἱ Πέρσες τ' ἄκουσαν αὐτά χάρηκαν πολύ καί τόν προσκύνησαν.

14 Ἀλλά ὅταν ξανανύχτωσε, τό ἴδιο ὄραμα ἦρθε στόν Ξέρξη, ἐνῶ κοιμόταν, καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Δαρείου, ἔτσι παρουσιάζεσαι στους Πέρσες νά ἐγκαταλείπεις τήν ἐκστρατεία καί νά περιφρονεῖς τά λόγια μου σάν νά μήν τά ἄκουσες; Τώρα μάθε τοῦτο: Ἄν δέν ξεκινήσεις ἀμέσως, τότε θά πάθεις τά ἐξῆς: ὅπως ἔγινες μέγας καί πολὺς σέ λίγο χρονικό διάστημα, ἔτσι καί θά ταπεινωθεῖς πολὺ σύντομα».

15 Ὁ Ξέρξης καταφοβισμένος πετάχτηκε ἀπό τό κρεβάτι του κι ἔστειλε ἄνθρωπο νά καλέσει εὐθύς τόν Ἀρτάβανο. Καί ὅταν αὐτός ἔφτασε τοῦ εἶπε: «Ἀρτάβανε, τή στιγμή ἐκείνη δέ μίλησα φρόνιμα, ὅταν ἀποκρίθηκα μέ ἀνόητα λόγια στίς καλές σου συμβουλές. Ὑστερα ἀπό λίγον καιρό ἄλλαξα γνώμη καί κατάλαβα ὅτι δέν ἔπρεπε ν' ἀναλάβω τέτοιο ἐγχείρημα, ὅπως τό εἶπες. Ἀλλά δέ μοῦ εἶναι πιά δυνατό νά κρατήσω τήν ἀπόφασή μου, γιατί μόλις ἄλλαξα γνώμη καί μετάνιωσα, ἔρχεται καί μέ ταραΐζει ἓνα ὄνειρο πού δέν εἶναι διόλου σύμφωνο μέ τήν ἀπόφασή μου. Τώρα μάλιστα ἄρχισε καί τίς ἀπειλές. Ἄν τό ὄνειρο μοῦ τό στέλνει κανένας θεός πού τό θέλημά του εἶναι νά γίνηι ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, τότε θά παρουσιαστεῖ καί σ' ἐσένα τό ἴδιο ὄνειρο καί θά σοῦ δώσει τίς ἴδιες διαταγές. Νομίζω ὅτι αὐτά θά γίνουν ἄν πάρεις ὅλα μου τά ἐμβλήματα καί, ἀφοῦ τά ντυθεῖς, ἀνεβεῖς στό θρόνο μου καί ὕστερα κοιμηθεῖς στό κρεβάτι μου».

16 Αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης καί ὁ Ἀρτάβανος δέν πείστηκε μέ τό πρῶτο στή διαταγή αὐτή, ἐπειδὴ δέ θεωροῦσε τόν ἑαυτό του ἄξιο νά καθίσει στό βασιλικό θρόνο. Τέλος ὁμως ἀναγκάστηκε νά κάνει τά ὅσα ᾔθελε ὁ Ξέρξης, ἀλλά τοῦ εἶπε τά ἀκόλουθα: «Κρίνω, βασιλιά μου, ὅτι εἶναι ἐξίσου καλό νά σκέπτεται κανεῖς ὀρθά καί νά εἶναι πρόθυμος νά ἀκολουθήσει

σωστές συμβουλές. Κι ἐσένα, ἐνῶ ἔχεις καί τὰ δυό, σέ παρασύρουν τὰ λόγια ἀνθρώπων κακῶν, ὅπως γίνεται μέ τή θάλασσα, πού ἐνῶ εἶναι χρησιμότατη σέ ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἀνεμοί φυσοῦνε πάνω της καί δέν τήν ἀφήνουν νά δείχνει τήν πραγματική της φύση. Ἐγώ δέ λυπήθηκα τόσο ὅταν ἄκουσα τὰ πικρά σου λόγια, ὅσο ὅταν, ἐνῶ οἱ Πέρσες εἶχαν νά διαλέξουν ἀνάμεσα σέ δύο γνῶμες, μία πού θά μεγάλωνε τήν περηφάνειά τους καί μία πού θά τήν κατέστρεφε καί ἐννοοῦσε πῶς εἶναι κακό νά μαθαίνει ἡ ψυχὴ διαρκῶς νά ζητάει περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔχει, ἐσύ προτίμησες τή χειρότερη καί γιά σένα καί γιά τούς Πέρσες. Καί τώρα πού προτίμησες τήν καλύτερη γνώμη καί ἀκύρωσες τήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, λές ὅτι ἓνα ὄνειρο, σταλμένο ἀπό θεό, δέ σ' ἀφήνει νά παρατήσεις τήν ἐκστρατεία. Ἀλλά τίποτε, παιδί μου, τό θεϊκό δέν ὑπάρχει σ' αὐτό. Τά ὄνειρα πού ἔρχονται στούς ἀνθρώπους θά σοῦ πῶ ἐγώ τί εἶναι, πού εἶμαι στά χρόνια πολύ μεγαλύτερος ἀπό σένα. Τά ὄνειρα πού βλέπουμε εἶναι συνήθως τά ὅσα μᾶς ἀπασχολοῦν τήν ἡμέρα* καί ἐμεῖς τίς προηγούμενες μέρες μ' αὐτή τήν ἐκστρατεία εἶχαμε διαρκῶς νά κάνουμε. Ἄν τό πράγμα δέν εἶναι ὅπως ἐγώ σοῦ τό λέω, ἀλλά εἶναι κάτι σταλμένο ἀπό τό θεό, τότε μ' αὐτά πού εἶπες βρῆκες τήν καλύτερη λύση. Ἄς μοῦ παρουσιαστεῖ, ὅπως σοῦ παρουσιάστηκε καί ἐσένα, καί ἄς μέ διατάξει. Καί δέ θά μοῦ παρουσιαστεῖ καλύτερα ἢν φορῶ τὰ ροῦχα σου καί ὄχι τὰ δικά μου ἢ ἢν βρίσκουμαι στό δικό σου κρεβάτι καί ὄχι στό δικό μου, ἢν θέλει νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Δέν μπορεῖ ὅ,τι εἶναι αὐτό πού σοῦ παρουσιάζεται νά εἶναι τόσο ἀνόητο, ὥστε βλέποντας ἐμένα νά νομίζει ὅτι εἶσαι ἐσύ, ἐπειδὴ θά φορῶ τὰ ροῦχα σου. Ἄν ἐμένα δέν μοῦ πεῖ τίποτα οὔτε μέ ἀξιῶσει μέ τήν παρουσία του, οὔτε ἢν τὰ δικά μου ροῦχα φορῶ οὔτε ἢν τὰ δικά σου, καί παρουσιαστεῖ σέ σένα, αὐτό πρέπει νά μάθουμε. Ἐάν παρουσιάζεται συνεχῶς, τότε καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά παραδεχτῶ ὅτι εἶναι κάτι θεϊκό. Ἀλλ' ἢν σοῦ φαίνεται ὅτι πρέπει νά γίνουν τὰ πράγματα ἔτσι καί δέν ὑπάρχει τρόπος νά τὰ ἀποφύγω καί πρέπει νά κοιμηθῶ στό κρεβάτι σου, τότε θά τό κάμω καί ἄς ἔρθει τό ὄνειρο νά μοῦ παρουσιαστεῖ. Ὡς τότε θά πιστεύω στή γνώμη μου».

17. Ἀφοῦ τὰ εἶπε ὅλα αὐτά ὁ Ἀρτάβανος, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι θ' ἀποδείξει στόν Ξέρξη ὅτι τὰ ὅσα ἔλεγε δέν ἦταν τίποτε, ἔκανε ὅ,τι τόν

* Προσπάθεια ὀρθολογικῆς ἐξηγήσεως τῶν ὁνείρων.

εἶχε διατάξει ὁ βασιλιάς. Φόρεσε τὰ ροῦχα τοῦ Ξέρξη, κάθισε στό βασιλικό θρόνο καί καθὼς μετὰ ἀπ' αὐτὰ ἔπεσε στό κρεβάτι, τοῦ ἦρθε στὸν ὕπνο του τὸ ἴδιο ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί ὁ Ξέρξης· στάθηκε ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὸν Ἀρτάβανο καί τοῦ εἶπε τὰ ἑξῆς: «Ἐσύ εἶσαι λοιπὸν ἐκεῖνος πού ἀπὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν Ξέρξη τὸν ἀποτρέπεις νὰ ἐκστρατεύσει στὴν Ἑλλάδα; Ἀλλὰ οὔτε ἀργότερα οὔτε καί τώρα θά μπορέσεις νὰ ἀποτρέψεις ἐκεῖνο πού πρέπει νὰ γίνηι. Ὁ Ξέρξης ξέρεي κιόλας τί μέλλει νὰ πάθει, ἂν δέν ὑπακούσει».

18. Αὐτὰ φάνηκε τοῦ Ἀρτάβανου ὅτι τοῦ ἔλεγε τὸ φάντασμα καί ὅτι ἐπρόκειτο νὰ τοῦ κάψει τὰ μάτια μέ πυρωμένα σίδερα. Τότε ὁ Ἀρτάβανος ἔβγαλε φωνὴ μεγάλη, πετάχτηκε ἀπὸ τὸ κρεβάτι, ἔτρεξε καί κάθισε κοντὰ στὸν Ξέρξη καί τοῦ διηγήθηκε μέ ὅλες τίς λεπτομέρειες τὸ ὄνειρο πού εἶχε δεῖ καί τοῦ εἶπε μετὰ τὰ ἑξῆς: «Βασιλιά μου, ἐγὼ σάν ἄνθρωπος πού εἶδα πολλοὺς καί μεγάλους νὰ πέφτουν ἐξαιτίας πῖο μικρῶν, δέν σ' ἄφηνα ν' ἀκολουθήσεις τὴν ὁρμὴ τῆς νιότης σου, γιατί ξέρω ὅτι εἶναι κακὸ νὰ ἐπιθυμεῖ κανεὶς πολλὰ. Καί τοῦτο γιατί θυμώμουν ποιά ἦταν ἡ τύχη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Κύρου ἐναντίον τῶν Μασσαγετῶν, τί ἔγινε μέ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Καμβύση ἐναντίον τῶν Αἰθιόπων καί ὅτι εἶχα ἐκστρατεύσει μαζί μέ τὸν Δαρεῖο ἐναντίον τῶν Σκυθῶν. Ξέροντάς τα αὐτά, εἶχα τὴ γνώμη ὅτι ἂν ἔμενες ἡσυχος θά ἤσουν ὁ πῖο εὐτυχησμένος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ ἀφοῦ ἐκδηλώνεται κάποια θεϊκὴ παρόρμηση καί, καθὼς φαίνεται, εἶναι γραπτὸ ἀπὸ θεῖα δύναμη νὰ πάθουν κάποια καταστροφή οἱ Ἕλληνες, ἀλλάζω κι ἐγὼ τὴ γνώμη μου. Πές στοὺς Πέρσες τὰ ὅσα σοῦ μνηαίνει ὁ θεὸς καί διάταξέ τους νὰ ἐκτελέσουν τίς πρῶτες ὁδηγίες σου καί κάνε ὥστε, ἂν τὸ θέλει ὁ θεός, νὰ μὴ γίνηι καμιὰ ἀπὸ μέρους σου παράλειψη». Ὅταν εἰπώθηκαν αὐτά, εἶχαν πᾶρει θάρρος καί οἱ δύο ἀπὸ τ' ὄνειρο, ἦρθε γρήγορα ἡ μέρα καί ὁ Ξέρξης τὰ εἶπε ὅλα στοὺς Πέρσες, καί ὁ Ἀρτάβανος, πού πρὶν ἦταν ὁ μόνος ἀντίθετος, τώρα ἔδειχνε τὴ μεγαλύτερη προθυμία.

19. Καθὼς ὁ Ξέρξης εἶχε ἀποφασίσει τὴν ἐκστρατεία, εἶδε τρίτο ὄνειρο, πού οἱ μάγοι ὅταν τὸ ἄκουσαν ἔκριναν ὅτι ἀφοροῦσε ὀλόκληρη τὴ γῆ, ὅτι θά ὑποδουλώσει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ὄνειρο ἦταν τὸ ἑξῆς: Φάνηκε στὸν Ξέρξη ὅτι ἦταν στεφανωμένος μέ κλαρὶ ἐλιάς καί ὅτι τὰ κλαράκια πού ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὸ στεφάνι σκέπαζαν τὴ γῆ ὀλόκληρη.

Ὑστερα τό στεφάνι ἐξαφανίστηκε. Ὅταν οἱ μάγοι ἐρμήνεψαν τό ὄνειρο, ὅλοι οἱ Πέρσες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ ἔφυγαν ἀμέσως ὁ καθένας στήν ἐπαρχία του, γιά νά ἐκτελέσει μέ προθυμία τίς διαταγές τοῦ Ξέρξη, θέλοντας ὁ καθένας νά πάρει τά δῶρα πού εἶχε ὑποσχεθεῖ ὁ βασιλιάς. Ἐτσι ἔκανε ὁ Ξέρξης τή μεγάλη ἐπιστράτευση ἀπό ὅλες τίς ἐπαρχίες τῆς ἡπείρου.

(20) Ἀπό τήν ἐποχή πού ὑπέταξε τήν Αἴγυπτο, ὁ Ξέρξης ἐτοίμαζε τέσσερα χρόνια τό στρατό του καί φρόντιζε ὅλη τήν προετοιμασία καί στό τέλος τοῦ πέμπτου χρόνου ξεκίνησε μέ πλῆθος στρατό. Ἀπό ὅσες ἐκστρατεῖες ξέρω ἐγώ, αὕτη ἦταν πολύ μεγαλύτερη, τόσο ὥστε μπροστά της καί ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δαρείου ἐναντίον τῶν Σκυθῶν νά φαίνεται μηδαμινή, καθῶς καί ἐκεῖνη τῶν Σκυθῶν ὅταν, καταδιώκοντας τούς Κιμμέριους ὡς τή Μηδική, κατέκτησαν καί κατοίκησαν τά περισσότερα μέρη τῆς ἄνω Ἀσίας, πράγμα γιά τό ὁποῖο θέλησε ἀργότερα ὁ Δαρεῖος νά τούς τιμωρήσει τό ἴδιο, καθῶς λένε, καί ἡ ἐκστρατεία πού, κατά τήν παράδοση, ἔκαναν οἱ Ἀτρεΐδες στό Ἴλιο, ἀλλά καί ἡ ἐκστρατεία πού ἔκαναν, πρὶν ἀπό τά Τρωικά, οἱ Μυσοί καί οἱ Τευκροί πού διάβηκαν στήν Εὐρώπη, περνώντας τό Βόσπορο, καί κατέκτησαν ὅλους τούς Θράκες καί προχώρησαν ὡς τό Ἴόνιο πέλαγος, φτάνοντας πρὸς τό νότο ὡς τόν ποταμό Πηνειό.

(21) Ὅλες αὐτές οἱ ἐκστρατεῖες καί ἄλλες πού ἔγιναν πρὶν ἀπό αὐτές, δέν εἶναι ἄξιες νά συγκριθοῦν μέ τούτη τή μία. Γιατί, ποῖο ἀπό τά ἔθνη τῆς Ἀσίας δέν πῆρε μαζί του ὁ Ξέρξης; Καί ποῖο πόσιμο νερό ἄφησε ὁ στρατός του, ἐκτός ἀπό τούς μεγάλους ποταμούς; Ἄλλοι λαοί τοῦ προμήθεψαν καράβια, ἄλλοι πεζικό, ἄλλοι ἱππικό, ἄλλοι ἐκτός ἀπό τό στρατό τοῦ προμήθεψαν ἱππαγωγά καράβια, ἄλλοι καράβια μακρόστενα γιά τίς γέφυρες, ἄλλοι τρόφιμα καί πλοῖα.

(22) Ἀλλά καί κάτι ἄλλο ἐτοίμαζε ἐπὶ τρία χρόνια ὁ Ξέρξης στὸν Ἀθῶνα, ἐξαιτίας τῆς συμφορᾶς κατὰ τήν πρώτη ἐκστρατεία, ὅταν προσπάθησαν νά περιπλεύσουν τό ἄκρωτήριο. Στήν Ἐλαιούντα τῆς Χερσονήσου ναυλοχοῦσαν καράβια πού ξεκινοῦσαν ἀπὸ ἐκεῖ μέ ἀνθρώπους ἀπὸ τά διάφορα ἔθνη καί κάτω ἀπὸ τό μαστίγιο ἔσκαβαν διώρυγα. Αὐτοὺς διαδέχονταν ἄλλοι. Ἐσκαβαν καί οἱ κάτοικοι γύρω ἀπὸ τὸν Ἀθῶνα. Στό ἔργο

ἐπιστατοῦσαν οἱ Πέρσες Βουβάρης τοῦ Μεγαβάζου καί Ἀρταχάτης τοῦ Ἀρταίου.

23. Ὁ Ἀθωνας εἶναι βουνό μεγάλο καί ὀνομαστό, πού φτάνει ὡς τή θάλασσα καί εἶναι κατοικημένο. Τό βουνό σχηματίζει ἓνα εἶδος χερσονήσου μέ ἰσθμό, πού ἔχει πλάτος ὡς δώδεκα στάδια. Ὁ ἰσθμός εἶναι ἐπίπεδος μέ χαμηλούς λόφους καί χωρίζει τή θάλασσα τῆς Ἀκάνθου ἀπό τή θάλασσα τῆς Τορώνης. Στόν ἰσθμό αὐτό, πού καταλήγει ὁ Ἀθωνας, ὑπάρχει ἡ ἐλληνική πολιτεία Σάνη. Οἱ πολιτεῖες πού βρίσκονται πέρα ἀπό τή Σάνη, ἐπάνω στόν Ἀθωνα, αὐτές πού οἱ Πέρσες ἤθελαν νά μεταβάλουν ἀπό ἡπειρωτικές σέ νησιωτικές, εἶναι οἱ ἀκόλουθες: τό Δίο, ἡ Ὀλόφυξος, τό Ἀκρόθωο, ἡ Θύσσοις καί οἱ Κλεωνές. Αὐτές εἶναι οἱ πολιτεῖες τοῦ Ἀθωνα. Οἱ βάρβαροι ἔσκαβαν ἐκεῖ, ἀφοῦ μοίρασαν τή δουλειά κατὰ ἔθνη. Ὅταν ἐφθασαν στήν πόλιν Σάνη εὐθυγράμμισαν τή διώρυγα καί ὅταν βάθυνε πολύ, ἐκεῖνοι πού ἦταν στό βάθος ἔσκαβαν, ἐνῶ ἄλλοι παράδιναν τό ἐξορυσσόμενο χῶμα σέ ἄλλους πού στέκονταν ψηλότερα, σέ πλατύσκαλα, καί αὐτοί πάλι ἔπαιρναν τό χῶμα καί τό ἔδιναν σέ ἄλλους, ὡς ὅτου τό χῶμα ἐφτανε στούς πιό ψηλά. αὐτοί τό ἔπαιρναν καί τό πετοῦσαν. Ὅλοι ὅσοι δούλευαν, ἐκτός ἀπό τούς Φοίνικες, εἶχαν διπλή δουλειά, γιατί οἱ κατωφέρειες τῆς διώρυγας γκρεμίζονταν. Αὐτό τούς συνέβαινε γιατί ἔσκαβαν στό ἴδιο πλάτος καί ἀπάνω καί στό βάθος. Οἱ Φοίνικες ὅμως, ὅπως σέ ὅλα τους τά ἔργα ἀποδείχθηκαν πιό ἐπιτήδριοι, ἔτσι καί σ' αὐτό τό ἔργο. Τό τμήμα τῆς διώρυγας πού τούς ἔλαχε νά σκάσουν, ἄρχισαν νά τό σκάβουν σέ διπλάσιο πλάτος ἀπό ὅσο χρειάζοταν νά γίνει ἡ διώρυγα καί ὅσο προχωροῦσαν στό βάθος τόσο στένευαν τό πλάτος, ἔτσι ὥστε στό κάτω μέρος νά ἔχει τό ἴδιο πλάτος μέ τό ὑπόλοιπο ἔργο. Ὑπάρχει ἐκεῖ ἓνα λιβάδι καί ἐκεῖ γινόταν ἀγορά. Τούς ἐρχόταν ἀπό τήν Ἀσία σιτάρι ἄφθονο καί ἀλεσμένο.

24. Ὅπως τουλάχιστον ἐγώ νομίζω, ὁ Ξέρξης διέταξε νά σκάσουν τή διώρυγα μόνο καί μόνο ἀπό ὑπεροψία, θέλοντας νά ἐπιδείξει τή δύναμή του καί ν' ἀφήσει στή μνήμη τῶν ἀνθρώπων ἓνα μεγάλο ἔργο. Μποροῦσαν χωρίς κόπο οἱ Πέρσες νά σύρουν τά καράβια τους ἐπάνω ἀπό τόν ἰσθμό. Ἐδῶσε ὅμως διαταγή νά σκάσουν διώρυγα ἀπό θάλασσα σέ θάλασσα, τόσο πλατιά, ὥστε νά χωροῦν μαζί δύο καράβια τό ἓνα πλάι στό ἄλλο. Αὐτοί πού εἶχαν διαταγή νά σκάσουν τή διώρυγα, εἶχαν ἐπίσης

διαταγή νά κατασκευάσουν γέφυρα πάνω στὸν ποταμὸ Στρυμόνα*.

25. Αὐτὰ εἶχε διατάξει γιὰ ἐκεῖ. Γιά τίς γέφυρες ἔβαλε νά ἐτοιμάσουν σκοινιά ἀπὸ πάπυρο κι ἀπὸ λινάρι καὶ γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ ἀγγάρεψε τοὺς Φοίνικες καὶ τοὺς Αἰγυπτίους. Ἔδωσε διαταγή ν' ἀποθηκεύσουν καὶ τρόφιμα ὥστε νά μὴν πεινάσει ὁ στρατὸς οὔτε τὰ ὑποζύγια καθὼς θὰ βάδιζαν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Μετὰ ἀπὸ μελέτη διάλεξε τίς πιὸ κατάλληλες τοποθεσίες καὶ ἀπ' ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἀσίας, μέ βάρκες καὶ πλωτὰ μέσα, μετέφεραν τρόφιμα σ' ἐκεῖνα τὰ σημεῖα. Τὰ περισσότερα τρόφιμα τὰ ἀποθήκευσε στὴν τοποθεσίᾳ τῆς Θράκης ποὺ ὀνομάζεται Λευκὴ Ἀκτὴ. Ἄλλοι πῆραν διαταγή νά κάνουν ἀποθῆκες στὴν Τυρόδιζα τῆς Περίνθου, ἄλλοι στὸν Δορίσκο, ἄλλοι στὴν Ἠϊόνα τοῦ Στρυμόνος καὶ ἄλλοι στὴ Μακεδονία.

Κεφ. 24-200. Μεγάλες προετοιμασίες τοῦ Ξέρξη ποὺ διαρκοῦν τρεῖς χρόνια. Ὁ στρατὸς του συγκεντρώνεται στὶς Σάρδεις καὶ περνάει στὴν Εὐρώπῃ διαβαίνοντας τὸ Βόσπορο ἐπάνω σὲ δύο γέφυρες. Στρατὸς καὶ στόλος τοῦ Ξέρξη προχωροῦν ἀπὸ τὴ Θράκη καὶ τὴ Μακεδονία στὴ Θεσσαλία καὶ φθάνουν στὰ ὄρια τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας. Οἱ Θερμοπύλες φρουροῦνται ἀπὸ 300 Σπαρτιάτες μέ ἀρχηγό τὸν Λεωνίδα καὶ ἄλλους 7 000 Ἕλληνες. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος πηγαίνει στὸ ἀκρωτήριο τῆς Εὐβοίας Ἀρτεμίσιο, γιὰ νά ἐμποδίσει τὴν κἀθοδο τοῦ στόλου τοῦ Ξέρξη.

Κεφ. 201-228. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν

480 π.χ.
201. Ὁ βασιλιάς Ξέρξης λοιπὸν εἶχε στρατοπεδέψει στὴν Τραχινία τῆς Μαλίδας καὶ οἱ Ἕλληνες ἦταν στὰ στενά. Ὁ τόπος αὐτὸς ὀνομάζεται ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνες Θερμοπύλες, ἀλλὰ οἱ ντόπιοι καὶ οἱ γείτονες τὸν ὀνομάζουν Πύλες. Εἶχαν λοιπὸν στρατοπεδέψει οἱ δύο στρατοὶ στὴν περιοχὴ αὐτὴ. Ὁ Ξέρξης κατεῖχε τὰ βορινὰ ὥς τὴν Τραχίνα καὶ οἱ Ἕλληνες τὴ στεριά πρὸς τὰ νοτιοδυτικά.

202. Στὸ χῶρο αὐτὸν εἶχαν συγκεντρωθεῖ γιὰ ν' ἀντισταθοῦν στὸν

* Στὴ χερσόνησο τοῦ Ἀθῶνα φαίνονται καὶ σήμερα ἴχνη τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ἔργου.

Πέρση οἱ ἀκόλουθοι Ἕλληνες. Τριακόσιοι Σπαρτιάτες ὀπλίτες. Χίλιοι Τεγεάτες καί Μαντινεῖς, μισοί καί μισοί. Ἐκατὸν εἴκοσι πολεμιστὲς ἀπὸ τὸν Ὀρχομενὸ τῆς Ἀρκαδίας καί χίλιοι ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴν Ἀρκαδίαν. Τόσοι ἦσαν οἱ Ἀρκαῖδες. Ἀπὸ τὴν Κόρινθο ἦσαν τετρακόσιοι, ἀπὸ τὴν Φλειούνταν διακόσιοι καί ἀπὸ τῆς Μυκῆνης ὀγδόντα. Αὐτοὶ ὅλοι ἦσαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο. Ἀπὸ τὴν Βοιωτία ἦσαν ἑφτακόσιοι Θεσπιεῖς καί τετρακόσιοι Θηβαῖοι.

203. Εἶχαν ζητήσει βοήθεια ἀπὸ τοὺς Ὀπούντιους Λοκρούς, πού εἶχαν ἔρθει μέ ὅλο τους τό στρατό, καί ἀπὸ τοὺς Φωκεῖς, πού εἶχαν στείλει χίλιους πολεμιστὲς. Οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες τοὺς εἶχαν μέ κήρυκες καλέσει νά ἔρθουν, λέγοντάς τους ὅτι ἦσαν ἡ προφυλακὴ τοῦ ὑπόλοιπου στρατοῦ, ὅτι ὁ ὑπόλοιπος στρατός ἔρχεται ἀπὸ μέρα σέ μέρα, ὅτι ἡ θάλασσα εἶναι δική τους καί φρουρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Αἰγινητες καί τοὺς ἄλλους πού ἀνῆκαν στίς ναυτικές δυνάμεις καί ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος. Δέν ἦταν θεός αὐτός πού ἔρχοταν ἐνάντια στήν Ἑλλάδα, ἀλλά ἄνθρωπος, ἔλεγαν, καί οὔτε ὑπάρχει οὔτε θά ὑπάρξει θνητός πού μαζί μέ τὰ καλά νά μὴν ἔχει ἀπὸ τότε πού γεννήθηκε καί τὴν κακὴν τοῦ μοῖρα. Καί ὅσο πιό μέγας εἶναι, τόσο πιό μεγάλες οἱ δυστυχίες. Πρέπει λοιπὸν κι ὁ ἐπιδρομέας, σάν θνητός, νά πέσει μιά μέρα ἀπὸ τὴν δόξα του. Οἱ Λοκροὶ καί οἱ Φωκεῖς πείστηκαν καί ἔστειλαν βοήθεια στήν Τραχίνα.

204. Ὑπῆρχαν στό ἑλληνικὸ στρατόπεδο καί ἄλλοι στρατηγοί, ἓνας ἀπὸ τὴν κάθε πολιτεία, ἐκεῖνος ὅμως πού ἦταν ἀπ' ὅλους σεβαστός καί εἶχε τὴ γενικὴ ἀρχηγία ἦταν ὁ Λακεδαιμόνιος Λεωνίδα, γιὸς τοῦ Ἀναξανδρίδου, πού χωρὶς νά τό περιμένει εἶχε γίνει βασιλιάς τῆς Σπάρτης.

205. Εἶχε δύο μεγαλύτερους ἀδελφούς, τὸν Κλεομένη καί τὸν Δωριέα καί οὔτε τοῦ εἶχε περάσει ἀπὸ τό μυαλό ἡ βασιλεία. Ὅταν ὅμως πέθανε ὁ Κλεομένης χωρὶς ν' ἀφήσει ἀρσενικὸ κληρονόμο καί δέν ὑπῆρχε πιά ὁ Δωριεύς, γιατί εἶχε κι αὐτός πεθάνει στή Σικελία, ἡ βασιλεία περιῆλθε στὸν Λεωνίδα, τόσο ἐπειδὴ εἶχε γεννηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν Κλεόμβροτο (πού ἦταν ὁ νεώτερος γιὸς τοῦ Ἀναξανδρίδου), ὅσο κι ἐπειδὴ εἶχε πάρει γυναῖκα τὴν κόρη τοῦ Κλεομένη. Αὐτός λοιπὸν πῆγε στίς Θερμοπύλες μέ τοὺς

τριακόσιους πού διάλεξε, οἱ ὅποιοι εἶχαν ὄλοι γιούς. Εἶχε παραλάβει μαζί του καί Ὀθηβαίους, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα ὅταν ἀπαριθμῆσα τίς δυνάμεις τῶν Ἑλλήνων καί ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Λεωντιάδης, γιός τοῦ Εὐρύμαχου. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἐπέμεινε νὰ πάρει μαζί του, ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, Ὀθηβαίους, ἦταν ὅτι τοὺς κατηγοροῦσαν πολὺ ὅτι θὰ μῆδίζαν. Τοὺς ζήτησε λοιπὸν νὰ στείλουν στρατό, θέλοντας νὰ δεῖ ἂν θὰ συμπολεμήσουν ἢ ἂν θὰ ἀποσχιστοῦν φανερά ἀπὸ τῆ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Ὀθηβαῖοι ἔστειλαν στρατό, ἀλλὰ οἱ σκοποὶ τους ἦταν ἄλλοι.

206. Αὐτοὺς λοιπὸν μέ τὸν Λεωνίδα, ἔστειλαν πρῶτους οἱ Σπαρτιάτες, ὥστε βλέποντάς τους νὰ στείλουν στρατό καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι καί νὰ μὴν περάσουν μέ τὸ μέρος τοῦ ἐχθροῦ, ἂν πληροφοριόνταν ὅτι οἱ Σπαρτιάτες δίστάζαν. Μετὰ ἀπ' αὐτὴ τὴν πρώτη ἀποστολὴ οἱ Σπαρτιάτες, πού γιόρταζαν τὰ Κάρνεια* καί τοὺς ἦταν αὐτὸ ἐμπόδιο, λογάριαζαν, ἀφοῦ τελειώσουν τίς γιορτές, ν' ἀφήσουν μιὰ φρουρά στὴ Σπάρτη καί νὰ πᾶνε ὅλοι μαζί στὶς Θερμοπύλες. Καί οἱ ἄλλοι σύμμαχοι λογάριαζαν τὸ ἴδιο νὰ κάνουν, γιατί εἶχε συμπέσει νὰ ἐορτάζουν καί αὐτοὶ τὴν Ὀλυμπιάδα. Νομίζοντας ὅτι ἡ ἐξέλιξη τῶν ἐπιχειρήσεων στὶς Θερμοπύλες δέ θὰ ἦταν τόσο γρήγορη, εἶχαν στείλει προφυλακές.

207. Αὐτὰ εἶχαν στό νοῦ τους νὰ κάνουν. Στὶς Θερμοπύλες ὅμως οἱ Ἑλληνες, ὅταν ὁ Πέρσης πλησίασε στὰ στενά, κατατρόμαξαν κι ἄρχισαν νὰ σκέπτονται νὰ φύγουν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους εἶχαν τὴ γνώμη νὰ πᾶνε στὴν Πελοπόννησο καί νὰ φρουρήσουν τὸν Ἰσθμό, ἀλλὰ ὁ Λεωνίδας, ἐπειδὴ ἀγανάκτησαν οἱ Φωκεῖς καί οἱ Λοκροὶ μέ αὐτὴν τὴ γνώμη, ἀποφάσισε νὰ μείνουν ἐκεῖ καί νὰ στείλουν ἀπεσταλμένους στὶς διάφορες πόλεις νὰ ζητήσουν βοήθεια, γιατί ἦταν λίγοι γιὰ νὰ ἀποκρούσουν τὸ στρατό τῶν Μήδων.

208. Ἐνῶ συσκέπτονταν, ὁ Ξέρξης ἔστειλε ἓναν καβαλάρη νὰ δεῖ πόσοι εἶναι καί τί κάνουν. Εἶχε ἀκούσει, ὅσο βρισκόταν ἀκόμα στὴ Θεσσαλία, ὅτι στό σημεῖο ἐκεῖνο εἶχε συγκεντρωθεῖ λίγος στρατός μέ ἐπιτεφαλῆς Λακεδαιμονίους καί ἀρχηγὸ τὸ Λεωνίδα, ἀπόγονο τοῦ Ἡρακλῆ.

* Γιὸρτὴ στὶς δωρικές πολιτείες καί κυρίως στὴ Σπάρτη πρὸς τιμὴ τοῦ Καρνείου Ἀπόλλωνα· διαρχοῦσε 9 ἡμέρες τὸ μῆνα πού, γι' αὐτό, λεγόταν Καρνεῖος (15 Αὐγούστου - 15 Σεπτεμβρίου).

Καθὼς πλησίαζε ὁ καρβαλάρης στό στρατόπεδο, δέν μπορούσε νά δεῖ ὄλον τό στρατό, γιατί δέν τοῦ ἦταν δυνατό νά βλέπει ἐκείνους πού ἦταν πίσω ἀπό τό τεῖχος πού εἶχαν χτίσει. Μόνο ἐκείνους πού ἦταν ἔξω ἀπό τό τεῖχος μπορούσε νά δεῖ καί τά ὅπλα τους, πού εἶχαν ἐναποθέσει μπροστά στό τεῖχος. Ἐκεῖνη τήν ἡμέρα ἔτυχε νά φρουροῦν ἔξω ἀπό τό τεῖχος οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἄλλους ἔβλεπε νά γυμνάζονται καί ἄλλους νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Αὐτά βλέποντας ὁ καρβαλάρης ἀπόρησε καί μετροῦσε πόσοι ἦταν. Ἀφοῦ τά παρατήρησε ὅλα προσεχτικά, γύρισε πίσω ἀνενόχλητος. Κανείς δέν τόν κυνήγησε καί κανείς δέν τοῦ ἔδωσε προσοχή. Γύρισε πίσω καί εἶπε στόν Ξέρξη ὅλα ὅσα εἶδε.

209. Τά ἄκουγε ὁ Ξέρξης καί δέν μπορούσε νά καταλάβει τί συνέβαινε, ὅτι δηλαδή οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νά σκοτωθοῦν καί νά σκοτώσουν ὅσους μπορούσαν. Αὐτά πού ἔκαναν τοῦ φαίνονταν γελοῖα καί ζήτησε τό Δημάρατο* τό γιό τοῦ Ἀρίσωνα, πού ἦταν στό στρατόπεδο. Ὅταν ὁ Δημάρατος παρουσιάστηκε, ὁ Ξέρξης τόν ρώτησε γιά ὅλα αὐτά, θέλοντας νά καταλάβει τί ἔκαναν οἱ Λακεδαιμόνιοι. Καί ὁ Δημάρατος τοῦ εἶπε: «Σοῦ μίλησα καί πρωτύτερα, ὅταν ξεκινήσαμε γιά τήν Ἑλλάδα, γιά τούς ἄντρες αὐτούς καί γέλασες ὅταν σοῦ εἶπα ὅτι ἔβλεπα πῶς θά ἐξελιχτοῦν τά πράγματα. Μοῦ εἶναι πολύ δύσκολο, βασιλιά μου, νά σοῦ λέω τήν ἀλήθεια. Ἀλλά ἄκουσέ την καί τώρα. Οἱ ἄντρες αὐτοί πῆραν θέσεις γιά νά μᾶς ἐμποδίσουν νά περάσουμε ἀπό τή στενωπό καί γι' αὐτό ἐτοιμάζονται. Ἐχουν τή συνήθεια, ὅταν πρόκειται νά ριψοκινδυνέψουν τή ζωή τους, νά χτενίζουν τά μαλλιά τους. Μάθε καί τοῦτο, βασιλιά. Ἄν τούς νικήσεις αὐτούς καί ὅσους ἄλλους ἔχουν μείνει στή Σπάρτη, καμιά ἄλλη φυλή ἀνθρώπων δέ θά μπορεῖ νά σοῦ ἀντισταθεῖ. Τώρα βρίσκεσαι μπροστά στήν πολιτεία πού εἶναι ἡ καλύτερη τῶν Ἑλλήνων καί μπροστά στούς γενναίους ἄντρες». Τά λεγόμενα τοῦ Δημάρατος ὁ Ξέρξης δέν μπορούσε νά τά πιστέψει καί τόν ρώτησε γιά δεύτερη φορά πῶς, ἐνῶ ἦταν τόσο λίγοι, θά πολεμοῦσαν ἐναντίον τῆς στρατιᾶς του. Καί ὁ Δημάρατος εἶπε: «Βασιλιά, μεταχειρίσου με σάν ψεύτη, ἂν τά πράγματα δέ γίνουν ὅπως τά λέω».

210. Τά εἶπε αὐτά, ἀλλά δέν ἔπεισε τόν Ξέρξη πού περίμενε τέσσε-

* Βασιλιάς τῆς Σπάρτης πού αὐτοεξορίστηκε καί κατέφυγε στά Σοῦσα. Ὅταν ὁ Ξέρξης ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του πῆρε τόν Δημάρατο μαζί του, ὡς σύμβουλο.

ρις μέρες, ἐλπίζοντας πάντα ὅτι οἱ Ἕλληνες θά τραποῦν σέ φυγή. Τήν πέμπτη μέρα, καθώς δέν ἔφευγαν, τοῦ φάνηκαν ἀναιδέστατα παράτολμοι. Θύμωσε κι ἔστειλε ἐναντίον τους τοὺς Μήδους καί Κισσίους, μέ ἐντολή νά τοὺς πιάσουν ζωντανούς καί νά τοὺς φέρουν μπροστά του. Καθώς οἱ Μῆδοι ἔκαναν ἔφοδο ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, σκοτώθηκαν πολλοί, ἀλλά δέν ὑποχωροῦσαν παρ' ὅλο ὅτι κακοπάθαιναν. Ἔτσι ἔγινε φανερό σέ ὅλους καί πρό πάντων στό βασιλιά, ὅτι μαζί του βρίσκονταν πολλοί ἄνθρωποι ἀλλά λίγοι ἄντρες. Ἡ συμπλοκή κράτησε ὅλη τή μέρα.

211. Οἱ Μῆδοι, πού εἶχαν κακοπαθήσει, ὑποχώρησαν καί τότε οἱ Πέρσες, αὐτοί τοὺς ὁποίους ὁ βασιλιάς ἀποκαλοῦσε ἀθάνατους καί εἶχαν ἀρχηγό τόν Ὑδάρνη, τοὺς ἀντικατέστησαν καί ἔκαναν ἐπίθεση, νομίζοντας ὅτι εὐκολα θά νικήσουν. Ἀλλά ὅταν ἦρθαν στά χέρια μέ τοὺς Ἕλληνες, δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο ἀπό τοὺς Μήδους, γιατί πολεμοῦσαν σέ στενωπό, εἶχαν δόρατα κοντύτερα ἀπό τά δόρατα τῶν Ἑλλήνων καί δέν μπορούσαν νά χρησιμοποιήσουν τήν ἀριθμητική τους ὑπεροχή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι πολεμοῦσαν λαμπρά, δείχνοντας ὅλη τους τήν πολεμική τέχνη ἐναντίον ἐκείνων πού δέν ἤξεραν νά πολεμοῦν. Ἔστρεφαν τίς πλάτες σάν νά ἐπρόκειτο δῆθεν νά φύγουν καί ὅταν οἱ βάρβαροι, βλέποντάς τους νά φεύγουν, ἔκαναν ἔφοδο μέ φωνές καί θόρυβο, τότε ἐκεῖνοι, τή στιγμή πού πλησίαζε ὁ ἔχθρος, ἔκαναν μεταβολή, ἀντιμετώπιζαν τοὺς βαρβάρους, τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση καί σκότωναν ἀναρίθμητο πλῆθος ἀπ' αὐτούς. Σκοτώνονταν καί Σπαρτιάτες ἀλλά λίγοι. Ἐπειδὴ οἱ Πέρσες δέν μπορούσαν νά κυριέψουν τό στενό, εἶτε κáνοντας ἐπίθεση κατὰ τάγματα εἶτε διαφορετικά, ὑποχώρησαν.

212. Λέγεται ὅτι ἐνῶ διεξαγόταν ἡ μάχη καί τήν παρακολουθοῦσε ὁ βασιλιάς, τρεῖς φορές ἀναπήδησε ἀπό τό θρόνο του ἀπό φόβο γιά τό στρατό του. Ἔτσι πολέμησαν ἐκείνη τήν ἡμέρα καί τήν ἐπόμενη οἱ βάρβαροι δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν τίποτε περισσότερο. Μέ τήν ἐλπίδα ὅτι οἱ ἀντίπαλοί τους ἦταν λίγοι καί ὅτι, καταπληγωμένοι, δέ θά ἦταν σέ θέση νά ἀντισταθοῦν, ἐξακολουθοῦσαν τίς ἐπιθέσεις. Οἱ Ἕλληνες παραπεταγμένοι κατὰ τάγματα καί συγκροτημένοι κατὰ πόλεις, ἔμπαιναν ὁ καθένας μέ τή σειρά του στή μάχη, ἐκτός ἀπό τοὺς Φωκεῖς. Αὐτούς τοὺς εἶχαν παρατάξει στό βουνό γιά νά φρουροῦν τό μονοπάτι. Ὅταν οἱ Πέρσες εἶδαν ὅτι δέν ἔκαναν τίποτε καλύτερο ἀπό τήν προηγούμενη, ὑποχώρησαν.

213. Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ βασιλιάς δέν ἤξερε τί νά κάνει μ' αὐτή τήν κατά-
σταση, ὁ Ἐφιάλτης, γιός τοῦ Εὐρύδημου, Μαλιεύς, παρουσιάστηκε μπρο-
στά του, ἐλπίζοντας πῶς θά πάρει σπουδαία ἀμοιβή ἀπό τό βασιλιά, καί
τοῦ ἀποκάλυψε ὅτι ὑπῆρχε μονοπάτι, πού περνοῦσε ἀπό τό βουνό κι ὁδη-
γοῦσε στίς Θερμοπύλες, μονοπάτι πού ἔγινε αἰτία νά σκοτωθοῦν οἱ Ἑλ-
ληνες πού ἔμειναν ἐκεῖ. Ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης φοβήθηκε τοὺς Λακεδαι-
μονίους καί ἔφυγε στή Θεσσαλία. Ἀλλά παρ' ὅλο τοῦτο ἐπικηρύχθηκε
ἀπό τοὺς Πυλαγόρους* καί τοὺς Ἀμφικτίονες πού συγκεντρώθηκαν στίς
Θερμοπύλες. Χρόνια ἀργότερα γύρισε στήν Ἀντίκυρα, ὅπου τόν σκότωσε
ὁ Τραχίνιος Ἀθηνάδης. Ὁ Ἀθηνάδης αὐτός σκότωσε τόν Ἐφιάλτη γιά
ἄλλο λόγο, τόν ὁποῖο θ' ἀναφέρω παρακάτω, ἀλλά οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν
τίμησαν παρ' ὅλα αὐτά. Ἔτσι πέθανε ἀργότερα ὁ Ἐφιάλτης.

214. Ὑπάρχει καί μιὰ ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Ὀνήτης, γιός τοῦ Φα-
ναγόρα ἀπό τήν Κάρυστο, καί ὁ Κορυδαλλός ἀπό τήν Ἀντίκυρα εἶναι ἐκεῖ-
νοι πού ἀποκάλυψαν στό βασιλιά τό μονοπάτι καί ὁδήγησαν τοὺς Πέρσες
ἀπό τό βουνό, ἀλλά ἐγώ δέν τήν πιστεύω. Πρέπει νά λάβει ὑπόψη του
κανεῖς τό ἐξῆς: ὅτι οἱ Πυλαγόροι τῶν Ἑλλήνων δέν ἐπικηρύζαν οὔτε τόν
Ὀνήτη οὔτε τόν Κορυδαλλό, ἀλλά τόν Ἐφιάλτη τόν Τραχίνιο καί ὅπως-
δήποτε θά εἶχαν σωστές πληροφορίες. Καί ξέρομε ὅτι ὁ Ἐφιάλτης ἔφυγε
στή Θεσσαλία γι' αὐτόν τό λόγο. Ὁ Ὀνήτης βέβαια καί χωρίς νά εἶναι
ἀπό τή Μαλία μποροῦσε νά ξέρει τό μονοπάτι, ἂν εἶχε ζήσει στήν περιοχή.
Ἀλλά ὁ Ἐφιάλτης εἶναι ἐκεῖνος πού τοὺς ὁδήγησε ἀπό τό βουνό στό
μονοπάτι καί αὐτόν κατηγορῶ.

215. Τοῦ Ξέρξη τοῦ ἄρσαν πολὺ τά ὅσα ὑποσχόταν νά κάνει ὁ
Ἐφιάλτης. Χάρηκε εὐθύς πολὺ κι ἔστειλε τόν Ὑδάρνη μέ τή μονάδα πού
διοικοῦσε. Ἐφυγαν ἀπό τό στρατόπεδο τήν ὥρα πού βράδιαζε. Τό μονο-
πάτι αὐτό τό εἶχαν βρεῖ οἱ ντόπιοι Μαλιεῖς καί ὅταν τό βρῆκαν τό ἔδει-
ξαν στοὺς Θεσσαλοὺς γιά νά ἐπιτεθοῦν αὐτοὶ ἐναντίον τῶν Φωκίων, ὅταν
οἱ Φωκεῖς ἔφραξαν μέ τεῖχος τή στενωπό καί προστατεύονταν ἔτσι ἀπὸ
τίς ἐπιδρομές τους. Ἀλλ' ἀπὸ ἐκεῖνο τόν καιρὸ εἶχε καταδειχθεῖ ὅτι τό
μονοπάτι δέν εἶχε καμιὰ χρησιμότητα γιά τοὺς Μαλιεῖς.

* Πυλαγόρας ὁ ἀντιπρόσωπος μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης στό Ἀμφικτυονικὸ Συ-
νέδριο.

216. Τό μονοπάτι λοιπόν αὐτό ἀρχίζει ἀπό τόν ποταμό Ἀσωπό πού περνάει ἀπό τό φαράγγι. Τό ὄνομα τοῦ βουνοῦ καί τοῦ μονοπατιοῦ εἶναι τό ἴδιο, Ἀνόπαια. Αὕτη λοιπόν ἡ Ἀνόπαια, πηγαίνει ράχη ράχη στό βουνό καί φτάνει στήν πολιτεία Ἀλπηνό, πού εἶναι ἡ πρώτη πολιτεία τῶν Λοκρῶν πρὸς τή Μαλίδα, περνώντας ἀπό τό βράχο πού ὀνομάζεται Μελάμπυγος κι ἀπό τήν κατοικία τῶν Κερκώπων, ὅπου εἶναι καί τό πιό στενό της τμήμα.

217. Ἀπ' αὐτό τό μονοπάτι οἱ Πέρσες, ἀφοῦ διάβηκαν τόν Ἀσωπό, πορεύτηκαν ὀλίγη νύχτα, ἔχοντας δεξιά τά βουνά τῶν Οἰταίων καί ἀριστερά τά βουνά τῶν Τραχινίων. Εἶχε κιόλας φέξει ὅταν ἔφτασαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ. Στό σημεῖο αὐτό τοῦ βουνοῦ φρουροῦσαν, ὅπως εἶπα καί πρωτύτερα, χίλιοι Φωκεῖς ὁπλίτες πού φύλαγαν τό ἔδαφός τους καί τό μονοπάτι. Τή στενωπό κάτω ἀπό τό βουνό τή φρουροῦσαν οἱ Ἕλληνες πού εἶπα, τό μονοπάτι τοῦ βουνοῦ τό φρουροῦσαν οἱ Φωκεῖς πού εἶχαν ἐθελοντικά προσφερθεῖ στό Λεωνίδα.

218. Οἱ Φωκεῖς τοὺς ἔνωσαν ν' ἀνεβαίνουν ἀπό τό ἐξῆς: τοὺς Πέρσες τοὺς ἔκρυβε τό δάσος ἀπό βαλανιδιές πού σκεπάζει τό βουνό. ἦταν ἀπόλυτη ἡσυχία κι ὅμως γινόταν θόρυβος πολὺς ἀπό τά φύλλα πού πατοῦσαν. Οἱ Φωκεῖς ἔτρεξαν στά ὅπλα καί ἀμέσως παρουσιάστηκαν μπροστά τους οἱ βάρβαροι, πού σάστισαν βλέποντας ἄντρες μέ τά ὅπλα τους. Ἐλπίζαν ὅτι δέ θά βροῦν ἐμπόδιο καί ἔβρισκαν μπροστά τους στρατό. Ὁ Ὑδάρνης φοβήθηκε μήπως οἱ Φωκεῖς ἦταν Λακεδαιμόνιοι καί ρώτησε τόν Ἐφιάλτη πόσος ἦταν ὁ στρατός αὐτός καί, ὅταν τό πληροφορήθηκε, παρέταξε τοὺς Πέρσες γιά μάχη. Οἱ Φωκεῖς, κάτω ἀπό τά πολλὰ καί πυκνά βέλη, ἔφυγαν καί πῆγαν στήν κορυφή τοῦ βουνοῦ, νομίζοντας ὅτι ἡ ἐπίθεση γινόταν εἰδικά ἐναντίον τους κι ἐτοιμάστηκαν γιά θάνατο. Οἱ Φωκεῖς τό εἶχαν ἀποφασίσει, ἀλλά οἱ Πέρσες, τοὺς ὁποίους ὠδηγοῦσε ὁ Ἐφιάλτης καί ὁ Ὑδάρνης, δέν τοὺς λογάριασαν καί ἄρχισαν νά κατεβαίνουν γρήγορα τό βουνό.

219. Στούς Ἕλληνες πού ἦταν στίς Θερμοπύλες ὁ μάντης Μεγιστίας, ἐξετάζοντας τά ἐντόσθια ἐνός ζώου, εἶπε ὅτι μαζί μέ τήν αὐγή θά ἐρχόταν ὁ θάνατός τους. Ὑστερα μερικοὶ αὐτόμολοι τοὺς εἶπαν πὼς οἱ Πέρσες τοὺς περικύκλωναν. Τοὺς τό εἶπαν ὅταν ἦταν ἀκόμα νύχτα καί

τρίτοι ἦρθαν νά τοὺς τό ποῦν στρατιῶτες, πού ἦταν σκοποὶ στά ὑψώματα τήν ὥρα πού χάραζε ἡ μέρα. Τότε οἱ Ἕλληνες ἔκαναν σύσκεψη καί οἱ γνῶμες διχάστηκαν. Ἄλλοι δέν ἤθελαν νά ἐγκαταλείψουν τή θέση τους καί ἄλλοι εἶχαν τήν ἀντίθετη γνώμη. Μετά τή σύσκεψη χωρίστηκαν. Ἄλλοι ἔφυγαν καί πῆγαν ὁ καθένας στήν πολιτεία του καί ἄλλοι μέ τόν Λεωνίδα ἐτοιμάστηκαν νά μείνουν.

220. Λένε ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Λεωνίδας τοὺς ἔδιωξε γιά νά μή σκοτωθοῦν, ἀλλά γι' αὐτόν καί τοὺς ἄλλους Σπαρτιάτες πού ἦταν ἐκεῖ θά ἦταν ἀτιμωτικό νά ἐγκαταλείψουν τή θέση πού εἶχαν ἔρθει νά φρουρήσουν. Ἡ γνώμη τήν ὁποία ἐγώ ἀσπάζομαι εἶναι ἡ ἀκόλουθη: ὁ Λεωνίδας, ὅταν εἶδε πόσο ἀπρόθυμοι ἦταν οἱ σύμμαχοι καί πόσο δέν ἤθελαν νά ριψοκινδυνέψουν μαζί του, ἔδωσε διαταγή νά φύγουν, ἔκρινε ὅμως πῶς θά ἦταν ἀτιμωτικό νά φύγει ὁ ἴδιος. Μένοντας ἐξασφάλιζε μεγάλη δόξα γιά τόν ἑαυτό του καί δέν προκαλοῦσε καμιά βλάβη στήν τύχη τῆς Σπάρτης. Καί πράγματι, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες εἶχαν ζητήσει χρησμό γιά τόν πόλεμο αὐτόν, μόλις εἶχε ἀρχίσει, ἡ Πυθία τοὺς εἶχε πεῖ ὅτι ἡ πολιτεία τους θά κυριεύοταν ἀπό τοὺς βαρβάρους ἢ θά σκοτωνόταν ὁ βασιλιάς τους. Αὐτά τοὺς εἶχε πεῖ σέ ἐξάμετρο. Ὁ χρησμός ἦταν ὁ ἀκόλουθος:

Σεῖς πού κατοικεῖτε στήν εὐρύχωρη Σπάρτη,
ἢ στά χέρια τῶν Περσῶν ἡ πολιτεία σας θά πέσει,
ἢ, ἂν δέν πέσει, ἡ Λακεδαίμων θά πενήθσει
τό θάνατο τοῦ βασιλιά της πού κατάγεται ἀπό τόν Ἡρακλῆ.
Οὔτε ταύρων οὔτε λιονταριῶν μανία θά μporέσει
νά τόν συγκρατήσει τόν ἐχθρό, γιατί ἔχει τή δύναμη τοῦ Δία.
Καί, σοῦ τό λέω, ὁ Δίας δέν θά σταματήσει προτοῦ κομματιάσει
τόν ἕναν ἀπό τοὺς δύο.

Αὐτά θά θυμόταν ὁ Λεωνίδας καί θέλοντας νά ἐξασφαλίσει τή δόξα μόνο γιά τοὺς Σπαρτιάτες, μᾶλλον ἔδιωξε τοὺς συμμάχους παρά ἔφυγαν ἐκεῖνοι ἄπρεπα.

221. Ἀπόδειξη πολύ σοβαρή ὅτι ἔτσι ἔγιναν τά πράγματα εἶναι καί τό ἐξῆς. Ὁ Λεωνίδας εἶναι βέβαιο ὅτι ἔδιωξε καί τό μάντη Μεγιστία ἀπό τήν Ἀκαρνανία πού λέγεται ὅτι ἦταν ἀπόγονος τοῦ Μελάμποδα, αὐτόν πού εἶχε δεῖ στό σφαχτάρι τί ἐπρόκειτο νά τοὺς συμβεῖ, καί αὐτό τό ἔκανε γιά νά μή σκοτωθεῖ κι αὐτός μαζί τους. Ἐκεῖνος ὅμως παρ' ὅλο

πού τόν ἐδιώξε δέν ἔφυγε, ἀλλά ἐδιώξε τό γιό του, πού ἦταν τό μοναδικό του παιδί.

222. Οἱ σύμμαχοι λοιπόν τούς ὁποίους ἐδιώξε ὁ Λεωνίδας ὑπάκουσαν καί ἔφυγαν καί μόνοι οἱ Θεσπιεῖς καί οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν μέ τούς Λακεδαιμονίους. Ἀπ' αὐτούς οἱ Θηβαῖοι ἔμειναν παρά τή θέλησή τους (τούς κρατοῦσε ὁ Λεωνίδας σάν ὁμήρους), ἀλλά οἱ Θεσπιεῖς ἔμειναν ἐπειδή τό ἦθελαν πολύ. Εἶπαν πώς δέ θά ἔφευγαν καί δέ θ' ἄφηναν τόν Λεωνίδα καί τούς ὀπλίτες του πίσω. Ἐμειναν καί σκοτώθηκαν μαζί τους. Ἀρχηγός τους ἦταν ὁ Δημόφιλος τοῦ Διαδρόμου.

223. Ὁ Ξέρξης, ἀφοῦ ἔκαμε σπονδές ὅταν ἀνέτειλε ὁ ἥλιος, περίμενε ὥς τήν ὥρα πού γεμίζει ἡ ἀγορά καί τότε νά ἐξαπολύσει τήν ἐπίθεσή του. Αὐτό τόν εἶχε συμβουλέψει ὁ Ἐφιάλης, γιατί ἡ κάθοδος ἀπό τό βουνό εἶναι συντομότερη καί πολύ λιγότερος ὁ δρόμος παρά ἄν ἀνέβει κανεῖς κάγοντας γύρο. Οἱ βάρβαροι πού ἦταν μέ τόν Ξέρξη ἔκαναν ἐπίθεση καί οἱ Ἕλληνες μέ τό Λεωνίδα ἔκαναν ἔξοδο θανάτου καί προχώρησαν πολύ πιο ἔξω ἀπό τή στενωπό, πρὸς τό φαρδύτερο μέρος τοῦ αὐχένα. Τίς προηγούμενες μέρες φύλαγαν τό τεῖχος καί πολεμοῦσαν μέσα στά στενά, ἀλλά τώρα πολεμοῦσαν ἔξω ἀπό τά στενά καί ἔπεφτε ἀμέτρητο πλῆθος βαρβάρων, γιατί πίσω τους οἱ ἀρχηγοί τῶν μονάδων τούς ἀνάγκαζαν μέ μαστίγια νά προχωροῦν ὅλο καί πιο μπροστά. Πολλοί ἀπ' αὐτούς ἔπεφταν στή θάλασσα καί πνίγονταν καί πολλοί περισσότεροι καταπατιόνταν ζωντανοί ἀπό τούς ἄλλους. Κανεῖς δέν νοιαζόταν γιά ὅποιον σκοτωνόταν. Ξέροντας πώς τούς περιμένει ὁ θάνατος ἀπό ἐκείνους πού τούς εἶχαν κυκλώσει ἀπό τό βουνό, οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν μέ τή μεγαλύτερη παλικάρια ἐναντίον τῶν βαρβάρων, μή λογαριάζοντας τόν κίνδυνο.

224. Τῶν περισσότερων γρήγορα ἔσπασαν τά δόρατά τους, ἀλλά πολεμοῦσαν τούς Πέρσες μέ τά σπαθιά. Στή μάχη ἀπάνω ἔπεσε ὁ Λεωνίδας πού πολέμησε πάρα πολύ γενναῖα καί μαζί του πολλοί ὀνομαστοί Σπαρτιάτες πού τά ὀνόματά τους, ἐπειδὴ φάνηκαν ἄξιοι, τά ἔμαθα, καθώς καί τά ὀνόματα τῶν τριακοσίων. Καί ἀπό τούς Πέρσες ἔπεσαν πολλοί καί ὀνομαστοί. Ἀνάμεσά τους δύο γιοί τοῦ Δαρείου, ὁ Ἀβροκόμης καί ὁ Ὑπεράνθης πού τούς εἶχε γεννήσει ἡ Φραταγούνη, κόρη τοῦ Ἀρτάνη. Ὁ Ἀρτάνης ἦταν ἀδελφός τοῦ Δαρείου καί γιός τοῦ Ὑστάσπη, γιοῦ

τοῦ Ἀρσάμην. Εἶχε δώσει τῇ θυγατέρα του στό Δαρεῖο μέ ὅλη του τήν περιουσία, γιατί δέν εἶχε ἄλλο παιδί.

225. Δύο ἀδελφοί τοῦ Ξέρξη σκοτώθηκαν λοιπόν πολεμώντας γύρω ἀπό τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Γινόταν πεισματική μάχη ἀνάμεσα σέ Πέρσες καί Ἕλληνες πού μπόρεσαν, ἀφοῦ ἀπώθησαν τέσσερις φορές τοὺς βαρβάρους, νά πάρουν τό νεκρό τοῦ Λεωνίδα. Ἡ μάχη ἐξακολούθησε ὥσπου ἔφτασαν οἱ Πέρσες πού ἦταν μέ τόν Ἐφιάλτη. Ὅταν τό ἔνωσαν οἱ Ἕλληνες, ἄλλαξε ἡ ὄψη τῆς μάχης. Ὑποχώρησαν στό πιό στενό μέρος, πέρασαν μέσα στό τεῖχος καί πῆγαν καί πῆραν θέση ὅλοι, ἐκτός ἀπό τοὺς Θηβαίους, στὸν μικρό λόφο πού βρίσκεται στήν εἴσοδο, ὅπου σήμερα εἶναι τό πέτρινο λιοντάρι, μνημεῖο τοῦ Λεωνίδα. Σ' ἐκεῖνο τό μέρος πολεμώντας μέ τὰ μαχαίρια τους, πού τοὺς εἶχαν μείνει, καί μέ τὰ χέρια καί μέ τὰ δόντια, τοὺς σκότωσαν οἱ βάρβαροι ρίχνοντας βέλη, ἄλλοι καθὼς ἔρχονταν ἀπὸ τό τεῖχος πού γκρέμισαν καί ἄλλοι καθὼς τοὺς εἶχαν κυκλῶσει ἀπὸ παντοῦ.

226. Οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Θεσπιεῖς πολέμησαν πολὺ γενναῖα, ἀλλὰ πιὸ παλικάρισμα ἀπ' ὅλους πολέμησε ὁ Σπαρτιάτης Διηνέκης, πού, καθὼς λένε, εἶπε τό ἐξῆς προτοῦ ἀρχίσει ἡ μάχη μέ τοὺς Μήδους. Πληροφορήθηκε ἀπὸ ἓναν Τραχίνιο ὅτι, ὅταν οἱ βάρβαροι ρίξουν τὰ βέλη τους, θά εἶναι τόσο πολλὰ πού θά σκιάσουν τόν ἥλιο. Τότε ὁ Διηνέκης περιφρονώντας τό πλῆθος τῶν Μήδων εἶπε ὅτι ὁ Τραχίνιος τοῦ ἔφερε καλὰ νέα, γιατί ἂν οἱ Μῆδοι ἐκρυσαν τόν ἥλιο, τότε θά πολεμοῦσαν στὴ σκιά καί ὄχι κάτω ἀπὸ τόν καυτερό ἥλιο. Αὐτὰ τὰ λόγια καί ἄλλα παρόμοια λένε ὅτι ἄφησε ὁ Λακεδαιμόνιος Διηνέκης, γιὰ νὰ θυμοῦνται οἱ ἐπερχόμενες γενεές.

227. Μετὰ τό Διηνέκη λένε ὅτι πολέμησαν πολὺ γενναῖα δύο ἀδελφοί Λακεδαιμόνιοι, ὁ Ἀλφεός καί ὁ Μάρων, παιδιὰ τοῦ Ὀρσιφάντη. Ἀπὸ τοὺς Θεσπιεῖς ἐκεῖνος πού πολέμησε καλύτερα ἦταν ὁ Διθύραμβος τοῦ Ἀρματίδη.

228. Τοὺς ἔθαψαν ἐπὶ τόπου, ἐκεῖ πού ἔπεσαν αὐτοὶ καί ὅσοι εἶχαν σκοτωθεῖ προτοῦ διώξει ὁ Λεωνίδας τόν ὑπόλοιπο στρατό. Στόν τάφο τους ὑπάρχει τό ἐπίγραμμα:

Ἐναντίον τριῶν ἑκατομμυρίων πολέμησαν κάποτε
τέσσερις χιλιάδες ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο.

Αὐτό τό ἐπίγραμμα εἶναι γιά ὅλους ὅσους σκοτώθηκαν. Γιά τούς Σπαρτιάτες ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Ἐένε, μῆνυσε στούς Σπαρτιάτες πώς ἐδῶ εἴμαστε θαμμένοι
ὑπακούοντας στίς προσταγές τους.

Ὡ ξεῖν', ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις, ὅτι τῇδε
κείμεθα τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενοι.

Αὐτό εἶναι τό ἐπίγραμμα γιά τούς Λακεδαιμονίους. Γιά τό μάντη Μεγιστία ὑπάρχει τό ἀκόλουθο ἐπίγραμμα:

Τό μῆμα αὐτό εἶναι τοῦ δοξασμένου Μεγιστία
πού σκότωσαν οἱ Μῆδοι σάν πέρασαν τό Σπερχεῖό,
τοῦ μάντη πού ἤξερε καλά πώς ἔρχεται ὁ θάνατος,
ἀλλά δέν θέλησε νά ἐγκαταλείψει μόνο τό βασιλιά τῆς Σπάρτης.

Τά ἐπιγράμματα καί οἱ στῆλες, ἐκτός ἀπό τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία, εἶναι ἀφιερῶματα τῶν Ἀμφικτιόνων γιά τούς νεκρούς. Τό ἐπίγραμμα γιά τόν Μεγιστία τό ἔγραψε ὁ Σιμωνίδης*, γιός τοῦ Λεωπρέπη, πού εἶχε δεσμό φιλίας μαζί του.

Κεφ. 234-238. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημαράτου καί Ἀχαιμένη

234. Ἔτσι πολέμησαν οἱ Ἕλληνες στίς Θερμοπύλες. Ὁ Ξέρξης φώναζε τό Δημάρατο καί τοῦ ἔκανε ἐρωτήσεις ἀρχίζοντας ἀπ' αὐτή: «Δημάρατε, εἶσαι τίμιος ἄνθρωπος καί τό βλέπω, γιατί ὅσα εἶχες πεῖ συνέβηκαν. Ἀλλά τώρα πές μου πόσοι εἶναι οἱ ὑπόλοιποι Λακεδαιμόνιοι καί πόσοι ἀπ' αὐτούς εἶναι τόσο καλοί πολεμιστές, ἢ εἶναι ὅλοι τους;» Ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά, οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶναι πολλοί καί οἱ πολιτεῖες τους πολλές. Θά σοῦ πῶ αὐτό πού θέλεις νά μάθεις. Στή Λακεδαίμονα ὑπάρχει μιά πολιτεία, ἡ Σπάρτη, πού ἔχει γύρω στίς ὀχτῶ χιλιάδες ἄντρες ὅλοι τους εἶναι ἰσάξιοι μέ αὐτούς πού πολέμησαν ἐδῶ. Οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι δέν εἶναι σάν αὐτούς ἐδῶ, πάντως εἶναι ἀντρεῖοι». Σ' αὐτά εἶπε ὁ Ξέρξης: «Δημάρατε, μέ ποῖό τρόπο θά καταβάλουμε τούς ἀνθρώπους αὐτούς μέ τό λιγότερο κόπο; Λέγε μου, ἐσύ πού ἔχουν βασιλιάς, τους ξέρεις ποιά εἶναι ἡ νοοτροπία τους».

* Καί τά τρία ἐπιγράμματα εἶναι τοῦ Σιμωνίδη τοῦ Κεῖου.

235. Στὴν ἐρώτηση τοῦ Ξέρξη ὁ Δημάρατος ἀποκρίθηκε: «Βασιλιά μου, ἂν θέλεις νὰ σοῦ δώσω συμβουλή, πρέπει ἐγὼ νὰ σοῦ δώσω τὴν καλύτερη. Στεῖλε τριακόσια καράβια τοῦ στόλου σου στὴ Λακωνικὴ. Ὑπάρχει κοντὰ στὶς ἀκτὲς τῆς Λακωνικῆς ἓνα νησί πού τό ὄνομά του εἶναι Κύθηρα, γιὰ τό ὅποιο ὁ σοφότερος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ὁ Χίλων*, εἶπε ὅτι θὰ ἦταν κέρδος μεγάλο γιὰ τοὺς Σπαρτιάτες ἂν τό νησί αὐτό βρισκόταν στό βυθό τῆς θάλασσας παρά στήν ἐπιφάνειά της, γιατί φοβόταν μήπως ἀπὸ τό νησί αὐτό ξεκινήσει κάτι ὅμοιο μ' ἐκεῖνο πού ἐγὼ θὰ σοῦ προτείνω. Δέν εἶχε προβλέψει τὴ δική σου ἐκστρατεία, ἀλλὰ φοβόταν κάθε ἐκστρατεία. Μὲ ὁρμητήριο αὐτό τό νησί ν' ἀπειλεῖς τοὺς Λακεδαιμονίους. Ὅταν ὁ πόλεμος γίνεи γείτονάς τους, δέ θὰ σταθοῦν ἐμπόδιο καὶ οὔτε θὰ στείλουν πεζικό νὰ βοηθήσει τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, ὅταν θὰ τὴν ὑποδουλώνεις. Καὶ ὅταν ὑποδουλωθεῖ ἡ ὑπόλοιπη Ἑλλάδα, θὰ μείνει μόνο ἡ Λακωνικὴ πού θὰ εἶναι ἀδύνατη. Ἄν δέν κάνεις αὐτά πού σοῦ λέω, πρέπει νὰ περιμένεις ὅτι θὰ συμβοῦν τὰ ἐξῆς: Ἡ Πελοπόννησος ἔχει ἓναν ἰσθμό πολὺ στενό· ἐκεῖ ὅλοι οἱ Πελοποννήσιοι θὰ συμπολεμήσουν ἐναντίον σου καὶ θὰ γίνουν μάχες πολὺ πῖο σκληρές ἀπ' αὐτές πού ἔγιναν. Ἄν ὅμως κάνεις αὐτό πού σέ συμβουλεύω, τότε χωρὶς μάχη θὰ καταληφθεῖ ὁ ἰσθμός καὶ οἱ ἄλλες πολιτεῖες θὰ προσχωρήσουν».

236. Μετὰ τὸν Δημάρατο μίλησε ὁ Ἀχαιμένης, ἀδελφός τοῦ Ξέρξη καὶ ἀρχηγός τοῦ στόλου, πού ἔτυχε νὰ εἶναι ἐκεῖ καὶ φοβήθηκε μήπως ὁ Ξέρξης πειστεῖ καὶ κάμει αὐτά. «Βασιλιά, βλέπω πὼς ἀκοῦς ἓναν ἄνθρωπο πού φθονεῖ τίς ἐπιτυχίες σου καὶ ἴσως εἶναι προδότης. Ὁ τρόπος αὐτός εἶναι ἀγαπητός στοὺς Ἕλληνες. Φθονοῦν ὅποιον εὐτυχεῖ καὶ μισοῦν τὸν καλύτερο. Ἐάν μετὰ τὰ ὅσα μᾶς ἔτυχαν καὶ χάσαμε τετρακόσια καράβια, πάρεις ἄλλα τριακόσια καὶ τὰ στείλεις νὰ περιπλεύσουν τὴν Πελοπόννησο, τότε οἱ ἀντίπαλοί σου γίνονται ἰσόπαλοι μαζί σου. Ἐνωμένος, ὁ στόλος μας εἶναι μεγάλη ἀπειλή γι' αὐτοὺς καὶ δέν μποροῦν νὰ τοῦ ἀντισταθοῦν. Ὅλος ὁ στόλος θὰ στηρίξει τό πεζικό καὶ τό πεζικό θὰ στηρίξει τό στόλο, ἂν προχωρήσουν μαζί. Ἄν ὅμως διασπάσεις τίς δυνάμεις σου, οὔτε ἐσύ θὰ μπορεῖς νὰ εἶσαι χρήσιμος στό στόλο σου οὔτε ὁ στόλος σου σ' ἐσένα. Σκέψου καλὰ τὴ δική σου θέση καὶ μὴν ἀσχολεῖσαι μὲ τὴν κατάσταση τῶν ἐχθρῶν, πού θὰ σοῦ ἀντισταθοῦν, τί θὰ κάνουν

* Ἕνας ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ σοφούς; καταγόμενος ἀπὸ τὴ Σπάρτη.

καί πόσοι εἶναι. Ἐκεῖνοι εἶναι ἱκανοί νά φροντίζουν γιά τόν ἑαυτό τους καθώς κι ἐμεῖς γιά τούς ἑαυτούς μας. Ἄν οἱ Λακεδαιμόνιοι παραταχτοῦν ἐναντίον τῶν Περσῶν σέ μάχη, δέ θά μπορέσουν νά ἐπανορθώσουν τό πάθημά τους».

237. Ὁ Ξέρξης τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἀχαιμένη, θαρρῶ πώς εἶναι σωστά αὐτά πού λές καί αὐτό θά κάμω. Ὁ Δημάρατος δίνει τή συμβουλή πού θεωρεῖ καλύτερη γιά μένα, ἡ δική σου ὁμῶς εἶναι καλύτερη. Δέ δέχομαι ὁμῶς ὅτι ἐπειδή μοῦ δίνει τέτοια συμβουλή δέν εὐνοεῖ τήν ἐκστρατεία μου, καί τοῦτο τό συμπεραίνω ἀπό τά ὅσα μοῦ ἔχει ὥς τώρα πεῖ, ἀλλά καί ἀπό τό ἐξῆς: ἕνας πολίτης πράγματι μπορεῖ νά φθονήσει ἄλλο συμπολίτη του πού εὐτυχεῖ καί μπορεῖ νά τηρεῖ δυσμενῆ σιγή· οὔτε κι ἂν ὁ συμπολίτης του τοῦ ζητήσει συμβουλή θά θελήσει νά τοῦ πεῖ τήν καλύτερη γνώμη, ἐκτός ἂν εἶναι ἄνθρωπος μέ ἐξαιρετικές ἀρετές, ἀλλά τέτοιος ἄνθρωπος εἶναι σπάνιος. Ὅμως ἕνας ξένος πού συνδέεται μέ δεσμούς φιλίας μέ ἄλλον ξένο, χαίρεται πολύ μέ τήν ἐπιτυχία τοῦ φίλου του κι ἂν τοῦ ζητηθεῖ συμβουλή, θά δώσει τήν καλύτερη. Ἔτσι λοιπόν διατάζω ἀπό ἐδῶ κι ἐμπρός νά μήν κατηγορεῖ κανεῖς τόν Δημάρατο πού εἶναι ξένος μου».

238. Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά ὁ Ξέρξης, πέρασε ἀνάμεσα στούς νεκρούς καί ἐπειδή εἶχε ἀκούσει ὅτι ὁ Λεωνίδας ἦταν βασιλιάς καί στρατηγός τῶν Λακεδαιμονίων, ἔδωσε διαταγή νά τοῦ κόψουν τό κεφάλι καί νά τό στήσουν πάνω σ' ἕνα κοντάρι. Εἶναι φανερό καί ἀπό ἄλλες ἐνδείξεις ἀλλά καί ἀπό αὐτή τήν πράξη ὅτι ἀπ' ὅλους τούς ἐχθρούς του ὁ Λεωνίδας, ὅταν ζοῦσε, εἶχε προκαλέσει τό θυμό τοῦ Ξέρξη, γιατί ἀλλιῶς ὁ βασιλιάς ποτέ δέν θά ἔκανε τέτοια ἱεροσυλία στό νεκρό, γιατί ἀπ' ὅσο ξέρω, οἱ Πέρσες τιμοῦν ἰδιαίτερα τήν παλικαριά στόν πόλεμο. Ἐγίνε λοιπόν ἐκεῖνο πού εἶχε διατάξει ὁ Ξέρξης*.

* Τό σχόλιο τοῦ Ἡροδότου εἶναι ὑποτιμητικό γιά τόν Ξέρξη.

ΟΥΡΑΝΙΑ

8

Κεφ. 1-48. Μετά τή μάχη τῶν Θερμοπυλῶν καί ἐνῶ ὁ Ξέρξης κατεβαίνει ἀπό τή Βοιωτία πρὸς τήν Ἀττική, ὁ ἑλληνικός στόλος φεύγει ἀπό τό Ἀρτεμίσιο, ὅπου ναυμάχησε μέ ἐπιτυχία ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί συγκεντρώνεται στή Σαλαμίνα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταλείπουν τήν πολιτεία τους καί μεταφέρουν τά γυναικόπαιδά τους στή Σαλαμίνα, τήν Αἶγινα καί τήν Τροιζήνα. Στό μεταξύ οἱ Σπαρτιάτες, μέ ἄλλους Πελοποννησίους, χτίζουν τεῖχος στόν Ἰσθμό. Στή Σαλαμίνα οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί τοῦ στόλου διχάζονται. Ἄλλοι λένε ὅτι πρέπει ὁ στόλος νά πάει στόν Ἰσθμό, ἄλλοι — καί κυρίως ὁ Θεμιστοκλῆς — ἐπιμένουν νά μείνει ὁ στόλος στή Σαλαμίνα, ὥστε ν' ἀντιμετωπίσει τοὺς Πέρσες στή στενὴ θάλασσα τοῦ νησιοῦ, ὅπου ὁ μεγάλος ἀριθμὸς τῶν πλοίων τοῦ Ξέρξη θά εἶναι, γι' αὐτόν, μειονέκτημα καί ὄχι πλεονέκτημα. Ἡ πρόβλεψη τοῦ Θεμιστοκλῆ ἐπαληθεύεται μέ τή λαμπρὴ νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Κεφ. 49-64. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ

49. Ὅταν ἔφτασαν στή Σαλαμίνα οἱ στρατηγοὶ τῶν πολιτειῶν αὐτῶν*, ἔκαμαν συμβούλιο. Ὁ Εὐρυβιάδης** τοὺς πρότεινε ὅποιος θέλει νά μιλήσει καί νά προτείνει ποιὸ μέρος, ἀπὸ ὅσα κρατοῦσαν ἀκόμη, θεωροῦσε τό καλύτερο γιὰ νά γίνῃ ναυμαχία. Τήν Ἀττικὴ τήν εἶχαν κιόλας ἐγκαταλείψει καί θά συζητοῦσαν γιὰ ἄλλες περιοχές. Οἱ περισσότεροι ποῦ

* Κατάλογος τῶν διαφόρων αὐτῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀναφέρεται στίς παραγρ. 42-48.

** Σπαρτιάτης στρατηγός, ἀρχηγός δλου τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

μίλησαν συμφώνησαν νά πλεύσουν στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσουν κοντά στίς ἀκτές τῆς Πελοποννήσου γιά τόν ἀκόλουθο λόγο: ἂν νικηθοῦν στή Σαλαμίνα θά τοὺς πολιορκήσουν στό νησί, ὅπου καμιά βοήθεια δέν μποροῦσε νά τοὺς ἔρθει, ἐνῶ ἂν νικηθοῦν στόν Ἴσθμό, θά κατεύφευγαν στοὺς δικοὺς τους.

50. Αὐτά ἔλεγαν οἱ στρατηγοὶ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ὅταν ἔφτασε ἓνας Ἀθηναῖος πού ἀνάγγειλε ὅτι οἱ βάρβαροι μπῆκαν στὴν Ἀττική καί ὅτι τὴν πυρπολοῦν ὁλόκληρη. Πραγματικά ὁ στρατός μέ τόν Ξέρξη, πού εἶχε πάει στή Βοιωτία, εἶχε βάλει φωτιά στίς Θεσπιές, πού οἱ κάτοικοὶ τῆς εἶχαν φύγει στὴν Πελοπόννησο, καί στίς Πλαταιές καί εἶχε φτάσει στὴν Ἀθήνα καί κατέστρεφε τὰ πάντα. Ἐκαψαν τίς Θεσπιές καί τίς Πλαταιές, γιατί πληροφόρηθηκαν ἀπὸ τοὺς Θηβαίους ὅτι οἱ δυὸ αὐτές πολιτεῖες δέν εἶχαν μηδίσει.

51. Ἀπὸ τότε πού οἱ βάρβαροι διάβηκαν τόν Ἑλλήσποντο ἀπὸ ὅπου ξεκίνησαν καί ὅπου ἔμειναν ἓνα μήνα, ὥσπου νά περάσουν ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη, χρειάστηκαν ἄλλους τρεῖς μῆνες γιά νά φτάσουν στὴν Ἀττική, τὴν ἐποχὴ πού ἄρχοντας στὴν Ἀθήνα ἦταν ὁ Καλλιάρχης. Κυρίεψαν ἔρημη τὴν πολιτεία καί βρῆκαν λίγους Ἀθηναίους, διαχειριστές τοῦ ναοῦ, καί μερικοὺς φτωχοὺς πού εἶχαν κάνει φράχτη στὴν ἀκρόπολη μέ σάνιδες καί ξύλα καί προσπαθοῦσαν νά ἀμυνθοῦν ἐναντίον τῶν εἰσβολέων. Δέν εἶχαν φύγει γιά τὴ Σαλαμίνα, ἐπειδὴ ἦταν φτωχοί, ἀλλὰ καί γιατί νόμιζαν πὼς εἶχαν καταλάβει τὸ χρησμό πού εἶχε δώσει ἡ Πυθία, ὅτι τὸ ξύλινο τεῖχος δέ θά κυριευτεῖ καί ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ ἀσφαλές καταφύγιο καί ὄχι τὰ καράβια.

52. Οἱ Πέρσες ἐγκαταστάθηκαν στό λόφο πού εἶναι ἀντίκρυ ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, πού οἱ Ἀθηναῖοι τὸν ὀνομάζουν Ἀρειο πάγο, καί τὴν πολιορκήσαν μέ τὸν ἐξῆς τρόπο: Ἔδεναν στουτιά στὰ βέλη τους, τοὺς ἔβαζαν φωτιά καί τὰ ἔριχναν ἀπάνω στό φράχτη. Ἀλλὰ οἱ πολιορκημένοι Ἀθηναῖοι ἀμύνονταν, ἂν καί ἡ κατάστασή τους ἦταν ἀπελπιστική καί τὸ φράγμα τους εἶχε ὑποχωρήσει. Οὔτε δέχτηκαν προτάσεις τῶν Πεισιστρατιδῶν γιά νά συνθηκολογήσουν, ἀλλὰ ἀντιστέκονταν βρίσκοντας διαφοροὺς τρόπους· καί ὅταν οἱ βάρβαροι ζύγωναν στίς πύλες, κυλοῦσαν ἀπάνω τους μεγάλες πέτρες. Γιά ἀρκετὸ χρονικὸ διάστημα ὁ Ξέρξης δέν ἤξερε τί νά κάνει γιά νά τοὺς ὑποτάξει.

53. Ἀλλά μέ τόν καιρό οἱ βάρβαροι βρῆκαν τρόπο νά μποῦν ἀπό μέρος ἀπάτητο. Ἐπρεπε νά βγεῖ ἀληθινός ὁ χρησμός ὅτι ὁλόκληρη ἡ ἡπειρωτική Ἀττική θά ἔπεφτε στά χέρια τῶν Περσῶν. Μπροστά στήν ἀκρόπολη, ἀλλά πίσω ἀπό τίς πύλες κι ἀπό τά скаλιά τῆς ἀνόδου, σ' ἓνα σημεῖο πού δέν τό φύλαγαν οὔτε θεωροῦσαν ὅτι θά μπορούσε ν' ἀνεβεῖ ἄνθρωπος ἀπό ἐκεῖ, ἀνέβηκαν μερικοί κοντά στό ἱερό τῆς Ἀγλαύρου, κόρης τοῦ Κέκροπα, παρ' ὅλο πού τό μέρος ἦταν ἀπόκρημνο. Καθώς οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς εἶδαν ἀνεβασμένους στήν ἀκρόπολη, ἄλλοι ἄρχισαν νά ρίχνονται ἀπό τό τεῖχος καί νά σκοτώνονται καί ἄλλοι κατέφυγαν στό ναό. Οἱ Πέρσες πού εἶχαν ἀνεβεῖ, πρῶτα πῆγαν στίς πύλες καί τίς ἄνοιξαν καί σκότωναν τοὺς ἱκέτες. Ὅταν τοὺς σκότωσαν ὅλους, σύλησαν τό ναό καί ἔβαλαν φωτιά στήν ἀκρόπολη.

54. Ὅταν κυρίεψε ὁλόκληρη τήν Ἀθήνα, ὁ Ξέρξης ἔστειλε στά Σοῦσα, στόν Ἀρτάβανο, ἓναν ἱππέα νά τοῦ ἀναγγεῖλει τήν ἐπιτυχία του. Τήν ἄλλη μέρα ὁ Ξέρξης κάλεσε κοντά του τοὺς φυγάδες Ἀθηναίους πού τόν ἀκολουθοῦσαν καί τοὺς διέταξε ν' ἀνεβοῦν στήν ἀκρόπολη καί νά κάμουν θυσία κατὰ τά δικά τους ἔθιμα. Ἴσως ἔδωσε τέτοια διαταγή, ἐπειδὴ εἶχε δεῖ κάποιον ὄνειρο, ἴσως πάλι ἐπειδὴ εἶχε μετανοήσει πού ἔκαψε τό ναό. Οἱ Ἀθηναῖοι φυγάδες συμμορφώθηκαν μέ τή διαταγή.

55. Ἐδῶ θά πῶ τό λόγο γιά τόν ὁποῖο τά ἀνέφερα αὐτά. Στήν ἀκρόπολη ὑπάρχει ναός τοῦ Ἑρεχθέα, πού καθώς λέγεται τόν γέννησε ἡ γῆ. Στό ναό ὑπάρχει μιὰ ἐλιά καί μιὰ ἄρμυρή πηγὴ. Κατὰ τά ὅσα λένε οἱ Ἀθηναῖοι, αὐτά εἶναι μαρτύρια ἀπὸ τὴν ἔριδα τοῦ Ποσειδῶνα καί τῆς Ἀθηνᾶς, ὅταν διεκδικοῦσαν τὴ χώρα. Ἐτυχε ἡ ἐλιά αὐτὴ νά καεῖ μέ τόν ὑπόλοιπο ναό ἀπὸ τοὺς βαρβάρους· ἀλλὰ τὴν ἐπόμενη τῆς πυρκαϊᾶς, ὅταν κατὰ διαταγὴ τοῦ βασιλεῖ ἀνέβηκαν οἱ Ἀθηναῖοι στό ἱερό γιά νά κάμουν θυσία, εἶδαν ἓνα χλωρὸ βλαστάρι ὥς μιὰ πήχη νά ἔχει ξεπεταχτεῖ ἀπὸ τόν κορμό. Αὐτά εἶπαν.

56. Ὅταν τὰ ἔμαθαν αὐτά οἱ Ἕλληνες στὴ Σαλαμίνα, ὅτι κυριεύθηκε καί ἡ ἀκρόπολη τῆς Ἀθήνας, θορυβήθηκαν τόσο πολὺ, ὥστε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς στρατηγούς οὔτε περίμεναν νά τελειώσει ἡ σύσκεψη, ἀλλὰ ἔτρεχαν στά καράβια καί ὕψωναν τὰ πανιά γιά νά εἶναι ἔτοιμοι νά φύγουν. Οἱ ἄλλοι πού εἶχαν μείνει, ἀποφάσισαν νά ναυμαχήσουν ἐμπρὸς ἀπὸ τόν

Ἴσθμό. Ἔπεσε ἡ νύχτα, διαλύθηκε τό συμβούλιο καί ὁ καθένας γύρισε στό καράβι του.

57. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς γύρισε στό καράβι του, ἕνας Ἀθηναῖος, ὁ Μνησίφιλος, τόν ρώτησε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὄταν πληροφορήθηκε ὅτι εἶχε ἀποφασιστεῖ νά μεταφερθεῖ ὁ στόλος στόν Ἴσθμό καί νά ναυμαχήσει κοντά στήν Πελοπόννησο, τοῦ εἶπε: «Ἄν φύγουν τά καράβια ἀπό τή Σαλαμίνα, τότε δέ θά ἔχεις νά πολεμήσεις γιά καμιά πατρίδα. Ὅλοι θά φύγουν ὁ καθένας γιά τήν πολιτεία του καί οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσει νά τοὺς συγκεντρώσει οὔτε ἄλλος κανεῖς ἄνθρωπος, ὥστε νά μὴ σκορπίσουν καί χαθεῖ ἡ Ἑλλάδα ἀπό κακή ἀπόφαση. Ἄν ὑπάρχει κανένας τρόπος πῆγαινε καί προσπάθησε ν' ἀλλάξεις τήν ἀπόφαση, κι ἂν μπορεῖς μετάπεισε τόν Εὐρυβιάδη, ὥστε ν' ἀλλάξει γνώμη καί νά μείνουμε ἐδῶ».

58. Ὁ Θεμιστοκλῆς βρῆκε τή συμβουλὴ πολὺ σωστή, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε καί πῆγε στό καράβι τοῦ Εὐρυβιάδου. Ὄταν ἔφτασε, εἶπε ὅτι θέλει νά συζητήσει μαζί του ἕνα κοινὸ ζήτημα. Τότε ὁ Εὐρυβιάδης τόν κάλεσε νά μπεῖ στό καράβι καί νά τοῦ πεῖ ὅ,τι ἤθελε. Ὁ Θεμιστοκλῆς κάθισε κοντά του καί τοῦ εἶπε, σάν νά ἦταν δικές του σκέψεις, τά ὅσα εἶχε ἀκούσει ἀπὸ τόν Μνησίφιλο. Πρόσθεσε καί ἄλλα πολλὰ ὥσότου τόν ἔπεισε πῶς ἔπρεπε νά βγεῖ ἀπὸ τό καράβι του καί νά συγκεντρώσει τοὺς στρατηγούς σέ συμβούλιο.

59. Ὄταν συγκεντρώθηκαν καί προτοῦ ὁ Εὐρυβιάδης τοὺς ἐξηγήσει γιά ποιὸ λόγο εἶχε συγκαλέσει τό συμβούλιο, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε πολλὰ, ἐπιθυμώντας ζωηρά νά τοὺς πείσει. Ἐνῶ μιλοῦσε, ὁ Κορίνθιος στρατηγός Ἀδεύμαντος τοῦ Ὤκντου τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, στοὺς δημόσιους ἀγῶνες ὅσοι ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα, δέρνονται». Ὁ Θεμιστοκλῆς γιὰ νά δικαιολογηθεῖ ἀποκρίθηκε: «Ἀλλὰ καί ὅσοι ἀργοποροῦν δέν βραβεύονται».

60. Ἔτσι ἀποκρίθηκε μαλακά στόν Κορίνθιο. Στόν Εὐρυβιάδου δέν ἐπανελάβε τίποτε ἀπὸ τά ὅσα τοῦ εἶχε πεῖ πρὶν, ὅτι δηλαδή ἂν φύγουν ἀπὸ τή Σαλαμίνα θά σκορπίσουν. Δέ θά ἦταν σωστό νά κατηγορήσει τοὺς συμμάχους μπροστά τους. Μεταχειρίστηκε ἄλλα ἐπιχειρήματα καί εἶπε τά ἑξῆς: «Στό χέρι σου εἶναι τώρα νά σώσεις τὴν Ἑλλάδα, ἂν πεισθεῖς στά λόγια μου καί ναυμαχήσεις μένοντας ἐδῶ καί ἂν ἀντισταθεῖς σ' ἐκεῖ-

νους πού θέλουν νά σέ πείσουν νά πᾶς τό στόλο στόν Ἴσθμό. Ἀκουσε καί σύγκρινε. Ἄν ναυμαχήσεις στόν Ἴσθμό, τότε θά συγκρουσθεῖς σέ ἀνοιχτό πέλαγος, πράγμα πού πολύ λίγο μᾶς συμφέρει, ἀφοῦ ἔχουμε βαρύτερα ἀλλά καί λιγότερα καράβια. Θά χάσεις τή Σαλαμίνα καί τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα, ἀκόμα κι ἂν ὑπερτερήσουμε σέ ἄλλο σημεῖο. Ἐκτός ἀπό αὐτό, μαζί μέ τό ναυτικό τους θ' ἀκολουθήσει καί ὁ πεζός στρατός καί ἔτσι σύ ὁ ἴδιος θά τοὺς ἔχεις ὁδηγήσει πρὸς τήν Πελοπόννησο καί θά ριψοκινδυνέψεις ὁλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Ἄν κάνεις αὐτό πού ἐγώ λέω, τότε θά ἔχεις πολλά πλεονεκτήματα. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα ναυμαχώντας σέ στενό μέρος μέ λίγα καράβια ἐναντίον πολλῶν καί ἂν τά πράγματα ἐξελιθοῦν, ὅπως γίνονται συνήθως στὸν πόλεμο, θά νικήσουμε. Πλεονέκτημα γιὰ μᾶς εἶναι ἡ ναυμαχία σέ στενό μέρος, ἐνῶ πλεονέκτημα γιὰ κείνους εἶναι ὁ ἀγώνας στά ἀνοιχτά. Θά σώσουμε τή Σαλαμίνα ὅπου ἔχουν καταφύγει οἱ γυναῖκες καί τά παιδιὰ μας. Ἀλλά σκέψου καί τοῦτο πού σᾶς ἀφορᾷ περισσότερο ἀπ' ὅλα. Τό ἴδιο θά προστατέψεις τήν Πελοπόννησο ναυμαχώντας ἐδῶ, ὅπως θά τήν προστατεύεις ἂν ναυμαχοῦσες στόν Ἴσθμό, καί ἂν πάρεις τή σωστή ἀπόφαση δέ θά ὁδηγήσεις τοὺς βαρβάρους στήν Πελοπόννησο. Ἄν, ὅπως τό ἐλπίζω, νικήσουμε μέ τά καράβια μας, οἱ βάρβαροι δέ θά πορευτοῦν πρὸς τόν Ἴσθμό οὔτε θά προχωρήσουν πέρα ἀπὸ τήν Ἀττική. Θά φύγουν ἄτακτα κι ἔτσι θά ὠφεληθοῦμε, γιατί θά κρατήσουμε τά Μέγαρα καί τήν Αἴγινα καί τή Σαλαμίνα ὅπου, κατὰ ἓνα χρησμό*, θά νικήσουμε τοὺς ἐχθρούς μας. Ὅσοι παίρνουν σωστές ἀποφάσεις συνήθως πετυχαίνουν, ὅσοι ὅμως δέν παίρνουν, συνήθως οὔτε καί τό θεό δέν ἔχουν συμπαραστάτη τους.

61. Ὄταν ὁ Θεμιστοκλῆς τὰ εἶπε αὐτά, πάλι μίλησε ὁ Κορίνθιος Ἀδεύμαντος, λέγοντάς του νά σωπάσει, ἀφοῦ δέν εἶχε πιά πατρίδα, καί θέλοντας νά ἐμποδίσαι τόν Εὐρυβιάδην νά βάλει σέ ψηφοφορία πρόταση ἀνθρώπου πού δέν εἶχε πατρίδα. Εἶπε ὅτι προτοῦ νά ἐκφράσει μιά γνώμη, ἔπρεπε ὁ Θεμιστοκλῆς νά πεῖ ποιά πολιτεία ἀντιπροσωπεύει. Τά ἔλεγε αὐτά ἐπειδὴ οἱ Πέρσες εἶχαν κυριέψει καί κατεῖχαν τήν Ἀθήνα. Ἀλλά τότε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀποκρίθηκε σ' αὐτόν καί στοὺς Κορινθίους μέ πολλὰ καί αὐστηρά λόγια, λέγοντας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πολύ μεγαλύτερη πολιτεία καί γῆ ἀπὸ τοὺς Κορινθίους, ὅσο θά εἶχαν διακόσια καράβια

* Πρόκειται γιὰ τό χρησμό πού ἀναφέρεται στό ἔβδομο βιβλίο (141).

ἀρματωμένα, πού ἐναντίον τους καμιά ἐλληνική πολιτεία δέ θά μπορούσε ν' ἀντισταθεῖ.

62. Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά γύρισε στόν Εὐρυβιάδην καί τοῦ μίλησε πολύ αὐστηρά: «Ἐσύ, ἄν μείνεις ἐδῶ, θά εἶσαι ἄντρας γενναῖος, ἄν ὄχι, τότε θά καταστρέψεις τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό τὰ καράβια μας καί μόνο ἐξαρτᾶται ὁλόκληρος ὁ πόλεμος. Ἀλλ' ἄκουσέ με. Καί ἄν δέ θελήσεις νά πάρεις τέτοια ἀπόφαση, τότε ἐμεῖς, ὅπως εἴμαστε, θά πάρουμε τίς οἰογένειές μας καί θά πᾶμε στή Σίρην τῆς Ἰταλίας, πού ἀπό τόν παλιό καιρό εἶναι δική μας καί ὑπάρχει χρῆσμός πού λέει ὅτι πρέπει νά ιδρύσουμε ἐκεῖ ἀποικία. Καί τότε σεῖς, ἀπομονωμένοι ἀπό συμμάχους σάν κι ἐμᾶς, θά θυμηθεῖτε τὰ λόγια μου».

63. Μέ τὰ λόγια αὐτά τοῦ Θεμιστοκλῆς μεταπείστηκε ὁ Εὐρυβιάδης. Ἐχῶ τῇ γνώμῃ πῶς μεταπείστηκε ἀπό φόβο μήπως τόν ἐγκαταλείψουν οἱ Ἀθηναῖοι, ἄν μετέφερε τόν πόλεμο στόν Ἰσθμό. Γιατί ἄν ἔφευγαν οἱ Ἀθηναῖοι, τότε οἱ ὑπόλοιποι δέ θά ἦταν ἀξιόμαχοι. Προτίμησε λοιπόν νά μείνει ἐκεῖ καί ἐκεῖ νά ναυμαχήσει.

64. Ἔτσι οἱ Ἕλληνες πού ἦταν στή Σαλαμίνα, μετά ἀπ' αὐτήν τῇ λογομαχίᾳ καί μετά τήν ἀπόφαση τοῦ Εὐρυβιάδου, ἄρχισαν νά ἐτοιμάζονται γιά νά ναυμαχήσουν. Ἦρθε ἡ μέρα καί καθῶς πρόβαινε ὁ ἥλιος, ἔγινε σεισμός καί στή γῇ καί στή θάλασσα. Τότε ἀποφάσισαν νά παρακαλέσουν ὅλους τοὺς θεοὺς καί νά ἐπικαλεστοῦν τῇ συμμαχίᾳ τῶν Αἰακιδῶν*. Ἔτσι σκέφτηκαν καί ἐκτέλεσαν τήν ἀπόφασή τους. Ἐκαναν εὐχές σ' ὅλους τοὺς θεοὺς καί κάλεσαν σέ βοήθεια τόν Αἴαντα καί τόν Τελαμώννα καί ἔστειλαν καράβι στήν Αἴγινα νά φέρει τὰ ἀγάλματα τοῦ Αἰακοῦ καί τῶν ἄλλων Αἰακιδῶν.

Κεφ. 70-82. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τόν Ἰσθμό.—Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικό μήνυμα στόν Ξέρξη

70. Ὄταν δόθηκε ἡ σχετική διαταγή, ὁ στόλος πῆγε καί παρατάχθηκε μπροστά στή Σαλαμίνα καί τὰ καράβια μπῆκαν στή σειρά μέ κάθε ἄνεση. Δέν πρόφτασαν τότε ν' ἀρχίσουν ναυμαχία, γιατί τέλειωνε ἡ μέρα

* Ἀπόγονοι τοῦ μυθικοῦ ἥρωα Αἰακοῦ πού ἦταν μέ τό Μίνωα καί τό Ραδάμανθη δικαστῆς στόν Ἀδην.

κι ἔφευγε νύχτα καί γι' αὐτό προετοιμάστηκαν γιά τήν ἐπομένη. Τούς Ἕλληνες τούς ἔπιασε φόβος καί ἀμηχανία καί περισσότερο τούς Πελοποννήσιους. Αὐτοί ἐνιωθάν ἀμηχανία ἐπειδή, συγκεντρωμένοι στή Σαλαμίνα, θά ναυμαχοῦσαν γιά τή γῆ τῶν Ἀθηναίων κι ἄν τούς νικοῦσαν οἱ Πέρσες, τότε θά βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι καί πολιορκημένοι στή Σαλαμίνα, ἀφήνοντας τήν πατρίδα τους ἀνυπεράσπιστη.

71. Ἐκείνη τή νύχτα τό πεζικό τῶν βαρβάρων κινήθηκε πρὸς τήν Πελοπόννησο. Εἶχε ὥστόσο γίνεи καθετί τό δυνατό, ὥστε νά ἐμποδιστεῖ ὁ βάρβαρος νά εἰσβάλει ἀπὸ στεριά στήν Πελοπόννησο. Μόλις ἔμαθαν οἱ Πελοποννήσιοι τό θάνατο τοῦ Λεωνίδα καί ὅσων ἦταν μαζί του στίς Θερμοπύλες, ἔτρεξαν ἀπ' ὅλες τίς πολιτεῖες καί συγκεντρώθηκαν στὸν Ἴσθμό. Ἀρχηγὸς τους ἦταν ὁ Κλεόμβροτος τοῦ Ἀναξανδρίδη, ἀδελφὸς τοῦ Λεωνίδα. Ἐγκαταστάθηκαν στὸν Ἴσθμό καί ἔφραξαν τή Σκειρωνίδα ὁδὸ* καί μετὰ ἀπὸ αὐτό, καθὼς ἀποφάσισαν σέ συμβούλιο, ἄρχισαν νά χτίζουν τεῖχος στὸν Ἴσθμό. Καθὼς ἦταν πολλές δεκάδες χιλιάδες ἄνθρωποι καί ὅλοι δούλευαν, ἡ δουλειὰ προχωροῦσε. Ἐφερναν πέτρες καί τοῦβλα καί ξύλα καί καλάθια μὲ ἄμμο καί δέν σταματοῦσαν στιγμή, οὔτε νύχτα οὔτε μέρα.

72. Οἱ Ἕλληνες πού πῆγαν μὲ ὅλο τό στρατό τους στὸν Ἴσθμό ἦταν οἱ ἐξῆς: οἱ Λακεδαιμόνιοι καί οἱ Ἀρκάδες ὅλοι, οἱ Ἡλεῖοι, οἱ Κορίνθιοι, οἱ Σικυῶνιοι, οἱ Ἐπιδαύριοι, οἱ Φλειάσιοι, οἱ Τροιζήνιοι καί οἱ Ἑρμιονεῖς. Αὐτοί ἦταν ὅσοι βοήθησαν καί ἀνησύχησαν πολὺ γιά τήν Ἑλλάδα πού κινδύνευε. Οἱ ἄλλοι Πελοποννήσιοι δέν νοιάζονταν, μὴ πού οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες καί τὰ Κάρνεια εἶχαν τελειώσει.

73. Τήν Πελοπόννησο τήν κατοικοῦν ἑπτὰ ἔθνη. Δύο εἶναι γηγενή καί κατοικοῦν στὸ ἔδαφος πού καί παλαιότερα κατοικοῦσαν, οἱ Ἀρκάδες καί οἱ Κυνοῦριοι. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἔθνη, οἱ Ἀχαιοί, δέ βγῆκε ἀπὸ τήν Πελοπόννησο, ἀλλὰ ἔφυγε ἀπὸ τήν περιοχή πού κατοικοῦσε, γιά νά ἐγκατασταθεῖ σέ ἄλλη. Τὰ τέσσερα ἄλλα ἔθνη, ἀπὸ τὰ ἑπτὰ, ἔχουν ἔρθει ἀπ' ἔξω· εἶναι οἱ Δωριεῖς, οἱ Αἰτωλοί, οἱ Δρύοπες καί οἱ Λήμνιοι. Οἱ Δωριεῖς ἔχουν πολλές καί σπουδαῖες πολιτεῖες, οἱ Αἰτωλοὶ ἔχουν μόνο τήν

* Τή σημερινή Κακιά Σκάλα.

Ἡλῖδα, οἱ Δρύοιτες ἔχουν τὴν Ἑρμιόνη καὶ τὴν Ἀσίνη, πού εἶναι κοντά στὴν Καρδαμύλη τῆς Λακωνικῆς. Οἱ Λήμνιοι ἔχουν ὅλη τὴν περιοχὴ τῶν Παρωρεατῶν. Οἱ Κυνοῦριοι εἶναι αὐτόχθονες καί, ὡς φαίνεται, οἱ μόνοι Ἴωνες, ἀλλὰ ἔχουν ἐκδωριστεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ μέ τόν καιρό, ἐπειδὴ ἐξουσιάζονταν ἀπὸ τοὺς Ἀργεῖους, ὅταν λέγονταν Ὀρνεάτες καὶ ἦταν περιοικοὶ τους. Οἱ ὑπόλοιποι πόλεις τῶν ἑπτὰ αὐτῶν ἐθνῶν, πού δὲν ἀνέφερα, εἶχαν διαλέξει τὴν οὐδετερότητα. Κι ἂν πρέπει κανεὶς νὰ πεῖ τὴν ἀλήθεια, μένοντας οὐδέτερες ἐπαίρναν τό μέρος τοῦ ἐχθροῦ.

74. Οἱ Ἕλληνες πού εἶχαν συγκεντρωθεῖ στὸν Ἴσθμό, σ' αὐτό τό ἐργὸ καταπιάστηκαν. Ἦταν ὁ ὑπὲρ πάντων ἀγώνας καὶ δὲν εἶχαν ἐλπίδα ὅτι θὰ νικήσει ὁ στόλος τους. Ὅταν οἱ Ἕλληνες τῆς Σαλαμίνας τὰ πληροφορήθηκαν αὐτά, φοβήθηκαν πολὺ ὄχι τόσο γιὰ τὸν ἑαυτοὺς ὅσο γιὰ τὴν Πελοπόννησο. Στὴν ἀρχὴ μιλοῦσαν ψιθυριστὰ ὁ ἓνας στὸν ἄλλο καὶ ἀποροῦσαν μέ τὴν ἀβουλία τοῦ Εὐρυβιάδη, ἀλλὰ τέλος τό πράγμα ξέσπασε ἀνοιχτά. Ἐγίνε ξανά συμβούλιο καὶ εἰπώθηκαν πάλι πολλὰ γιὰ τό ἴδιο θέμα. Ἄλλοι ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νὰ πᾶνε στὴν Πελοπόννησο καὶ ἐκεῖ νὰ πολεμήσουν γιὰ νὰ τὴν ὑπερασπίσουν καὶ νὰ μὴν κινδυνέψουν γιὰ χώρα πού τὴν εἶχε κιόλας κυριέψει ὁ ἐχθρός, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ Αἰγινῆτες καὶ οἱ Μεγαρεῖς ἔλεγαν ὅτι ἔπρεπε νὰ μείνουν ἐκεῖ πού ἦταν καὶ νὰ πολεμήσουν.

75. Ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς εἶδε πὼς νικοῦσε ἡ γνώμη τῶν Πελοποννησίων, βγῆκε χωρὶς νὰ τὸν νιώσουν ἀπὸ τό συνέδριο κι ἔστειλε μέ βάρκα στοὺς στρατόπεδο τῶν Μήδων ἓναν ἄνθρωπο, ἀφοῦ τοῦ εἶπε τί ἔπρεπε ἀκριβῶς νὰ μηνύσει στοὺς βαρβάρους. Τό ὄνομά του ἦταν Σίκιννος· ἦταν ὑπηρέτης τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ παιδαγωγὸς τῶν παιδιῶν του. Ἀργότερα ὁ Θεμιστοκλῆς τὸν ἔκαμε πολίτη τῶν Θεσπιῶν, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία αὐτὴ δεχόταν πολῖτες, καὶ τοῦ ἔδωσε πολλὰ χρήματα. Ὁ Σίκιννος ἔφτασε μέ βάρκα καὶ εἶπε τὰ ἀκόλουθα στοὺς στρατηγούς τῶν βαρβάρων: «Μέ στέλνει ὁ στρατηγὸς τῶν Ἀθηναίων κρυφὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες (εἶναι εὐνοϊκὰ διατεθειμένος γιὰ τό βασιλιά σας κι ἐπιθυμεῖ περισσότερο τὴ δική σας ἐπιτυχία παρά τὴ δική τους) νὰ σᾶς πῶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔχουν πολὺ φοβηθεῖ καὶ εἶναι ἀποφασισμένοι νὰ σηκωθοῦν νὰ φύγουν. Τώρα σᾶς παρουσιάζεται εὐκαιρία νὰ κάνετε ἓνα πολὺ σπουδαῖο κατόρθωμα, ἂν δὲν τοὺς ἀφήσετε νὰ ξεφύγουν. Δὲν ὁμονοοῦν καὶ δὲ θὰ σᾶς ἀντισταθοῦν.

θά τοὺς δεῖτε νά πιαστοῦν σέ ναυμαχία μεταξύ τους, ὅσοι εἶναι μέ τό μέρος σας μ' ἐκείνους πού εἶναι ἐναντίον σας. Αὐτά τοὺς εἶπε κι ἔφυγε ἀμέσως.

76. Οἱ στρατηγοί πίστεψαν τό μήνυμα καί γρήγορα ἀποβίβασαν πολλούς Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια πού βρίσκεται ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί στή στεριά. Ἐπίσης τά μεσάνυχτά ἐπέκτειναν τή δυτική πτέρυγα τοῦ στόλου τους καί κύκλωσαν τή Σαλαμίνα. Ἀναπτύχτηκαν καί τά καράβια πού ἦταν παραταγμένα κοντά στήν Κέο καί τήν Κυνόσουρα καί κρατοῦσαν ἔτσι μέ τό στόλο ὅλο τόν πορθμό ὡς τή Μουνιχία. Ἀραίωσαν τά πλοῖα τους, ὥστε οἱ Ἕλληνες νά μήν μπορέσουν νά ξεφύγουν, ν' ἀποκλειστοῦν στή Σαλαμίνα, πληρώνοντας ἔτσι τήν ἐπιτυχία πού εἶχαν στό Ἀρτεμίσιο. Ἀποβίβασαν Πέρσες στό νησάκι Ψυττάλεια, ὥστε, ὅταν θά γινόταν ναυμαχία καί οἱ ναυαγοί καί τά ναυάγια θά ξέπεφταν ἐκεῖ (ἐπειδὴ τό νησί βρισκόταν κοντά στό μέρος ὅπου θά γινόταν ἡ ναυμαχία), νά περισυλλέξουν τοὺς φίλους καί νά σκοτώσουν τοὺς ἐχθρούς. Ὅλα αὐτά τά ἔκαναν μέ ἀπόλυτη σιγή, ὥστε νά μήν τοὺς ἀντιληφτοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Αὐτά ἔκαναν ὅλη τή νύχτα χωρίς διόλου νά κοιμηθοῦν.

77. Δέν ἔχω τίποτε νά πῶ ἐναντίον τῶν χρησμῶν, ὅτι δέ λένε ἀλήθεια καί δέ θέλω οὔτε νά δοκιμάσω νά τοὺς ἀμφισβητήσω, ὅταν βλέπω ὅτι εἶναι τόσο καθαροί:

Ὅταν τήν ἱερή ἀκτὴ τῆς χρυσοσπαθοῦσας Ἀρτεμης
γεφυρώσουν μέ καράβια ὡς τή θαλασσοδαρμένη
τήν Κυνόσουρα,
ὅταν μέ τρελές ἐλπίδες κάψουν τή φημισμένη Ἀθήνα,
τότε ἡ θεία Δίκη θά σβήσει τό φοβερό Κόρο,
τῆς Ὑβρης γιό,
πού μανιασμένα θέλει ὅλα νά τά ὑποτάξει.
Ὁ χαλκός θά χτυπήσει τό χαλκό καί μ' αἶμα ὁ Ἀρης
τὴ θάλασσα θά κοκκινίσει. Τότε τὴ λευτεριά
τῆς Ἑλλάδας
θά φέρουν ὁ παντεπόπτης Δίας κι ἡ σεβάσμια Νίκη.

Ὅταν ὁ Βάκης* μιλάει γιὰ τέτοια πράγματα τόσο καθαρά, οὔτε ἐγώ τολμῶ ν' ἀμφισβητήσω τοὺς χρησμούς οὔτε ἄλλοι δέχομαι νά τό κάνουν.

78. Στὴ Σαλαμίνα οἱ στρατηγοί συζητοῦσαν ἀδιάκοπα. Δέν ἤξεραν ὅτι οἱ βάρβαροί τοὺς εἶχαν περικυκλώσει, ἀλλὰ νόμιζαν πὼς ὁ ἐχθρικός στόλος βρισκόταν ἐκεῖ πού ἦταν τὴν προηγούμενη μέρα.

* Περίφημος μάντης.

79. Εἶχαν μαζευτεῖ νά συσκεφθοῦν, ὅταν ἀπό τήν Αἶγινα ἔφτασε ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης, γιός τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν εἶχε ἐξοστρακίσει ὁ δῆμος. Ἀπ' ὅ,τι ἔχω πληροφορηθεῖ γι' αὐτόν, τόν θεωρῶ τόν ἄριστο καί τόν πιό δίκαιο Ἀθηναῖο. Ὁ Ἀριστείδης λοιπόν στάθηκε ἔξω ἀπό τό συμβούλιο καί κάλεσε τόν Θεμιστοκλῆ, πού δέν ἦταν φίλος του ἀλλά μεγάλος ἀντίπαλός του. Ἀλλά μπροστά στήν ἔκταση τοῦ κινδύνου τά ξέχασε ὅλα καί τόν κάλεσε, θέλοντας νά μιλήσει μαζί του. Εἶχε κιόλας ἀκούσει ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἤθελαν γρήγορα νά μεταφέρουν τό στόλο στόν Ἰσθμό. Καθώς βγῆκε ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης τοῦ εἶπε τά ἑξῆς: «Ἐχουμε χρέος ἐμεῖς πού εἴμαστε ἀντίπαλοι, νά συναγωνιζόμαστε καί σέ ἄλλες περιστάσεις ἀλλά καί σέ τούτη, ποιός ἀπό τούς δύο θά ὠφελήσει τήν πατρίδα του περισσότερο. Τώρα σοῦ λέω ὅτι τό ἴδιο θά εἶναι ἂν οἱ Πελοποννήσιοι ποῦνε πολλά ἢ λίγα γιά νά μεταφέρουν τό στόλο στήν Πελοπόννησο. Εἶδα μέ τά μάτια μου ὅ,τι θά σοῦ πῶ. Ἀκόμα κι ἂν τό θέλουν, οὔτε οἱ Κορίνθιοι οὔτε ὁ Εὐρυβιάδης θά μπορέσουν νά φύγουν. Εἴμαστε περικυκλωμένοι ἀπό τόν ἐχθρό. Πήγαινε μέσα καί πές τους το».

80. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε: «Ἡ συμβουλὴ σου εἶναι σωστή καί τά νέα πού ἔφερες καλά. Τά ὅσα εὐχόμενοι καί ἤθελα νά γίνουν, ἐσύ τά εἶδες. Μάθε ὅτι ἐξαιτίας μου κάνουν οἱ Μῆδοι τά ὅσα κάνουν, γιατί ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες δέν ἤθελαν νά παραταχτοῦν σέ μάχη, ἔπρεπε νά ἐξαναγκασθοῦν νά τό κάνουν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἤρθες νά μᾶς πεῖς τό καλὸ αὐτό νέο, πήγαινε καί πές το ἐσύ ὁ ἴδιος, γιατί ἂν ἐγὼ τό πῶ αὐτό, θά φανῶ πὼς λέω φανταστικά πράγματα καί δέ θά μπορέσω νά πείσω τούς Ἕλληνες πὼς πράγματι οἱ βάρβαροι μᾶς κύκλωσαν. Πήγαινε λοιπόν ἐσύ νά τούς τό ἀναγγεῖλεις καί νά τούς ἐξηγήσεις τήν κατάσταση. Καί ὅταν τούς τό πεῖς, ἂν σέ πιστέψουν, τόσο τό καλύτερο, ἂν πάλι δέ σέ πιστέψουν, τό ἀποτέλεσμα γιά μᾶς θά εἶναι τό ἴδιο. Δέ θά μπορέσουν νά ξεφύγουν, ἐάν ἔχουμε κυκλωθεῖ ἀπὸ παντοῦ, ὅπως λές».

81. Ὁ Ἀριστείδης παρουσιάστηκε στό συμβούλιο καί τά ἀνέφερε αὐτά, ἀφοῦ εἶπε ὅτι εἶχε ἔρθει ἀπὸ τήν Αἶγινα καί εἶχε μόλις γλυτώσει ἀπὸ τόν ἐχθρικό στόλο πού φρουροῦσε τό νησί. Ὁλόκληρο τό στρατόπεδο τῶν Ἑλλήνων ἦταν κυκλωμένο ἀπὸ τό στόλο τοῦ Ξέρξη. Τούς συμβούλεψε λοιπόν νά ἐτοιμαστοῦν ν' ἀποκρούσουν ἐπίθεση τοῦ ἐχθροῦ. Ἀφοῦ

τά εἶπε αὐτά ἀποσύρθηκε, ἀλλά οἱ ἄλλοι ἄρχισαν καί πάλι νά συζητοῦν, γιατί οἱ περισσότεροι ἀπό τοὺς στρατηγοὺς δέν πίστευαν τὴν πληροφορία.

82. Δέν τὴν πίστευαν, ὥσπου ἔφτασε ἓνα πλοῖο μέ Τηνίους πού αὐτομόλησε μέ κυβερνήτη τόν Παναίτιο τοῦ Σωσιμένη καί τοὺς φανέρωσε ὅλη τὴν ἀλήθεια. Γιά τὴν πράξη τους αὐτὴ ἀναγράφηκε τό ὄνομα τῶν Τηνίων στὸν τρίποδα τῶν Δελφῶν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες πού νίκησαν τό βάρβαρο. Μέ τό καράβι αὐτό πού αὐτομόλησε στή Σαλαμίνα καί τό ἄλλο ἀπὸ τὴ Λῆμνο πού εἶχε αὐτομόλησει στό Ἀρτεμίσιο, τό ἐλληνικὸ ναυτικὸ μετροῦσε τριακόσια ὀγδόντα καράβια. Πρωτύτερα ἔλειπαν δύο καράβια γιὰ νά συμπληρωθεῖ ὁ ἀριθμὸς αὐτός.

Κεφ. 83-93 καί 95-96. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας

83. Οἱ Ἕλληνες πίστεψαν τά ὅσα ἔλεγαν οἱ Τήνιοι καί ἐτοιμάστηκαν νά ναυμαχήσουν. Ἐρχόταν ἡ αὐγὴ καί συγκεντρώθηκαν τά πληρώματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε ὡραιότερα ἀπ' ὅλους καί ἔκανε σύγκριση τῆς καλύτερης διαγωγῆς μέ τὴ χειρότερη σ' ὅπῃ ἀφορᾷ τό φυσικὸ καί τοὺς δρους ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου*. Ἐπειτα τοὺς πρότρεψε νά διαλέξουν τό καλύτερο καί ἀφοῦ τελείωσε τό λόγο του ἔδωσε διαταγὴ νά μπουῖνε στά καράβια. Καθὼς ἐπιβιβάζονταν ἔφθασε ἀπὸ τὴν Αἶγινα τό καράβι πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Τότε οἱ Ἕλληνες παρέταξαν τό στόλο τους.

84. Μόλις παρατάχτηκαν, οἱ βάρβαροι τοὺς ἔκαναν ἐπίθεση. Ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἀνάκρουσαν πρῶμνη κι ἄρχισαν νά ὑποχωροῦν πρὸς τὴν ἀκτὴ, ὁ Ἀθηναῖος ὅμως Ἀμεινίας, ἀπὸ τό δῆμο τῆς Παλλήνης, ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο ἐναντίον ἐχθρικοῦ καραβιοῦ. Ὅταν τό πλοῖο συγκρούστηκε καί δέν μπορούσαν νά τό χωρίσουν, τότε οἱ ἄλλοι ἔτρεξαν νά βοηθήσουν τόν Ἀμεινία καί ἄρχισε ἡ συμπλοκή. Ἐτσι λένε οἱ Ἀθηναῖοι πὼς ἄρχισε ἡ ναυμαχία, ἐνῶ οἱ Αἰγινῆτες λένε πὼς τὴ ναυμαχία τὴν ἄρχισε τό αἰγινήτικο καράβι, πού εἶχε πάει νά φέρει τοὺς Αἰακίδες. Ὑπάρχει καί ἄλλη ἐκδοχή, ὅτι φάνηκε ἓνα φάντασμα γυναίκας πού ἔδωσε διαταγὴ τόσο δυνατὴ, ὥστε νά τὴν ἀκούσει ὅλο τό ἐλληνικὸ στρατόπεδο,

* Φυσικό: ἀνδρεία ἢ δειλία· ὅροι ζωῆς: ἐλευθερία ἢ δουλεία.

ἀφοῦ ὁμως κατηγόρησε πρῶτα τοὺς Ἕλληνες λέγοντάς τους: «Δυστυχισμένοι, ὥς πότε θά ὑποχωρεῖτε;»

85. Ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους εἶχαν παραταχθεῖ οἱ Φοίνικες (αὐτοὶ κατεῖχαν τὴν πτέρυγα πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, δυτικά) καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους οἱ Ἴωνες, παραταγμένοι πρὸς τὰ ἀνατολικά, πρὸς τὸν Πειραιά. Αἰγιοὶ ἀπὸ τοὺς Ἴωνες δὲν πολέμησαν καλὰ, ὅπως εἶχε ζητήσει ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐνῶ οἱ περισσότεροὶ ἔκαναν τὸ ἀντίθετο. Θὰ μπορούσα ν' ἀναφέρω πολλὰ ὀνόματα Ἰώνων κυβερνητῶν πού αἰχμαλώτισαν ἑλληνικά καράβια, ἀλλὰ δέ θὰ τὸ κάμω ἐκτός μόνο γιὰ τὸ Θεομήστορα, γιὸ τοῦ Ἀνδροδάμαντα, καὶ τὸν Φύλακο, γιὸ τοῦ Ἰστιαίου, πού ἦταν καὶ οἱ δύο Σάμιοι. Ἀναφέρω τὰ δύο αὐτὰ ὀνόματα μόνο ἐπειδὴ ὁ Θεομήστωρ γιὰ τὴν πράξη του αὐτὴ ἔγινε τύραννος τῆς Σάμου χάρις στοὺς Πέρσες καὶ ὁ Φύλακος ἀνακηρύχτηκε εὐεργέτης τοῦ βασιλιᾶ, πού τοῦ χάρισε μιὰ μεγάλη περιοχὴ. Οἱ εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ ὀνομάζονται περσικά ὀροσάγγες*.

86. Αὐτὰ συνέβηκαν μέ αὐτοὺς τοὺς δύο. Στὴ Σαλαμίνα βυθίστηκαν τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ περσικά καράβια, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους, ἄλλα ἀπὸ τοὺς Αἰγινῆτες. Οἱ Ἕλληνες πολεμοῦσαν κρατώντας τὴν παράταξή τους, ἐνῶ οἱ βάρβαροι δὲν κρατοῦσαν τάξιν οὔτε πολεμοῦσαν μέ κανένα σχέδιο. Ἐμελλε λοιπόν νὰ τοὺς συμβεῖ ὅ,τι συνέβηκε παρ' ὅλο πού πολέμησαν πολὺ καλύτερα ἀπ' ὅ,τι εἶχαν πολεμήσει στὴν Εὐβοία. Ὁ καθένας τοὺς ἔδειχνε μεγαλύτερο ζῆλο καὶ φοβόταν τὸν Ξέρξη, νομίζοντας πὼς ὁ βασιλιάς αὐτόν παρακολουθοῦσε.

87. Γιὰ τοὺς ἄλλους δὲν ξέρω νὰ πῶ μέ ἀκρίβεια πὼς πολέμησαν, Ἕλληνες ἢ βάρβαροι, μέ τὴν Ἀρτεμισία ὁμως ἔγινε αὐτό πού προκάλεσε μεγάλη εὐνοία τοῦ βασιλιᾶ. Ὅταν ὁ στόλος τοῦ βασιλιᾶ βρέθηκε σὲ μεγάλη σύγχυση, τὸ καράβι τῆς Ἀρτεμισίας τὸ κυνηγοῦσε ἕνα ἀθηναϊκό. Ἡ Ἀρτεμισία δὲν μπορούσε νὰ ξεφύγει, γιατί μπροστὰ της ἦταν ἄλλα μηδικὰ καράβια, καὶ τὸ δικό της ἦταν τὸ περισσότερο ἐκτεθειμένο. Τότε ἀποφάσισε νὰ κάνει κάτι πού τὴν ἔσωσε. Καθὼς καταδιωκόμενος ἀπὸ τὸ ἀθηναϊκό καράβι, ἔκανε ἐπίθεση μέ τὸ ἔμβολο ἐναντίον φιλικοῦ καραβιοῦ

* Περσικὴ λέξη πού χρησιμοποιεῖται γιὰ τοὺς σωματοφύλακες ἢ τοὺς εὐεργέτες τοῦ βασιλιᾶ.

ἀπό τήν Κάλυνδο, ὅπου βρισκόταν ὁ βασιλιάς τῶν Καλυνδίων Δαμασίθυμος. Δέν ξέρω νά πῶ ἂν εἶχαν φιλονικήσει, ὅταν βρίσκονταν ἀκόμα στόν Ἑλλησπόντο, οὔτε ἂν ἡ Ἀρτεμισία τό εἶχε σχέδιο νά τό κάνει αὐτό ἢ ἂν ἔτυχε νά βρεθεῖ μπροστά της τό καράβι τῶν Καλυνδίων. Καθώς ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί βύθισε τό καράβι, εἶχε διπλό ὄφελος ἀπ' αὐτό. Ὁ τριήραρχος τοῦ ἀθηναϊκοῦ καραβιοῦ, βλέποντας τό καράβι τῆς Ἀρτεμισίας νά κάνει ἐπίθεση σέ βαρβαρικό καράβι, νόμισε πῶς ἦταν ἡ ἐλληνικό καράβι ἢ καράβι πού εἶχε αὐτομολήσει καί τούς βοηθοῦσε· ἔτσι, ἄλλαξε κατεύθυνση καί στράφηκε ἐναντίον ἄλλων καραβιῶν.

88. Μέ αὐτό πού ἔκαμε μπόρεσε νά ξεφύγει καί νά μή σκοτωθεῖ, ἀλλά μέ τό κακό πού εἶχε προκαλέσει κέρδισε τήν ἐκτίμηση τοῦ Ξέρξη. Λέγεται ὅτι ὁ βασιλιάς, πού ἔβλεπε τή ναυμαχία, παρατήρησε τό καράβι αὐτό πού ἔκανε ἐπίθεση μέ τό ἔμβολο καί ὅτι κάποιος ἀπό ὄσους ἦταν ἐκεῖ τοῦ εἶπε: «Βλέπεις, βασιλιά, τήν Ἀρτεμισία, τί ὥραϊα πού πολεμαίει καί πῶς βούλιαξε ἐχθρικό καράβι;» Ὁ Ξέρξης ρώτησε ἂν πραγματικά τό κατόρθωμα ἦταν τῆς Ἀρτεμισίας καί οἱ γύρω του τοῦ τό βεβαίωσαν, γιατί ἤξεραν καλά τό διακριτικό σῆμα τοῦ καραβιοῦ καί νόμιζαν πῶς τό καράβι πού εἶχε βυθιστεῖ ἦταν ἐχθρικό. Ὅλα, ὅπως εἶπα, συντρέξαν εὐνοϊκά γιά τήν Ἀρτεμισία καί ἀκόμη κανεῖς ἀπό τό καράβι τῶν Καλυνδίων δέ σώθηκε γιά νά τήν κατηγορήσει. Λέγεται ὅτι ὁ Ξέρξης ἀποκρίθηκε στά ὅσα τοῦ ἔλεγαν: «Οἱ ἄντρες μου ἔγιναν γυναῖκες καί οἱ γυναῖκες ἄντρες». Αὐτά, λένε, ὅτι εἶπε ὁ Ξέρξης.

89. Στή ναυμαχία αὐτή σκοτώθηκε ὁ στρατηγός Ἀριαβίγγης, γιός τοῦ Δαρείου καί ἀδελφός τοῦ Ξέρξη. Σκοτώθηκαν καί ἄλλοι πολλοί καί ὀνομαστοί ἀπό τούς Πέρσες καί τούς Μήδους καί τούς ἄλλους συμμάχους καί λίγοι ἀπό τούς Ἕλληνες, γιατί αὐτοί ἤξεραν κολύμπι. Καί ὅταν τά καράβια βούλιαζαν καί δέ σκοτώνονταν ἀπάνω στόν ἀγῶνα, κολυμποῦσαν ὡς τή Σαλαμίνα. Οἱ περισσότεροι ἀπό τούς βαρβάρους πνίγηκαν στή θάλασσα, ἐπειδή δέν ἤξεραν κολύμπι. Ὅταν τά πρῶτα τους καράβια τράπηκαν σέ φυγή, τότε βούλιαζαν τά περισσότερα, γιατί ἐκεῖνα πού ἦταν παραταγμένα πιό πίσω, προσπαθώντας νά περάσουν μπροστά γιά νά δείξουν στό βασιλιά ὅτι πολεμοῦσαν κι αὐτά, ἔπεφταν ἀπάνω στά δικά τους πού ὑποχωροῦσαν.

90. Μέσα σ' ἄλλη αὐτὴ τῇ σύγχυσι ἐγένετο καὶ τοῦτο. Μερικοὶ ἀπὸ τούτους Φοίνικες, πού εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, πῆγαν στὸ βασιλεῖα καὶ διέβαλαν τούτους Ἴωνες ὅτι ἐξαιτίας τους εἶχαν χάσει τὰ καράβια τους, ἐπειδὴ τούτους εἶχαν προδώσει. Συνέβηκε ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰόνων νὰ μὴν πάθουν τίποτε, ἀλλὰ οἱ Φοίνικες πού τούτους εἶχαν συκοφαντήσει νὰ τιμωρηθοῦν. Ἐνῶ ἀκόμα τὰ ἔλεγαν αὐτά, ἓνα καράβι ἀπὸ τῇ Σαμοθράκῃ ἔκανε ἐπίθεσιν σ' ἓνα ἀθηναϊκὸ καράβι καὶ τὸ βούλιαξε· ἀλλὰ τότε ξεπρόβαλε ἓνα καράβι ἀπὸ τὴν Αἰγίνα καὶ βούλιαξε τὸ σαμοθρακικόν, καὶ καθὼς οἱ Σαμοθράκες εἶναι ἀκοντιστές, ἔριξαν τὰ ἀκόντια τους ἐπάνω σ' ὅσους ἦταν στὸ καράβι πού τούτους βούλιαξε, τούτους σκόρπισαν, ἀνέβηκαν στὸ καράβι καὶ τὸ κατέλαβαν. Αὐτὸ ἔσωσε τούτους Ἴωνες. Ὅταν ὁ Ξέρξης τούτους εἶδε νὰ κάνουν τέτοιο κατόρθωμα, στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων καί, καταλυπημένος καὶ κατηγορώντας τούτους πάντες, ἔδωκε διαταγὴ νὰ τούτους κόψουν τὰ κεφάλια, ὥστε νὰ μὴ συκοφαντοῦν πιά οἱ ἄνδρες τούτους γενναίους. Ὅταν ὁ Ξέρξης, καθισμένος στοὺς πρόποδες τοῦ βουνοῦ πού ὀνομάζεται Αἰγάλεω ἀντίκρου στὴ Σαλαμῖνα, ἔβλεπε κάποιον νὰ πολεμεῖ καλὰ στὴ ναυμαχία, ρωτοῦσε νὰ μάθει ποιὸς ἦταν καὶ οἱ γραμματικοὶ τοῦ ἔγραφαν τὸ ὄνομα τοῦ τριήραρχου, τὸ πατρικόν του καὶ τὴν πολιτείαν του. Ἐνας φίλος τῶν Ἰόνων, ὁ Πέρσης Ἀριαράμνης, πού ἦταν παρὼν, βοήθησε καὶ αὐτὸς στὸ νὰ πάθουν οἱ Φοίνικες τὰ ὅσα ἔπαθαν.

91. Ἔτσι ὁ θυμὸς τοῦ βασιλεῖα στράφηκε ἐναντίον τῶν Φοινίκων. Καθὼς οἱ βάρβαροι τράπηκαν σὲ φυγὴ καὶ ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ στενὸ πρὸς τὸ Φάληρον, οἱ Αἰγινῆτες πού εἶχαν σταθεῖ στὸν πορθμὸ ἔκαναν πολλὰ ἀνδραγαθήματα. Ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι μέσα στὴ σύγχυσι βύθιζαν ὅσα καράβια ἀντιστέκονταν ἢ ἔκαναν νὰ φύγουν, οἱ Αἰγινῆτες βούλιαζαν τὰ καράβια πού ἔβγαιναν ἀπὸ τὸν πορθμόν. Ὅταν μερικά καράβια ξέφευγαν ἀπὸ τούτους Ἀθηναίους, πῆγαιναν καὶ ἔπεφταν στοὺς Αἰγινῆτες.

92. Τότε συναντήθηκαν δύο καράβια, τὸ ἓνα τοῦ Θεμιστοκλῆ πού καταδίωκε ἓνα ἐχθρικόν καὶ τὸ ἄλλο τοῦ Αἰγινῆτη Πολυκρίτου, γιοῦ τοῦ Κριοῦ, πού εἶχε χτυπήσει μὲ τὸ ἔμβολο ἓνα καράβι σιδωνικόν, ἐκεῖνο πού εἶχε αἰχμαλωτίσει ἓνα αἰγινῆτικόν καράβι πού ἦταν προφυλακὴ στὴ Σκιαθόν, στὸ ὁποῖον βρισκόταν τότε ὁ Πυθέας τοῦ Ἰσχενοῦ, πού καταπληγμένον τὸν εἶχαν περιθάψει οἱ Πέρσες, τιμώντας τὴν ἀντρεία του· τὸν εἶχαν στὸ σιδωνικόν καράβι, αὐτὸ πού πιάστηκε αἰχμάλωτον μὲ τὸ περσικόν του πλήρωμα, καὶ ἔτσι ὁ Πυθέας σώθηκε καὶ γύρισε στὴν Αἰγίνα. Ὅταν

εἶδε τό ἀθηναϊκό καράβι ὁ Πολύκριτος καί γνώρισε τό σῆμα τοῦ ναυάρχου, φώναξε τό Θεμιστοκλῆ καί τοῦ ἔκανε κοροϊδευτικά σχόλια σχετικά μέ τό μηδισμό τῶν Αἰγινήτων. Αὐτά φώναξε στό Θεμιστοκλῆ ὁ Πολύκριτος χτυπώντας μέ τό ἔμβολο τό ἐχθρικό καράβι. Οἱ βάρβαροι πού τά καράβια τους σώθηκαν φεύγοντας, ἔφτασαν στό Φάληρο, ὅπου τά προστάτεψε τό πεζικό.

93. Στή ναυμαχία αὐτή ἀπό ὅλους τοὺς Ἕλληνες ἐπαινέθηκαν οἱ Αἰγινήτες καί μετὰ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀπό τοὺς πολεμιστές διακρίθηκαν ὁ Αἰγινήτης Πολύκριτος κι οἱ Ἀθηναῖοι Εὐμένης ἀπό τόν Ἀναγυρούντα κι Ἀμεινίας ἀπό τήν Παλλήνη, αὐτός πού εἶχε καταδιώξει τήν Ἀρτεμισία. Ἄν εἶχε μάθει ὅτι στό καράβι αὐτό βρισκόταν ἡ Ἀρτεμισία, δέν θά εἶχε σταματήσει τήν καταδίωξη προτοῦ τήν αἰχμαλωτίσει ὁ ἴδιος. Εἶχαν δοθεῖ διαταγές στοὺς Ἀθηναίους τριήραρχους καί εἶχε προκηρυχθεῖ βραβεῖο δέκα χιλιάδες δραχμές γιά ὅποιον τήν ἐπιανε ζωντανή. Τοὺς φαίνονταν φοβερό μιά γυναίκα νά ἐκστρατεύει ἐναντίον τῆς Ἀθήνας. Ἡ Ἀρτεμισία, ὅπως εἶπα καί πρίν, εἶχε ξεφύγει. Καί οἱ ὑπόλοιποι πού εἶχαν σώσει τά καράβια τους βρίσκονταν στό Φάληρο.

95. Ὁ Ἀθηναῖος Ἀριστείδης τοῦ Λυσίμαχου, πού τόν ἀνέφερα λίγο πῶ πρίν σάν ἄντρα ἄριστο, αὐτός μέσα σ' αὐτήν τή γενική σύγχυση τῆς μάχης στή Σαλαμίνα ἔκαμε τό ἐξῆς: πῆρε μαζί του πολλούς ἀπό τοὺς ὀπλίτες πού ἦταν παραταγμένοι στήν ἀκτὴ τῆς Σαλαμίνας, ἦταν ὅλοι Ἀθηναῖοι, ἔκαμε μαζί τους ἀπόβαση στήν Ψυττάλεια καί σκότωσε ὅλους τοὺς Πέρσες πού ἦταν στό νησάκι αὐτό.

96. Ὅταν τελείωσε ἡ ναυμαχία, οἱ Ἕλληνες ὀδήγησαν στή Σαλαμίνα ὅλα τά ναύαγια πού ἔτυχε νά εἶναι ἀκόμα ἐκεῖ καί ἦταν ἐτοιμοὶ γιά ἄλλη ναυμαχία, νομίζοντας ὅτι ὁ βασιλιάς θά μεταχειριστεῖ ὅσα καράβια τοῦ εἶχαν μείνει. Πολλά ἀπό τά ναύαγια τά παρέσυρε ὁ δυτικός ἄνεμος καί τά ἔριξε στό ἀκρωτήρι τῆς Ἀττικῆς πού ὀνομάζεται Κωλιάς*, ὥστε νά ἐπαληθευτεῖ ὁ χρησμός, ὁ ὁποῖος, ἐκτός ἀπό ὅλους τοὺς ἄλλους τοῦ Βάκη καί τοῦ Μουσαίου, μιλοῦσε γιά τά ναύαγια αὐτά καί εἶχε εἰπωθεῖ πολλά χρόνια πρίν ἀπό τόν Λυσίστρατο, ἕναν Ἀθηναῖο χρησμολόγο. Ὁ χρησμός εἶχε ξεχαστεῖ ἀπό ὅλους τοὺς Ἕλληνες καί ἦταν ὁ ἐξῆς:

Στήν Κωλιάδα οἱ γυναῖκες θά μαγειρέφουν μέ κουπίά.

Αὐτό καί ἔγινε ὅταν ἔφυγε ὁ βασιλιάς.

* Ὁ σημερινός Ἅγιος Κοσμάς.

ΚΑΛΛΙΟΠΗ

9

Κεφ. 1-32. Μετά τήν αναχώρηση τοῦ Ξέρξη ἀπό τήν Ἑλλάδα ὁ Μαρδόνιος, ἀφοῦ ἀποτελείωσε τήν καταστροφή τῶν Ἀθηνῶν, ἀποσύρεται στή Βοιωτία, ὅπου περνάει τό χειμῶνα. Τήν ἀνοιξη οἱ Ἕλληνες συγκεντρώνουν τίς δυνάμεις τους στίς Πλαταιές. Τό σύνολο τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀριθμοῦσε 110 000 περίπου πολεμιστές. Ἀπό αὐτούς 38 000 ἦταν ὀπλίτες. Οἱ Σπαρτιάτες ὀπλίτες ἦταν 5 000. Ὁ κάθε Σπαρτιάτης ὀπλίτης εἶχε 7 εἰλωτες συνοδούς.

Κεφ. 33-37. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο παρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπὶ δέκα μέρες

33. "Όταν παρατάχθηκαν ὅλοι κατὰ ἔθνη καί μονάδες, τή δεύτερη μέρα ἔκαναν θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. Γιά τούς Ἕλληνας ἔκανε τίς θυσίες ὁ Τεισαμενός, γιός τοῦ Ἀντίοχου πού ἀκολουθοῦσε τό στρατεύμα ὡς μάντης. Ἦταν ἀπό τήν Ἥλιδα ἀπό τό γένος τῶν Ἰαμιδῶν (τοῦ Κλυτιάδῃ) καί οἱ Λακεδαιμόνιοι τόν εἶχαν κάμει συμπολίτη τους. Κάποτε ὁ Τεισαμενός πῆγε νά ζητήσῃ χρησμό στούς Δελφοί, ἀνθά εἶχε παιδιά, καί ἡ Πυθία τοῦ ἀποκρίθηκε πῶς θά νικοῦσε πέντε φορές στούς μεγαλύτερους ἀγῶνες. Ὁ Τεισαμενός, ἐρμηνεύοντας λαθεμένα τό χρησμό, ἔστρεψε τήν προσοχή του στή γυμναστική γιά νά νικήσῃ σέ γυμνικούς ἀγῶνες. Ἐνῶ ἀγωνιζόταν στό πένταθλο, παρά ἓνα ἀγώνισμα θά γινόταν ὀλυμπιονίκης, ἀλλά νικήθηκε ἀπό τόν Ἱερώνυμο ἀπό τήν Ἀνδρο. Οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν καταλάβῃ ὅτι ὁ χρησμός δέν ἐνοοῦσε γυμνικούς ἀγῶνες ἀλλά πολεμικούς καί προσπάθησαν, δίνοντάς του χρή-

ματα, νά πείσουν τόν Τεισαμενό νά εἶναι ἀρχηγός μαζί μέ τούς Ἡρακλεΐδες βασιλεῖς στούς πολέμους τους. Ὁ Τεισαμενός βλέποντας πόσο μεγάλη ἦταν ἡ ἐπιθυμία τῶν Σπαρτιατῶν νά τόν προσεταιριστοῦν, πρόβαλε μεγάλες ἀπαιτήσεις, λέγοντάς τους ὅτι θά τό δεχόταν ἂν τόν κάνουν συμπολίτη τους δίνοντάς του ὅλα τά δικαιώματα, ἀλλιῶς δέ θά δεχόταν ἄλλη ἀμοιβή. Στήν ἀρχή οἱ Σπαρτιάτες, ὅταν τό ἄκουσαν, ἀγανάκτησαν καί παράτησαν ἐντελῶς τήν προσπάθειά τους νά τόν ἔχουν μάντη· ἀλλά καθώς φοβόνταν πολύ τήν περσική αὐτή ἐκστρατεία, τά δέχτηκαν ὅλα. Ὅταν ὁ Τεισαμενός τό ἔμαθε, εἶπε ὅτι οὔτε αὐτό δέν τοῦ ἔφτανε, ἀλλά ὅτι ἔπρεπε καί τόν ἀδελφό του Ἡγία νά τόν κάνουν Σπαρτιάτη πολίτη, ἀκριβῶς ὅπως καί τόν ἴδιο.

34. Λέγοντάς τα αὐτά ἔκανε ὅ,τι εἶχε κάνει καί ὁ Μελάμπους, ἂν παραβάλλει κανεῖς τήν πολιτογράφηση μέ τό βασιλικό ἀξίωμα. Πραγματικά, ὅταν οἱ γυναῖκες τοῦ Ἄργους τρελάθηκαν, οἱ Ἀργεῖοι ζήτησαν ἀπό τόν Μελάμποδα νά ἔρθει ἀπό τήν Πύλο νά γιαιτρέψει τίς γυναῖκες τους. Τότε ὁ Μελάμπους ζήτησε γιά ἀμοιβή νά μοιραστεῖ τό βασιλικό ἀξίωμα. Οἱ Ἀργεῖοι δέν τό δέχτηκαν κι ἔφυγαν, ἀλλά, καθῶς τρελαίνονταν ὅλο περισσότερες γυναῖκες, μετάνιωσαν καί γύρισαν νά τοῦ ποῦν ὅτι θά τοῦ ἔδιναν ὅ,τι εἶχε ζητήσει*. Ὁ Μελάμπους βλέποντάς τους νά ἔχουν ἀλλάξει γνώμη, ζήτησε περισσότερα καί εἶπε ὅτι δέ θά ἔκανε τίποτε ἀπό ὅσα ἤθελαν, ἂν δέν ἔδιναν καί στόν ἀδελφό του Βίαντα τό τρίτο τῆς βασιλείας. Οἱ Ἀργεῖοι, πού βρέθηκαν σέ μεγάλη ἀνάγκη, τό δέχτηκαν κι αὐτό.

35. Ἔτσι καί οἱ Σπαρτιάτες ἔδωσαν στόν Τεισαμενό ὅ,τι ζητοῦσε. Τόσο τόν εἶχαν ἀνάγκη. Ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ παραχώρησαν ὅ,τι ζητοῦσε, ὁ Ἡλεῖος Τεισαμενός, πού εἶχε γίνει Σπαρτιάτης, τούς ἔδωσε μέ τή μαντεία του πέντε πολύ μεγάλες νίκες. Μόνοι ἀπ' ὅλους τούς ἀνθρώπους ἔγιναν Σπαρτιάτες πολῖτες οἱ δύο αὐτοί. Οἱ πέντε νίκες εἶναι οἱ ἀκόλουθες: Ἡ πρώτη ἦταν ἡ νίκη στίς Πλαταιές, ἡ ἄλλη στήν Τεγέα ἐναντίον τῶν Τεγεατῶν καί τῶν Ἀργείων, ὕστερα ἡ νίκη στή Δίπαια ἐναντίον ὅλων τῶν Ἀρκάδων ἐκτός ἀπό τούς Μαντινεῖς, ὕστερα ἡ νίκη τῆς

* Οἱ κόρες τοῦ βασιλιά τοῦ Ἄργους Προΐτου τιμωρήθηκαν ἐπειδή εἶχαν προσβάλει τό Διόνυσο καί τρελάθηκαν. Ἡ τρέλα τους μεταδόθηκε σέ ὅλες τίς γυναῖκες τοῦ Ἄργους.

Ἰθώμης ἐναντίον τῶν Μεσσηνίων καὶ τελευταία ἡ νίκη τῆς Τανάγρας ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀργείων. Αὕτη εἶναι καὶ ἡ τελευταία.

36. Αὐτός λοιπόν ὁ Τεισαμενός, τὸν ὁποῖο εἶχαν μαζί τους οἱ Σπαρτιάτες, ἔκανε τίς θυσίες στὶς Πλαταιές. Οἱ θυσίες ἦταν εὐνοϊκές γιὰ τοὺς Ἕλληνες ἂν κρατοῦσαν ἄμυνα, ἂν ὅμως περνοῦσαν τὸν Ἀσωπό καὶ ἔκκιναν ἐπίθεση, οἱ θυσίες ἔδειχναν κακὰ σημάδια.

37. Καὶ γιὰ τὸν Μαρδόνιο, πού ἤθελε ν' ἀρχίσει ἐπίθεση, οἱ θυσίες δὲν ἦταν εὐνοϊκές· ἂν κρατοῦσε ἄμυνα ἦταν εὐνοϊκές.

Κεφ. 41 - 42 καὶ 44 - 65. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν

41. Ὡς τίς δέκα μέρες λοιπόν δὲν ἔγινε τίποτε περισσότερο ἀπ' αὐτά. Ὅταν ἦρθε ἡ ἐνδέκατη μέρα πού ἦταν ἔτσι παραταγμένοι ὁ ἕνας ἀντίκρυ στὸν ἄλλο, οἱ Ἕλληνες εἶχαν πάρει πολλές ἐνισχύσεις καὶ ὁ Μαρδόνιος ἀνυπομονοῦσε μέ τὴν ἀπραξία του. Τότε λογομάχησαν ὁ Μαρδόνιος τοῦ Γωβρύα καὶ ὁ Ἀρτάβαζος τοῦ Φαρνάκη, πού ὁ Ξέρξης τὸν ἐκτιμοῦσε ὅσο λίγους Πέρσες. Συζητοῦσαν καὶ οἱ γνώμες ἦταν οἱ ἐξῆς: Ὁ Ἀρτάβαζος ἔλεγε πὼς ἔπρεπε ἀμέσως νά ὑποχωρήσει τὸ στράτευμα ὁλόκληρο καὶ νά πάει κάτω ἀπὸ τὸ τεῖχος τῶν Θηβαίων, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθεῖ πολλὰ τρόφιμα καὶ ζωτροφές· ἐκεῖ, χωρὶς ν' ἀγωνιστοῦν, θά ἔδιναν τέλος στὸν πόλεμο μέ τὸ ἐξῆς μέσον: εἶχαν πολὺ χρυσάφι κομμένο σέ νομίσματα καὶ ἄκοπο· εἶχαν καὶ πολὺ ἀσήμι καὶ πολὺτίμα κύπελλα· ἔπρεπε λοιπόν νά στείλουν ἄφθονα δῶρα στοὺς Ἕλληνες, κυρίως στοὺς ἡγέτες, καὶ γρήγορα θά παράδιναν τὴν ἐλευθερία τους· δὲν ἔπρεπε νά ριψοκινδυνέψουν σέ μάχη. Τὴν ἴδια γνώμη μέ τὸν Ἀρτάβαζο εἶχαν καὶ οἱ Θηβαῖοι. Ὁ Ἀρτάβαζος ἔβλεπε σωστά, ἀλλὰ ἡ γνώμη τοῦ Μαρδονίου ἦταν πιὸ ἄκαμπτη καὶ πιὸ σκληρὴ καὶ διόλου συμβιβαστική. Θεωροῦσε ὅτι ὁ στρατὸς του ἦταν πολὺ καλύτερος ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ καὶ ὅτι ἔπρεπε νά γίνῃ μάχη ὅσο τὸ δυνατό πιὸ γρήγορα, καὶ νά μὴν ἀφήσουν νά συγκεντρωθοῦν περισσότεροι ἐχθροί, νά παρατήσουν τίς θυσίες τοῦ Ἡγησίστρατου καὶ νά μὴν ὑποτάσσονται σ' αὐτές, ἀλλὰ ν' ἀκολουθήσουν τὰ ἔθιμα τῶν Περσῶν καὶ νά δώσουν τὴ μάχη.

42. "Όταν τά εἶπε αὐτά, κανεῖς δέν ἔφερε ἀντίρρηση κι ἔτσι ἡ γνώμη του ἐπικράτησε. Ἀλλωστε σ' αὐτόν εἶχε δώσει ὁ βασιλιάς τήν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ καί ὄχι στόν Ἀρτάβαζο. Ὑστερα κάλεσε ὅσους ἦταν ἐπικεφαλῆς στίς διάφορες μονάδες καί τοὺς στρατηγούς τῶν Ἑλλήνων πού ἦταν μαζί του καί τοὺς ρώτησε ἂν ἤξεραν κανένα χρησμό πού νά ἔλεγε ὅτι οἱ Πέρσες θά καταστρέφονταν στήν Ἑλλάδα. Καθώς ἐκεῖνοι πού εἶχαν κληθεῖ σὼπαιναν, ἄλλοι ἐπειδὴ δέν ἤξεραν τοὺς χρησμούς, ἄλλοι ἐπειδὴ τοὺς ἤξεραν ἀλλά φοβόνταν νά μιλήσουν, ὁ Μαρδόνιος εἶπε: «Ἀφοῦ λοιπόν ἡ δέν ξέρετε τίποτε ἡ δέν τολμᾶτε νά μιλήσετε, ἐγὼ θά σᾶς μιλήσω πού τό ξέρω καλά. Ὑπάρχει χρησμός πού λέει ὅτι οἱ Πέρσες θά φτάσουν στήν Ἑλλάδα καί θά λεηλατήσουν τό ἱερό τῶν Δελφῶν κι ὅτι μετὰ τήν διαρπαγὴ αὐτὴ θά χαθοῦν ὅλοι. Ἐμεῖς λοιπόν ἀφοῦ τό ξέρουμε καλά αὐτό, οὔτε θά πᾶμε στό ἱερό οὔτε θά ἐπιχειρήσουμε νά τό λεηλατήσουμε καί συνεπῶς ἀπ' αὐτόν τό λόγο δέ θά χαθοῦμε. Ἐπομένως, ὅσοι ἀπὸ σᾶς εἴσατε φίλοι μας, εὐχαριστηθεῖτε μ' αὐτό, γιατί θά νικήσουμε τοὺς Ἕλληνες». Ἀφοῦ τά εἶπε αὐτά τοὺς παράγγειλε νά τά ἐτοιμάσουν προσηκτικά ὅλα, ὥστε νά γίνει ἐπίθεση μόλις χαράξει ἡ ἐπόμενη μέρα.

44. Μετὰ τίς ἐρωτήσεις γιά τοὺς χρησμούς καί τίς παραινέσεις τοῦ Μαρδονίου νύχτωσε καί ἔβαλαν φρουροὺς. Καθὼς προχωροῦσε ἡ νύχτα καί ἡσυχία ἀπλώθηκε στὰ στρατόπεδα καί οἱ στρατιῶτες κοιμόνταν βαθιά, ἓνας καβαλάρης πλησίασε τοὺς Ἀθηναίους σκοποὺς. Ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Ἀμύντα, στρατηγός καί βασιλιάς τῶν Μακεδόνων, πού ἔψαχνε νά ἔρθει σ' ἐπαφὴ μὲ τοὺς στρατηγούς. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς σκοποὺς ἔμειναν στίς θέσεις τους, ἀλλὰ μερικοὶ ἔτρεξαν στοὺς στρατηγούς καί τοὺς εἶπαν ὅτι ἦρθε ἓνας καβαλάρης ἀπὸ τό στρατόπεδο τῶν Μήδων πού δέν ἤθελε νά φανερώσει τίποτε ἄλλο παρά τό ὅτι ἤθελε νά μιλήσει στοὺς στρατηγούς κι ἔλεγε τά ὀνόματά τους.

45. "Όταν οἱ στρατηγοὶ τό ἄκουσαν, ἀμέσως ἔτρεξαν στίς προφυλακὲς κι ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖ ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἀθηναῖοι, ἔρχομαι νά σᾶς μιλήσω ἀπόλυτα μυστικά καί δέν πρέπει νά πεῖτε σέ κανένα τίποτα, ἐκτός ἀπὸ τὸν Πausανία, γιατί διαφορετικά θά ἤμουν χαμένος. Δέν θά ἐρχόμουν νά σᾶς μιλήσω ἂν δέ νοιαζόμουν γιὰ ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα. Γιατί εἶμαι Ἕλληνας στήν καταγωγὴ ἀπὸ παλιὰ γενιά καί δέ θά ἤθελα νά βλέπω τήν Ἑλλάδα ὑποδουλωμένη, ἀντὶ νά εἶναι ἐλευ-

θερη. Σᾶς λέω λοιπόν ὅτι οἱ θυσιῆς δέ δίνουν στό Μαρδόνιο καί στό στρατεύμα του τά ἀποτελέσματα πού προσδοκᾷ, διαφορετικά θά εἶχε γίνει μάχη ἀπό μέρες. Τώρα ὁ Μαρδόνιος ἀποφάσισε ν' ἀψηφήσει τίς θυσιῆς καί μόλις φανεῖ ἡ μέρα νά κάνει ἐπίθεση. Νομίζω πῶς φοβᾶται μήπως συγκεντρωθεῖτε περισσότεροι. Λοιπόν ἐτοιμασθεῖτε. Ἄν πάλι ὁ Μαρδόνιος ἀναβάλει τό σχέδιό του καί δέν κάμει ἐπίθεση, κάνετε ὑπομονή καί μέινετε ἐδῶ, γιατί ἔχει τροφίμα μόνο γιά λίγες μέρες ἀκόμα. Ἄν ὁ πόλεμος αὐτός τελειώσει ὅπως τό ἐπιθυμεῖτε, πρέπει τότε νά θυμηθεῖτε νά μέ ἐλευθερώσετε κι ἐμένα, πού, γιά χάρη τῶν Ἑλλήνων, ἀνέλαβα μιᾶ ἐπικίνδυνη ἀποστολή ἀπό προθυμία νά σᾶς φανερώσω τά σχέδια τοῦ Μαρδονίου, ὥστε νά μή σᾶς χτυπήσουν ξαφνικά οἱ βάρβαροι. Εἶμαι ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών». Αὐτά εἶπε καί γύρισε στό στρατόπεδο καί στή θέση του.

46. Οἱ στρατηγοί τῶν Ἀθηναίων πῆγαν στή δεξιά πτέρυγα καί ἀνακοίνωσαν στόν Πausanias τά ὅσα τοὺς εἶχε πεῖ ὁ Ἀλέξανδρος. Τότε ὁ Πausanias, πού φοβήθηκε τοὺς Πέρσες, τοὺς εἶπε τά ἀκόλουθα: «Ἀφοῦ πρόκειται νά γίνει ἐπίθεση τήν αὐγή, πρέπει ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι νά βρεθεῖτε ἀπέναντι στοὺς Πέρσες καί ἐμεῖς νά βρεθοῦμε ἀπέναντι στοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Ἑλλήνες πού εἶναι παραταγμένοι ἀπέναντί σας, καί τοῦτο γιά τόν ἐξῆς λόγο: Ἐσεῖς ξέρετε τοὺς Μήδους πού τοὺς νικήσατε στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα, ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἔχουμε τέτοια πείρα καί δέν τοὺς ξέρούμε· κανεῖς Σπαρτιάτης δέν ἔχει πολεμήσει μέ τοὺς Μήδους, ἐνῶ ξέρούμε καλά τοὺς Βοιωτοὺς καί τοὺς Θεσσαλοὺς. Πρέπει λοιπόν νά πάρουμε τά ὅπλα καί νά ἔρθετε ἐσεῖς στήν πτέρυγα αὐτή κι ἐμεῖς νά πᾶμε στήν ἀριστερή». Σ' αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι εἶπαν τά ἐξῆς: «Κι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι ἀπό τήν ἀρχή, ὅταν εἶδαμε ὅτι θά παραταχθοῦμε ἀντίκρυ στοὺς Πέρσες, εἶχαμε στό νοῦ μας νά σᾶς ποῦμε αὐτά πού τώρα προφθάσατε ἐσεῖς νά μᾶς πεῖτε. Φοβόμαστε ὅμως μήπως τά λόγια μας δέ σᾶς εὐχαριστήσουν. Ἄλλ' ἀφοῦ σεῖς οἱ ἴδιοι τό σκεφτήκατε, μᾶς προκαλεῖ εὐχαρίστηση ἡ πρότασή σας καί εἵμαστε ἐτοιμοί γιά τήν ἀλλαγὴ».

47. Καθὼς ἦταν σύμφωνοι καί οἱ δύο καί ἄρχισε νά φέγγει, ἄλλαξαν τίς θέσεις τους. Οἱ Βοιωτοὶ κατάλαβαν τί γίνονταν καί τό εἶπαν στό Μαρδόνιο, πού μόλις τό ἄκουσε ἄρχισε ν' ἀλλάζει τήν παράταξή του, ὥστε οἱ Πέρσες νά βρεθοῦν ἀπέναντι στοὺς Λακεδαιμονίους. Ὄταν ὁ Πausanias

κατάλαβε τί γινόνταν, εἶδε πώς τήν κίνησή του τήν εἶχε καταλάβει ὁ ἐχθρός καί πῆρε τοὺς Σπαρτιάτες πίσω στή δεξιά πτέρυγα. Τότε καί ὁ Μαρδόνιος πῆρε πίσω τοὺς Πέρσες στήν ἀριστερή πτέρυγα.

48. "Οταν παρατάχθηκαν στίς ἀρχικές τοὺς θέσεις, ὁ Μαρδόνιος ἔστειλε κήρυκα στοὺς Σπαρτιάτες καί τοὺς μῆνυσε τά ἑξῆς: «Λακεδαιμόνιοι, ἔχετε τή φήμη ὅτι εἴσαστε οἱ πῖο ἀντρεῖοι σ' αὐτό τόν τόπο καί οὔτε φεύγετε στόν πόλεμο, οὔτε ἐγκαταλείπετε τή θέση σας στή μάχη, ἀλλά σκοτώνετε τόν ἀντίπαλο ἢ σκοτώνεστε ἐσεῖς. Τίποτε ἀπ' αὐτά δέν εἶναι ἀλήθεια. Προτοῦ κἀν ἔρθετε στά χέρια μαζί μας σᾶς εἶδαμε νά φεύγετε καί νά δίνετε τίς θέσεις σας, ἀφήνοντας τοὺς Ἀθηναίους νά δοκιμάσουν τήν ἀξία μας καί παραταχθήκατε ἀπέναντι στοὺς δούλους μας. Αὐτά δέν εἶναι πράξεις ἀνδρῶν γενναίων, ἀλλά σφάλαμε πολύ στήν κρίση μας γιά σᾶς. Περιμέναμε, μέ τή φήμη τῆς ἀντρείας σας, ὅτι θά μᾶς στέλνατε κήρυκα νά μᾶς προκαλέσετε, θέλοντας νά πολεμήσετε μέ μόνους τοὺς Πέρσες καί ἤμαστε ἔτοιμοι νά τό δεχτοῦμε· ἀλλά βλέπουμε ὅτι δέν ἔχετε τέτοια πρόθεση καί ὅτι θέλετε νά ξεφύγετε. Τώρα λοιπόν ἀφοῦ δέ μᾶς κάνατε ἐσεῖς τέτοια πρόταση, ἀρχίζουμε ἐμεῖς. Γιατί νά μὴν πολεμήσουμε ἴσοι πρός ἴσους τόν ἀριθμό, ἀφοῦ θεωρεῖστε οἱ γενναιότεροι ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνες κι ἐμεῖς ἀνάμεσα στοὺς βαρβάρους; Ἄν νομίζετε ὅτι καί οἱ ἄλλοι πρέπει νά πολεμήσουν, ἄς πολεμήσουν μετὰ ἀπό μᾶς. Ἄν δέν τό θέλετε αὐτό, ἀλλά θέλετε μόνο ἐσεῖς νά ἀγωνισθεῖτε, εἴμαστε ἔτοιμοι νά πολεμήσουμε. Ὅποιος νικήσει, θά νικήσει γιά ὅλον τό στρατό του».

49. Ὁ κήρυκας τά εἶπε αὐτά καί περίμενε, ἀλλά καθώς δέν τοῦ ἔδινε κανεῖς ἀπόκριση, ἔφυγε πίσω καί ἀνέφερε στόν Μαρδόνιο τί εἶχε συμβεῖ. Ὁ Μαρδόνιος, περὶχαρής γι' αὐτή τήν ἀσήμενη νίκη, ἔδωσε διαταγή στό ἱππικό νά κάνει ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Καθώς ἔκαναν ἐπέλαση οἱ ἱππεῖς, ἔφθειραν πολύ ὀλόκληρη τήν ἑλληνική παράταξη μέ τά ἀκόντια καί τά τόξα. Ἦταν ἱπποτοξότες, καί οἱ Ἕλληνες δέν μπορούσαν νά τοὺς κυνηγήσουν. Κατάφεραν νά παραχώσουν καί τήν πηγὴ Γαργαφία, ἀπὸ τὴν ὁποία ὕδρευονταν ὀλόκληρο τό ἑλληνικό στρατεύμα. Παραταγμένοι κοντά στήν πηγὴ ἦταν μόνο οἱ Λακεδαιμόνιοι. Ἡ πηγὴ ἦταν μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, ἀνάλογα μέ τὴ μονάδα στήν ὁποία ἀνῆκαν, ἀλλά κοντά ὁ Ἀσώπος. Δέν μπορούσαν ὅμως νά πλησιάσουν στό ποτάμι καί πήγαιναν ὅλοι στήν πηγὴ, γιατί τό ἱππικό καί τά τόξα δέν τοὺς ἔφθηναν νά πάρουν νερό ἀπὸ τό ποτάμι.

50. Ἐξαιτίας αὐτοῦ κι ἐπειδὴ τό στράτευμα εἶχε στερηθεῖ τό νερό καί κακοπάθαινε ἀπό τό ἵππικό, οἱ Ἕλληνες στρατηγοί πῆγαν νά συσκεπτοῦν μέ τόν Παυσανία στή δεξιὰ πτέρυγα γιά τά θέματα αὐτά καί γι' ἄλλα· γιατί ὅσο καί ἂν ἦταν σοβαρό τό ζήτημα τοῦ νεροῦ, ὑπῆρχαν ἄλλα πού τοὺς στενοχωροῦσαν ἀκόμα περισσότερο. Δέν εἶχαν πιά τροφίμα, γιατί οἱ ἄνθρωποι τους πού εἶχαν σταλεῖ στήν Πελοπόννησο γιά νά φέρουν τροφίμα, ἐμποδίζονταν ἀπό τό ἵππικό καί δέν μπορούσαν νά ἐπιστρέψουν στό στρατόπεδο.

51. Ἀφοῦ ἔκαναν σύσκεψη οἱ στρατηγοί ἀποφάσισαν, ἂν οἱ Πέρσες ἄφηναν τήν ἡμέρα ἐκεῖνη νά περάσει χωρίς νά δώσουν μάχη, νά πᾶνε στό νησί. Τό νησί αὐτό βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει δέκα στάδια ἀπό τόν Ἀσωπό κι ἀπό τήν πηγὴ Γαργαφία, ὅπου ἦταν στρατοπεδευμένοι. Καί νά γιατί βρίσκεται νησί στή στεριά. Τό ποτάμι πού κατεβαίνει ἀπό τόν Κιθαιρώνα, στήν πεδιάδα χωρίζεται στά δύο καί οἱ δύο κοῦτες του ἀπέχουν τρία στάδια ἢ μία ἀπό τήν ἄλλη καί ὕστερα σμίγουν πάλι καί γίνονται μία. Τό νησί αὐτό λέγεται Ὀερὸν. Οἱ ντόπιοι λένε ὅτι ἦταν κόρη τοῦ Ἀσωποῦ. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά μεταφερθοῦν στό μέρος αὐτό, ὥστε καί νερό νά ἔχουν ἄφθονο καί τό ἵππικό νά μὴν μπορεῖ νά τοὺς ἐνοχλεῖ, ὅπως ἐκεῖ πού ἦταν. Ἀποφάσισαν νά μετακινήθουν νύχτα, στή δεύτερη ἀλλαγὴ φρουρᾶς, ὥστε νά μὴν τοὺς νιώσουν οἱ Πέρσες καί τοὺς παρακολουθήσουν, παρενοχλώντας τους μέ τό ἵππικό. Ἀφοῦ θὰ ἔφταναν στό χῶρο αὐτό, στὸν ὁποῖο χωρίζεται ἡ κόρη τοῦ Ἀσωποῦ Ὀερὸν, κατεβαίνοντας ἀπό τόν Κιθαιρώνα, ἀποφάσισαν τήν ἴδια νύχτα νά στείλουν τό μισό στρατό στὸν Κιθαιρώνα, γιά νά παραλάβουν τοὺς ἀνθρώπους τους πού εἶχαν ξεκινήσει γιά ἀνεφοδιασμό καί βρίσκονταν ἀποκλεισμένοι στὸν Κιθαιρώνα.

52. Αὐτὰ ἀποφάσισαν καί ὅλη ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα ὑπέφεραν πολὺ ἀπὸ τό ἵππικό πού τοὺς ἔκανε ἐπιθέσεις. Καθὼς ἦρθε ἡ νύχτα κι ἔπαψε τίς ἐπιθέσεις του τό ἵππικό, ὅταν ἔφτασε ἡ ὥρα πού εἶχαν συμφωνήσει νά φύγουν, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες ἔφυγαν, χωρίς ὅμως νά ἔχουν σκοπὸ νά πᾶνε στό συμφωνημένο χῶρο. Καθὼς κινήθηκαν, πῆγαν γρήγορα πρὸς τὴν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν γιά ν' ἀποφύγουν τό ἵππικό. Ἐφτασαν στό Ἡραῖο, τό ὁποῖο βρίσκεται μπροστά στήν πολιτεία τῶν Πλαταιῶν καί ἀπέχει εἴκοσι στάδια ἀπὸ τὴν πηγὴ Γαργαφία. Ὅταν ἔφτασαν στό ἱερό, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ.

53. Αὐτοὶ λοιπὸν στρατοπέδεψαν γύρω ἀπὸ τὸ ‘Ηραῖο. Ὁ Πausανίας, βλέποντάς τοὺς νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ στρατόπεδο, ἔδωκε διαταγὴ στοὺς Λακεδαιμονίους νὰ πάρουν τὰ ὅπλα καὶ ν’ ἀκολουθήσουν τοὺς ἄλλους πού προπορεύονταν, νομίζοντας ὅτι αὐτοὶ πῆγαιναν στὸ συμφωνημένο μέρος. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀξιοματικοὶ ἦταν πρόθυμοι νὰ ὑπακούσουν στὸν Πausανία, ἀλλὰ ὁ Ἀμομφάρετος, γιὸς τοῦ Πολιάδης, λοχαγὸς τοῦ λόχου Πιτανάτης, εἶπε ὅτι δὲ θὰ ἔφευγε μπροστὰ στὸν ἐχθρὸ καὶ δὲ θὰ ντρόπιαζε τὴ Σπάρτη. Ἀποροῦσε μὲ τὴ μετακίνηση τοῦ στρατοῦ, γιατί δὲν ἤξερε τί εἶχε ἀποφασιστεῖ. Ὁ Πausανίας καὶ ὁ Εὐρυάναξ θεωροῦσαν φοβερὴ τὴν ἀνυπακοή αὐτή, ἀλλὰ ἀκόμα πιὸ φοβερὸ τὸ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Πιτανάτη λόχο, ἐπειδὴ ὁ Ἀμομφάρετος ἐπέμενε. Φοβόνταν μήπως, ἂν τὸν ἐγκατέλειπαν, ἐφαρμόζοντας τὰ ὅσα εἶχαν συμφωνήσει μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνες, χαθεῖ ὁ Ἀμομφάρετος καὶ οἱ πολεμιστὲς του. Μὲ αὐτὲς τίς σκέψεις δὲ μετακίνησαν τὸ στρατόπεδο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ δεῖξει τέτοια διαγωγὴ.

54. Προσπαθοῦσαν λοιπὸν νὰ πείσουν τὸν Ἀμομφάρετο πὺ μόνος ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Τεγεάτες ἤθελε νὰ μείνει ἐκεῖ. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔκαναν τὰ ἑξῆς: Ἐμειναν ἀκίνητοι ἐκεῖ πὺ ἦταν, ξέροντας τὴ νοοτροπία τῶν Λακεδαιμονίων πὺ ἄλλα σκέπτονται καὶ ἄλλα λένε. Ὅταν τὸ στρατόπεδο εἶχε ἀρχίσει νὰ κινεῖται, οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἕναν ἱππέα γιὰ νὰ δεῖ ἂν οἱ Σπαρτιάτες ἐτοιμάζονταν νὰ βαδίσουν ἢ ἂν δὲν εἶχαν σκοπὸ νὰ μετακινήθουν καὶ νὰ ρωτήσῃ τὸν Πausανία τί ἔπρεπε νὰ κάμουν.

55. Ὅταν ὁ ἀπεσταλμένος ἔφτασε στοὺς Λακεδαιμονίους, τοὺς εἶδε παραταγμένους στὸ μέρος τοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγούς τοὺς νὰ φιλονικοῦν. Συμβούλευαν τὸν Ἀμομφάρετο ὁ Εὐρυάναξ καὶ ὁ Πausανίας, λέγοντάς του νὰ μὴ βάλῃ σὲ κίνδυνο τοὺς Λακεδαιμονίους πὺ θὰ ἔμεναν μόνοι, μὰ δὲν τὸν ἔπειθαν. Συνέχιζαν νὰ φιλονικοῦν ὅταν ἤρθε ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Ἀθηναίων πὺ παρακολούθησε τὴ φιλονικία. Θυμωμένος ὁ Ἀμομφάρετος παίρνει μιὰ πέτρα μὲ τὰ δύο του χέρια καὶ βάζοντάς την μπρὸς στὰ πόδια τοῦ Πausανία εἶπε ὅτι μὲ αὐτὴ τὴν ψῆφο ψηφίζει νὰ μὴ φύγουν μπροστὰ στοὺς ξένους. (Μὲ τὴ λέξη ξένους ἐνοοῦσε τοὺς βαρβάρους). Ὁ Πausανίας τοῦ εἶπε πὼς δὲν εἶναι στὰ καλά του, πὼς εἶναι τρελὸς καὶ

πρός τόν Ἀθηναῖο ἀπεσταλμένο πού τόν ρωτοῦσε σ' ὅ,τι τοῦ εἶχαν πεῖ, ἀπάντησε ν' ἀναφέρει στούς Ἀθηναίους τήν κατάσταση καί νά τούς πεῖ νά πλησιάσουν τήν παράταξή τους. Ὅσο γιά τή μετακίνηση, νά κάνουν ὅ,τι θά ἔκαναν καί οἱ Σπαρτιάτες.

56. Ὁ κήρυκας τῶν Ἀθηναίων γύρισε στούς δικούς του. Οἱ Σπαρτιάτες ἐξακολουθοῦσαν νά φιλονικοῦν ὅταν ἄρχισε νά χαράζει. Τή στιγμή ἐκείνη ὁ Πausanίας, πού δέν εἶχε ἀκόμα πάρει ἀπόφαση, σκέφτηκε πώς ὁ Ἀμομφάρετος δέ θά ἔμενε μόνος, ὅταν θά ἔφευγαν οἱ ἄλλοι Λακεδαιμόνιοι. Ἔδωσε λοιπόν διαταγή καί πῆρε ὅλο τό στράτευμα μαζί του ἀπό τίς πλαγιές τοῦ βουνοῦ. Τελευταῖοι ἀκολουθοῦσαν οἱ Τεγεάτες. Οἱ Ἀθηναῖοι σχημάτισαν παράταξη καί βάδισαν διαφορετικά ἀπό τούς Λακεδαιμόνιους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι βάδιζαν στά ὑψώματα καί στίς ὑπώρειες τοῦ Κιθαιρώνα, φοβούμενοι τό ἵππικό, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι βάδιζαν πιο χαμηλά, στήν πεδιάδα.

57. Ὁ Ἀμομφάρετος στήν ἀρχή νόμιζε πώς ὁ Πausanίας δέ θά τολμοῦσε νά τόν ἐγκαταλείψει καί προσπαθοῦσε νά πείσει τούς ἄλλους νά μή φύγουν ἀπό τίς θέσεις τους. Ὅταν αὐτοί πού ἦταν μέ τόν Πausanία ἀπομακρύνθηκαν, ὁ Ἀμομφάρετος πίστεψε ὅτι τόν ἐγκαταλείπουν κι ἔδωσε διαταγή στό λόχο νά πάρει τά ὅπλα καί ν' ἀκολουθήσει τούς ἄλλους. Οἱ Λακεδαιμόνιοι προχώρησαν ὥς δέκα στάδια καί σταμάτησαν νά περιμένουν τό λόχο τοῦ Ἀμομφάρετου κοντά στόν ποταμό Μολόεντα, σ' ἓνα χῶρο πού ὀνομάζεται Ἀργιόπιο. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἱερό τῆς ἑλευσίνας Δήμητρας. Περίμεναν ὥστε ἂν ὁ Ἀμομφάρετος καί ὁ λόχος του δέν ἐγκατέλειπαν τή θέση τους, νά μπορέσουν νά τούς βοηθήσουν, ἀφοῦ θά εἶχαν μείνει κοντά. Ὁ λόχος τοῦ Ἀμομφάρετου ἐνώθηκε μέ τούς ὑπολοιπούς καί τότε τούς ἔκανε ἐπίθεση ὁλόκληρο τό ἵππικό τῶν βαρβάρων. Οἱ ἱππεῖς ἔκαναν ὅ,τι συνήθιζαν νά κάνουν πάντα καί βλέποντας κενό τό χῶρο, ὅπου ἦταν παραταγμένοι πρὶν οἱ Ἕλληνες, προχώρησαν περισσότερο καί ὅταν τούς ἔφτασαν τούς ἐπιτέθηκαν.

58. Ὅταν ὁ Μαρδόνιος πληροφορήθηκε ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν φύγει τή νύχτα καί εἶδε ἔρημη τήν τοποθεσία, κάλεσε τόν Λαρισαῖο Θώρακα καί τούς ἀδελφούς του Εὐρύπυλο καί Θρασυδαῖο καί τούς εἶπε: «Ἀλεύαδες, τί ἄλλο ἀκόμα θά μοῦ πεῖτε βλέποντας ἔρημες τίς θέσεις αὐτές;

Σεῖς, πού εἴσαστε γείτονές τους, μοῦ λέγατε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι δέν ἀποφεύγουν τή μάχη καί ὅτι εἶναι οἱ πρῶτοι στά πολεμικά ἔργα. Τούς εἶδατε πρὶν νά θέλουν ν' ἀλλάξουν θέση καί τώρα ὅλοι βλέπουμε πῶς μέ τή νύχτα τό σκάσανε. Ἐδειξαν καθαρά, τώρα πού ἦταν νά πολεμήσουν μέ τούς πραγματικά ἀντρείους, ὅτι εἶναι ἕνα τίποτα καί ὅτι φημίζονται μόνο μεταξύ τῶν Ἑλλήνων, πού κι αὐτοί εἶναι ἕνα τίποτα. Ἐσεῖς βέβαια δέ γνωρίζετε τούς Πέρσες καί γι' αὐτό σᾶς συγχωρῶ πρόθυμα πού ἐπαινούσατε τούς Λακεδαιμονίους, τούς ὁποίους καί ξέρατε. Ἀλλά ἀπόρησα πολύ μέ τόν Ἀρτάβαζο, πού, καταφοβισμένος ἀπό τούς Λακεδαιμονίους, ἐξέφρασε μιὰ δειλὴ γνώμη, ὅτι ἔπρεπε δηλαδή νά σηκώσουμε τό στρατό-πεδο καί νά πᾶμε στήν πολιτεία τῶν Θηβαίων γιά νά πολιορκηθοῦμε ἐκεῖ. Τή γνώμη αὐτή θά τή μάθει ὁ βασιλιάς ἀπό μένα. Ἀλλά θά ξαναμιλήσουμε γι' αὐτά. Τώρα, ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες φεύγουν, δέν ἐπιτρέπεται νά τούς ἀφήσουμε· νά τούς καταδιώξουμε καί ἀφοῦ τούς φτάσουμε νά πληρῶσουν γιά ὅλα ὅσα ἔκαμαν στοὺς Πέρσες».

59. Ἀφοῦ τὰ εἶπε αὐτά, ἔδωσε διαταγή στοὺς Πέρσες νά διαβοῦν τόν Ἀσωπό καί νά καταδιώξουν τρέχοντας τούς Ἕλληνες πού φαίνονταν νά φεύγουν. Καταδίωξε μόνο τούς Λακεδαιμονίους καί τούς Τεγεάτες, γιατί δέν ἔβλεπε τούς Ἀθηναίους πού βάδιζαν στήν πεδιάδα καί τούς ἔκρυβαν οἱ λόφοι. Βλέποντας τούς Πέρσες νά ξεκινοῦν, γιά νά καταδιώξουν τούς Ἕλληνες, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἄλλων βαρβαρικῶν μονάδων ὕψωσαν τά σήματα καί ἄρχισαν τήν καταδίωξη, ὅπως μπορούσε ὁ καθένας, χωρίς νά σχηματίσουν παράταξη καί χωρίς καμιὰ τάξη. Αὐτοὶ λοιπόν ἔκαναν ἐπίθεση, οὐρλιάζοντας καί ἄταχτα, βέβαιοι ὅτι θά νικήσουν τούς Ἕλληνες.

60. Ὅταν τοῦ ἔκανε ἐπίθεση τό ἱππικό, ὁ Πausanίας ἔστειλε μέ ἱππέα μήνυμα στοὺς Ἀθηναίους: «Ἀθηναῖοι, ἀρχίζει ὁ μέγιστος ἀγὼν γιά μιὰ Ἑλλάδα ἐλεύθερη ἢ δούλη. Ἐμεῖς οἱ Λακεδαιμόνιοι κι ἐσεῖς οἱ Ἀθηναῖοι προδοθήκαμε ἀπὸ τοὺς συμμάχους, πού ἔφυγαν τή νύχτα. Τώρα εἶναι φανερό τό τί πρέπει νά κάνουμε· μπορούμε πολύ καλὰ νά βοηθοῦμε ὁ ἕνας τόν ἄλλο. Ἄν τό ἱππικό εἶχε κάνει σέ ἐσᾶς πρῶτα ἐπίθεση, τότε ἔπρεπε ἐμεῖς καί μαζί μας οἱ Τεγεάτες πού δέν πρόδωσαν τήν Ἑλλάδα, νά σᾶς βοηθήσουμε. Τώρα, πού ὀλόκληρο τό ἱππικό ἔκανε σέ ἐμᾶς ἐπίθεση, σωστό εἶναι νά ἐρθετε σεῖς νά βοηθήσετε τό τμήμα πού

πιέζεται περισσότερο. "Αν κάποιος λόγος σᾶς ἐμποδίζει νά ἔρθετε οἱ ἴδιοι νά μᾶς βοηθήσετε, τότε τουλάχιστον στείλτε μας τούς τοξότες σας. Ξέρουμε ὅτι στὸν πόλεμο αὐτό ἐσεῖς δείχνετε τή μεγαλύτερη προθυμία, ὥστε καί σ' αὐτό τό αἴτημά μας θά εἰσακούσετε».

61. "Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ πληροφορήθηκαν αὐτά ἐτοιμάστηκαν νά τούς βοηθήσουν ὅσο μπορούσαν. Καί ἐνῶ ἔκαναν κιόλας στροφή, τούς ἐπitéθησαν οἱ Ἕλληνες πού ἦταν ἀντίκρυ τους, σύμμαχοι τοῦ βασιλιᾶ, κι ἔτσι δέν μπόρεσαν νά βοηθήσουν τούς Λακεδαιμονίους, γιατί τούς ἐμπόδιζε ἡ ἐπίθεση. Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καί οἱ Τεγεάτες ἔμειναν μόνοι — οἱ Λακεδαιμόνιοι μαζί μέ τούς ἐλαφρά ὅπλισμένους πενήντα χιλιάδες καί οἱ Τεγεάτες τρεῖς χιλιάδες (ποτέ δέ χωρίζονταν ἀπό τούς Λακεδαιμονίους) — καί ἔκαναν θυσίες, γιατί ἤθελαν νά δώσουν μάχη μέ τό Μαρδόνιο καί τό στρατό πού εἶχαν ἀντίκρυ τους. Ἀλλά οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές καί στό μεταξύ σκοτώνονταν πολλοί ἀπ' αὐτούς καί πολλοί περισσότεροι τραυματίζονταν. Οἱ Πέρσες εἶχαν κάνει ἕνα τεῖχος μέ τίς ἀσπίδες τους καί ἔριχναν βροχή τὰ βέλη, τόσο πολύ, πού ἐνῶ οἱ Σπαρτιάτες πιέζονταν καί οἱ θυσίες δέν ἦταν εὐνοϊκές, ὁ Πausανίας κοίταξε πρὸς τό ἱερό τῆς Ἥρας στίς Πλαταιές κι ἐπικαλέστηκε τή θεά, παρακαλώντας την νά μήν ἀφήσει νά διαψευστοῦν οἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων.

62. Ἐνῶ ἔκανε τήν ἐπικύληση αὐτή, πρῶτοι οἱ Τεγεάτες ἔκαναν ἐφοδο ἐναντίον τῶν βαρβάρων. Ὑστερ' ἀπό τήν εὐχή τοῦ Πausανία ἐγίνε ἡ θυσία εὐνοϊκή. Τότε καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκαναν ἐφοδο ἐναντίον τῶν Περσῶν, καί οἱ Πέρσες παράτησαν τὰ τόξα τους γιά ν' ἀντισταθοῦν. Στήν ἀρχή ἡ μάχη ἐγίνε γύρω ἀπό τό φράγμα τῶν ἀσπίδων καί ὅταν τό φράγμα αὐτό ἔπεσε, ἄρχισε σκληρή μάχη κοντά στό ἱερό τῆς Δήμητρας καί γιά πολλή ὥρα, ὥσπου ἦρθαν στά χέρια. Οἱ βάρβαροι ἐπιαναν τὰ ἀκόντια μέ τὰ χέρια καί τὰ ἔσπαζαν. Πράγματι, οἱ Πέρσες δέν ἦταν κατώτεροι σέ τόλμη καί ἀντρεία, ἀλλά δέν εἶχαν προστατευτικό ὅπλισμό, δέν ἦταν γυμνασμένοι καί τούς ἔλειπε ἡ πείρα τῶν ἀντιπάλων τους. Προχωροῦσαν ἕνας ἕνας ἢ ἀνά δέκα ἢ σέ μικρές καί μεγάλες ὁμάδες, ἔπεφταν ἀπάνω στοὺς Σπαρτιάτες καί σκοτώνονταν.

63. Στό σημεῖο ὅπου ἦταν ὁ Μαρδόνιος καί πολεμοῦσε ἀπάνω σέ ἄσπρο ἄλογο, ἔχοντας γύρω του ἐπιλέκτους, τούς χίλιους καλύτερους Πέρ-

σες, στό σημεῖο ἐκεῖνο πιέζονταν περισσότερο οἱ Σπαρτιάτες. Ὅσο ὁ Μαρδόνιος πολεμοῦσε, οἱ Πέρσες ἄντεχαν καί ἀμύνονταν καί σκότωναν πολλούς Λακεδαιμονίους· ἀλλά ὅταν ὁ Μαρδόνιος σκοτώθηκε κι ἔπесαν ὅσοι ἦταν γύρω του, οἱ καλύτεροι πολεμιστές, τότε οἱ ὑπόλοιποι τράπηκαν σέ φυγή καί ὑποχώρησαν μπροστά στοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐπαθαν πολὺ μεγάλη ζημιὰ, γιατί δέν εἶχαν πανοπλία κι ἔτσι ἔπρεπε νά πολεμοῦν σάν γυμνοὶ ἐναντίον ὀπλιτῶν.

64. Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Μαρδονίου οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐκδικήθηκαν τὸ θάνατο τοῦ Λεωνίδα, σύμφωνα μὲ τὸ χρῆσμό πού τοὺς εἶχε δοθεῖ, καί ὁ Πausanias τοῦ Κλεόμβροτου τοῦ Ἀναξανδρίδῃ νίκησε τὴν ὠραιότερη νίκη ἀπὸ ὅσες ξέρω. Τὰ ὀνόματα τῶν προγόνων του τὰ ἀνέφερα, ὅταν μίλησα γιὰ τὸν Λεωνίδα. Εἶναι οἱ ἴδιοι πρόγονοι καί γιὰ τοὺς δύο. Τὸ Μαρδόνιο τὸν σκότωσε ὁ φημισμένος Σπαρτιάτης Ἀρίμνηστος, πού χρόνια μετὰ τὰ μηδικὰ, μὲ τριακόσιους στρατιῶτες, πολέμησε στή Στενύκλαρο ἐναντίον ὅλων τῶν Μεσσηνίων. Σκοτώθηκε καί ὁ ἴδιος καί οἱ τριακόσιοι.

65. Στὶς Πλαταιές λοιπὸν καθὼς οἱ Πέρσες νικήθηκαν ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους, ἔτρεχαν ἄταχτα στό στρατόπεδό τους καί στό ξύλινο τεῖχος πού εἶχαν κάμει στὴν περιοχή τῶν Θηβῶν. Μοῦ φαίνεται θαῦμα τὸ ἐξῆς περιστατικό: ὅτι ἐνῶ πολεμοῦσαν κοντὰ στό ἄλσος τῆς Δήμητρας, κανεὶς ἀπὸ τοὺς Πέρσες δέν φάνηκε νά μπαίνει στὸν περίβολο οὔτε νά πεθαίνει ἐκεῖ, ἀλλὰ ὅλοι ἔπесαν γύρω ἀπὸ τὸ ἱερό σέ κοινόχρηστη γῆ. Νομίζω ὅτι, ἂν τοῦτο πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σέ κάτι θεῖο, ἢ θεὰ Δήμητρα δέν τοὺς δεχόταν, ἐπειδὴ εἶχαν κάψει τὸ ναὸ της στὴν Ἐλευσίνα.

Ἐδῶ λοιπὸν τελείωσε ἡ μάχη.

Κεφ. 78, 79. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausanias

78. Στὶς Πλαταιές στό στρατόπεδο τῶν Αἰγινητῶν ὑπῆρχε ὁ Λάμπων, γιὸς τοῦ Πυθέα, ἀπὸ τοὺς πρῶτους Αἰγινῆτες, πού πῆγε νά βρεῖ τὸν Πausanias γιὰ νά τοῦ πεῖ κάτι πολὺ ἀνόσιο. Πῆγε καί τὸν βρῆκε βιαστικά καί τοῦ εἶπε: «Γιὲ τοῦ Κλεόμβροτου, κατόρθωσες ἓνα ἔργο τεράστιο καί ὠραιότατο καί ὁ θεὸς σέ διάλεξε νά ἐλευθερώσεις τὴν Ἑλλάδα καί ν' ἀποκτήσεις τὴ μεγαλύτερη δόξα ἀπ' ὅσους Ἕλληνες ξέρω. Τώρα ἀπο-

τελείωσε τό ἔργο σου, ὥστε νά φημιστεῖς ἀκόμα περισσότερο καί νά ἐμποδίσεις ἔτσι τούς βαρβάρους νά ξαναδείξουν τέτοια ἀλαζονεία ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν σκοτώθηκε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὁ Μαρδόνιος καί ὁ Ξέρξης τοῦ ἐκοψαν τό κεφάλι καί τό ἔστησαν σ' ἓνα παλούκι. Ἄν τό ἀνταποδώσεις, τότε θά σ' ἐπαινέσουν πρῶτα ὅλοι οἱ Σπαρτιάτες καί ὕστερα ὅλοι οἱ ἄλλοι Ἕλληνες. Πασσάλωσε τό Μαρδόνιο καί θά ἐκδικηθεῖς ἔτσι τό θεῖο σου Λεωνίδα». Αὐτά εἶπε ὁ Λάμπων νομίζοντας ὅτι θά εὐχαριστήσῃ τόν Πausανία, ἐκεῖνος ὁμως τοῦ ἀποκρίθηκε:

79. «Ξένε Αἰγινήτη, σ' εὐχαριστῶ γιά τήν εὐνοϊκή σου διάθεση, ἀλλά ἡ συμβουλή σου δέν εἶναι καλή. Ἀνέβασες πρῶτα στά ὕψη ἐμένα, τήν πατρίδα μου καί τά ἔργα μου καί ὕστερα μ' ἔριξες στό μηδέν, συμβουλεύοντάς με νά ἀτιμάσω ἓνα νεκρό καί λέγοντάς μου ὅτι, ἂν τό κάνω αὐτό, θά φημιστῶ περισσότερο. Αὐτά πρέπει περισσότερο στούς βαρβάρους παρά στούς Ἕλληνες, τά ὅποια καί ὅταν οἱ βάρβαροι τά κάνουν τούς κατηγοροῦμε. Δέν ἔχω διάθεση νά κερδίσω μέ τέτοια πράγματα τήν ἐκτίμηση τῶν Αἰγινήτῶν καί τῶν ὁμοίων τους. Μοῦ ἀρκεῖ νά ἔχω τήν ἐκτίμηση τῶν Σπαρτιατῶν καί νά κάνω ὅσες πράξεις μά καί νά λέω ὅσια λόγια. Μοῦ λές νά ἐκδικηθῶ τό Λεωνίδα, ἀλλά σοῦ λέω ἐγώ ὅτι τόν ἐκδικηθήκαμε περίφημα αὐτόν καί ὅσους σκοτώθηκαν στίς Θερμοπύλες, μέ τίς ἀναρίθμητες ψυχές πού χάθηκαν σ' αὐτήν τή μάχη. Τώρα ἐσύ μήν ἔρθεις πάλι νά μοῦ πεῖς τέτοια πράγματα, οὔτε νά μοῦ δώσεις τέτοιες συμβουλές. Καί νά χρωστᾷς χάρη πού φεύγεις χωρίς νά πάθεις τίποτε».

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ.	5 - 10
1. Βιογραφία	»	5 - 10
Βιβλ. I ΚΛΕΙΩ	»	11 - 33
1. Ίστορία του Κροΐσου	»	11 - 24
2. Ὁ Κύρος νικάει καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν Κροΐσο	»	24 - 29
3. Ἔθιμα Περσῶν	»	29 - 31
4. Ἴωνες καὶ Αἰολεῖς ζητοῦν βοήθεια ἀπὸ τῆ Σπάρτη· αὐτὴ ἀρνεῖται	»	32 - 33
Βιβλ. II ΕΥΤΕΡΠΗ	»	34 - 49
1. Βασιλεία τοῦ Ψαμμήτιχου	»	34 - 36
2. Ἡθῃ καὶ ἔθιμα τῶν Αἰγυπτίων	»	36 - 43
3. Μαντεῖα - Δωδώνη	»	43 - 45
4. Ὁ Κροκόδειλος	»	45 - 46
5. Εἰδικό ἔθιμο τῶν Αἰγυπτίων	»	46 - 47
6. Οἱ Πυραμίδες	»	47 - 49
Βιβλ. III ΘΑΛΕΙΑ	»	50 - 57
1. Οἱ Ἀραβες βοηθοῦν τὸν Καμβύση	»	50 - 52
2. Ἡ Σάμος καὶ ὁ τύραννος Πολυκράτης	»	52 - 55
3. Οἱ Πέρσες ἀρχηγοὶ συζητοῦν γιὰ τὸ καλὺτερο πολίτευμα	»	55 - 57
Βιβλ. IV ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ	»	58 - 65
1. Οἱ Σκύθες νομάδες	»	58 - 61
2. Ἔθιμα Σκυθῶν	»	61 - 64
3. Οἱ Σκύθες καταπονοῦν τὸν Δαρεῖο μέ τὴν πολε- μική τους.— Τοῦ στέλλουν συμβολικά δῶρα ..	»	64 - 65

Βιβλ. V ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ	Σελ.	66 - 77
1. Ὁ Ἰστιαῖος στέλνει ἀπὸ τὰ Σοῦσα μήνυμα στὸν Ἀρισταγόρα, πού ἀποφασίζει νά ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν	»	66 - 67
2. Ἡ Σπάρτη ἀρνεῖται νά στείλει βοήθεια	»	68 - 69
3. Ὁ Ἀρισταγόρας πηγαίνει στὴν Ἀθήνα πού ἔχει ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν Πεισιστρατιδῶν	»	70 - 73
4. Ἀνάπτυξη τῆς Ἀθήνας χάρις στοῖς φιλελεύθερο καθεστῶς της	»	73 - 74
5. Ἡ Ἀθήνα βοήθει τοὺς Ἴωνες.—Στέλνει ἐκστρατευτικὸ σῶμα καὶ πυρπολεῖ τίς Σάρδεις	»	74 - 77
6. Θυμὸς τοῦ Δαρείου	»	77
Βιβλ. VI ΕΡΑΤΩ	»	78 - 89
1. Πρώτη Περσικὴ ἐκστρατεία στὴν Ἑλλάδα μετ' ἀρχηγό τὸν Μαρδόνιο. — Καταστροφή τοῦ στόλου στὸν Ἄθω	»	78 - 79
2. Δεύτερη ἐκστρατεία τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα. Οἱ Πέρσες ἀποβιβάζονται στό Μαραθῶνα	»	79 - 83
3. Ἡ μάχη στό Μαραθῶνα	»	83 - 88
4. Ἐπιστροφή τοῦ Δάτη καὶ τοῦ Ἀρταφέρνη στὴ Μικρὰ Ἀσία. Καθυστερημένη ἄφιξη τῶν Σπαρτιατῶν στό πεδίο τῆς μάχης	»	88 - 89
Βιβλ. VII ΠΟΛΥΜΝΙΑ	»	90 - 108
1. Ὀνειρο τοῦ Ξέρξη. Προετοιμασίες στὸν Ἄθωνα	»	90 - 96
2. Ἡ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν	»	96 - 106
3. Διάλογος μεταξύ Ξέρξη, Δημάρατου καὶ Ἀχαιμένη	»	106 - 108
Βιβλ. VIII ΟΥΡΑΝΙΑ	»	109 - 123
1. Κατάληψη τῆς Ἀθήνας ἀπὸ τὸν Ξέρξη. Συμβούλιο Ἑλλήνων στρατηγῶν, παρέμβαση Θεμιστοκλῆ.	»	109 - 114
2. Οἱ Σπαρτιάτες ὀχυρώνουν τὸν Ἴσθμό. — Ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει παραπλανητικὸ μήνυμα		

στον Ξέρξη.....	Σελ.	114 - 119
3. Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας	»	119 - 123
Βιβλ. ΙΧ ΚΑΛΛΙΟΠΗ	»	124 - 136
1. Θυσίες καί στά δύο στρατόπεδα. — Οἱ δύο πα- ρατάξεις μένουν ἄπρακτες ἐπὶ δέκα μέρες	»	124 - 126
2. Ἡ ἐνδέκατη μέρα. — Ἡ μάχη τῶν Πλαταιῶν..	»	126 - 135
3. Ἡ μεγαλοφροσύνη τοῦ Πausanία	»	135 - 136

Βιβλ. V ΤΕΡΤΙΟΧΟΝ	77-82
1. Ο Τερτίοχος πάλιν ἐπὶ τῶν ἐκείνου χρόνων ἐπιδεικνύμενος ἐν τῇ διοικήσει τὴν ἀντιφρόνησιν	77-82
110-111	82-83
112-113	83-84
114-115	84-85
116-117	85-86
118-119	86-87
120-121	87-88
122-123	88-89
124-125	89-90
126-127	90-91
128-129	91-92
130-131	92-93
132-133	93-94
134-135	94-95
136-137	95-96
138-139	96-97
140-141	97-98
142-143	98-99
144-145	99-100
146-147	100-101
148-149	101-102
150-151	102-103
152-153	103-104
154-155	104-105
156-157	105-106
158-159	106-107
160-161	107-108
162-163	108-109
164-165	109-110
166-167	110-111
168-169	111-112
170-171	112-113
172-173	113-114
174-175	114-115
176-177	115-116
178-179	116-117
180-181	117-118
182-183	118-119
184-185	119-120
186-187	120-121
188-189	121-122
190-191	122-123
192-193	123-124
194-195	124-125
196-197	125-126
198-199	126-127
200-201	127-128
202-203	128-129
204-205	129-130
206-207	130-131
208-209	131-132
210-211	132-133
212-213	133-134
214-215	134-135
216-217	135-136
218-219	136-137
220-221	137-138
222-223	138-139
224-225	139-140
226-227	140-141
228-229	141-142
230-231	142-143
232-233	143-144
234-235	144-145
236-237	145-146
238-239	146-147
240-241	147-148
242-243	148-149
244-245	149-150
246-247	150-151
248-249	151-152
250-251	152-153
252-253	153-154
254-255	154-155
256-257	155-156
258-259	156-157
260-261	157-158
262-263	158-159
264-265	159-160
266-267	160-161
268-269	161-162
270-271	162-163
272-273	163-164
274-275	164-165
276-277	165-166
278-279	166-167
280-281	167-168
282-283	168-169
284-285	169-170
286-287	170-171
288-289	171-172
290-291	172-173
292-293	173-174
294-295	174-175
296-297	175-176
298-299	176-177
300-301	177-178
302-303	178-179
304-305	179-180
306-307	180-181
308-309	181-182
310-311	182-183
312-313	183-184
314-315	184-185
316-317	185-186
318-319	186-187
320-321	187-188
322-323	188-189
324-325	189-190
326-327	190-191
328-329	191-192
330-331	192-193
332-333	193-194
334-335	194-195
336-337	195-196
338-339	196-197
340-341	197-198
342-343	198-199
344-345	199-200
346-347	200-201
348-349	201-202
350-351	202-203
352-353	203-204
354-355	204-205
356-357	205-206
358-359	206-207
360-361	207-208
362-363	208-209
364-365	209-210
366-367	210-211
368-369	211-212
370-371	212-213
372-373	213-214
374-375	214-215
376-377	215-216
378-379	216-217
380-381	217-218
382-383	218-219
384-385	219-220
386-387	220-221
388-389	221-222
390-391	222-223
392-393	223-224
394-395	224-225
396-397	225-226
398-399	226-227
400-401	227-228
402-403	228-229
404-405	229-230
406-407	230-231
408-409	231-232
410-411	232-233
412-413	233-234
414-415	234-235
416-417	235-236
418-419	236-237
420-421	237-238
422-423	238-239
424-425	239-240
426-427	240-241
428-429	241-242
430-431	242-243
432-433	243-244
434-435	244-245
436-437	245-246
438-439	246-247
440-441	247-248
442-443	248-249
444-445	249-250
446-447	250-251
448-449	251-252
450-451	252-253
452-453	253-254
454-455	254-255
456-457	255-256
458-459	256-257
460-461	257-258
462-463	258-259
464-465	259-260
466-467	260-261
468-469	261-262
470-471	262-263
472-473	263-264
474-475	264-265
476-477	265-266
478-479	266-267
480-481	267-268
482-483	268-269
484-485	269-270
486-487	270-271
488-489	271-272
490-491	272-273
492-493	273-274
494-495	274-275
496-497	275-276
498-499	276-277
500-501	277-278
502-503	278-279
504-505	279-280
506-507	280-281
508-509	281-282
510-511	282-283
512-513	283-284
514-515	284-285
516-517	285-286
518-519	286-287
520-521	287-288
522-523	288-289
524-525	289-290
526-527	290-291
528-529	291-292
530-531	292-293
532-533	293-294
534-535	294-295
536-537	295-296
538-539	296-297
540-541	297-298
542-543	298-299
544-545	299-300
546-547	300-301
548-549	301-302
550-551	302-303
552-553	303-304
554-555	304-305
556-557	305-306
558-559	306-307
560-561	307-308
562-563	308-309
564-565	309-310
566-567	310-311
568-569	311-312
570-571	312-313
572-573	313-314
574-575	314-315
576-577	315-316
578-579	316-317
580-581	317-318
582-583	318-319
584-585	319-320
586-587	320-321
588-589	321-322
590-591	322-323
592-593	323-324
594-595	324-325
596-597	325-326
598-599	326-327
600-601	327-328
602-603	328-329
604-605	329-330
606-607	330-331
608-609	331-332
610-611	332-333
612-613	333-334
614-615	334-335
616-617	335-336
618-619	336-337
620-621	337-338
622-623	338-339
624-625	339-340
626-627	340-341
628-629	341-342
630-631	342-343
632-633	343-344
634-635	344-345
636-637	345-346
638-639	346-347
640-641	347-348
642-643	348-349
644-645	349-350
646-647	350-351
648-649	351-352
650-651	352-353
652-653	353-354
654-655	354-355
656-657	355-356
658-659	356-357
660-661	357-358
662-663	358-359
664-665	359-360
666-667	360-361
668-669	361-362
670-671	362-363
672-673	363-364
674-675	364-365
676-677	365-366
678-679	366-367
680-681	367-368
682-683	368-369
684-685	369-370
686-687	370-371
688-689	371-372
690-691	372-373
692-693	373-374
694-695	374-375
696-697	375-376
698-699	376-377
700-701	377-378
702-703	378-379
704-705	379-380
706-707	380-381
708-709	381-382
710-711	382-383
712-713	383-384
714-715	384-385
716-717	385-386
718-719	386-387
720-721	387-388
722-723	388-389
724-725	389-390
726-727	390-391
728-729	391-392
730-731	392-393
732-733	393-394
734-735	394-395
736-737	395-396
738-739	396-397
740-741	397-398
742-743	398-399
744-745	399-400
746-747	400-401
748-749	401-402
750-751	402-403
752-753	403-404
754-755	404-405
756-757	405-406
758-759	406-407
760-761	407-408
762-763	408-409
764-765	409-410
766-767	410-411
768-769	411-412
770-771	412-413
772-773	413-414
774-775	414-415
776-777	415-416
778-779	416-417
780-781	417-418
782-783	418-419
784-785	419-420
786-787	420-421
788-789	421-422
790-791	422-423
792-793	423-424
794-795	424-425
796-797	425-426
798-799	426-427
800-801	427-428
802-803	428-429
804-805	429-430
806-807	430-431
808-809	431-432
810-811	432-433
812-813	433-434
814-815	434-435
816-817	435-436
818-819	436-437
820-821	437-438
822-823	438-439
824-825	439-440
826-827	440-441
828-829	441-442
830-831	442-443
832-833	443-444
834-835	444-445
836-837	445-446
838-839	446-447
840-841	447-448
842-843	448-449
844-845	449-450
846-847	450-451
848-849	451-452
850-851	452-453
852-853	453-454
854-855	454-455
856-857	455-456
858-859	456-457
860-861	457-458
862-863	458-459
864-865	459-460
866-867	460-461
868-869	461-462
870-871	462-463
872-873	463-464
874-875	464-465
876-877	465-466
878-879	466-467
880-881	467-468
882-883	468-469
884-885	469-470
886-887	470-471
888-889	471-472
890-891	472-473
892-893	473-474
894-895	474-475
896-897	475-476
898-899	476-477
900-901	477-478
902-903	478-479
904-905	479-480
906-907	480-481
908-909	481-482
910-911	482-483
912-913	483-484
914-915	484-485
916-917	485-486
918-919	486-487
920-921	487-488
922-923	488-489
924-925	489-490
926-927	490-491

001
(80)

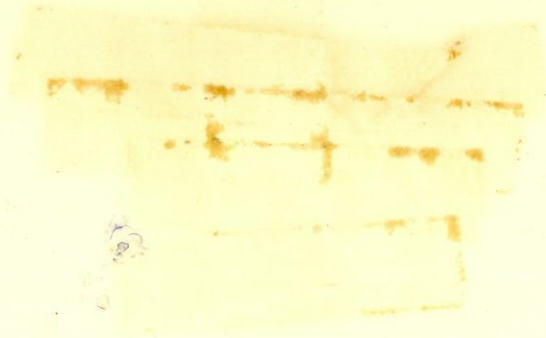

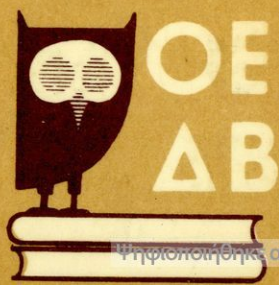
Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τὸ κάτωθι βιβλιοσημο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλὼν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ διώκεται κατὰ τὶς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΗ Ε' 1980(VI)-ΑΝΤΙΤΥΠΑ 190.000- ΣΥΜΒΑΣΗ 3441/12-6-80
ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΚΟΣΣΕΝΤΟΣ-ΔΑΒΕΡΩΝΗΣ • ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Α. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΥΙΟΣ

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής